

BİRLƏŞMİŞ MİLLƏTLƏR TƏŞKİLATININ
AVROPA İQTİSADI KOMİSSİYASI

**Strateji Ekoloji Qiymətləndirmə
Protokolunun Tətbiqinə Dəstək üçün
Vəsait**

BİRLƏŞMİŞ MİLLƏTLƏR TƏŞKİLATI

Nyu-York və Cenevrə, 2012

Qeyd

Aşağıdakı məlumatlar yalnız məlumat kimi təmin edilir və rəsmi hüquqi və peşəkar tövsiyədən ibarət deyildir. Müəlliflər bu vəsaitdə əksini tapan məlumatlara əsaslanan fəaliyyətlərə görə məsuliyyət daşıyırlar.

Vəsait heç bir birbaşa və ya dolay təminatlı, həmçinin vaxt məhdudiyyəti, keyfiyyət təminatı və hər hansı bir xüsusi məqsədə uyğunluğu qeyd edilmədən və hüquqi öhdəliklərə uyğun olaraq “olduğu kimi” təqdim olunur. Birləşmiş Millətlər Təşkilatı Vəsaitin dəqiqliyinə və tamlığı ilə bağlı hər hansı xüsusi zəmanət və ya bəyanat vermir.

Müəllif hüquqları © Birləşmiş Millətlər Təşkilatı və Mərkəzi və Şərqi Avropa üzrə Regional Ekoloji Mərkəz, 2012. İlk nəşr 2006, ikinci nəşr 2012. Bütün hüquqlar qorunur Bu vəsaitdə yer alan materialların heç biri bütövlükdə və ya qismən, vəsait və müəllif hüquqları sahiblərinin razılığı olmadan heç bir formada və ya surətçıxarma, yazılma və ya digər məlumat daşıyıcısı və axtarış sistemindən istifadə daxil olmaqla, heç bir mexaniki və elektron yolla istifadə edilə, köçürülə və ya yayıla bilməz. Müəlliflər bilavasitə Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Avropa İqtisadi Komissiyasının Strateji Ekoloji Qiymətləndirmə Protokolunu imzalamış dövlətlərin istifadəsi üçün olan bu təlimatı hazırlarkən müxtəlif mənbələrdən istifadə etmişlər.

Vəsaitdən həmçinin digər maraqlı şəxslər yararlana və müəllif hüquqlarına istinad şərti ilə sitatlardan istifadə edə bilər. Bu vəsaitdə qeyd edilən şərh, təfsir və nəticələr bu təlimatı hazırlayan Birləşmiş Millətlər Təşkilatının əməkdaşları, məsləhətçiləri və Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Katibliyinin müşavirlərinə məxsusdur və Birləşmiş Millətlər Təşkilatının və üzv dövlətlərin mövqeyini əks etdirməyə bilər.

Müəlliflər: Bu vəsait Nick Bonvoisin (BMT-nin Avropa İqtisadi Komissiyası), Jiri Dusik, Austra Jurkeviciute (Mərkəzi və Şərqi Avropa üzrə Regional Ekoloji Mərkəz) və Barry Sadler tərəfindən hazırlanmışdır. Protokol Tərəflərinin iclası zamanı təsis edilmiş, aşağıdakı şəxslərin daxil olduğu kiçik redaksiya qrupundan tövsiyələr alınmışdır: Ursula Platzer-Schneider (Avstriya), Mari van Dreumel (Niderland), Roger Gebbels (ilk öncə Böyük Britaniya və Şimali İrlandiya Birləşmiş Krallığı, daha sonra Avropa Komissiyası), Roger Smithson (Birləşmiş Krallıq), David Aspinwall (ilk öncə Avropa komissiyası) və Henrieta Martonakova (Birləşmiş Millətlər Təşkilatının İnkişaf Proqramı). Əlavə tövsiyələr aşağıdakı şəxslərdən alınmışdır: Martina Froben (Almaniya), Tanya Burdett (Birləşmiş Krallıq), Marco Martuzzi və Matt Soeberg (Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatı), Thomas Fischer (Liverpul universiteti), Elsa João (Stratklayd universiteti), Alan Bond (Şərqi İngiltərə universiteti), Ben Cave, Paul Tomlinson, Martin Smutny, Martin Birley, Tristan Aoustin (Beynəlxalq Müqayisəli Ekoloji Hüquq Mərkəzi, Fransa) və digərləri.

ECE/MP.EIA/17

BİRLƏŞMİŞ MİLLƏTLƏR TƏŞKİLATININ NƏŞRİ

ISSN 1020-4563

Mündəricat

QISALTIMA VƏ İXTİSARLAR.....	ix
VƏSAİTLƏ TANIŞLIQ	x
0.1 Önsöz.....	2
0.2 Məqsəd, hədəf qrup və status	3
0.3 Struktur.....	4
0.4 Vəsaitin təkrar nəzərdən keçirilməsi və adaptasiyası.....	6
HİSSƏ A: PROTOKOLUN TƏTBİQİ	7
<i>Fəsil A1 STRATEJİ EKOLOJİ QIYMƏTLƏNDİRMƏ HAQQINDA</i>	
QISA TƏQDİMAT.....	8
A1.1 Fəslə giriş.....	9
A1.2 SEQ nədir?.....	10
A1.3 SEQ-in mənfəətləri və xərcləri.....	12
A1.4 SEQ-in tətbiqinin başlıca prinsipləri.....	15
A1.5 Bəzi ümumi anlayışlar.....	16
<i>Fəsil A2 SEQ-İN PLAN VƏ PROQRAMLARIN HAZIRLANMASI PROSESİNƏ</i>	
İNTEQRASIYASI.....	20
A2.1 Fəslə giriş.....	21
A2.2 Plan və proqramın hazırlanması, SEQ və onlar arasında əlaqəlilik.....	23
A2.3 SEQ-in plan və proqramların hazırlanması prosesinə inteqrasiyasına praktiki yanaşma.....	34
A2.4 Plan və proqramın hazırlanması zamanı protokolun tətbiqi variantları.....	37
<i>Fəsil A3 PROTOKOLA ƏSASƏN, PLAN VƏ YA PROQRAMLAR ÜÇÜN SEQ-İN TƏLƏB OLUNUB-OLUNMADIĞININ MÜƏYYƏN EDİLMƏSİ</i>	
A3.1 Fəslə giriş.....	47
A3.2 Hüquqi öhdəliklər	48
A3.3 Testlərin ətraflı təsviri	51
A3.4 Mümkün praktiki tədbirlər	63

Fəsil A4 PLAN VƏ PROQRAMLARIN STRATEJİ EKOLOJİ QIYMƏTLƏNDİRMƏSİ.....	64
A4.1 Fəslə giriş	65
A4.2 Əhatə dairəsinin müəyyən edilməsi və ətraf mühitin mühafizəsi haqqında hesabat.	66
A4.3 İctimaiyyətin iştirakı	93
A4.4 Səlahiyyətli orqanlarla konsultasiya.....	100
A4.5 Transsərhəd konsultasiyalar.....	103
A4.6 Qərar.....	105
A4.7 Monitoring	107
Fəsil A5 ƏSAS SEQ VASİTƏLƏRİNİN İCMALI	110
A5.1 Fəslə giriş	111
A5.2 Analitik və maraqlı tərəflərin SEQ prosesinə cəlb edilməsi alətləri.....	112
A5.3 Əsas analitik alətlərin icmalı	115
A5.4 Əsas ictimai iştirak alətlərinin icmalı.....	121
Fəsil A6 SİYASƏTLƏR VƏ QANUNVERİCİLİK	123
A6.1 Fəslə giriş	124
A6.2 Mümkün yanaşmalar.....	126
HİSSƏ B: TƏLİMATÇILAR ÜÇÜN VƏSAİT.....	131
Fəsil B1 PROTOKOLUN İCRASI POTENSİALININ YÜKSƏLDİLMƏSİ KONSEPSİYASI.....	132
B1.1 Fəslə giriş	133
B1.2 Protokolun icrası üçün potensialın inkişaf etdirilməsinə giriş.....	134
B1.3 Potensialın qiymətləndirilməsi.....	139
B1.4 SEQ potensialının inkişaf etdirilməsi strategiyasının hazırlanması üçün tövsiyələr.....	141
B1.5 Yekun qeydlər	142

<i>Fəsil B2 PROTOKOLLA ƏLAQƏDAR TƏLİM KURSLARINDA İSTİFADƏ ÜÇÜN NƏZƏRDƏ TUTULAN PRAKTİKİ TAPŞIRIQLARIN NÜMUNƏVİ STRUKTURU.....</i>	<i>143</i>
B2.1 Fəslə giriş	144
B2.2 Nümunələr əsasında iş tapşırıqları.....	148
<i>ƏLAVƏLƏR.....</i>	<i>157</i>
Əlavə A1.1 ƏHALİNİN SAĞLAMLIĞI.....	158
Əlavə A1.2 SEQ-İN İNKİŞAFINDA MÜHÜM SİYASİ VƏ HÜQUQİ DÖNÜŞ NÖQTƏLƏRİ.....	180
Əlavə A1.3 TƏSİRLƏRİN QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ ÜZRƏ BEYNƏXALQ ASSOİASİYANIN SEQ ÜÇÜN EFFEKTİVLİK MEYARLARI.....	184
Əlavə A5.1 SEÇİLMİŞ ANALİTİK ALƏTLƏRİN TƏSVİRİ.....	187
Əlavə A5.2 SEÇİLMİŞ İCTİMAİYƏTİN CƏLB EDİLMƏSİ ALƏTLƏRİNİN TƏSVİRİ.....	203
Əlavə B1.1 SEÇİLMİŞ ŞƏRQİ AVROPA, QAFQAZ VƏ MƏRKƏZİ ASIYA ÖLKƏLƏRİNDƏ PROTOKOLUN İCRASI ÜÇÜN İSTİFADƏ OLUNAN ƏTRAFLI POTENSİAL QIYMƏTLƏNDİRMƏSİ NÜMUNƏSİ.....	215
Əlavə B1.2 SEÇİLMİŞ ŞƏRQİ AVROPA, QAFQAZ VƏ MƏRKƏZİ ASIYA ÖLKƏLƏRİNDƏ PROTOKOLUN İCRASI ÜÇÜN MILLİ POTENSİALIN İNKİŞAF ETDİRİLMƏSİ STRATEGİYALARI ÜÇÜN SADƏ TEXNİKİ TAPŞIRIQ NÜMUNƏLƏRİ.....	220

Şəkillərin siyahısı

Şəkil A2.1: Plan və proqramların hazırlanmasına aid ənənəvi vəzifələr	23
Şəkil A2.2: Plan və proqramların strateji ekoloji qiymətləndirməsinin elementləri.....	26
Şəkil A2.3: Plan və proqramın hazırlanması prosesinə aid vəzifələr və SEQ elementləri arasında məntiqi əlaqəliliklər.....	27
Şəkil A2.4: Retrospektiv, plan və ya proqramın hazırlanması prosesi ilə əlaqəsiz SEQ: ümumi yanaşma	38
Şəkil A2.5: Plan və ya proqramın hazırlanması prosesinə qismən inteqrasiya edilmiş SEQ: ümumi yanaşma.....	40

Şəkil A2.6: Plan və ya proqramın hazırlanması prosesinə tam inteqrasiya edilmiş SEQ: ümumi yanaşma.....	43
Şəkil A3.1: Protokol çərçivəsində konkret bir plan və ya proqram üçün SEQ-in tələb olunub-olunmadığının müəyyən edilməsi üçün bələdçi:.....	52
Şəkil A4.1: Plan və ya proqramın hazırlanması prosesində nəzərə alın biləcək alternativ variantlar.....	69
Əsas sağlamlıq determinantları	161

Cədvəllərin siyahısı

Cədvəl A1.1: SEQ çərçivəsində yerinə yetirilməli olan əhəmiyyətli vəzifələr, sosial və iqtisadi qiymətləndirmələr, eləcə də davamlılıq qiymətləndirmələri arasında məntiqi əlaqəlilik.....	18
Cədvəl A2.1: SEQ elementləri.....	24
Cədvəl A2.2: Plan və proqramların hazırlanması, SEQ dövlət orqanları ilə konsultasiyalar və ictimaiyyətin iştirakı arasında məntiqi əlaqəliliklər.....	28
Cədvəl A3.1: III Əlavə üçün yol göstərici (təsirlərin əhəmiyyətinin müəyyən edilməsi meyarları).....	60
Cədvəl A4.1: Bəzi mümkün mənbələr və ekoloji məqsədlərə dair örnəklər.....	76
Cədvəl A4.2: Protokolun IV Əlavəsinə uyğun olaraq, hesabatın məzmunu.....	77
Cədvəl A4.3: Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında hesabatın məzmunu müəyyən edilən zaman nəzərə alınmalı olan amillər (maddə 7.2)	80
Cədvəl A4.4: Keyfiyyət təminatı üçün yaddaş siyahısı.....	87
Cədvəl A5.1: Əsas analitik vasitələrin icmalı.....	118
Cədvəl A5.2: Əsas analitik vasitələrin icmalı.....	120
Cədvəl A6.1: Kanada tövsiyə sənədindən yol göstərici prinsiplər.....	126
Cədvəl B1.1: Protokolun icrası potensialının yüksəldilməsi konsepsiyası.....	132
Cədvəl B2.1: Plan və ya proqramın hazırlanması prosesinin təkrar nəzərdən keçirilməsinin mümkün strukturu.....	146
Fiziki mühit riski amillərinə nümunələr, əlaqədar xəstəliklər və risklər (ÜST, 2006; AİK regionuna uyğunluq məqsədi ilə adaptasiya ilə).....	165
Strateji ekoloji qiymətləndirmədə sağlamlıq: plan və proqramların əhalinin sağlamlığına mümkün təsirləri.....	168

Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında hesabatda sağlamlığın ələ alınmasına mümkün yanaşmalar.....	174
---	-----

Haşiyələrin siyahısı

Haşiyə A4.1: SEQ alternativləri.....	68
Haşiyə A4.2: Problemlər, narahatlıqlar və ya problemlər; məqsədlər; hədəflər; göstəricilər və ya istiqamətləndirici suallar.....	74
Haşiyə A4.3: Sıralanma.....	74
Haşiyə A4.4: Keyfiyyət — Mümkün praktiki mülahizələr.....	86
Haşiyə A4.5: Səlahiyyətli orqanlarla konsultasiya — Mümkün praktiki tədbirlər	99
Haşiyə A6.1: İntegrasiya və şəffaflıq barədə təkliflər.....	125
Haşiyə A6.2: İctimaiyyətin Orxus Konvensiyasında nəzərdə tutulan iştirakı.....	127
Çex Respublikasının Sahibkarlıq və innovasiyalara dəstək üçün 2007–2013- cü illər üçün təsərrüfat fəaliyyəti proqramının strateji ekoloji qiymətləndirməsi çərçivəsində sağlamlığa təsirlərin qiymətləndirilməsi.....	160
Sosial iqtisadi vəziyyətin mühüm sağlamlıq determinantları olan ölçü meyarları.....	161
SEQ və Sağlamlığa təsirlərin qiymətləndirilməsi: oxşarlıqlar və fərqlər.....	172

QISALTMA VƏ İXTİSARLAR

Orxus Konvensiyası	BMT-nin Avropa İqtisadi Komissiyası Avropa İqtisadi Komissiyasının (AİK) Ətraf mühit məsələlərinə dair informasiyanın əldə edilməsi, qərarların qəbul edilməsi prosesində ictimaiyyətin iştirakı və ədalət mühakiməsinə müraciət ilə bağlı Orxus (Danimarka) Konvensiyası
XGT	Xərc-gəlir təhlili
AK	Avropa Komissiyası
AİK	Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Avropa İqtisadi Komissiyası (bəzən qısa şəkildə qeyri-rəsmi YUNEKE adlandırılır).
ƏMTQ	Ətraf mühitə təsirlərin qiymətləndirilməsi
ƏMTQ Direktivi	3 mart 1997-ci il tarixli, № 97/11/EC sayılı Avropa Şurası Direktivi – ƏMTQ Direktivi ilə düzəliş edilmiş müəyyən dövlət və özəl sektor layihələrinin ətraf mühitə təsirinin qiymətləndirilməsi üzrə 27 iyun 1985-ci il tarixli, CE № 85/337/EEC sayılı Avropa Birliyi Direktivi
Espo Konvensiyası	Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Avropa İqtisadi Komissiyasının Sərhədlərarası kontekstdə ətraf mühitə təsirlərin qiymətləndirilməsinə dair Konvensiya, Espo (Finlandiya), 1991
Aİ	Avropa İttifaqı
GIS	Coğrafi Məlumat Sistemləri
STQ	Sağlamlığa Təsirlərin Qiymətləndirilməsi
İDQ	İstismar dövrü qiymətləndirilməsi
ÇMT	Çoxmeyarlı təhlil
QHT	Qeyri-hökumət təşkilatı
İƏİT	İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatı
REM	Mərkəzi və Şərqi Avropa üzrə Regional Ekoloji Mərkəz Strateji
SEQ	Strateji Ekoloji Qiymətləndirmə
SEQ Direktivi	Müəyyən plan və proqramların ətraf mühitə təsirinin qiymətləndirilməsi haqqında EC 2001/42/EC sayılı Aİ Direktivi
SEQ Protokolu	Espo Konvensiyasının Strateji Ekoloji Qiymətləndirmə Protokolu
SWOT	Güclü tərəflər, Zəifliklər, Fərsətlər və Təhlükələr
BMTİP	Birləşmiş Millətlər Təşkilatının İnkişaf Proqramı
BMTƏMP	Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Ətraf Mühit Proqramı
ÜST	Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatı
WTA	Kompensasiya qəbul etmək istəyi
WTP	Ekoloji mənfəətlərə görə ödəniş etmək istəyi

VƏSAİTLƏ TANIŞLIQ

0.1 ÖNSÖZ

1. Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Avropa İqtisadi Komissiyasının (AİK) Sərhədlərarası kontekstdə ətraf mühitə təsirin qiymətləndirilməsinə dair Konvensiyanın (Espo) Strateji Ekoloji Qiymətləndirmə (SEQ) haqqında protokolu 2003-cü ilin may ayında Kiyevdə qəbul edilmişdir. Protokol 2010-cu ilin iyul ayında qüvvəyə minmişdir, 22 ölkə və Avropa İttifaqı 2011-ci ilin ortalarından etibarən Protokolun tərəfləridirlər. Protokolun hazırkı statusu haqqında məlumatı AİK saytından əldə etmək olar: http://www.unece.org/env/eia/sea_protocol.html. Protokol AİK regionunun ölkələri ilə məhdudlaşmır; Birləşmiş Millətlər Təşkilatına üzv olan hər hansı ölkə Protokolu təsdiq edə bilər¹.
2. *Strateji Ekoloji Qiymətləndirmə Protokolunun Tətbiqinə dəstək məqsədi daşıyan bu əlavə vəsait* ("Vəsait") Protokol iştirakçılarının 2004-cü ilin iyun ayında keçirilən iclasının qərarına əsasən hazırlanmışdır.
3. Hüquqi, yaxud digər tövsiyələr ehtiva etməsə də, vəsait Protokolu tətbiq edənlər və ya başqaları tərəfindən tətbiqinə dəstək verənlər üçün rəhbər sənəd rolunu oynayır.

¹ Bu terminlərin izahı üçün aşağıdakı ünvanda Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Beynəlxalq Sazişlər üzrə Rəhbər sənədinə nəzər salın: http://treaties.un.org/pages/Publications.aspx?pathpub=Publication/TH/Page1_en.ml.

0.2 MƏQSƏD, HƏDƏF QRUP VƏ STATUS

4. Bu vəsait:

- Strateji Ekoloji Qiymətləndirmə haqqında protokolun (SEQ protokol) əsas tələblərini işıqlandırır.
- Protokolun təcübədə tətbiqi üçün əsas məsələləri təsvir edir.
- Protokolun tətbiqini dəstəkləyən təlim və potensialın gücləndirilməsi proqramları üçün materiallar təmin edir.

5. Vəsaitin aşağıdakılar tərəfindən istifadə edilməsi gözlənilir:

- Protokol və onun tətbiqinin nəzəriyyəsi haqqında öyrənmək istəyənlər, o cümlədən hökumət və Protokolun tətbiqində iştirak edən digər rəsmi strukturlar, Strateji Ekoloji Qiymətləndirmələr (SEQ) aparan praktiklər, SEQ prosesində iştirak etmək istəyən maraqlı tərəflər.
- Protokolun tələbləri və SEQ-in tətbiqi haqqında təlim keçəcək və ya konsultasiya xidməti göstərmək istəyənlər

6. Vəsait hər iki auditoriyanın tələblərini əhatə edəcək şəkildə tərtib edilmişdir. (Bax: aşağı)

7. AİK regionuna Avropa İttifaqına (Aİ) üzv dövlətlər daxildir. Müəyyən plan və proqramların ətraf mühitə təsirinin qiymətləndirilməsi haqqında EC 2001/42/EC sayılı (adətən SEQ direktivi adlandırılan) Aİ Direktivi 2004-cü ilin iyul ayına qədər icra edilməli idi. Protokolun məcburi qüvvəyə malik müddəaları SEQ Direktivinin müddəaları ilə əksərən üst-üstə düşür və müəlliflər bu vəsaitdə onlar arasındakı fərqləri göstərməyə çalışmışlar. 2003-cü ildə Avropa komissiyası (AK) Aİ-yə üzv dövlətlərə SEQ Direktivinin icrasında yardım məqsədi ilə «Müəyyən plan və proqramların ətraf mühitə təsirinin qiymətləndirilməsi haqqında 2001/42/EC sayılı Direktivin tətbiqi» adlı nəşri– AK rəhbər sənədini hazırladı. 2001/42/EC Direktivinin təcübədə tətbiqi də SEQ Direktivini tətbiq edənlər üçün faydalı ola bilər.

8. Lakin, bu vəsait SEQ protokolu və ya SEQ direktivi üçün rəsmi təlimat rolunu oynamır.

9. Vəsaitdə həmçinin Ətraf mühit məsələlərinə dair informasiyanın əldə edilməsi, qərarların qəbul edilməsi prosesində ictimaiyyətin iştirakı və ədalət mühakiməsinə müraciət ilə bağlı Konvensiyaya istinad edilir.

10. Vəsait ingilis və rus dillərində hazırlanmışdır. Fransız dili AİK-in rəsmi dillərindən biri olduğundan, əlavə resurs əldə edildikdə, vəsait fransız dilinə tərcümə olunacaq. Ümid edirik ki, vəsait digər dillərdə də ya eyni formada, ya da ölkələrin ehtiyaclarına uyğunlaşdırılmış şəkildə əldə edilə biləcək (bax: aşağıda 0.4-cü bölmə).

0.3 STRUKTUR

11. Vəsait ikili oxucu auditoriyasına uyğun olaraq, iki hissədən ibarətdir:

- Protokol üçün müraciət edənlər üçün **A hissəsi**.
- **B hissəsi** isə təlimçilər və Protokolun tətbiqi potensialını inkişaf etdərən digər şəxslər üçündür.

12. Bu hissələrin hər ikisi müstəqil, lakin bir-birləri ilə əlaqəli olan, digər mənbələrə istinad edən fəsillərdən ibarətdir və hər bir fəsil Konvensiyanın veb-saytından əldə edilə bilən elektron təqdimat slaydları ilə müşayiət olunur. Bu iki hissəli struktur aşağıda təsvir edilir.

Hissə A:Protokolun tətbiqi

A1 fəslə SEQ-in məqsədlərini təqdim edir, SEQ konsepsiyalarını, rollarını və qiymətləndirməsini qısa şəkildə izah edir. Dörd fəsildən ibarət seriya Protokolun plan və proqramlara tətbiqi üçün yardım təmin edir:

- A2 fəslə SEQ və plan, proqram tərtibi prosesi arasında əlaqələri müəyyən edir.
- A3 fəslində Protokol tələblərinə uyğun SEQ-in aparılmasının zəruri olub-olmadığının necə müəyyən edilməli olduğundan bəhs edilir.
- A4 fəslə Protokol tələblərinə uyğun SEQ plan və proqramlarını təsvir edir.
- A5 fəslə praktiki SEQ tətbiqi zamanı istifadə edilə biləcək əsas alətlərin icmalını təmin edir.

Eləcə də siyasətlər və qanunvericilik üçün:

- A6 fəslə Protokolun siyasətlərə və qanunvericiliyə necə müraciət edilə biləcəyini təsvir edir.

Hissə B: Təlimçilər üçün rəhbər sənəd

- B1 fəslə Protokolla əlaqədar olaraq potensialın inkişaf etdirilməsinin geniş konsepsiyasını ümumi şəkildə təsvir edir.
- B2 fəslə SEQ təlimləri və potensialın artırılması proqramlarında konkret nümunələr əsasında praktiki işin aparılması üçün istifadə oluna biləcək tapşırıqlar təklif edir.

13. Əlavələr yuxarıdakı fəsillər üçün əlavə materiallar təmin edir.

14. Bu vəsait SEQ Protokolundan əlavə aşağıdakı resurslara istinad edir:

Beynəlxalq alətlər və rəhbər sənədlər

- Avropa İqtisadi Komissiyasının (AİK) Sərhədlərarası kontekstdə ətraf mühitə təsirin qiymətləndirilməsinə dair Konvensiyası (Espo)

- Avropa İqtisadi Komissiyasının (AİK) Ətraf mühit məsələlərinə dair informasiyanın əldə edilməsi, qərarların qəbul edilməsi prosesində ictimaiyyətin iştirakı və ədalət mühakiməsinə müraciət ilə bağlı Konvensiyası (Orxus Konvensiyası)
- Müəyyən plan və proqramların ətraf mühitə təsirinin qiymətləndirilməsi haqqında EC 2001/42/EC sayılı Aİ Direktivi (SEQ direktivi).
- Müəyyən plan və proqramların ətraf mühitə təsirinin qiymətləndirilməsi haqqında EC 2001/42/EC sayılı Aİ Direktivinin tətbiqi (AK rəhbər sənədi).
- Sağlamlığa təsirlərin qiymətləndirilməsi strateji ekoloji qiymətləndirmənin bir hissəsi kimi, Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatı (WHO²).

SEQ tətbiqi nümunələri

- Bu vəsait ölkələr nümunələr təqdim etdikcə, genişlənəcək.

15. Yuxarıda qeyd edilən materiallar, tövsiyə edilən ədəbiyyat, eləcə də Vəsaitin hər bir hissəsinə aidiyyəti olan digər faydalı məlumatlar Vəsaitin veb-saytına təqdim edilməlidir:(http://www.unece.org/env/eia/sea_manual/welcome.html).

² C. H. Breeze və K. Lock, red., Strateji ekoloji qiymətləndirmənin bir hissəsi kimi, sağlamlığa təsirlərin qiymətləndirilməsi: Əhalinin sağlamlığına təsirlərin qiymətləndirilməsi konspeziyasının icmalı, əhalinin sağlamlığı məsələlərinin SEQ Protokolunda nəzərə alınmasına dəstək metodları və praktikaları (ÜST, 2001) Aşağıdakı ünvandan əldə edilə bilər http://www.who.int/hia/network/en/HIA_as_part_of_SEA.pdf.

0.4 VƏSAİTİN TƏKRAR NƏZƏRDƏN KEÇİRİLMƏSİ VƏ ADAPTASIYASI

16. Bu Vəsait Protokolu imzalayan ölkələrin, daha sonra isə Protokolun iştirakçı ölkələrinin qərarı əsasında təkrar nəzərdən keçiriləcək və adaptasiya olunacaq.

17. Vəsait saytlarda və CD-ROM disklərdə elektron formada təmin edilir. Bu meydana gəldikcə yeni resurslara elektron keçidlərin rahatlıqla əlavə edilməsinə imkan verir. Bu yeni resurslara rəhbər sənədlərin, metodların, icmalların, praktiki nümunələrin və qabaqcıl təcrübə örnəklərinin daxil olması gözlənilir.

18. Bundan əlavə, vəsaitin müxtəlif kontekstlərə adaptasiyası təşviq edilir. Məsələn, 2005-ci ildə bu vəsaitin erkən layihəsinin milli variantları Gürcüstan, Ukrayna və Moldovada hazırlanmışdır.

19. Vəsaiti xüsusi məqsədlər üçün adaptasiya etmək istəyənlərə aşağıdakılara diqqət yetirmək təklif edilir:

- İşə başlamazdan əvvəl, plan və proqramların ekoloji qiymətləndirmə sistemləri, eləcə verilən kontekstdə tətbiq olunan siyasət və qanunvericilik aktlarını təhlil etmək və daha sonra müvafiq qaydada vəsaiti adaptasiya etmək lazımdır.
- Adaptasiya vəsaitin adı tərcüməsi ilə məhdudlaşmır, bu zaman yerli kontekstdə vacib olan məsələlər, əlavə fəsillər və bölmələr əlavə edilə, eləcə də lazımsız hesab edilən materiallar çıxarıla bilər.
- Vəsaitin nəzərdə tutulduğu auditoriya tərəfindən daha düzgün və asan başa düşülməsi üçün müəyyən bir region və ya ölkəyə aid misallardan istifadə edilə bilər.
- Həm Protokol, həm də SEQ direktivi qüvvədə olduqları ölkələrdə hüquqi sənəd hesab olunurlar və müddəaların yanlış izah edilməsinin qarşısının alınması üçün ehtiyatlı olmaq lazımdır.

20. Adaptasiya edilmiş materiallar bu vəsaiti ilkin mənbə kimi göstərməli və müəllif hüquqi sahiblərini tanımalıdır.

HÍSSÐ A: PROTOKOLUN TÆTBIÐI

Fəsil A1

**STRATEJİ EKOLOJİ QIYMƏTLƏNDİRMƏ HAQQINDA
QISA TƏQDİMAT**

A1.1 FƏSLƏ GİRİŞ

Protokolda "əhalinin sağlamlığı daxil olmaqla ətraf mühit" termini istifadə edilir. Vəsaitdə təkrara yol verməmək üçün yalnız "ətraf mühit" termini istifadə edilir, lakin bu hər zaman həm də "əhalinin sağlamlığı" kimi başa düşülməlidir. Sağlamlıq məsələləri haqqında daha ətraflı məlumat üçün bax: Əlavə A1.1. 1.

1. Bu fəsildə Strateji Ekoloji Qiymətləndirmə (SEQ) anlayışı qısaca izah olunur. Fəslin əvvəlində "SEQ nədir?" sualına cavab verilir (Bölmə A1.2), bu qiymətləndirmənin nələrə nail olmaq üçün nəzərdə tutulduğundan, SEQ-in layihələrin ekoloji qiymətləndirməsi üçün geniş istifadə olunan alətdən ətraf mühitə təsirin qiymətləndirməsindən (ƏTQ) nə ilə fərqləndiyindən bəhs edilir.

2. Daha sonra fəsildə SEQ-lə əlaqədar xərc və mənfəət (Bölmə A1.3), habelə bəzi başlıca SEQ prinsipləri (Bölmə A1.4) təsvir edilir.

3. Sonda aşağıdakılar daxil olmaqla, SEQ-ə daha geniş kontekstdə nəzər salınır (Bölmə A1.5):

- SEQ davamlı inkişaf vasitəsi kimi.
- SEQ və digər qiymətləndirmə vasitələri arasında bağlılıq.
- Qərar qəbulunun daha yüksək səviyyəsində strateji ekoloji qiymətləndirmə.

A1.2 SEQ NƏDİR?

4. Hüquq və ya siyasət sahəsində mövzu ilə bağlı ədəbiyyatda müxtəlif təriflər qəbul edilmişdir. Ümumi qəbul edilmiş anlayışa əsasən, SEQ - təklif olunan plan, proqram və digər strateji fəaliyyətlərin ekoloji effektlərinin təhlili üçün istifadə edilən sistemli və qabaqalayıcı prosesdir. Verilən vəsaitdə "SEQ" SEQ protokolunda göstərilən təriflə üst-üstə düşən konkret məna daşıyır və aşağıdakılara aid edilir:

5. Ekoloji, o cümlədən əhalinin sağlamlığına təsirlərin qiymətləndirməsinin əhatə dairəsinin müəyyən edilməsini, ətraf mühitin mühafizəsi haqqında hesabatın hazırlanmasını, ictimaiyyətin cəlb edilməsini və konsultasiyaların keçirilməsini, plan və ya proqramın hazırlanması zamanı ictimaiyyətin iştirakının və konsultasiyaların nəticələrinin ətraf mühitin mühafizəsi haqqında hesabatın diqqətə alınmasını nəzərdə tutan qiymətləndirməsi (maddə 2, bənd 6).

A1.2.1 SEQ-in Məqsədi Nədir?

6. SEQ-in məqsədi, sözün geniş mənasında, ekoloji amillərin nəzərə alınmasının və ekoloji cəhətdən dayanıqlı və davamlı inkişafı dəstəkləyən strateji qərar qəbulu prosesinə inteqrasiyasının təmin edilməsindən ibarətdir. SEQ prosesi xüsusən plan və proqramların hazırlanmasına görə məsul dövlət orqanlarının, eləcə də qərar qəbulunda iştirak edən şəxslərin aşağıdakı amilləri nəzərə almasına kömək edir:

- Plan və ya proqramlara təsir edə bilən və ya onların təsirinə məruz qala bilən ekoloji tendensiyalar, potensiallar və məhdudiyyətlər
- Plan və proqramlara aid ekoloji məqsədlər və göstəricilər
- Təklif olunan variantların, plan və ya proqramların icrasının mühüm ekoloji nəticələri
- Mənfi nəticələrin qarşısının alınması, azaldılması və ya yüngülləşdirilməsi, eləcə də müsbət nəticələrin artırılması tədbirləri.
- Səlahiyyətli orqanların, ictimaiyyətin və zəruri olduqda mənfi təsirə məruz qala biləcək dövlətlərin mövqeləri və verdikləri məlumatlar.

A1.2.2 Layihələrin ətraf mühitə təsirlərinin qiymətləndirməsi ilə müqayisədə SEQ-in təklifin etdiyi əlavə imkanlar hansılardır?

7. SEQ əsasən ətraf mühitə təsirin qiymətləndirilməsi proses və prosedurlarının prinsipləri əsasında formalaşmışdır və sözsüz ki, bu SEQ protokoluna da aiddir (bu sahənin inkişafının həlledici hüquqi və siyasi məqamları üçün bax: Əlavə A1.2). Bununla belə, SEQ layihələr üzrə ətraf mühit qiymətləndirməsindən əlavə imkanlar da təklif edir. Bu, onunla bağlıdır ki SEQ plan və ya proqramın hazırlanmasının elə bir səviyyəsində istifadə olunur ki, bu səviyyədə ətraf mühitə potensial təsir göstərə biləcək, ƏMTQ-nin

tətbiq olunduğu layihələrin, eləcə də çoxsaylı digər təşəbbüslərin əsasının qoyulur. Bu səviyyədə SEQ ayrı-ayrı layihələrin inkişaf etdirilməsi üsullarından çox fundamental məsələlərə münasibətdə ekoloji amillərin nəzərə alınmasına kömək edir (fəaliyyət necə, harada və hansı formada aparılmalıdır). Ətraf mühitə təsirlərin qiymətləndirilməsi ilə müqayisədə SEQ çərçivəsində ekoloji faydanın əldə edilməsi potensialı daha yüksəkdir.

8. Bu baxımdan, SEQ plan və proqramlarının konkret əlavə faydalarına daxildir:

- Layihə mərhələsi ilə müqayisədə daha geniş alternativ və variant dairəsinin nəzərdən keçirilməsi imkanı.
- Yalnız ayrı-ayrı layihələrin hazırlanması, yaxud yerinin müəyyən edilməsi deyil, həm də sektor və ya regionda həyata keçirilən fəaliyyətlərin növlərinə və hansı ərazidə yerləşəcəyinə təsir etmək imkanı
- Layihə səviyyəsindən fərqli olaraq, vaxt və məkan sərhədləri daxilində kumulyativ və daha geniş miqyaslı təsirlərin nəzərə alınması üçün daha geniş imkan
- Plan və proqramların məqsəd və istiqamətlərinin müvafiq strategiya, siyasət və öhdəliklərə uyğunlaşdırılması vasitəsi ilə davamlı inkişafa yardım
- Layihələrin ətraf mühitə təsirinin qiymətləndirməsinin SEQ hesabatı ilə əlaqələndirmə yolu ilə (bax: Həşiyə A4.3) optimallaşdırılması və təkmilləşdirilməsi, bununla da artıq müəyyən edilmiş ekoloji nəticələrlə bağlı suallardan (fəaliyyətin, harada, nə vaxt baş verəcəyi və növü haqqında) yayınma

A1.3 SEQ³ MƏNFƏƏTLƏRİ VƏ XƏRCLƏRİ

A1.3.1 SEQ-in üstünlükləri

9. SEQ-in tətbiqinin birbaşa üstünlüklərinə sağlam qərarların qəbuluna, eləcə də ətraf mühitin mühafizəsi və davamlı inkişaf sahəsində sonrakı nailiyyətlər əldə edilməsinə kömək edən məlumatların toplanması aiddir. Bununla yanaşı, SEQ protokolunun tələblərinə əsaslanan ictimaiyyətin iştirakı və şəffaf prosedurlar prinsipinin ayrılmaz tərkib hissəsi olan ikinci dərəcəli üstünlüklər mövcuddur. Düzgün yerinə yetirilmiş SEQ prosesi aşağıdakıları təmin etməlidir:

- Yüksək səviyyəli ekoloji mühafizəsi.
- Plan və proqramların hazırlanmasında keyfiyyətin artırılması.
- Qərarın qəbulunun effektivliyinin artırılması.
- Yeni inkişaf fərsətlərinin müəyyən edilməsinə yardım.
- Yüksək məbləğli xərclərə səbəb olan səhvlərin qarşısının alınmasına yardım.
- İdarəetmə sisteminin təkmilləşdirilməsi.
- Transsərhəd əməkdaşlığın asanlaşdırılması.

SEQ ətraf mühitin yüksək səviyyəli mühafizəni təmin edir.

10. Ətraf Mühitin yüksək səviyyəli mühafizənin təmin edilməsi SEQ protokolunda məqsəd kimi müəyyən edilmişdir (maddə 1); Bu, SEQ-dın istifadənin səbəbidir. Ətraf Mühitin yüksək səviyyədə mühafizəsi müxtəlif cür yozumlana bilər, lakin SEQ ən azı ləğv edilə bilməyən və ağır nəticələrin qarşısını almalı, mühafizə olunan sahə və obyektləri qorumaq, mühüm təbii yaşayış mühitlərinin və biomüxtəlifliyin mühafizəsi üçün vacib digər ərazilərin toxunulmazlığını təmin etməlidir.

SEQ plan və proqramların hazırlanması keyfiyyətini artırır.

11. Plan və proqramların hazırlanması prosesinə paralel və ya onun tərkib hissəsi kimi aparılmasından asılı olmayaraq, SEQ plan və proqramların keyfiyyətini təkmilləşdirmək və ya

³ Regional Ekoloji Mərkəz (REC) və BMTİP-nin (2003) hesabatı əsasında "Strateji Ekoloji Qiymətləndirmənin Üstünlükləri" aşağıdakı ünvanndan əldə edilə bilər: <http://archive.rec.org/REC/Programs/EnvironmentalAssessment/pdf/BenefitsofSEAeng.pdf>; və İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatı (OECD)/İnkişafa Yardım Komitəsi (2006), Strateji ekoloji Qiymətləndirmənin Tətbiqi: Əməkdaşlığın İnkişaf etdirilməsi üzrə Qabaqcıl Təcrübəyə dair Rəhbər sənəd – aşağıdakı ünvanan əldə edilə bilər: <http://www.oecd-ilibrary.org/content/book/9789264026582-en>.

möhkəmləndirmək potensialına malikdir ki, bu da daha yaxşı nəticələrə gətirib çıxarır. SEQ planlaşdırmanın keyfiyyətini bir neçə üsulla yaxşılaşdırıla bilər, lakin o xüsusən məqsədyönlü, dəqiq, alternativlərə açıq prosesin təmin edilməsinə kömək edir, eləcə də daha davamlı inkişaf formalarına nail olmaq məqsədi ilə potensial nəticə və fürsətləri bütövlükdə nəzərə alır.

SEQ qərarların qəbul edilməsində effektivliyi artırır.

12. Ekoloji problemlərin müxtəlif qərar qəbulu mərhələlərində və səviyyələrində nəzərə alınmasını təmin etməklə, SEQ qərar qəbulu prosesinin optimallaşdırılmasına kömək edir. Plan və ya proqram səviyyəsində razılaşdırılmış qərarların qəbulu ilə vaxtdan (və beləliklə, maddi vəsaitlərdən) daha səmərəli istifadə etmək təklif olunur ki, bu da fəaliyyət dövründə, yaxud layihələrin ətraf mühitə təsirinin qiymətləndirilmə mərhələsində şikayət və mübahisələrin azalmasına gətirib çıxarır. Nəhayət, SEQ layihə səviyyəsindəki qərar qəbulu prosesini dəstəkləyir, beləliklə, həmin qərarlar əvvəlcədən optimallaşdırılmış plan və proqramlara əsaslanıla bilər. Qərarın qəbulunun effektivliyi həmçinin planlaşdırma ierarxiyasının müxtəlif mərhələlərində əldə edilmiş məlumatların mübadiləsi hesabına artırıla bilər.

SEQ yeni inkişaf fürsətlərinin müəyyən edilməsinə yardım edir.

13. SEQ vasitəsi ilə plan və proqramların formalaşdırılması zamanı ekoloji məhdudiyyətlər, o cümlədən insan sağlamlığının məruz qaldığı təsirlər daha yaxşı nəzərə alınır. SEQ alternativlərin nəzərdən keçirilməsinə kömək edir və ekosistemlərin mövcud potensialı çərçivəsində yeni fəaliyyət növləri üçün imkanlar açan qarşılıqlı səmərəli qərar axtarışını təşviq edir. Beləliklə, SEQ qərar qəbulu prosesinin əsas davamlı inkişafa doğru yönəlməsinə kömək edir.

SEQ yüksək məbləğli xərclərə səbəb olan səhvlərin qarşısının alınmasına kömək edir.

14. SEQ ekoloji cəhətdən davamsız inkişaf variantları haqqında əvvəlcədən xəbərdarlıq edir. Buna görə də SEQ-in düzgün tətbiqi qarşısının alınması mümkün olan ziyanın qarşısının alınmasına və ya düzəliş tədbirlərinə yönəlmiş, obyektlərin köçürülməsi və ya yenidən layihələndirilməsi kimi yüksək məbləğli xərclərin yaranması riskini məhdudlaşdırır. SEQ həmçinin plan və proqramların hazırlanması zamanı insan və maliyyə resurslarının mühafizə edilməsinə kömək edir, belə ki, davamlılıq prinsipinə zidd variantlardan ilkin mərhələdə imtina edilə bilər.

SEQ idarəetmə sistemini təkmilləşdirir.

15. SEQ qərar qəbulu prosesinin ümumi şəffaflığını artırır, planlaşdırma və proqram hazırlığının ilkin mərhələsində əsas maraqlı tərəflərin rəylərini nəzərə almağa imkan verir. Düzgün və məsuliyyətlə yerinə yetirilmiş SEQ plan və proqramların etibarlılığını artırır. Bu, icra zamanı ictimai dəstəyi səfərbər edə bilər - ictimaiyyətin dəyərləri, fikirləri və bilikləri qərar qəbulu prosesinin bir hissəsinə çevrilərsə, hər hansı plan və ya proqramın effektivliyi artırıla bilər.

SEQ transsərhəd əməkdaşlığı asanlaşdırır.

16. SEQ, məsələn, birgə mühafizə olunan ərazilər, birgə istifadə olunan su yolları, nəqliyyat qovşaqları, eləcə də transsərhəd çirklənmə ilə əlaqədar çətin məsələlərlə bağlı regional əməkdaşlıq üçün vacib özül rolunu oynaya bilər.

A1.3.2 SEQ-lə bağlı xərclər

17. Ətraf mühitə təsirin qiymətləndirilməsinin xərc və mənfəətlərini⁴ araşdıran Avropa tədqiqatına əsasən, SEQ-in regional və yerli torpaq istifadəsi planlaşdırmasına tətbiqi adətən planlaşdırılma xərcləri 5-10% artırır. Bu tədqiqat həmçinin planlaşdırma xərclərini 5 faizdən çox artırmayan keyfiyyətli SEQ nümunələrinə istinad edir, lakin xərclərin miqdarı məbləğdən, hazırlanmış alternativlərin təfərrüatlarından və qiymətləndirilməsindən asılıdır. Qəbul edildiyi il SEQ Direktivinin icrasının nəticələrinin öyrənilməsi məqsədi ilə Birləşmiş Krallıqda⁵, həyata keçirilən, strateji ekoloji qiymətləndirmə aparən 201 dövlət orqanını əhatə edən araşdırma göstərdi ki, əksər strateji ekoloji qiymətləndirmələrin tamamlanması üçün bir insan üçün təxminən 70-80 gün tələb olunur. (vaxtın təxminən yarısı qiymətləndirmənin əhatə dairəsinin müəyyən edilməsi, yarısı isə hesabatın hazırlanmasına). Eyni zamanda bu araşdırma zamanı rəyi soruşulanların əksəriyyəti "SEQ-in vaxtdan və resurslardan istifadə üçün səmərəli vasitə olması" fikri ilə razıdırlar və ya tam razıdırlar.

18. SEQ sisteminin işi ilə əlaqədar əsas xərclər SEQ-in ilkin tətbiqi mərhələsində adekvat yanaşma və vasitələrin sınağı, eləcə də əsas məlumatlar toplanan zaman meydana gəlir. Sonrakı SEQ-lər daha az xərc vəd edirlər, belə ki, bu zaman əvvəlcədən əldə edilmiş təcrübədən istifadə oluna bilər və yalnız standart analitik iş və prosesin idarə edilməsinə ehtiyac ola bilər. (doğrudan da, yuxarıda qeyd edilən araşdırma zamanı rəyi soruşulanlar təsdiq etmişlər ki, gələcəkdə SEQ tətbiqi zamanı xərclərin daha az olacağını gözləyirlər.) Bu xərclər plan və proqramların icrasının ümumi xərcləri ilə müqayisədə həddindən artıq hesab oluna bilər.

⁴ Avropa Komissiyası (1996), Ətraf mühitə təsirin qiymətləndirilməsi/SEQ xərc və mənfəətlərinin araşdırılması. Nəşr edilmir, lakin icmalını saytdan əldə etmək mümkündür: <http://ec.europa.eu/environment/eia/eia-studies-and-reports/eia-costs-benefit-en.htm>

⁵ Therivel, R. və F. Walsh (2005) "Birləşmiş Krallıqda strateji ekoloji qiymətləndirmə haqqında direktiv. Qəbul edildikdən bir il sonra" "Environmental Impact Assessment Review" jurnalına təqdim edilmişdir.

A1.4 SEQ-İN TƏTBİQİNİN BAŞLICA PRİNSİPLƏRİ

19. Bu vəsaitdə SEQ Protokolunun tətbiqinin konkret tələblərinə və nisbətən az da olsa, SEQ Direktivinə nəzər salınır. Bununla belə, faydalı ola biləcək bir sıra ümumi prinsiplər də mövcuddur. Bura mövzu üzrə milli rəhbər sənədlərdə və nəşrlərdə əksini tapan müxtəlif fikirlər aid edilə bilər. Bundan əlavə, burada SEQ prosesinin keyfiyyətinin qiymətləndirilməsi üçün Təsirlərin Qiymətləndirilməsi üzrə Beynəlxalq Assosiasiya tərəfindən hazırlanmış effektivlik meyarları qeyd edilə bilər (bax: Əlavə A1.2).

20. Bəzi fərqliliklərə baxmayaraq, effektiv icra üçün tələb olunan başlıca SEQ prinsipləri və fəaliyyətləri ilə bağlı müəyyən həmrəylik mövcuddur. Bura aşağıdakılar daxildir:

- SEQ plan və ya proqramlara görə məsul səlahiyyətli orqan tərəfindən yerinə yetirilməlidir. İdeal halda, SEQ plan və proqramların hazırlanması prosesinin tərkib hissəsi olmalı və bu prosesin əsaslandığı məntiqə uyğunlaşdırılmalıdır.
- SEQ qərarın qəbulu prosesində mümkün qədər tez, bütün alternativ və variantların nəzərdən keçirilməsinin mümkün olduğu vaxtda tətbiq edilməlidir. Plan və ya proqramın hazırlanması prosesinin müvafiq mərhələlərində, strateji ekoloji qiymətləndirmə aparılan zaman əsas diqqət başlıca mühüm məsələlər üzərində cəmlənməlidir. Bu prosesin vaxtında, ən az xərclər və etibarlı şəkildə yerinə yetirilməsinə kömək edəcək.
- SEQ prosesində bir sıra məntiqi baxımdan məqbul alternativlər qiymətləndirilməlidir. Bu zaman alternativlərin miqyasının qərar qəbulu səviyyəsindən asılı olaraq dəyişə biləcəyi qəbul edilməlidir. Mümkün və zəruri olduqda, SEQ ətraf mühitin mühafizəsi üçün ən optimal və əlverişli variantı müəyyən etməlidir.
- SEQ prosesin erkən mərhələlərindən etibarən, dəqiq prosedurlardan istifadə etməklə əsas maraqlı tərəflərin, eləcə də ictimaiyyətin iştirakı üçün adekvat imkanlar yaratmalıdır. İdeal hallarda tətbiqi adan olan və hədəf qrupları üçün münasib konsultasiya metodlarından istifadə olunmalıdır.
- SEQ münasib və iqtisadi cəhətdən səmərəli metod və analiz texnikasından istifadə edilməklə yerinə yerinə yetirilməlidir. SEQ məqsədlərinə mövcud məlumat, vaxt və resurslar çərçivəsində nail olmalıdır. Məlumatlar yalnız əsaslandırılmış qərarın qəbulu üçün tələb olunan həcmdə və əhatəlilikdə toplanmalıdır.

21. SEQ məqsədlərinə nail olmaq və yuxarıda qeyd edilən mənfəətlərin əldə edilməsi üçün bu rəhbər prinsiplərə birlikdə əməl edilməlidir. Belə olan halda, bu prinsiplər Protokoluna ruhuna uyğun olan və tələblərinə cavab verən keyfiyyətli prosesin təşkilinə kömək edə bilər. Sözsüz ki, bu hüquqi müddəalar SEQ prosesinin planlaşdırılması və tətbiqi zamanı ilk növbədə nəzərə alınmalıdır.

A1.5 BƏZİ ÜMUMİ ANLAYIŞLAR

22. Sonda qeyd edilməlidir ki, SEQ protokolundan kənar rol və miqyas yozumları mövcuddur, lakin onları heç vaxt hamı tərəfindən qəbul edilmiş hesab etmək olmaz. Bunlar haqda vəsaitdə qısa məlumat verilir, belə ki, onlar hələ də davam edən mübahisə mövzularıdır və bəzi ölkələrdə və beynəlxalq təşkilatlarda tətbiq olunmaq üzrədirlər və ya tətbiq edilmək üçün təklif olunmuşlar.

A1.5.1 SEQ davamlı inkişaf vasitəsi kimi

23. Vacib və mübahisəli məsələlərdən biri də budur ki, SEQ plan və proqramların (və ya başqa strateji təşəbbüslərin) davamlı inkişafa təsirlərini birbaşa əhatə etməlidir, yaxud yalnız ətraf mühit məsələlərini diqqətdə saxlamağa davam etməlidir. İlk mövqeyə gəldikdə isə, bu yanaşmanın necə həyata keçiriləcəyinə dair çoxsaylı suallar meydana gəlir. Hal-hazırda bu məsələlərlə bağlı iki elmi düşüncə istiqaməti (və orta mövqedə dayanan çoxsaylı yozumlar) mövcuddur:

(1) SEQ yalnız və birinci növbədə ekoloji təsirlərlə məşğul olmalıdır. SEQ zamanı qanunvericiliyin müəyyən etdiyi və ya strateji qiymətləndirmə sahəsində qabaqcıl təcrübə kimi geniş şəkildə qəbul edilmiş prinsiplərə riayət edilməlidir. Beləliklə, bu proses davamlı inkişafa yardım edə bilər. Bu yanaşma əksəriyyətin mövqeyi adlandırıla bilər. Bu mövqeni çoxsaylı idarəçilər və SEQ-i tətbiq edən mütəxəssislər bölüşürlər. Daha bir variant müəyyən sosial aspektlər həm də ətraf mühitə təsir kontekstində nəzərdən keçirilməsidir. Ayrı-ayrı sosial aspektlər artıq ətraf mühitin bir hissəsi kimi nəzərdən keçirilir, məsələn, insanların sağlamlığı və mal-material qiymətliləri (mənzil).

(2) SEQ ekoloji nəticələrin təhlilindən əlavə, davamlı inkişafba bağlı nəticələrin də qiymətləndirilməsi üçün müfəssəl "mümkün olan ən yaxşı" cəhdləri əhatə etməlidir. Eyni zamanda bu yanaşmanın məhdudiyyətləri də etiraf edilir. Bu kontekstdə SEQ-in iki əsas istiqamətdə təkrar yönləndirilməsi üçün arqumentlər irəli sürülmüşdür, daha dəqiqi:

- Təklif edilən plan, proqram və digər strateji təşəbbüslərin ekoloji cəhətdən davamlılığının təmin edilməsi, məsələn, zərərin (qalıq təsirin) kompensasiyası və ya aradan qaldırılması daxil olmaqla, ehtiyatlılıq prinsipi çərçivəsində bir tərəfdən təsirlərin, digər tərəfdən təhlükəsiz minimum və ya yol verilən həddin əhəmiyyətinin qiymətləndirilməsi yolu ilə. Ekoloji qiymətləndirmənin effektivliyi üzrə beynəlxalq araşdırma çərçivəsində yaradılmış bu yanaşma bəzi ölkələrdə və beynəlxalq səviyyədə qismən tətbiq edilməsinə baxmayaraq, hələ də azlığın mövqeyini əks etdirir.
- Təklif olunmuş plan, proqram və ya digər strateji təşəbbüslərinin ekoloji, iqtisadi və sosial nəticələrin təhlili və ya davamlılıq qiymətləndirilməsi, məsələn, Böyük Britaniyada torpaq istifadəsinin yerli və regional səviyyədə planlaşdırılması çərçivəsində və ya siyasi və ya qanunvericilik təşəbbüslərinin təsirlərinin Aİ səviyyəsində qiymətləndirilməsi

prosedurunda olduğu kimi⁶. Böyük Britaniyada qəbul edilmiş yanaşma həmçinin SEQ Direktivinin müddəalarını icra edən, əsaslı planlaşdırma islahatının bir hissəsi kimi irəli sürülmüşdü. Bu halda bu istiqamət SEQ və davamlılıq qiymətləndirməsinin qarşılıqlı əlaqəsinin praktiki nəticələrinin sınaqdan keçirilməsi kimi böyük diqqət çəkə bilərdi.

A1.5.2 SEQ və digər qiymətləndirmə alətləri arasında məntiqi əlaqə

24. Son nailiyyətlərə baxmayaraq, plan və proqramların davamlılıq qiymətləndirməsi böyük dərəcədə bu vəsaitin çərçivəsindən kənar qalan bir sıra institusional və metodoloji çətinliklər yaradır. Bununla belə, SEQ Protokolu hər ki istiqamətin qiymətləndirmənin mahiyyəti ilə əlaqədar fərqliliklərə baxmayaraq oxşar məntiqdən yararlandığını qəbul etməklə, sosial iqtisadi qiymətləndirmə ilə bir sıra potensial uyğunluqlara istinad edir. Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Ətraf Mühit Proqramı (UNEP)⁷ tərəfindən hazırlanmış yanaşmaya uyğun olaraq, Protokol həmçinin inteqrasiyalı qiymətləndirmə və davamlı inkişaf planlaşdırmasının əsas prinsipləri ilə uyğunluq təşkil edir. Bu yanaşmanın sınağına yönəlmiş bir sıra pilot layihələr müxtəlif qiymətləndirmə alətlərinin əlaqələndirilməsi imkanını aşkara çıxarmışdır. Bu imkanlar aşağıdakı, SEQ ilə sosial iqtisadi qiymətləndirmə və davamlılıq qiymətləndirməsi arasındakı mümkün əlaqəliliyi izah edən Cədvəl A1.1-də göstərilir. Əlbəttə, bu kontekstdə, belə yanaşmanın bir hissəsi kimi yerinə yetirilmiş SEQ mütləq surətdə SEQ protokolunun təməl məqsəd və tələblərinə uyğun olmalıdır.

A1.5.3 Qərar qəbulu prosesinin daha yüksək səviyyəsində SEQ

25. SEQ-in qərar qəbulu prosesinin daha yüksək strateji səviyyəsində istifadəsi zəruridirmi və necə həyata keçirilməlidir? Bu sual açıq qalır. SEQ üzrə ədəbiyyatda xüsusən plan və proqramların hazırlanmasının təməl prinsiplərini və kontekstini müəyyən etdiyi hallarda, SEQ-in ən yüksək - siyasətin formalaşdırılması səviyyəsindən başlayaraq tətbiq edilməsi lehinə güclü arqumentlər irəli sürülür. Lakin bununla bağlı konsensus əldə edilməmişdir. SEQ-i praktiki olaraq həyata keçirən bir çox mütəxəssislər ümumilikdə və ayrı-ayrı ölkələrdə bu yanaşmanın həyata keçirilməsi yolunda mövcud praktiki və institusional baryerlərə diqqət çəkirlər. Həmçinin SEQ-in siyasi qərarların qəbulu zamanı tətbiqi ilə bağlı müxtəlif rəylər mövcuddur,

⁶ Birləşmiş Krallıq, Regional ərazi planlaşdırması strategiyası və yerli inkişaf sənədlərinin davamlılıq qiymətləndirməsi (London, Baş Nazir Müavininin ofisi, 2005) Aşağıdakı ünvandan əldə edilə bilər:
<http://www.communities.gov.uk/documents/planningandbuilding/pdf/practicalguidesesa.pdf>.

⁷ BMT-nin Ətraf Mühit Proqramı (2004) Davamlı İnkişaf üçün İnteqrasiyalı Qiymətləndirmə və Planlaşdırma: Pilot layihələr üçün rəhbər sənəd, BMT-nin Ətraf Mühit Proqramı, aşağıdakı ünvandan əldə edilə bilər:
<http://www.unep.ch/etb/events/Events2005/midTermReview/IAPGuidePilPro.pdf>

lakin eyni zamanda bu prosesin plan və proqramların hazırlanması ilə müqayisədə daha dövrü, tez uyğunlaşdırıla bilən xüsusiyyətə malik olduğu da etiraf edilir.

26. Protokol Tərəfləri ekoloji amillərin siyasət və ya qanunvericilik aktlarının hazırlanması prosesinə adekvat şəkildə inteqrasiyasını , eləcə də prosesin icrası zamanı Protokol prinsiplərinin və elementlərinin nəzərə alınmasını təmin etməyə təşviq edir, lakin məcburi tələb irəli sürmür. (Daha ətraflı məlumat üçün bax: Fəsil A6). BMT Avropa İqtisadi Komissiyasına üzv olan bir neçə ölkə, eləcə də Aİ artıq siyasət və qanunvericilik aktlarına şamil edilən SEQ sistemindən və ya demək olar ekvivalent qiymətləndirmə proseslərindən istifadə edirlər. Bu səviyyədə əldə edilmiş təcrübə plan və proqramların strateji ekoloji qiymətləndirilməsi ilə müqayisədə daha az olsa da, diqqətə layiqdir. Bəzi ölkələrdə siyasətin formalaşdırılması səviyyəsində SEQ-in tətbiqi praktikası Çexiyanın Ekologiya Nazirliyinin sifarişi ilə bu vəsait üzrə əlavə məlumat kimi hazırlanmış nəşrdə təsvir edilmişdir⁸. Bu nəşrə həmçinin SEQ protokolunun başlıca elementlərinin siyasət və qanunvericiliyə necə tətbiq edilə biləcəyinin, eləcə də digər mümkün yanaşmaların qısa nəzəri icmalı daxildir. Bu material, xüsusən də yeddi AİK-ə üzv dövlətin milli təcrübəsinin təhlili SEQ Protokolunun tələblərini daha geniş kontekstə daşımaq istəyənlər üçün maraqlı ola bilər.

⁸ B. Sadler, red., Siyasət Səviyyəsində Strateji Ekoloji Qiymətləndirmə — Son irəliləyişlər, cari vəziyyəti və gələcək perspektivlər (Praqa, Çexiya Ekologiya Nazirliyi, 2005). Aşağıdakı ünvdan əldə edilə bilər: http://www.unece.org/env/eia/documents/PolicySEA/SEA_of_Policies_volume.pdf.

Cədvəl A1.1: SEQ çərçivəsində yerinə yetirilməli olan əhəmiyyətli vəzifələr, sosial və iqtisadi qiymətləndirmələr, eləcə də davamlılıq qiymətləndirmələri arasında məntiqli əlaqəlilik⁹

SEQ	Sosial və iqtisadi qiymətləndirmə	Davamlılığın qiymətləndirilməsi
Ətraf mühitin ilkin vəziyyəti	İlkin iqtisadi və sosial vəziyyət	Cari inkişaf tendensiyaları və qanunauyğunluqlarının davamlılıq qiymətləndirilməsi
Müvafiq ekoloji məqsədlərin müəyyən edilməsi və onların plan və ya proqramın hazırlanması prosesində necə nəzərə alındığının qiymətləndirilməsi	Müvafiq iqtisadi və sosial məqsədlərin müəyyən edilməsi və onların plan və ya proqramın hazırlanması prosesində necə nəzərə alındığının qiymətləndirilməsi	Müvafiq davamlılıq məqsədlərinin və prinsiplərinin müəyyən edilməsi və onların plan və ya proqramın hazırlanması prosesində necə nəzərə alındığının qiymətləndirilməsi
Təklif edilən variantların ətraf mühitə təsirlərinin qiymətləndirilməsi və onların optimallaşdırılmasına töhfə	Təklif edilən variantların iqtisadi və sosial təsirlərinin qiymətləndirilməsi və onların optimallaşdırılmasına töhfə	Davamlılıq məqsədləri (istəklər) və davamlı inkişaf məhdudiyyətləri (aşağı hədlər) nəzərə alınmaqla, təklif edilən variantların iqtisadi, sosial və ekoloji nəticələrinin qiymətləndirilməsi və qarşılıqlı səmərəli variantların, yaxud müxtəlif inkişaf elementlərinin ən effektiv şəkildə birləşdirilməsindən ibarət variantların təklif edilməsi
Əhəmiyyətli mənfi təsirlərin mənfi nəticələrinin yüngülləşdirilməsi tədbirlərinin, eləcə də plan və ya proqramın icrası zamanı onların monitorinqinin təsviri	Əhəmiyyətli mənfi təsirlərin mənfi nəticələrinin yüngülləşdirilməsi tədbirlərinin, eləcə də plan və ya proqramın icrası zamanı onların monitorinqinin təsviri	Əhəmiyyətli mənfi təsirlərin mənfi nəticələrinin yüngülləşdirilməsi tədbirlərinin, eləcə də plan və ya proqramın icrası zamanı onların monitorinqinin təsviri

⁹ Belə əlaqələrin geniş müzakirəsi üçün bax: İƏİT nəşri "Strateji Ekoloji Qiymətləndirmənin Tətbiqi". Qeyd 3

Fəsil A2

**SEQ-IN PLAN VƏ PROQRAMLARIN
HAZIRLANMASI PROSESİNƏ INTEQRASIYASI**

A2.1 FƏSLƏ GİRİŞ

Protokolda "əhəlinin sağlamlığı daxil olmaqla ətraf mühit" termini istifadə edilir. Vəsaitdə təkrara yol verməmək üçün yalnız "ətraf mühit" termini istifadə edilir, lakin bu hər zaman həm də "əhəlinin sağlamlığı" kimi başa düşülməlidir. Sağlamlıq məsələləri haqqında daha ətraflı məlumat üçün bax: Əlavə A1.1.

1. Bu fəsildə plan və ya proqramların strateji ekoloji qiymətləndirməsinin plan və ya proqramların hazırlanması prosesinə inteqrasiyası və ya əlaqələndirilməsi imkanlarına nəzərə salır.

2. Buna görə də cari fəsil protokolun tətbiqi üzrə başlıca məsələləri konkret plan və ya proqramın hazırlanması kontekstində öyrənir. və üç hissədən ibarətdir:

- A2.2 bölməsi səciyyəvi plan və ya proqram hazırlama prosesinin ümumi təsvirini təmin edir. Sonra Protokola uyğun olaraq, Protokolun effektiv tətbiqi üçün SEQ prosesinin plan və ya proqramın hazırlanması prosesinə inteqrasiyasının nə üçün zəruri olduğu daxil olmaqla, strateji ekoloji qiymətləndirmənin əsas elementlərinə keçir. Belə inteqrasiyanın faydaları daha sonra siyasətlər və qanunvericilik haqqında A6 fəslində müzakirə edilir) Sonda bu bölmədə plan və ya proqramın hazırlanması prosesləri və SEQ arasında məntiqi əlaqəliklər ayırd edilir. Bu əlaqələrə iki prosesin koordinasiyası və nəhayət, SEQ-in plan və proqramların hazırlanması prosesinə inteqrasiyası firsəti kimi baxılır.
- A2.3 bölməsi bu əlaqələrin nəzəri deyil, praktiki plan və proqram hazırlama prosesində necə müəyyən edilə biləcəyinə nəzər salır. Bölmə həmçinin SEQ-in plan və proqramların hazırlanması prosesinə inteqrasiya yollarının axtarılması lehinə bəzi praktiki səbəbləri araşdırır.
- Nəhayət, A2.4 bölməsində aşağıdakı inteqrasiya variantları müzakirə edilir: heç bir inteqrasiyanın olmamalı, nisbi inteqrasiya və tam inteqrasiya.

A2.2 PLAN VƏ PROQRAMIN HAZIRLANMASI, SEQ VƏ ONLAR ARASINDA ƏLAQƏLİLİKLƏR

3. Bu bölmədə ilk növbədə plan və proqramların hazırlanması prosesinin əhəmiyyətli vəzifələrinə, daha sonra isə plan və proqramların strateji ekoloji qiymətləndirməsinin əsas elementlərinə nəzər salır. Bölmə bir tərəfdən plan və proqramların hazırlanmasına aid vəzifələr, digər tərəfdən isə SEQ elementləri arasındakı məntiqi əlaqələrin araşdırılması ilə yekunlaşır. A2.3 və A2.4 bölmələrində bu əlaqələr daha dərinlən öyrənilir və SEQ-in plan və proqramların hazırlanması prosesinə inteqrasiyası imkanlarına nəzər salınır.

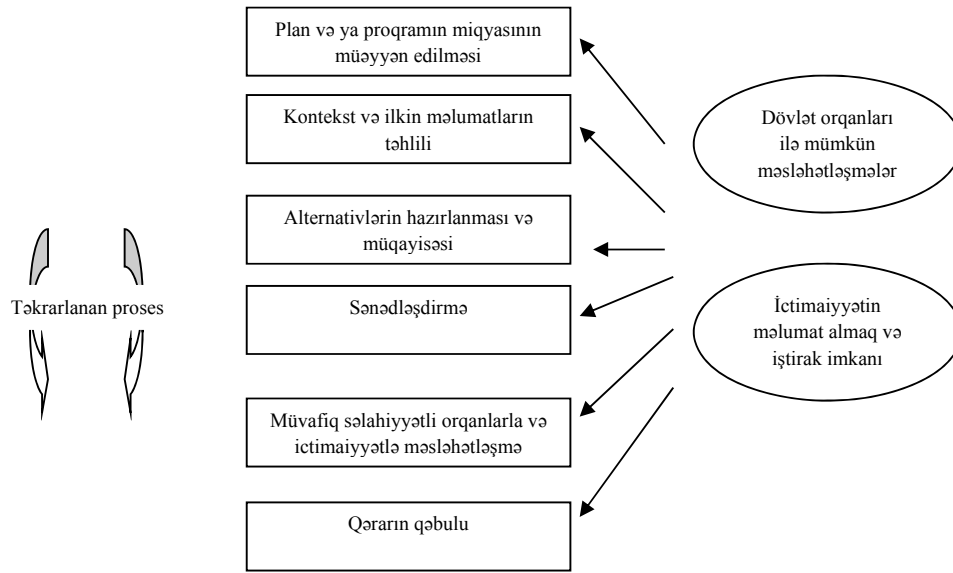
A2.2.1 Plan və proqramların hazırlanmasına aid əhəmiyyətli vəzifələr

4. Plan və proqram adətən aşağıdakı vəzifələri ehtiva edən təkrarlanan (dövri) prosesdən ibarət olur (bax: aşağıda şəkil A2.1):

- Bir qayda olaraq plan və proqramların əhatə dairəsi hazırlanması prosesi ilkin təşəbbüs mərhələsində - müvafiq plan və ya proqramın mahiyyəti, ümumi məqsədləri, eləcə də həll edilməli olan məsələlər müəyyən edilən zaman dəqiqləşdirilir.
- Kontekst və ilkin məlumatların təhlilinə adətən diqqətə alınmalı olan cari tendensiyaların icmalı, gələcək inkişafın məhdudiyyətləri və imkanları, eləcə də plan və ya proqramın həll etməli olduğu digər spesifik məsələlər daxil olur.
- Plan və ya proqramın alternativlərinin hazırlanması və müqayisəli təhlili çox vaxt plan və ya proqramın təklif etdiyi əlavə məqsədlərin, prioritetlərin, bu məqsədlər çərçivəsində həyata keçirilməsi təklif edilən fəaliyyət növü variantlarının, yaxud realizasiya mexanizmlərinin (başqa sözlə, münasib fəaliyyətlərin seçilməsi, meyarlarının, sonrakı qiymətləndirmələr üçün texniki tapşırıqların və s.) nəzərə alınması vasitəsi ilə yerinə yetirir.
- Plan və ya proqramın icrası və monitorinq proqramının tərtibi üçün rol və cavabdehliklərin müəyyən edəcəklərini sənədləşdirmə.
- Müvafiq səlahiyyətli orqanlar və ictimaiyyətlə konsultasiya.
- Daha sonra layihə planı qərarın qəbulu üçün təqdim edilməsi üçün yekunlaşdırılır.

5. Göstərilən vəzifələr yalnız misallarla izah üçündür və ayrıca tədbir kimi həyata keçirilməyə bilər. Əslində, onlar ayrı-ayrı plan və ya proqramları hazırlanması prosesinin və onların formal prosedür mərhələsinin əsaslandığı məntiqdən asılı olaraq, birləşdirilə və ya hissələrə bölünə bilər. Plan və proqramların hazırlanması prosesinin xüsusi məntiqi, vəzifələri və formal mərhələləri A2.3.1-cü mərhələdə göstərdiyi kimi plan və ya proqramın hazırlanması prosesinin təhlili vasitəsi ilə müəyyən edilə bilər.

Şəkil A2.1: Plan və proqramların hazırlanmasına aid ənənəvi vəzifələr

A2.2.2 Plan və proqramların strateji ekoloji qiymətləndirməsinin elementləri

6. Protokol 6-12-ci maddələrində plan və proqramların strateji ekoloji qiymətləndirməsinin aparılması prosesini müəyyən edir:

- Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında hesabatın məzmunun dəqiqləşdirilməsi üçün əhatə dairəsinin müəyyən edilməsi (Maddə 6)
- Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında hesabat (maddə 7).
- İctimaiyyətin iştirakı (maddə 8).
- Təbiətin mühafizəsi və səhiyyə orqanları ilə konsultasiya (maddə 9).
- Transsərhəd konsultasiyalar (maddə 10).
- Plan və ya proqramın təsdiqi haqqında qərar (maddə 11).
- Nəticələrin monitorinqi (maddə 12).

7. Bu vəsait strateji ekoloji qiymətləndirməni prosesi kimi təsvir etsə də, praktikada isə yuxarıda göstərilən addımlar özlərini ayrıca, paralel inkişaf edən proses kimi deyil, plan və ya proqramın hazırlanması prosesinə (daha sonra bu fəsildə izah ediləcəyi kimi) inteqrasiya edilmiş göstəricilər.

8. Belə inteqrasiya SEQ-in Protokolun tələbin uyğun olaraq, plan və ya proqramın hazırlanmasına təsir edən qabaqalayıcı vasitə ola bilməsi üçün zəruridir.

- Protokolun preambulasına əsasən "strateji ekoloji qiymətləndirmə plan və proqramların hazırlanmasına və müvafiq olduqda siyasətlərin və qanunvericiliyin qəbulu və hazırlanması zamanı mühüm rol oynamalıdır..."
- 1-ci maddədə Protokolun məqsədi bəyan edilir: "insanların sağlamlığı daxil olmaqla ətraf mühitin yüksək səviyyədə mühafizəsinin təmin edilməsi ... ekoloji, o cümlədən əhalinin

sağlamlığı ilə bağlı amillərin plan və proqramların hazırlanması zamanı ehtoyatla nəzərə alınmasının təmin edilməsi; ...»

- 2.6-cı¹⁰ maddə SEQ-i mümkün ekoloji nəticələrin qiymətləndirilməsi çərçivəsini aşan bir proses kimi müəyyən edir: «...plan və ya proqramda ətraf mühitin mühafizəsi haqqında hesabatın, eləcə də ictimaiyyətin iştirakının və konsultasiyalarının nəticələrinin nəzərə alınması».
- 11-ci maddə hər bir Tərəfdən plan və ya proqram qəbul edilən zaman ətraf mühitin mühafizəsi haqqında hesabatı daxil edilmiş qənaətlərin lazımınca nəzərə alınmasının təmin edilməsini tələb edir. Lakin, “ətraf mühitin mühafizəsi haqqında hesabatı daxil edilmiş qənaətlər”in tərifini müəyyən edilməmişdir. Ehtimal ki, ətraf mühitin mühafizəsi haqqında hesabatı bir sıra qənaətlər daxil edilə bilər, məsələn, plan və ya proqrama aidiyyəti olan əhəlinin sağlamlığının mühafizəsi şərtləri və ilkin ekoloji vəziyyət haqqında; plan və ya proqramın ətraf mühiti mühafizə ilə əlaqədar məqsədləri; mənfi təsirlərin qarşısının alınması, azaldılması və ya nəticələrin yüngülləşdirilməsi tədbirləri; plan və ya proqramın alternativlərinin seçilməsi səbəbləri və monitorinq haqqında. Bu müxtəlif qənaətlərin plan və proqramın hazırlanması prosesinin sonunda, yəni plan və ya proqramın hazırlanması prosesini yekunlaşdıran vahid qərarla necə nəzərə alınması biləcəyini təsəvvür etmək çətindir. Buna görə də ətraf mühitin mühafizəsi haqqında hesabat üzrə qənaətlərin plan və ya proqramın hazırlanması prosesi ərzində ortaya çıxdıqca, eləcə də plan və ya proqram təsdiq edilən zaman nəzərə alınması təklif olunur. Bu baxımdan SEQ Direktivinin müddəaları daha dəqiqdir, belə ki, direktivin 8-ci maddəsi ətraf mühitin mühafizəsi haqqında hesabatın və konsultasiya nəticələrinin "plan və ya proqramın hazırlanması zamanı, qəbulundan və ya qanunvericilik prosesuru üçün təqdim edilməzdən əvvəl" diqqətə alınmasını tələb edir.

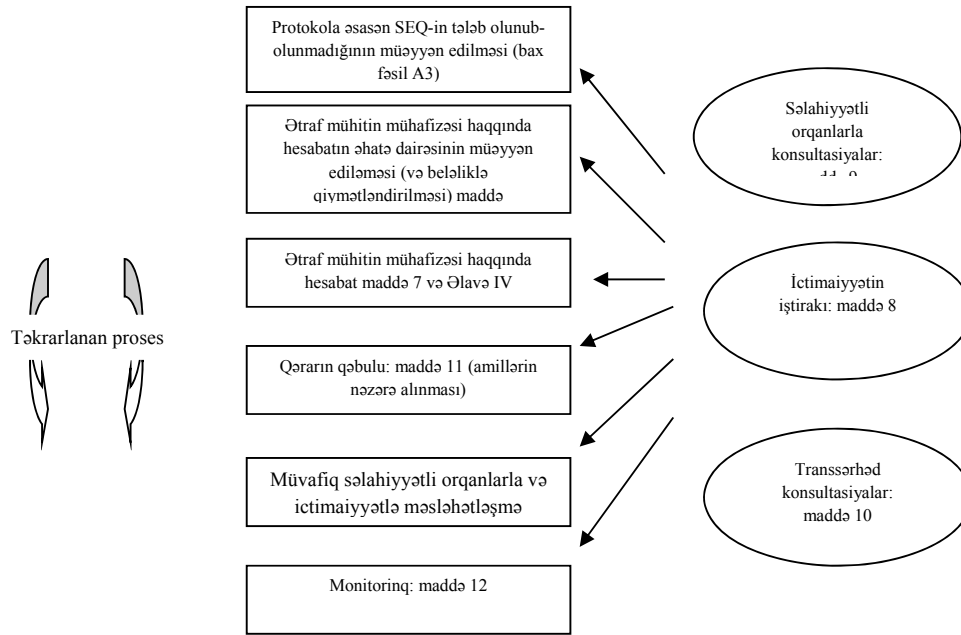
9. SEQ elementlərinin icmalı aşağıda Cədvəl A2.1-də və Şəkil A2.2.-də verilir. Bu elementlər plan və proqramların strateji ekoloji qiymətləndirməsinin nəzərdən keçirildiyi A4 fəslində daha ətraflı təsvir edilir. Fəsil həmçinin bu elementlərin plan və proqramların hazırlanması prosesinə inteqrasiyası imkanlarına nəzər salır.

¹⁰ Bu vəsaitdə «maddə X.Y» dedikdə X maddəsinin Y bəndinə istinad edilir.

Cədvəl A2.1: SEQ elementləri

Element	İzah
Əhatə dairəsinin müəyyən edilməsi	Plan və ya proqramın SEQ tələb etdiyi müəyyən edildikdən sonra qiymətləndirmənin birinci elementi ətraf mühitin mühafizəsi haqqında hesabatın əhatə dairəsinin müəyyən edilməsi olur. Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında hesabatın əhatə dairəsinin müəyyən edilməsi həmçinin hesabatın hazırlanması üçün zəruri olan təhlillərin miqyasının müəyyən edilməsini nəzərdə tutur. Əhatə dairəsinin müəyyən edilməsi, hesabatda diqqətin ictimaiyyətin, dövlət orqanlarının və qərarların qəbuluna görə məsul orqanların hesabatdan maksimum fayda götürməsinə təmin edəcək mühüm məsələlər üzərinə cəmlənməsinə imkan verir. Sonrakı mərhələdə zəruri olduğu aşkar olarsa, hesabatın əhatə dairəsinin dəyişdirilə biləcəyi istisna olunmur. Ətraf mühitin mühafizəsi və səhiyyə orqanları əhatə dairəsinin müəyyən edilməsi prosesində danışıqlara cəlb edilməlidirlər, ictimaiyyətə də iştirak imkanı verilə bilər.
Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında hesabat	İkinci element ətraf mühitin mühafizəsi haqqında hesabatın (əhatə dairəsinə müvafiq qaydada) hazırlanmasından ibarətdir. Hesabat konsultasiyaların aparıldığı dövlət orqanlarına və ictimaiyyətə plan və ya proqramın ekoloji nəticələri haqqında məlumat təmin edəcək.
İctimaiyyətin iştirakı	Üçüncü element ictimaiyyətin iştirakıdır. Bu prosesə hətta əhatə dairəsinin müəyyən edilməsi zamanı və ya Protokola əsasən plan və ya proqram üçün SEQ-in tələb olunub-olunmadığı müəyyən edilən zaman start verilə bilər (bax: Fəsil A3). Plan və ya proqramın layihəsi, ətraf mühitin mühafizəsi haqqında hesabat ictimaiyyət tərəfindən əldə edilə bilməlidir, aidiyyəti olan ictimaiyyət nümayəndələrinə isə plan və ya proqramın layihəsi, eləcə də ətraf mühitin mühafizəsi hesabatı haqqında fikirlərini bildirmək imkanı verilməlidir.
Konsultasiya	Dördüncü element ətraf mühitin mühafizəsi və səhiyyə orqanları ilə konsultasiyadan ibarətdir. Onlara plan və ya proqramın layihəsi, eləcə də ətraf mühitin mühafizəsi hesabatı haqqında fikirlərini bildirmək imkanı verilməlidir. Konsultasiya və ictimaiyyətin iştirakı eyni vaxtda təmin edilə bilər. (SEQ direktivinin 6-cı maddəsinə uyğun olaraq, ictimaiyyət və dövlət orqanları ilə birgə konsultasiyalar aparılır).
Transsərhəd konsultasiyalar	Plan və ya proqram mühüm transsərhəd nəticələrə (Protokolun hər hansı digər Tərəfi üçün) malik olduqda, yaxud potensial təsirə məruz qala biləcək Tərəfdən sorğu daxil olduqda, təsirə məruz qalan Tərəfə və ya Tərəflərə bildiriş verilməlidir, yaxud onlar konsultasiyalara dəvət olunmalıdırlar. İctimaiyyətin iştirakı ilə, dövlət orqanları, aidiyyəti olan ictimaiyyət nümayəndələri, ətraf mühiti mühafizə və səhiyyə orqanları ilə konsultasiyalarla eyni vaxtda keçirilə biləcək bu transsərhəd konsultasiyalar zamanı, təsirə məruz qalan Tərəfə plan və ya proqramın layihəsi, ətraf mühitin mühafizəsi hesabatı haqqında öz fikrini bildirmək imkanı verilməlidir.
Qərarın qəbulu	Altıncı element plan və ya proqramın təsdiqi haqqında qərarın qəbuludur. Bu qərar qəbul edilən zaman həm ölkənin, həm də hər hansı təsirə məruz qalan Tərəfin, aidiyyəti olan ictimaiyyət nümayəndələrinin rəyləri, eləcə də ətraf mühitin mühafizəsi haqqında hesabatda daxil olan qənaətlər nəzərə alınmalıdır. Qərarı qəbul edən orqan məlumatların nəzərə alınması prosesinin icmalını ehtiva edən, eləcə də təklif edilmiş rəşional alternativlər kontekstində konkret plan və ya proqramın nə üçün qəbul olunduğunu təsvir edən bəyanat verməlidir. Təsdiq edilmiş plan və ya proqram, qərar və qərarın qəbul edilməsinin əsasları ictimaiyyət tərəfindən əldə edilə bilməlidir.
Monitorinq	Son element monitorinqdir. SEQ plan və ya proqramın qəbul edilməsi qərarı ilə yekunlaşmır. Ətraf mühitə əhəmiyyətli təsirlər plan və ya proqramın icrası müddətində proqnozlaşdırılmamış mənfi təsirlərin aşkara çıxarılması və müvafiq düzəliş tədbirlərinin görülməsi məqsədi ilə izlənməlidir. Monitorinqin nəticələri dövlət orqanları və ictimaiyyət üçün əlçatan olmalıdır.

Səkil A2.2: Plan və proqramların strateji ekoloji qiymətləndirməsinin elementləri

A2.2.3 Plan və proqramların hazırlanması ilə Protokolun tələbləri arasında məntiqi əlaqəlilik

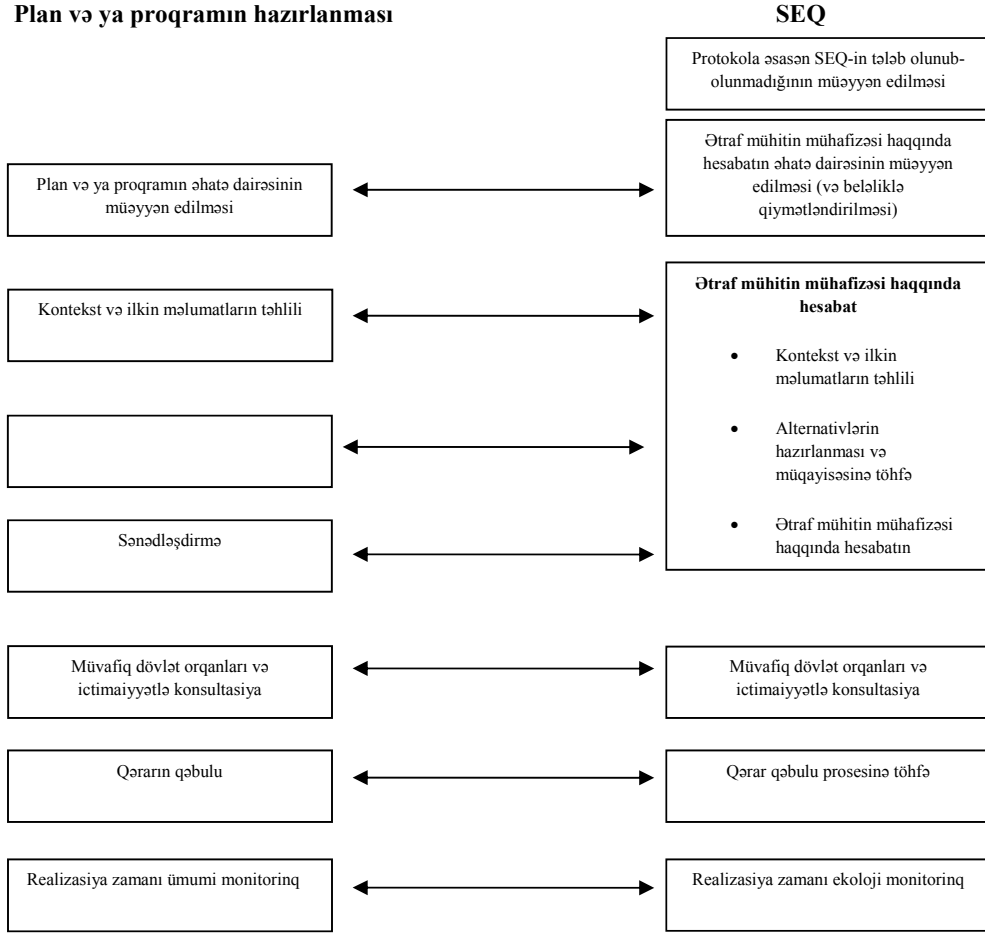
10. Aşağıdakı sadələşdirilmiş və ideallaşdırılmış sxem SEQ və plan və proqramların hazırlanması zamanı tez-tez yerinə yetirilən vəzifələr arasında potensial məntiqi əlaqəlilikləri nümayiş etdirir. Lakin bu sxem yalnız izahat məqsədi daşıyır, belə ki, plan və proqramların hazırlanması prosesində dəqiq vəzifə ardıcılığından istifadə olunmur: realıqda bəzi vəzifələr buraxıla, yaxud sxemin əhatə etmədiyi yeni vəzifələr əlavə edilə bilər. Bundan əlavə, sxemə ictimaiyyətin iştirakı və konsultasiyalar daxil deyil, belə ki, onlar plan və ya proqramın hazırlanması prosesinin ayrılmaz hissəsi, yaxud SEQ prosesi daxilində ayrıca prosedur mərhələsi ola bilərlər.

11. Plan və proqramların hazırlanması və SEQ məqsədlərinə görə bir-birlərindən fərqlənsələr də, (yəni plan və proqramın hazırlanmasının məqsədi plan və ya proqramın hazırlanmasıdırsa, SEQ-in məqsədi plan və ya proqramların təhlili və onların təkmilləşdirilməsi üçün tövsiyələrin verilməsidir) çox vaxt hər iki proses bənzər analitik düşüncə tələb edir. Mahiyyət etibarilə həm plan və ya proqramın hazırlanması həm də SEQ-lər:

- Plan və ya proqramın hazırlanması zamanı nəzərə alınması olan əsas məsələləri müəyyən etməlidirlər.
- Plan və ya proqramın kontekstini, plan və ya proqram icra edilməyəcəyi halda ehtimal olunan gələcək tendensiyaları təhlil etməlidirlər.
- Optimal alternativ variantlar təklif etməlidirlər.
- Optimal monitoring və idarəetmə sistemləri təklif etməlidirlər.

- Müvafiq dövlət orqanlarına, ictimaiyyətə və qərarların qəbuluna görə məsul orqanlara plan və ya proqram, eləcə də onun ehtimal olunan nəticələri haqqında məlumat verməlidirlər.

Şəkil A2.3: Plan və proqramın hazırlanması prosesinə aid vəzifələr və SEQ elementləri arasında məntiqi əlaqəlilik

Qeyd: İctimaiyyətin iştirakı, dövlət orqanları ilə məsləhətləşmə və transsərhəd konsultasiyalar bu sadələşdirilmiş diaqrama tam daxil edilməmişdir.

12. Aşağıda Cədvəl A2.2 plan və ya proqramların hazırlanması və SEQ arasında mövcud ola biləcək əsas məntiqi əlaqəlilikləri təsvir edir.

13. Plan və proqramların hazırlanması və qiymətləndirmə sistemləri, Şərqi Avropa, Qafqaz və Mərkəzi Asiyada fərqli şəkildə inkişaf etmişdir. Bir tərəfdən Protokolun tələblərinə uyğun həyata keçirilən SEQ, digər tərəfdən bu regionda plan və ya proqramların hazırlanması və qiymətləndirmə sistemləri arasında əlaqələrin təhlili BMTİP-in Regional Ekoloji Mərkəz və

BMT AİK ilə birgə hazırlanmış nəşrində əks olunur¹¹. (Qərbi Avropada plan və proqramların hazırlanması prosesləri olduqca müxtəlifdir).

¹¹ J. Dusik, A. Cherp, A. Jurkeviciute, H. Martonakova və N. Bonvoisin, SEQ Protokolu: Seçilmiş keçmiş Sovet İttifaqı ölkələrində ilkin potensial gücləndirilməsi (REC, 2006). Aşağıdakı ünvdan əldə edilə bilər: http://www.unece.org/env/eia/documents/SEA_CBNA/UNDP-REC-UNECE_SEAbulletin_no.2_en.pdf.

Cədvəl A2.2: Plan və proqramların hazırlanması, SEQ, dövlət orqanları ilə konsultasiyalar və ictimaiyyətin iştirakı arasında məntiqi

Addım	Plan və proqramların hazırlanmasına aid ənənəvi vəzifələr	Məntiqi baxımdan uyğun SEQ vəzifələri	SEQ çərçivəsində dövlət orqanları ilə konsultasiyalar, ictimaiyyətin məlumat əldə etmək imkanı və ictimaiyyətin iştirakı
		Strateji ekoloji qiymətləndirmənin aparılması zərurəti hüquqi öhdəliklərə istinad (məsələn, hər zaman SEQ-in tətbiqini tələb edən plan və proqramların siyahısı), yaxud konkret plan və ya proqramın Protokol şərtlərinə əsasən SEQ tələb edib-etmədiyinin ayrıca təhlil edilməsi vasitəsi ilə müəyyən edilən bilər (bax: fəsil A3)	Müvafiq ətraf mühiti mühafizə və səhiyyə orqanları ilə konsultasiya və ictimaiyyətin məlumatlandırılması
Tətbiq dairəsinin müəyyən edilməsi	<p>Aşağıdakıların müəyyən edilməsi məqsədi ilə plan və ya proqramın (çox vaxt ilkin təşəbbüs mərhələsində müəyyən edilən) əhatə dairəsi qanuna və s. əsasən, xüsusi göstəriş və ya konsultasiyalar vasitəsi ilə müəyyən edilə bilər:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Plan və ya proqramın ümumi məqsədləri • Plan və ya proqram ilə digər plan və proqramlar arasında əlaqə • Plan və ya proqram çərçivəsində həll edilməli olan ümumi məsələlər. 	<p>SEQ-in əhatə dairəsi aşağıdakıların aydınlaşdırılması ilə müəyyən edilən bilər:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Plan və ya proqramın ehtimal edilən məzmunu və ya əsas məqsədləri, digər plan və ya proqramlarla (və ehtimalən siyasətlərlə) əlaqəsi.¹² • Plan və ya proqramla əlaqəli ekoloji problemlər¹³ • Plan və ya proqrama müvafiq olaraq beynəlxalq, milli və ya digər səviyyələrdə müəyyən edilmiş ekoloji məqsədlər¹⁴ • Alternativlər və onların seçilməsinin səbəbləri¹⁵ • Qiymətləndirilməli olan ekoloji təsirlərin ilkin siyahısı¹⁶. 	<p>Məsləhətləşmələrin aparılmalı olduğu dövlət orqanlarının və iştirak etməli olan ictimaiyyət nümayəndələrin müəyyən edilməsi</p> <p>Müvafiq ətraf mühiti mühafizə və səhiyyə orqanları ilə konsultasiya.</p> <p>İxtiyari: İctimaiyyət nümayəndələri ilə konsultasiya.</p>

¹² SEQ Protokolu, əlavə IV, bənd 1

¹³ SEQ Protokolu, əlavə IV, bənd. 4

¹⁴ SEQ Protokolu, əlavə IV, bənd. 5.

¹⁵ SEQ Protokolu, əlavə IV, bənd. 8

¹⁶ SEQ Protokolu, əlavə IV, bənd. 6

Addım	Plan və proqramların hazırlanmasına aid əhəməvi vəzifələr	Məntiqi baxımdan uyğun SEQ vəzifələri	SEQ çərçivəsində dövlət orqanları ilə konsultasiyalar, ictimaiyyətin məlumat əldə etmək imkanı və ictimaiyyətin iştirakı
Kontekst və ilkin məlumatların təhlili	<p>Müvafiq plan və proqramların, ilkin məlumatların təkrar nəzərdən keçirilməsi (müvafiq inkişaf tendensiyalarının xüsusiyyətləri).</p> <p>Gələcək inkişaf əlaqədar məhdudiyət və fürsətlərin müəyyən edilməsi.</p>	<p>İlkin vəziyyət təhlillərində diqqəti əhatə dairəsinin müəyyən edilməsi prosesində aşkara çıxarılan məsələlər üzərində cəmləşdirilməsi və aşağıdakıların təhlili:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Əsaslı təsiri məruz qalacağı ehtimal edilən sahələrdə ətraf mühit xüsusiyyətləri.¹⁷ • Ətraf mühitin cari vəziyyəti və plan yaxud proqramın icra edilməyəcəyi halda ətraf mühitdə gözlənilən dəyişikliklər¹⁸. <p>İxtiyari:</p> <p>Qiymətləndirmənin əhatə dairəsinə daha da inkişaf etdirilməsi</p>	<p>İxtiyari:</p> <p>Dövlət orqanları və ictimaiyyətlə kontekst və müvafiq məsələlər barədə konsultasiya, rəylərin qeyd edilməsi.</p>
Alternativlərin hazırlanmasına və müqayisəsi.	<p>Alternativlərin hazırlanmasına və müqayisəsi zamanı adətən aşağıdakılar nəzərə alınır:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Plan və ya proqramların konkret məqsədləri. • Bu məqsədlərə nail olmaq üçün yerinə yetiriləcək fəaliyyətlər. • Seçilmiş fəaliyyətin icrasının optimallaşdırılmasına yönəlmiş tədbirlər. 	<p>Alternativ variantlarda ekoloji məqsədlərin və digər ətraf mühitin məsələlərinin necə nəzərə alındığının təsviri.</p> <p>Ehtimal olunan əhəmiyyətli transsərhəd təsirlər daxil olmaqla gözlənilən ekoloji nəticələrin (müxtəlif metodlarla, bax: fəsil A5) qiymətləndirilməsi¹⁹. SEQ plan və ya proqramın müvafiq alternativ variantlarını ehtimal olunan əhəmiyyətli ekoloji nəticələrinə əsasən qiymətləndirə və beləliklə variantların hazırlanmasına və müqayisəsinə kömək edə bilər.</p> <p>Belə qiymətləndirmə optimal variantları müəyyən edə və hər hansı əhəmiyyətli mənfi təsirin qarşısının alınması, məhdudlaşdırılması və ya nəticələrinin yüngülləşdirilməsi tədbirlərini təsvir edə bilər.²⁰</p> <p>O həmçinin nəzərə alınanlar arasında üstünlük verilməli olan alternativini də təklif edə bilər.</p>	<p>Məsləhətləşmələrin aparılmalı olduğu dövlət orqanlarının və iştirak etməli olan ictimaiyyət nümayəndələrinin müəyyən edilməsi</p> <p>Müvafiq ətraf mühiti mühafizə və səhiyyə orqanları ilə konsultasiya.</p> <p>İxtiyari: İctimaiyyət nümayəndələri ilə konsultasiya.</p>

¹⁷ SEQ Protokolu, əlavə IV, bənd. 3

¹⁸ SEQ Protokolu, əlavə IV, bənd. 2.

¹⁹ SEQ Protokolu, əlavə IV, bənd. 6 və 10.

²⁰ SEQ Protokolu, əlavə IV, bənd. 7.

Sənədləşdirmə	Aşağıdakılar daxil olmaqla plan və ya proqramın layihəsinin hazırlanması: Təklif edilən icra və monitoring tədbirləri Plan və ya proqramın layihəsinin qısa təsviri. Plan və ya proqram layihəsinin sənədləşdirilməsi.	Plan və ya proqram layihəsini müşayiət edən ətraf mühitin mühafizəsi haqqında hesabatın hazırlanması: <ul style="list-style-type: none"> • Alternativlərin necə hazırlandığının qeydə alınması. • Qarşıya çıxan çətinliklər daxil olmaqla, qiymətləndirmənin necə aparıldığının qeydə alınması • Planın icrasının ekoloji nəticələrinin monitoringi üçün tədbirlərin müəyyən edilməsi²¹. Qeyri-texniki icmalda məlumatların qısa xülasəsi ²²	
Müvafiq səlahiyyətli orqanlar və ictimaiyyətlə məsləhətləşmə	Konsultasiya	İctimaiyyətin iştirakı, müvafiq dövlət orqanları ilə məsləhətləşmə və transsərhəd konsultasiyalar.	İctimaiyyətin və dövlət orqanlarının plan və ya proqramın layihəsi, eləcə də ətraf mühitin mühafizəsi haqqında hesabat ilə təmin edilməsi. Dövlət orqanları və ictimaiyyətlə plan və ya proqramın layihəsinə və ətraf mühitin mühafizəsi haqqında hesabatla dair məsləhətləşmə. Zəruri olduqda, mənfi təsirə məruz qalmış Tərəflərin məlumatlandırılması və onlarla konsultasiya. Qərarın qəbulu zamanı nəzərə alınmalı olan rəylərin toplanması.

²¹ SEQ Protokolu, əlavə IV, bənd 9.

²² SEQ Protokolu, əlavə IV, bənd 11

Addım	Plan və proqramların hazırlanmasına aid ənənəvi vəzifələr	Məntiqi baxımdan uyğun SEQ vəzifələri	SEQ çərçivəsində dövlət orqanları ilə konsultasiyalar, ictimaiyyətin məlumat əldə etmək imkanı və ictimaiyyətin iştirakı
Qərarın qəbulu	Plan və ya proqram barədə rəsmi qərarın qəbulu zamanı səlahiyyətli orqanlardan və ictimaiyyətdən alınmış rəylərin, eləcə də ətraf mühitin mühafizəsi haqqında hesabatın nəzərə alınması.		Müvafiq səlahiyyətli orqanların (ətraf mühitin mühafizəsi və səhiyyə orqanları daxil olmaqla) və ictimaiyyətin məlumatlandırılması
Monitoring	Plan və ya proqramın icrasının monitoringi.	Ekoloji monitoring.	İctimaiyyətin və dövlət orqanlarının monitoringin nəticələri ilə təmin edilməsi.

A2.3 SEQ-İN PLAN VƏ PROQRAMLARIN HAZIRLANMASI PROSESİNƏ İNTEQRASIYASINA PRAKTİKİ YANAŞMA

14. A2.2 bölməsində nəzəri vəziyyətlər gözdən keçirilir. Bu bölmədə real plan və proqram hazırlama prosesləri və SEQ-in plan və proqramların hazırlanması prosesinə inteqrasiya yollarının axtarılması lehinə bəzi praktiki səbəblər müzakirə edilir.

A2.3.1 SEQ və plan yaxud proqramın hazırlanması arasında effektiv əlaqəliliklərin müəyyən edilməsi

Plan və ya proqramın hazırlanması prosesinin təkrar nəzərdən keçirilməsi

15. A2.2 bölməsində qeyd edildiyi kimi, plan və proqramların hazırlanması prosesləri bir-birlərindən fərqlənirlər - onlardan bəziləri dəqiq müəyyən edilmiş prosedurlar (məsələn, ərazi planlaşdırması, çay hövzələrinin və sahilyanı ərazilərin idarə olunması), digərləri isə (məsələn, tullantıların idarə edilməsi, enerji sahəsinin planlaşdırılması) strukturu dəqiq müəyyən edilməmiş yanaşmalar əsasında həyata keçirilir.

16. Buna görə də SEQ-in daxil olmalı olduğu plan və ya proqramların hazırlanması sistemi haqqında ətraflı spesifik biliklərə malik olmadan SEQ-in plan və proqramların hazırlanması prosesinə daxil edilməsi üçün optimal nöqtələrin müəyyən edilməsi mümkün deyil. Bu bilikləri plan və proqramların hazırlanması proseslərinin öyrənilməsi vasitəsilə əldə etmək olar, bu isə iki səviyyədə həyata keçirilə bilər:

- Prosedurların nəzərdən keçirilməsi (məsələn, plan və ya proqramın hazırlanması sahəsinin prosedur və metodoloji tələbləri) ayrı-ayrı plan və proqram hazırlama rejimlərinin səviyyələrinin başa düşülməsinə kömək edə bilər. Bu, məsələn, müəyyən plan və ya proqram hazırlama proseduru üçün SEQ üzrə xüsusi rəhbər sənədin hazırlanması zamanı faydalı ola bilər.
- Ayrı-ayrı plan və ya proqramların (məsələn, meşə təsərrüfatının inkişaf etdirilməsi planı) hazırlanması zamanı istifadə edilən prosesin nəzərdən keçirilməsi bir sıra digər plan və proqramların hazırlanmasında xüsusi SEQ yanaşmalarının strukturu haqqında faydalı təsəvvürlərin əldə edilməsini təmin edə bilər.

Təkrar baxış üçün təklif olunan əsas məqam

17. SEQ-in konkret proqram və ya planın hazırlanması prosesinə daxil edilməsi nöqtələrinin müəyyən edilməsi üçün aşağıdakıların nəzərdən keçirilməsi faydalı ola bilər:

- Plan və ya proqramın hazırlanmasının rəsmi, yaxud qeyri-rəsmi məntiqi, yaxud plan və ya proqramın hazırlanması üzrə əsas vəzifələrin ardıcılığı
- Bir qayda olaraq, ayrı-ayrı plan və ya proqram hazırlama prosesləri çərçivəsində yerinə yetirilən ətraf mühitlə bağlı vəzifələr.
- Plan və ya proqramın hazırlanması çərçivəsində ətraf mühitin mühafizəsi və səhiyyə orqanları ilə konsultasiya.

- İctimaiyyətin plan və ya proqramın hazırlanmasında iştirakı ilə əlaqədar hər hansı müddəaya və ya məlumata çıxış imkanı

18. Belə təhlil plan və ya proqramın hazırlanması üçün yerinə yetirilməli olan işlərdən effektiv istifadə edən (onları əvəzləməyən, yaxud təkrarlamayan) ehtiyaclara uyğunlaşdırılmış SEQ prosesinin hazırlanması üçün faydalı məlumat təmin edə bilər.

A2.3.2 SEQ-in plan və ya proqramların hazırlanması prosesinə inteqrasiyasının praktiki səbəbləri

19. Strateji ekoloji qiymətləndirmənin plan və proqramların hazırlanması prosesinə daxil edilməsinin, A4 Fəslində təsvir edildiyi ki, SEQ-in plan və proqramların hazırlanması prosesinin erkən mərhələsində və effektiv istifadəsi ilə bağlı qanunvericilik tələblərin sərhədlərindən kənara çıxan praktiki səbəbləri mövcuddur.

20. Qərar qəbulu prosesinin mürəkkəbliyi plan və proqramların hazırlanmasını mürəkkəbləşdirəcək deyil, bu prosesə yardım edəcək effektiv alətlərin istifadəsini tələb edir:

- Ümumiyyətlə, SEQ prosesləri aşağıdakı hallarda effektiv və səmərəli hesab olunmalıdır: Plan və proqramların hazırlanması zamanı ətraf mühitin məsələlərinin effektiv qaydada nəzərə alınmasına imkanın yaradılması. SEQ-in ətraf mühiti mühafizə məsələlərini plan və ya proqramın hazırlanması prosesinə inteqrasiya etmək potensialı böyük dərəcədə SEQ-in plan və proqramların hazırlanması prosesinə hansı formada və zaman çərçivəsində töhfə verdiyindən asılıdır. Təbii ki, plan və ya proqramın hazırlanmasının müvafiq mərhələsində erkən və operativ yardım təmin edən SEQ daha effektiv olmalıdır, nəinki retrospektiv²³ və ayrı-ayrılıqda aparılan qiymətləndirmələr.
- Fikir ayrılıqlarının və maraq toqquşmalarının müəyyən edilməsinə yardım edir, beləliklə, qərar qəbulu prosesinin etibarlılığını artırır. Bu, rasionall müzakirələrin aparılmasına və problemlərin həll edilməsinə, eləcə də maraqlı tərəflər arasında etimadın yaradılmasına kömək edir.
- Gərəksiz olmadığı halda plan və ya proqramın hazırlanması prosesinin müddətini uzatmır. Protokol tələblərinin tətbiqi plan və ya proqramın hazırlanması prosesində SEQ-in ehtiyatla təşkil edilməsi yolu ilə ixtisar edilə biləcək müəyyən vaxt məhdudyyətləri yaradır.
- İqtisadi cəhətdən əsaslandırılmamış xərclərə səbəb olmur. Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında hesabatın hazırlanması, dövlət orqanları və ictimaiyyətlə Protokolun müəyyən

²³ "Retrospektiv" (ex-post) "faktiki nəticələrə əsaslanan və ya gözlənilənlərlə deyil faktiki nəticələrlə müəyyən edilən" deməkdir. Bu "ilkin" (ex-ante) terminin əksidir. "Ex-ante" "proqnozlara və ya gözlənilən nəticələrə əsaslanan, gözlənilən" deməkdir. Mənbə: Oksford ingilis dili lüğəti (Birləşmiş Krallıq, Oksford Universitetinin mətbəəsi, 2011).

etdiyi konsultasiyaların keçirilməsi əlavə xərclər nəzərdə tutur. SEQ plan və ya proqramın hazırlanması birgə həyata keçirildikdə və SEQ artıq olan və proqramın hazırlanması prosesində aparılan konsultasiyalara, təhlillərə və toplanmış məlumatlara əsaslandığında əlavə xərclər məhdudlaşdırıla bilər.

21. Yuxarıdakı icmal SEQ ilə plan və proqramların hazırlanması prosesinin düzgün koordinasiyanın əhəmiyyətini vurğulayır. Bunun məqsədi SEQ-in plan və proqramların hazırlanması prosesinə effektiv və erkən töhfəsinin, eləcə də plan və proqramların hazırlanması zamanı ekoloji aspektlərin ehtiyatla nəzərə alınmasının təmin edilməsidir (bax: Protokolun 1(a) maddəsi).

22. Reallıqda SEQ mütəxəssisləri effektiv koordinasiyanın əldə edilməsi və nəhayət, SEQ-in plan və ya proqramın hazırlanması prosesinə inteqrasiyası ilə bağlı çoxsaylı çətinliklərlə qarşılaşa bilərlər.

A2.3.3 Nəzərə alınmalı olan məsələlər

23. Bir tərəfdən plan və proqramların hazırlanmasına aid vəzifələr, digər tərəfindən SEQ-ə aid vəzifələr arasında məntiqi əlaqəliliklərdən düzgün istifadə Protokol məqsədlərindən birinin həyata keçirilməsinə daha dəqiq desək "əhalinin sağlamlığı daxil olmaqla ekoloji amillərin plan və proqramların hazırlanmasında ətraflı şəkildə nəzərə alınmasının təmin edilməsinə" (maddə 1 (a)) kömək edə bilər.

24. Yalnız praktikada aşağıdakı səviyyələrdə əlaqəlilik mövcud olduğu təqdirdə SEQ ilə plan və ya proqramın hazırlanması prosesi arasında açıq məntiqi əlaqəliliklər aşkar edilə bilər:

- Plan və ya proqramın, ətraf mühitin mühafizəsi haqqında hesabatın hazırlanması.
- Dövlət orqanları ilə konsultasiya.
- İctimaiyyətin iştirakı

25. Plan və ya proqramın hazırlanması ilə ətraf mühitin mühafizəsi haqqında hesabatın tərtib olunması arasında əlaqəlilik praktikada aşağıdakılarla nəticələnə bilər:

- Məlumatlardan birgə istifadə.
- Məqsədəuyğun alternativlərin hazırlanmasına birgə yardım
- Alternativlərin müqayisəsi zamanı plan və proqramların hazırlanması ilə əlaqədar və ya ekoloji problemlərin (istifadə edildiyi təqdirdə) modelləşdirmə və s. yolu ilə həlli.

26. Dövlət orqanları ilə konsultasiyalar arasında əlaqəlilik praktikada aşağıdakı nəticələri verə bilər:

- Dövlət orqanları ilə birgə konsultasiya prosesləri

- Alınmış rəylərin birgə qiymətləndirilməsi və s.

27. İctimaiyyətin iştirakı səviyyəsində əlaqəliliklər praktika aşağıdakılarla nəticələnə bilər:

- İctimaiyyətin sənədlərə çıxışını asanlaşdırmaq üçün vahid sistem.
- İctimaiyyətlə konsultasiyalar üçün vahid sistem.
- Alınmış rəylərin qiymətləndirilməsi və s. üçün vahid sistem.

A2.4 PLAN VƏ PROQRAMIN HAZIRLANMASI ZAMANI PROTOKOLUN TƏTBİQİ VARIANTLARI

28. Bu bölmədə plan və proqramların hazırlanması zamanı praktiki strateji ekoloji qiymətləndirmə müddətində ortaya çıxacaq bəzi vəziyyətlər təsvir olunur. Aydındır ki, real şərtlər daxilində burada göstərilən müxtəlif vəziyyətlərin fərqli elementlərini özündə birləşdirən variantlar ortaya çıxmaqla bilər. Beləliklə, aşağıdakı təsvirlərin məqsədi hər bir variantın zəif və üstün cəhətlərini və onların öhdəliklərinin Protokolun tələblərinə müvafiq qaydada icrasına töhfəsini izah etməkdir.

A2.4.1 Problemlə tətbiiq: Retrospektiv, plan və ya proqramın hazırlanması prosesi və əlaqəsiz SEQ

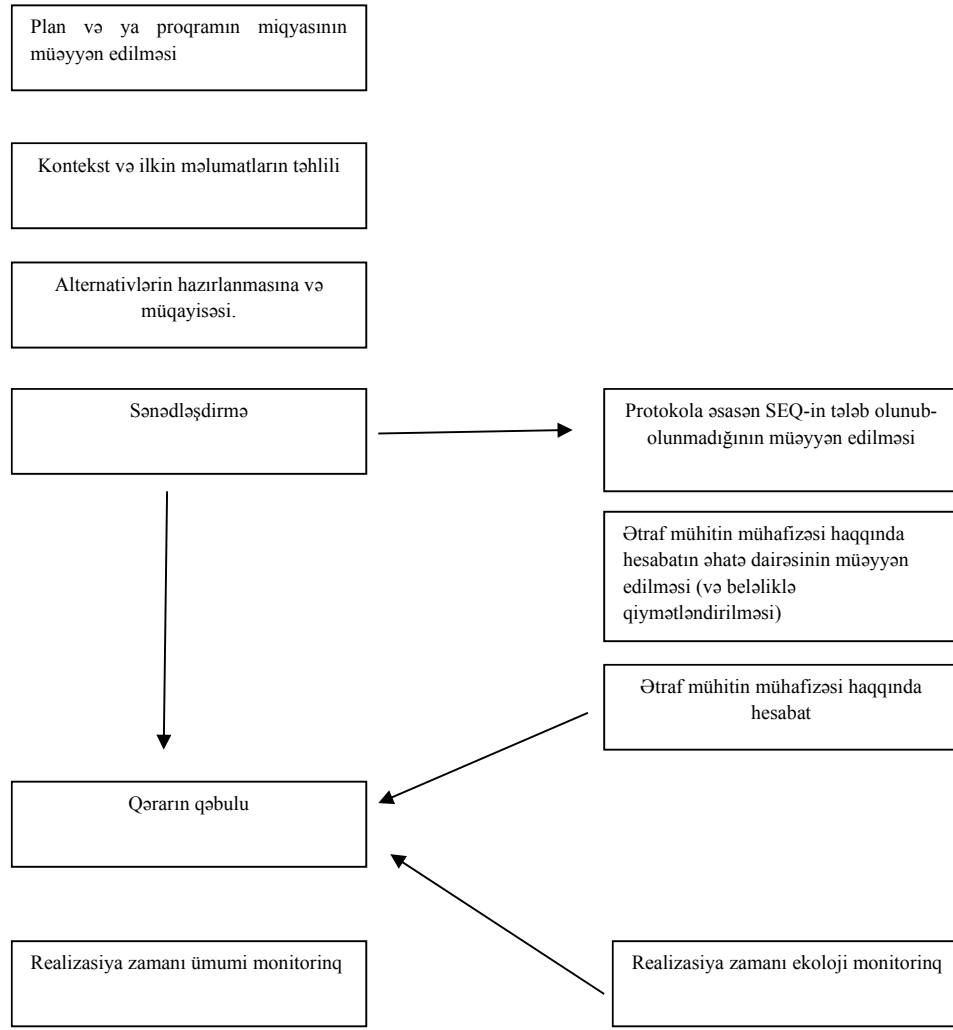
29. Bəzən SEQ retrospektiv qaydada, plan və ya proqramın hazırlanması prosesindən əlaqəsiz şəkildə həyata keçirilir; bu, SEQ yalnız plan və ya proqram formalaşdırıldıqdan sonra başladıldığı hallarda baş verir (bax: şəkil A2.4). Bu vəziyyətə bir neçə amil səbəb ola bilər:

- Konkret plan və ya proqram üçün SEQ-in tətbiqi zərurətinin olub olmadığını ayrıca müəyyən edilməsi təklif edilən plan və ya proqramın həddən artıq ətrafı təsvirini tələb edir. Ətraf mühitə ehtimal edilən təsirlərin əhəmiyyət dərəcəsinin müəyyən edilməsi məqsədi ilə hazırlanan plan və ya proqramın mahiyyətinin təsvir edilməsi üçün irəli sürülən həddən artıq ətraflı tələblər plan və ya proqramın hazırlanmasına görə cavabdeh orqanların SEQ-in tətbiqi zərurətinin daha sonra ayrıca müəyyən edilməsi üçün plan, yaxud proqramın yalnız hazırlanmış (tamamlanmış) layihəsini təqdim etməsinə gətirib çıxara bilər. Praktikada plan və ya proqramın ehtimal edilən əhəmiyyətli təsirlərinin müəyyən edilməsi başlanğıc, yəni adətən plan və ya proqramın mahiyyətinin, ümumi məqsədlərinin müəyyən edildiyi mərhələdə mümkün olmalıdır.
- SEQ-in erkən yerinə yetirilməsinin çoxsaylı üstünlüklərindən xəbərdar olmayan məsul dövlət orqanlarının yaxud plan və ya proqram tərtibatçılarının erkən mərhələlərdə strateji ekoloji qiymətləndirmə aparmaq istəmələri. Praktikada bu, siyasi səbəblərdən, yaxud SEQ-in əhəmiyyətinin tam başa düşülməməyindən irəli gələ bilər. Lakin belə halların sayı çox məhduddur və belə hallardan SEQ-in konfliktlərin aradan qaldırılması, material və vaxt sərfinin azaldılması ilə əlaqədar üstünlükləri haqqında məlumatlılığının artırılması ilə yayınmaq olar.

- SEQ-ə görə cavabdeh şəxslər natamam plan və proqramları qiymətləndirmək istəmirlər və ya buna hazır deyillər. Bu vəziyyət SEQ sahəsində məhdud təcrübəyə malik ölkələrdə və ya institutlarda meydana gələ bilər. Bəzən elə hallar müşahidə olunur ki, SEQ-ə görə cavabdeh şəxslər mövcud olmayan yaxud dəqiq müəyyən edilməmiş təkliflərin təsirlərin qiymətləndirilməsinin qeyri-mümkün olduğunu səbəb gətirərək Strateji ekoloji qiymətləndirməni bilərək gecikdirirlər. Bu, layihələrin ətraf mühitə təsirlərin qiymətləndirilməsində istifadə olunan yanaşmaları plan və ya proqram səviyyəsi üçün səciyyəvi sualların miqyasına və plan və proqramın hazırlanması prosesinin mahiyyətinə uyğunlaşdırılmadan kobudcasına tətbiq etmək istəyi ilə bağlı ola bilər.

30. Belə SEQ-lər qərarların qəbuluna görə məsul orqanların plan və ya proqram layihəsi haqqında məlumatlandırılması məqsədi daşıyan yekun keyfiyyət yoxlaması kimi qəbul edilə bilər.

Şəkil A2.4: Retrospektiv, plan və ya proqramın hazırlanması prosesi ilə əlaqəsiz SEQ: ümumi yanaşma

Qeyd: İctimaiyyətin iştirakı, dövlət orqanları ilə məsləhətləşmə və transsərhəd konsultasiyalar bu sadələşdirilmiş diaqrama daxil edilməmişdir.

31. Lakin plan və ya proqramın hazırlanması prosesi ilə əlaqəsiz həyata keçirilən SEQ bir neçə ümumi qəbul edilmiş zəif cəhətə malikdir:

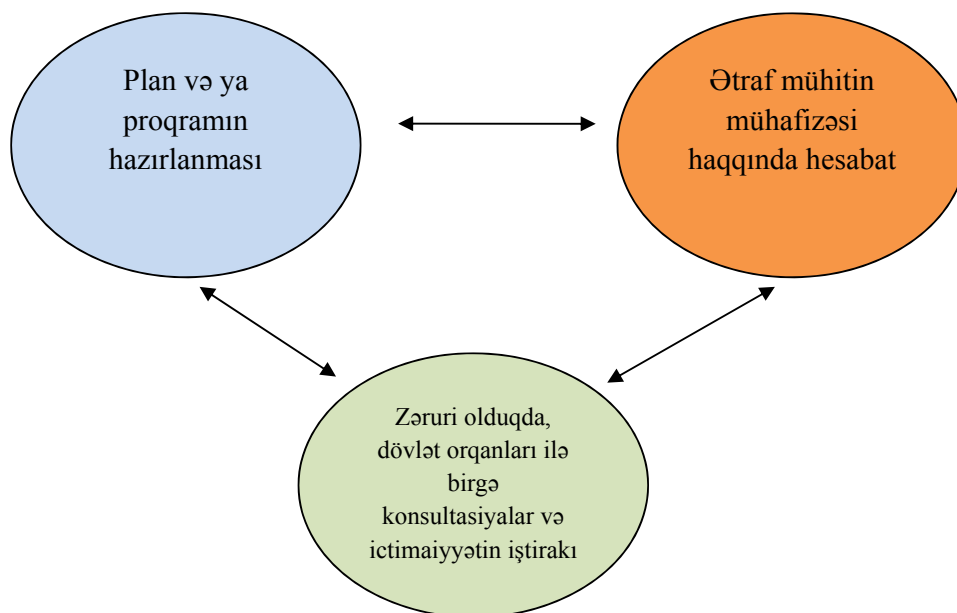
- Retrospektiv və plan və ya proqramın hazırlanması prosesi ilə əlaqələndirilmədən yerinə yetirilən SEQ plan və ya proqramın hazırlanmasına təsir etmir. Belə SEQ yalnız plan və ya proqramın hazırlanması prosesinin yekun nəticəsini araşdırır və plan və ya proqramın hazırlanması zamanı edilən vacib seçimlərə təsir etmir. Məsul dövlət orqanının plan və ya proqramın hazırlanmasının sonrakı mərhələsində SEQ tövsiyələrini diqqətə almaq ehtimalı daha kiçikdir. Belə SEQ-in ətraf mühitə faydası minimal ola bilər.
- Plan və ya proqramın tamamlanmasından sonra başlayan SEQ alternativlərin hazırlanması, təhlili və müqayisəsi üçün görülən işləri təkrar yerinə yetirə bilər.

- SEQ çərçivəsindəki konsultasiyaların plan və ya proqramların hazırlanması prosesinə aid konsultasiyalardan ayrılması rəyin bildirilməsi prosesində təkrarlara səbəb ola, iştirakçı dövlət orqanları və ictimaiyyət üçün çəşqinliq yarada bilər.
- Belə SEQ adətən plan və ya proqramın hazırlanması prosesini əhəmiyyətli dərəcədə azaldır. SEQ-in yerinə yetirilməsinin zəruri olub-olmadığının müəyyən edilməsi, ətraf mühitin mühafizəsi haqqında hesabatın hazırlanması, dövlət orqanları ilə konsultasiyalar, ictimaiyyətin iştirakı da həmçinin əhəmiyyətli vaxt sərfi tələb edə, beləliklə olan və proqramların hazırlanması prosesini uzada bilər.
- Nəhayət və ən əsası, belə yanaşma Protokolun bir neçə müddəası ilə təzad əmələ gətirə bilər (bax: preambula, SEQ-in məqsədi və tərifi) və SEQ-in SEQ Direktivi və Protokoluna uyğun yerinə yetirilməməsi riski mövcuddur.

A2.4.2 Plan və ya proqramın hazırlanması prosesinə qismən inteqrasiya edilmiş SEQ

32. Plan və ya proqramın hazırlanması prosesinə qismən inteqrasiya edilmiş SEQ (bax: Şəkil A2.5), belə bir mülahizəyə əsaslanır ki, ayrıca plan və ya proqramın başladılması adətən SEQ-in tətbiqinin zəruri olub-olmadığının, eləcə də onun əhatə dairəsinin müəyyən edilməsi üçün yetərli əsas verir.

Şəkil A2.5: Plan və ya proqramın hazırlanması prosesinə qismən inteqrasiya edilmiş SEQ: ümumi yanaşma

33. Plan və ya proqramın başladılması zamanı adətən onun hazırlanması ilə əlaqədar qanunvericilik, inzibati və tənzimləmə tələbləri dəqiqləşdirilir, mahiyyət və məqsədləri təsvir edilir. Bu məlumat, bir qayda olaraq verilən plan və ya proqram üçün SEQ-in yerinə yetirilməsi zərurətinin, eləcə də SEQ çərçivəsində təhlil edilməli olan əsas məsələlərin əhatə dairəsinin müəyyən edilməsi üçün yetərli əsas rolunu oynamalıdır. Plan və ya proqramın hazırlanması prosesinin başladılması mərhələsində SEQ-in yerinə yetirilməsi zərurətinin və əhatə dairəsinin müəyyən edilməsi plan və proqramın hazırlanması prosesində Strateji ekoloji qiymətləndirmənin aparılması üçün əlverişli şərait yaradır.

34. Plan və ya proqramın hazırlanması prosesinə qismən inteqrasiya edilmiş SEQ plan və ya proqramın hazırlanmasına paralel şəkildə yerinə yetirilir. SEQ üzrə ekspertlər, plan və ya proqram tərtibatçıları müstəqil surətdə işləyir, eyni zamanda plan və proqramların hazırlanması prosesində SEQ-in lazımınca nəzərə alınması məqsədi ilə bir-birləri ilə sıx əlaqə saxlayırlar.

35. Bu yanaşma plan və proqramın hazırlanması prosesi ilə SEQ arasındakı əntiqi əlaqəliliklərdən yararlanır və SEQ komandası üçün aşağıdakı imkanları yaradır:

- Eyni məsələlərin plan və ya proqramın hazırlanması komandası ilə eyni vaxtda həll edilməsi.
- Alternativ baxış bucaqlarının və variantların hazırlanması, təhlili və müqayisəsi.
- SEQ-in plan və ya proqramın hazırlanması prosesinin hər bir mərhələsində nəzərə alınması üçün əlverişli şəraitin yaradılması.

36. Plan və ya proqramın, eləcə də ətraf mühitin mühafizəsi haqqında hesabatın layihələri həmçinin plan və proqramların hazırlanması prosesində və SEQ zamanı konsultasiya tələblərini özündə birləşdirən vahid rəy toplama, yaxud təkrar baxış sistemi vasitəsi ilə (aidiyyəti olan) ictimaiyyət nümayəndələrinin və dövlət orqanlarının diqqətinə təqdim edilə bilər.

37. SEQ komandası həmçinin ətraf mühitin mühafizəsi haqqında hesabatın yekun variantına SEQ qənaətlərinin plan və ya proqramın layihəsində necə nəzərə alındığı haqqında məlumatı daxil edə, habelə xüsusi problemləri qeyd edə, beləliklə dövlət orqanlarına 11.2-ci maddədə əksini tapan öhdəliklərə riayət etməyə kömək edə bilər: Tərəflərdən ictimaiyyəti, səlahiyyətli ətraf mühiti mühafizə orqanlarını və konsultasiyaların keçirildiyi hər hansı Tərəfi "ətraf mühit o cümlədən əhalinin sağlamlığı ilə bağlı amillərin hansı üsulla nəzərə alındığına, 8-10-cu maddələrə əsasən alınmış rəylərin nə dərəcədə diqqətə alındığına dair və məntiqə uyğun alternativlər arasından təsdiq edilmiş variantın seçilməsi səbəblərini göstərən bəyanatla" təmin etmək tələb olunur. Belə izahat həm də dövlət orqanları və ictimaiyyət ətraf mühitin mühafizəsi haqqında hesabatı və plan yaxud proqramın layihəsini nəzərdən keçirən zaman faydalı ola bilər.

- 38. SEQ-in plan və proqramların hazırlanması prosesinə qismən inteqrasiyası bir neçə üstünlüyü malikdir:
- SEQ plan və ya proqramın hazırlanması prosesinə paralel olaraq yerinə yetirildiyindən gecikmələri əhəmiyyətli dərəcədə azaldır.

- SEQ-in yerinə yetirilməsi üçün zəruri resurslara qənaət edir, belə ki, SEQ komandası məlumatların toplanmasında iştirak etmək və adətən plan və proqramların hazırlanması prosesi çərçivəsində yerinə yetirilən təhlillərə öz töhfəsini vermək imkanı əldə edir. (SEQ-in üstünlüklərinin və xərclərinin daha ətraflı müzakirəsi üçün bax: Bölmə A1.3.)
- SEQ mütəxəssisləri ilə plan və proqram tərtibatçıları arasında tez-tez baş tutan konsultasiyalar erkən mərhələlərdə fərqli baxış bucaqlarının nəzərə alınmasını təmin edir, sonrakı mərhələlərdə gözlənilməz vəziyyətlərin və konfliktlərin yaranması riskini azaldır. Bu dialoq təkcə (yerinə yetirilmiş SEQ-in işini diqqətə ala biləcək) plan və proqramların tərtibatçılarına deyil, (təkliflərinə münasibəti dərhal öyrənə bilən) SEQ mütəxəssislərinə də yardım edir. Plan və ya proqramı hazırlayan və SEQ-i yerinə yetirən komandalar arasında konsultasiyalar, məqsədə müvafiq olduqda, həmçinin müvafiq ətraf mühiti mühafizə və səhiyyə orqanlarını, eləcə də (aidiyyəti olan) ictimaiyyət nümayəndələrini əhatə edə bilər. Təşkil edilən belə konsultasiyalar dövrü qaydada plan və proqramların hazırlanmasının ayrı-ayrı mərhələsinə müvafiq əsas məsələləri nəzərdən keçirməyə və işin əhatə dairəsini müəyyən etməyə imkan verir. Onlar həmçinin işin əhatə dairəsinin müəyyən edilməsinə yönəlmiş konsultasiyalar və plan və ya proqramın yekun təhlilindən və plan yaxud proqramın hazırlanması prosesinin sonunda ətraf mühitin mühafizəsi haqqında hesabatdan çox səlahiyyətli orqanlardan və ictimaiyyətdən alınan rəylərin toplanması və işlənməsi zamanı effektiv ola bilər.
- Nəhayət və ən əsası, belə SEQ Protokolun bir neçə müddəası ilə təzad əmələ gətirir (bax: preambula, SEQ-in məqsədi və tərif) və SEQ-in SEQ Direktivi və Protokoluna uyğun yerinə yetirilməsini təmin edə bilər.

39. Eyni zamanda belə SEQ tətbiqinin mümkün zəif cəhətlərini qeyd etmək də vacibdir. Belə yanaşma ümumilikdə SEQ komandasına münasibətdə irəli sürülən tələbləri artırır, belə ki, komanda ətraf mühitin mühafizəsi haqqında hesabatı hazırlayan zaman, realıqda bəzən xətti inkişaf etməyən, heç də hər zaman ilkin qrafikə uyğun yerinə yetirilməyən və müddəti uzanan plan və ya proqram hazırlanması prosesini izləməlidir. Plan və ya proqramın hazırlanması prosesinin bütün əsas mərhələlərinə töhfə vermək istəyən SEQ komandası öz iş qrafikini plan və ya proqramın hazırlanması prosesində hər hansı dəyişikliyə uyğunlaşdırmağa hazır olmalıdır. (SEQ işləri subpodratçılara həvalə edilmişdirsə, bu çətinlik törədə bilər.)

A2.4.3 SEQ-in plan və proqramların hazırlanması prosesinə tam inteqrasiyası

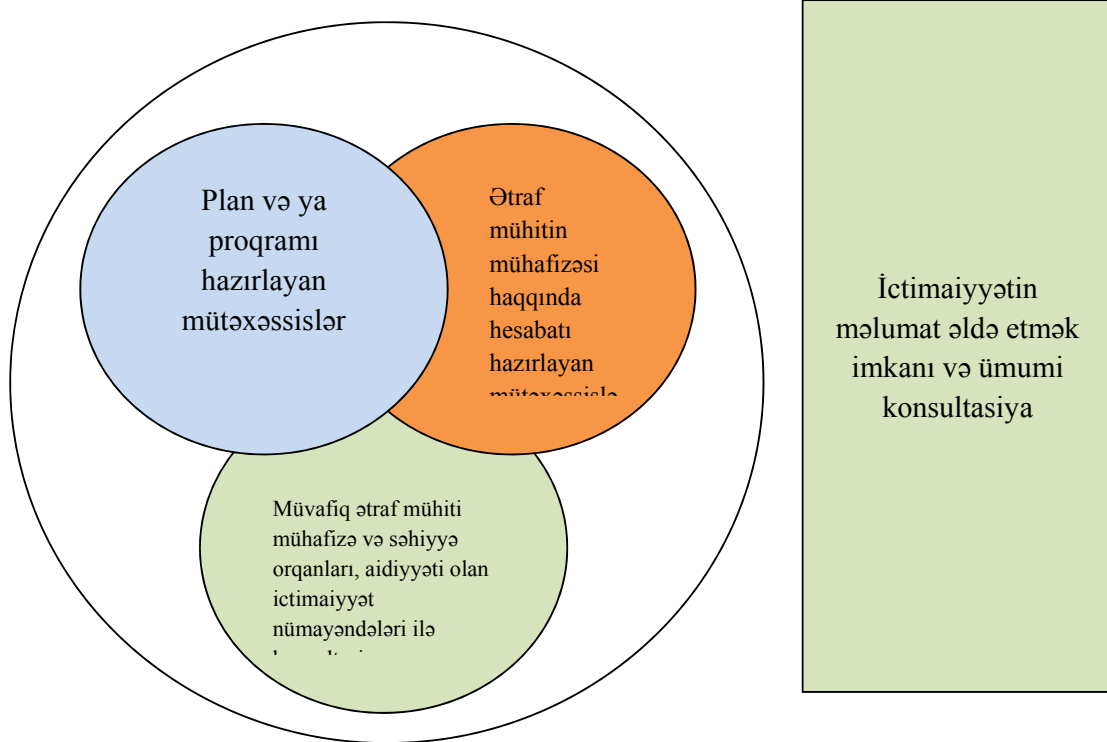
40. Plan və ya proqramın hazırlanması prosesinə tam inteqrasiya olunmuş SEQ (Şəkil A2.6) SEQ mütəxəssislərinin və plan və ya proqram tərtibatçılarının eyni plan və ya proqramı hazırlayan bir komanda kimi birgə işləyə biləcəyi haqqında təsəvvürə əsaslanır. Plan və proqramların hazırlanması prosesinə və SEQ-ə bu cür yanaşma adətən müvafiq dövlət orqanlarının və ya aidyyəti olan ictimaiyyət nümayəndələrinin də cəlb edildiyi birgə işçi qruplar, yaxud plan və ya proqramın hazırlanması üzrə dəyirmi masalar vasitəsi ilə həyata keçirilir. Belə birgə iş eyni zamanda eyni məlumatı alan, öz bilgilərini və narahatlıqlarını paylaşan, əsas alternativləri hazırlayan və təhlil edən, beləliklə də, plan və ya proqramı birgə tərtib edən iştirakçı tərəflər arasında (plan və ya proqramı hazırlayanlar, SEQ mütəxəssisləri, səlahiyyətli orqanların təmsilçiləri və aidyyəti olan ictimaiyyət nümayəndələri) məlumatların sərbəst ötürülməsinə imkan verir. Beləliklə, səlahiyyətli orqanlar və maraqlı ictimaiyyət nümayəndələri

ilə konsultasiya və ətraf mühitin mühafizəsi haqqında hesabatın hazırlanması plan və proqramların hazırlanması prosesinin ayrılmaz bir hissəsinə çevrilir.

41. Bu konsultasiyaların nəticələrini əks etdirən aralıq sənədlər hazır olduqca geniş ictimaiyyətin müzakirəsinə təqdim oluna bilər. Lakin inzibati və təşkilati səbəblərdən dolayı geniş ictimaiyyətin əsas plan və proqramların hazırlanması və qiymətləndirmə prosesində iştirakına yol verilmir.

42. Belə iş rejimi plan və proqramların hazırlanması prosesində ərsəyə gətirilmiş aralıq sənədlərin təkrar nəzərdən keçirilməsinə və davamlı konsultasiyaların aparılmasına imkan verir. Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında hesabatı daxil olan məlumat bütövlükdə müvafiq plan və ya proqrama daxil edilə bilər. Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında hesabatın yekun variantı plan və proqramın hazırlanması prosesi və SEQ zamanı müxtəlif təhlillərin necə aparıldığını izah edir, bu hesabat eyni zamanda plan və ya proqrama daxil edilməyəcək əlavə məlumatları təmin edə bilər.

Şəkil A2.6: Plan və ya proqramın hazırlanması prosesinə tam inteqrasiya edilmiş SEQ: ümumi yanaşma

43. Səciyyəvi olaraq, SEQ-in plan və ya proqramın hazırlanması prosesinə tam inteqrasiyası, qismən inteqrasiyası ilə eyni üstünlüklərə malik olur. SEQ çərçivəsində yerinə yetirilən təhlillər plan və ya proqramın hazırlanması prosesinin ayrılmaz hissəsinə çevirdiyindən bu iş rejimi gecikmələri azaldır. Bu rejim həmçinin SEQ xərclərini də azalda bilər, belə ki, plan və ya proqramın hazırlanması üzrə ekspertlər və SEQ ekspertləri plan və ya proqramın hazırlanması

üçün məlumatları birgə hazırlayır və prosesə birgə töhfə verirlər. Mahiyyət etibarını ilə birgə iş onlara narahatlıqlarını dərhal bölüşmək və beləliklə sonrakı mərhələdə sürprizlərin qarşısını almaq imkanı verir. Nəhayət SEQ Direktivi və Protokolun müəyyən etdiyi öhdəliklərin ödənməsi üçün əlverişli şərait yaradır.

44. Belə yanaşmanın əlavə bir üstünlüyü də plan və proqramların hazırlanması prosesinin bütün tərəflərinin birgə işi əməkdaşlıq üçün optimal mühit yaradır və adətən fərqli baxışlara və dəyərlərə malik olan maraqlı tərəflər arasında etimadın yaradılmasına kömək edir. Bu, tərəflərin birgə iştirakına əsaslanan plan və ya proqram hazırlama prosesinin təşəkkül tapmasına yardım edən vacib amilə ola bilər.

45. SEQ-in plan və proqramların hazırlanması prosesinə tam inteqrasiyası ilə əlaqədar mümkün narahatlıqlar plan və ya proqramların hazırlanması üzrə ümumi qrupa cəlb edilmiş SEQ mütəxəssislərinin tamamilə plan və proqramın hazırlanması prosesinə tam cəlb edilməsi, yaxud təsirlərinin məhdudlaşması, ictimaiyyətə məlumat verilməyən güzəştlərə getməsi ilə bağlı qorxulardan irəli gəlir. Bu narahatlıqlar aşağıdakılara əsaslanır:

- Adətən komandanın tərkibi kollektiv işin nəticələrinə təsir edir. Bu yanaşma yalnız SEQ mütəxəssisləri və plan, yaxud proqramların hazırlanması üzrə mütəxəssislərin əməkdaşlıq arzusu olması şərti ilə fayda verə bilər.
- Əgər SEQ mütəxəssisləri, eləcə də səlahiyyətli ətraf mühiti mühafizə və səhiyyə orqanlarının, habelə aidiyyəti olan ictimaiyyət nümayəndələri plan və ya proqramın hazırlanması üzərində çalışan komanda və ya işçi qrupun əhəmiyyətsiz bir hissəsini təşkil edirlərsə, bu halda ehtimal var ki, daxili müzakirələr zamanı onların fikirləri lazımcına nəzərə alınmasın. Bu yanaşma yalnız komandanın işi düzgün aparıldıqda, yəni plan və proqramın hazırlanması prosesində SEQ üzrə əlavə vəsait birgə komandanı təşkil edən qruplardan heç birinin maraqlarının üstünlük təşkil etmədiyi təqdirdə fayda verə bilər.
- Sonuncu narahatlıq bununla əlaqədardır ki, belə komanda işi kənar maraqlı şəxslər üçün şəffaf olmayan daxili razılaşmalar və güzəştlərlə nəticələnmə bilər. SEQ mütəxəssislərindən həmçinin ümumi komandanın qənaətlərini müdafiə etmək tələb oluna bilər. Bu baxımdan qeyd etmək vacibdir ki, SEQ mütəxəssislərindən SEQ prosesində ələ alınan bütün mühüm məsələləri (təsirlər, alternativlərin nəzərə alınması təklifləri və s.) təsvir edən ətraf mühitin mühafizəsi hesabatı hazırlamaq tələb olunur. Bu hesabat ayrıca bir sənəd şəklində ola, yaxud plan və ya proqramın nəzərə çarpacaq dərəcədə fərqləndirilmiş hissəsini təşkil edə bilər. Kollektivin nail olduğu yekun daxili razılaşmadan asılı olmayaraq, hesabatı SEQ prosesində müzakirə olunan bütün mühüm məsələlər və güzəştlər haqqında məlumat daxil olmalıdır. 46. Bu narahatlıqlar yaxşı idarə edilən və şəffaf plan və ya proqram hazırlama prosesinə aid olmasa da, müəyyən digər, daha az inkişaf etdirilmiş plan və ya proqram hazırlama rejimlərində keçərlə ola bilər.

A2.4.4 SEQ-in plan və ya proqramın hazırlanması prosesinə inteqrasiyası ilə bağlı qənaətlər

47. Plan və ya proqramın hazırlanması zamanı SEQ-in yerinə yetirilməsi üçün vahid ideal yanaşma mövcud deyil. Lakin görünür, retrospektiv və plan, yaxud proqramın hazırlanması

prosesi ilə əlaqəsiz həyata keçirilən SEQ ən az effektiv SEQ hesab olunur və onun Protokol öhdəliklərinin ödənməsi üçün yetərli özül təmin etmək ehtimalı daha azdır.

48. SEQ-in plan və ya proqramın hazırlanması prosesinə tam və ya qismən inteqrasiyası Protokol şərtlərinin ödənməsi üçün münasib çərçivə əmələ gətirir. Hansı yanaşmanın seçiləcəyi hər bir plan və ya proqram hazırlama prosesinin konkret şərtlərindən asılıdır. Bəzən tam inteqrasiya qismən inteqrasiyaya nisbətən daha effektiv, bəzən isə əksinə ola bilər.

Fəsil A3

PROTOKOLA ƏSASƏN, PLAN VƏ YA PROQRAMLAR ÜÇÜN SEQ-İN TƏLƏB OLUNUB- OLUNMADIĞININ MÜƏYYƏN EDİLMƏSİ

A3.1 FƏSLƏ GİRİŞ

Protokolda "əhalinin sağlamlığı daxil olmaqla ətraf mühit" termini istifadə edilir. Vəsaitdə təkrara yol verməmək üçün yalnız "ətraf mühit" termini istifadə edilir, lakin bu hər zaman həm də "əhalinin sağlamlığı" kimi başa düşülməlidir. Sağlamlıq məsələləri haqqında daha ətraflı məlumat üçün bax: Əlavə A1.1.

1. Bu fəsil Protokola əsasən, verilən plan və ya proqram üçün SEQ-in tələb olunub-olunmadığının necə müəyyən ediləcəyini təsvir edir. A4 fəslə daha da irəli gedərək SEQ-in necə yerinə yetirildiyinə nəzər salır.
2. Bu fəsil hüquqi tələblərin icmalı ilə başlayır (bölmə A3.2). Daha sonra SEQ-in tələb olunub-olunmadığının müəyyən edilməsinə yönəlmiş bir sıra sınaqların ətraflı təsvirinə yer verilir (bölmə A3.3). Fəsil mümkün praktiki praktiki prosedurların müzakirəsi ilə yekunlaşır (bölmə A3.4).

A3.2 HÜQUQİ ÖHDƏLİKLƏR

Əsas müddəalar

3. Protokola əsasən, SEQ-in tələb olunub-olunmadığının müəyyən edilməsi üçün nəzərdə tutulan plan və ya proqramın Protokolun plan və ya proqram tərifləri ilə üst-üstə düşüb-düşmədiyi (maddə 2.5) və Protokolun "tətbiq dairəsi"nə aid olub-olmadığı (maddə 4) dəqiqləşdirilməlidir. Müəyyən plan və proqramların (bax: aşağıda) ətraf mühitə mümkün təsirlərinin əhəmiyyətinin müəyyən edilməsi zəruri olacaq (maddə 5, İlkin qiymətləndirmə). Birlikdə götürüldükdə, 4 və 5-ci maddələr ümumi xüsusiyyətləri baxımından SEQ Direktivinin (Əhatə dairəsi) 3-cü maddəsinin ekvivalentləridir.

4. Protokola əsasən verilən plan və ya proqram üçün SEQ-in yerinə yetirilməsi zərurətinin müəyyən edilməsi baxımından Protokolun əsas müddəaları aşağıdakılardır:

- Maddə 2.5, "Plan və proqramların" tərifli.
- Maddə 4 – Plan və ya proqramlarla əlaqədar tətbiq dairəsi
- Əlavə I, 4-cü maddənin 2-ci bəndində istinad edilən layihələrin siyahısı.
- Əlavə II, 4-cü maddənin 2-ci bəndinə istinad edilən digər layihələr.
- Maddə 5, İlkin qiymətləndirmə.
- Əlavə III, ətraf mühitə qarşı mümkün əhəmiyyətli təsirləri müəyyən edən, 5-ci maddənin 1-ci bəndinə istinad edilən meyarlar

A3.2.1 Maddə 2.5 və 4, Əlavələr I və II

5. Plan və proqramların Protokola uyğun strateji ekoloji qiymətləndirməsinin aparılması üçün birinci tələb onların plan və proqramların tərəfinin hər iki yarımbəndinin şərtlərinə cavab verməsidir (maddə 2.5). Başqa sözlə, onlar "dövlət orqanları tərəfindən hazırlanmalı və/və ya qəbul edilməli, yaxud dövlət orqanı tərəfindən Parlament və ya hökumət tərəfindən rəsmi prosedurlara müvafiq qaydada təsdiq edilmək üçün hazırlanmalı" və "qanunvericilik, inzibati və tənzimləyici aktlara əsasən tələb olunmalıdırlar". Əlavə tələblər 2.5-ci maddənin tələblərinə cavab verən hansı plan və proqramlar üçün SEQ-in tələb olunduğunu dəqiqləşdirən 4-cü maddədə əksini tapır. 4-cü maddəyə nəzər alınmalı olan meyarlar daxildir; plan və ya proqramlar bu meyarlara cavab verirsə, SEQ zəruridir. (SEQ Direktivində müvafiq müddəalar 3-cü maddənin 1-4 və 8-9-cu maddələridir.)

6. Bir çox plan və proqramlar strateji ekoloji qiymətləndirmə tələb etmirlər, bəzi siyasət, strategiya, layihə, konsepsiya, qanun və normativ aktlar və s. üçüncü əksinə SEQ zəruridir. Bu bölmə sizə Protokolun tətbiq dairəsinə aid plan və ya proqramları və onlar üçün SEQ-in zəruri olub-olmadığını müəyyən etməyə kömək edəcək.

Protokola əsasən SEQ-in tələb olunub-olunmadığını götür-qoy edərkən aşağıdakıları nəzərdə saxlamaq lazımdır:

- "Plan və ya proqram" termini yetərli əsas təşkil etmir.

- Bütün plan və proqramlar deyil, yalnız bir sıra şərtlərə cavab verən plan və proqramlar SEQ tələb edir.
- Protokolda müəyyən edilən tərifə uyğun gələn bəzi siyasət, konsepsiya və strategiyalar strateji ekoloji qiymətləndirmə tələb edirlər. Yenə də tələblərə cavab vermək şərti ilə, bəzi qanunvericilik aktlarının və normativ aktlarının Protokolun tətbiq dairəsinə aid olması mümkündür.
- SEQ-in tələb olunduğu plan və ya proqramların müəyyən edilməsi üçün əhatəli sınaqlara ehtiyac ola bilər.

8. Başqa aşağıdakılar olmaqla, Protokol çərçivəsində SEQ-in tələb olunub-olunmadığının müəyyən edilməsi üçün namizəd plan və ya proqram, yaxud plan və ya proqrama ediləcək düzəlişlər haqqında bir sıra suallar verilməlidir (bax: para. 23):

- Plan və ya proqramın yeganə məqsədi milli müdafiə və ya fəvqəladə vəziyyətlərdə mülki müdafiəyə xidmət etməkdir, yoxsa söhbət maliyyə və ya büdcə planı, yaxud proqramından gedir? Bu halda SEQ tələb olunmur.
- Plan və ya proqram kənd təsərrüfatı, meşə təsərrüfatı, balıqçılıq, dağ-mədən sənayesi daxil olmaqla, enerji sahəsi, nəqliyyat regional inkişaf, tullantıların emalı, sudan səmərəli istifadə, telekommunikasiya, turizm, çihir və kənd planlaşdırması və ya torpaqdan istifadə üçün mü hazırlanır? Bu halda SEQ avtomatik olaraq tələb olunur, lakin aşağıda 11-ci bəndə nəzər salın.

9. Birinci sualın cavabı "hə", ikinci sualın cavabı "yox"dursa, bu halda daha iki sual verilməlidir:

- Bu plan və ya proqram Protokola I Əlavədə sadalanan layihələrin gələcəkdə həyata keçirilməsi üçün icazə zəmini yaradır mı?
- Bu plan və ya proqram Protokola II Əlavədə sadalanan layihələrin gələcəkdə həyata keçirilməsi üçün icazə zəmini yaradır mı və müvafiq layihələr milli qanunvericiliyə əsasən SEQ tələb edirmi?

10. Bu suallardan hər hansına "bəli" cavabı verilərsə, bu halda bir qayda olaraq, Protokola əsasən SEQ tələb olunur. Lakin Plan və ya proqram yerli səviyyədə kiçik bir sahənin istifadəsini müəyyən edir, yaxud cüzi bir düzəlişdən ibarətdirsə (maddə 4.4), SEQ yalnız 5-ci maddəyə (İlkin qiymətləndirmə) uyğun olaraq, plan və ya proqramın əhəmiyyətli ekoloji nəticələrə gətirib çıxaraacağı ehtimal olunduğu təqdirdə tələb olunur.

11. Yuxarıda müəyyən edilən, strateji ekoloji qiymətləndirmə tələb edən plan və proqramlardan əlavə, Protokolun 40-cı maddəsinin 3-cü bəndinə uyğun olaraq, plan və ya proqram gələcəkdə layihələrin həyata keçirilməsi üçün zəmin yaratdıqda və 5-ci maddəyə əsasən əhəmiyyətli təsirləri olacağı güman edildikdə, strateji ekoloji qiymətləndirmə tələb edə bilər.

A3.2.2 Maddə 5 və əlavə III

12. Əhəmiyyətli təsirlərin müəyyən edilməsi 5-ci maddəsi təsvir edilir və aşağıdakılara əsaslanır:

- Ayrı-ayrı hadisələrin nəzərdən keçirilməsi.
- Plan və proqramların tipinin müəyyən edilməsi.
- Yuxarıdakı iki üsulun birgə istifadəsi.

(SEQ Direktivində əksərən eyni olan müddəalara 3-cü maddənin 5.7-ci bəndlərində rast gəlmək olar.)

13. Bu zaman III Əlavədə müəyyən edilmiş meyarlar (SEQ Direktivinin II Əlavəsinə bənzər) nəzərə alınmalıdır.

14. Əhəmiyyətli təsirlərin müəyyən edilməsi zamanı müvafiq ətraf mühiti mühafizə və səhiyyə orqanları ilə konsultasiya aparılmasıdır (maddə 5.2) və ictimaiyyətə iştirak imkanı verilməlidir (maddə 5.3). Bununla belə, çoxsaylı plan və ya proqramların əhəmiyyətli təsirinin müəyyən edilməsinə ehtiyac qalmayacaq, belə ki, onlar üçün SEQ tələb olunub-olunmadığı artıq aydın olacaq.

15. 5.4-cü maddəyə uyğun olaraq, dövlət orqanları əhəmiyyətli mənfi təsirlərin müəyyən edilməsi prosesinin nəticələrini (başqa sözlə, 5-ci maddənin tələblərinin yerinə yetirilməsini) ya plan və proqramların tiplərinin siyahısı hazırlanan zaman (aşağı baxın), ya da ayrı-ayrı plan və proqramlar nəzərdən keçirilən zaman ictimaiyyətə açıqlamaladırlar. Bu zaman təmin edilən məlumata daxildir:

- Testin nəticələri, başqa sözlə, plan və ya proqram, yaxud plan və ya proqramın tipi üçün SEQ tələb olunurmu.
- SEQ-in tələb olunmamasının səbəbləri.

16. SEQ-in tələb olunub-olunmadığını müəyyən edən bu prosesin səmərəsi hər zaman (yaxud bir qayda olaraq) SEQ-in yerinə yetirilməsini tələb edən plan və ya proqram növlərinin siyahısına istinad edilməklə daha da artırıla bilər. Siyahıların tərtibi aşağıda A3.4-cü bölmədə müzakirə olunur.

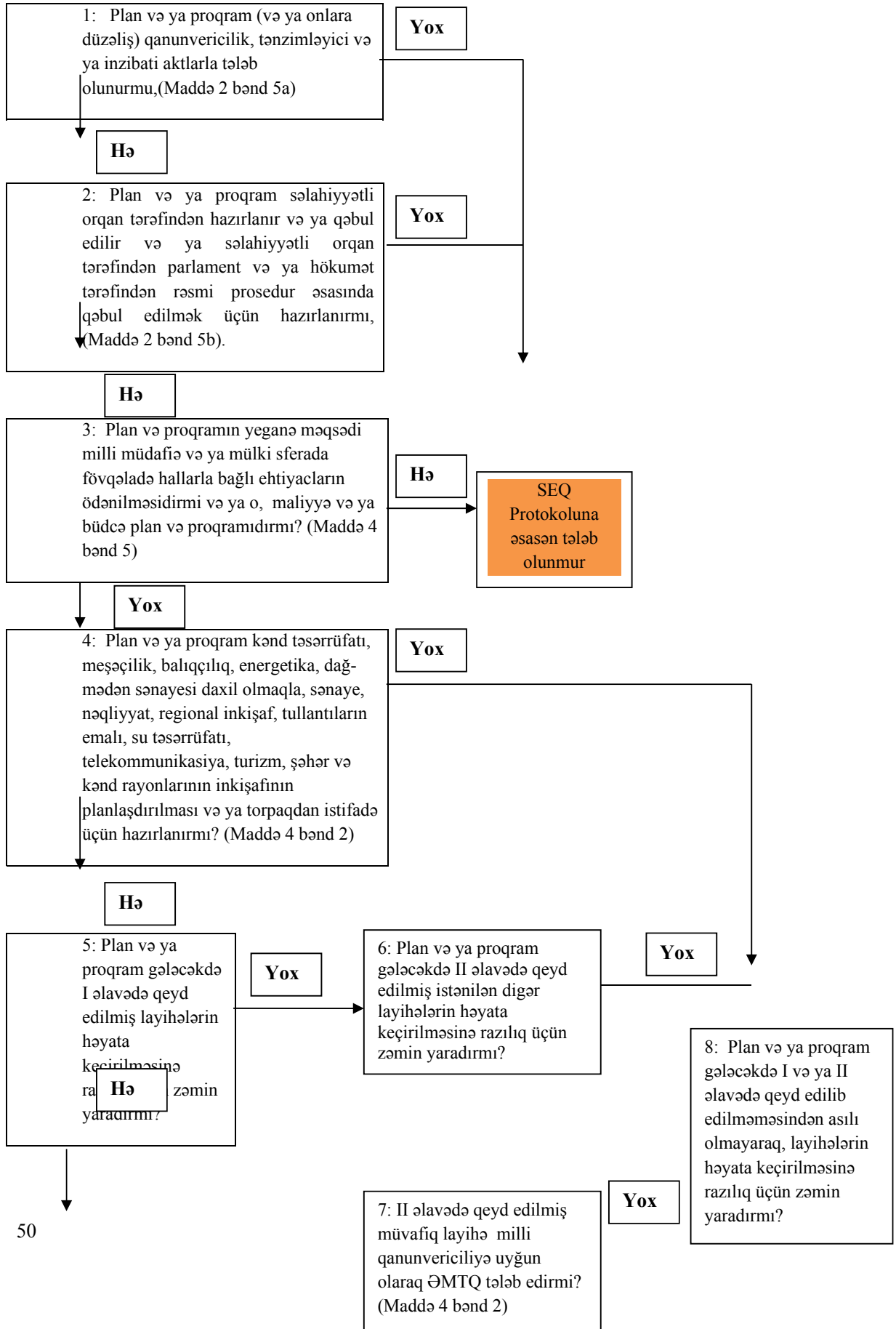
A3.3 TESTLƏRİN ƏTRAFI TƏSVİRİ

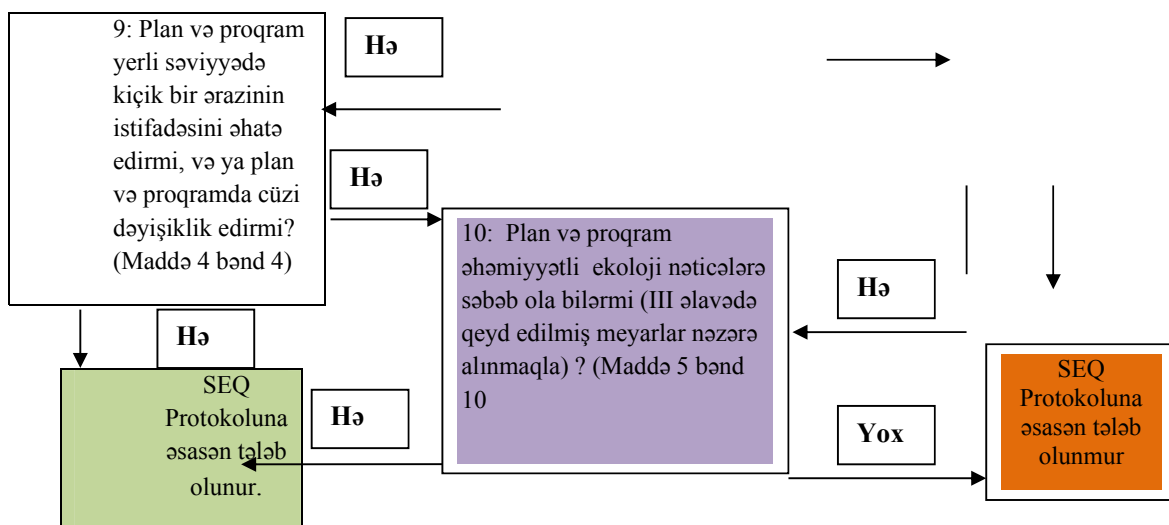
17. Bu bölməyə Protokolun tətbiq dairəsini (maddə 2.5 və maddə 4) müəyyən edən doqquz şərti özündə birləşdirən, plan və proqramlara münasibətdə strateji ekoloji qiymətləndirmənin keçirilməsi zərurətinin olub-olmadığının müəyyən edilməsi metodları sxemi daxildir. Onuncu şərt (əhəmiyyətli təsirlərin müəyyən edilməsi - maddə 5) plan və ya proqramın ətraf mühitə əhəmiyyətli təsir göstərmək ehtimalının müəyyən edilməsi üçün lazım ola bilər.

18. Şəkil A3.1 müvafiq qanun müddəalarının ayrı-ayrı plan və ya proqramlar üçün SEQ-in zəruri olub-olmadığının müəyyən edilməsi üçün tam metodikanın yaradılması məqsədilə əsas kimi istifadə edilməsi üsullarını nümayiş etdirir. Şəkildə göstərilən şərtlərin hər biri bu bölmədə təsvir edilir.

Plan və ya proqramın tərfi (maddə 2.5)	
<i>Şərt 1</i>	1: Plan və ya proqram (və ya onlara düzəliş) qanunvericilik, tənzimləyici və ya inzibati aktlarla tələb olunurmu, (Maddə 2 bənd 5a)
<i>Şərt 2</i>	2: Plan və ya proqram səlahiyyətli orqan tərəfindən hazırlanır və ya qəbul edilir və ya səlahiyyətli orqan tərəfindən parlament və ya hökumət tərəfindən rəsmi prosedurla qəbul edilmək üçün hazırlanır, (Maddə 2 bənd 5b).
Tətbiq dairəsindən kənar qalma (maddə 4.5)	
<i>Şərt 3</i>	3: Plan və proqramın yeganə məqsədi milli müdafiə və ya mülki sferada fəvqəladə hallarla bağlı ehtiyacların ödənilməsidirmi və ya o maliyyə və ya büdcə plan və proqramıdır? (Maddə 4 bənd 5)
İcbari tətbiq (maddə 4.2)	
<i>Şərt 4</i>	4: Plan və ya proqram kənd təsərrüfatı, meşəçilik, balıqçılıq, energetika, dağ-mədən sənayesi də daxil olmaqla sənaye, nəqliyyat, regional inkişaf, tullantıların emalı, su təsərrüfatı, telekommunikasiya, turizm, şəhər və kənd rayonlarının inkişafının planlaşdırılması və ya torpaqdan istifadə üçün hazırlanır? (Maddə 4 bənd 2)
<i>Şərt 5</i>	5: Plan və ya proqram gələcəkdə I əlavədə qeyd edilmiş layihələrin həyata keçirilməsinə razılıq üçün çərçivə təşkil edirmi?
<i>Şərt 6</i>	6: Plan və ya proqram gələcəkdə II əlavədə qeyd edilmiş istənilən digər layihələrin həyata keçirilməsinə razılıq üçün çərçivə təşkil edirmi?
<i>Şərt 7</i>	7: II əlavədə qeyd edilmiş müvafiq layihə milli qanunvericiliyə uyğun olaraq EİA tələb edirmi? (Maddə 4 bənd 2)
Qeyri- icbari tətbiq (maddə 4.3 və maddə 4.4)	
<i>Şərt 8</i>	8: Plan və ya proqram gələcəkdə I və ya II əlavədə qeyd edilib edilməməsindən asılı olmayaraq layihələrin həyata keçirilməsinə razılıq üçün çərçivə təşkil edirmi?
<i>Şərt 9</i>	9: Plan və proqram yerli səviyyədə kiçik bir ərazinin istifadəsini müəyyənləşdirirmi, və ya plan və proqramda cüzi dəyişiklik edirmi? (Maddə 4 bənd 4)
Əhəmiyyətli təsirlərin müəyyən edilməsi (maddə 5.1)	
<i>Şərt 10</i>	10: Plan və proqram əhəmiyyətli ekoloji nəticələrə səbəb ola bilərmi (III əlavədə qeyd edilmiş meyarları nəzərə alınmaqla)? (Maddə 5 bənd 10)

Şəkil A3.1: Protokol çərçivəsində konkret bir plan və ya proqram üçün SEQ-in tələb olunub-olunmadığının müəyyən edilməsi üçün bələdçi:

Şərt 1	Plan və ya proqramın hazırlanması (yaxud onların düzəlişi) qanunvericilik, normativ, yoxsa inzibati qaydada tələb olunur? 2.5 (a))
--------	--

19. Namizəd plan və ya proqram birinci şərti ödəyə bilmədikdə, Protokol çərçivəsində heç bir SEQ tələb olunmur. Şərt ödənersə, 2.-ci şərtlə davam edin.

20. İlk öncə plan və proqramların necə müəyyən edilə biləcəyinə nəzər salmalıyıq. Aydındır ki, ad yetərli əsas təşkil edə bilməz: bütün plan və ya proqram adlandırılanlar Protokolun qəbul etdiyi tərifə cavab verməyə bilər, bu halda Protokolun şərtləri tətbiq olunmur.

21. Bənzər qaydada plan və proqramlar da hər zaman müvafiq adlara malik olurlar. siyasətlər, layihələr, rəhbər sənədlər və stratehiyalar - plan və proqramlara çamil edilən adlardan bir neçəsidir. Plan və ya proqramın nə olduğunun qət edilməsi üçün obyektiv yanaşmaya ehtiyac var. AK rəhbər sənədindən götürülmüş bəzi göstəricilər:

- Protokolun geniş əhatə dairəsinin və məqsədinin qəbul edilməsi.
- Ətraf mühit üçün əhəmiyyətli nəticələrin meydana çıxma ehtimalının nəzərə alınması²⁴
- Gələcək fəaliyyətlərin istiqamətini müəyyən edən hər hansı rəsmi bəyanatın nəzərə alınması
- Plan nümunələrinə daxildir:
 - Sxem və ya siyasətin necə həyata keçirilməsinin təklif edildiyini təsvir edən sənəd
 - Torpaqdan istifadə planları və inkişaf meyarları

²⁴ AK rəhbər sənədinin 3.4-cü bəndi.

- Tullantıların idarə edilməsi planları
 - Su resurslarından istifadə planları
 - Nəqliyyat planları.
- Proqram verilən ərazi üçün nəzərdə tutulan bir sıra layihələrdən ibarət ola bilər, məsələn, bir sıra ayrı-ayrı tikinti layihələrini özündə birləşdirən şəhər ərazisinin bərpası sxemi

22. Plan və proqramı bir-birindən fərqləndirmək zəruri deyil: Protokol hər iksini eyni qaydada şamil olunur.

23. Protokol həmçinin plan və proqrama edilə düzəlişlərə şamil olunur. Mövcud torpaq istifadəsi planının dövrü qaydada (ehtimal ki, hər beş ildən bir) təkrar nəzərdən keçirilməsi buna yaxşı nümunə ola bilər. Təkrar nəzərdən keçirilmiş planın hazırlanması, bir qayda olaraq, SEQ-in yerinə yetirilməsini tələb edəcək. Mümkündür ki, plan və ya proqram üzərində az əhəmiyyətli səbəblərdən aparılan düzəliş (məsələn, ayrı-ayrı layihələrdə plan və ya proqramın ətraf mühit üzərində təsirində əhəmiyyətli dəyişikliklərə səbəb olmayacaq dəyişikliklər) SEQ-dən azad ola bilər, lakin hər zamankı kimi belə istisnalar da ehtiyatla araşdırılmalıdır. Hər halda başlıca sual bundan ibarət olacaq: sözügedən düzəliş ətraf mühit üzərində əhəmiyyətli təsirə malik olacaqmı?

24. Hər hansı plan və ya proqrama edilən düzəliş hələ qiymətləndirməmiş əhəmiyyətli ekoloji nəticələrə gətirib çıxara bilər. Bu nəticələr düzəlişin mahiyyətindən və ya ətraf mühitin vəziyyətindəki dəyişiklikdən irəli gələ bilər.

25. Həmçinin güman etmək olar ki, ilkin plan və ya proqramın hazırlanmasından bu yana yeni bilikləri (tədbirlər, ətraf mühit və təsirlər haqqında) əldə edilib və ilkin plan və ya proqramın strateji ekoloji qiymətləndirməsi o vaxt SEQ haqqında qanunun qüvvəyə minmədiyi üçün aparılmayıb.

26. Vəsait çərçivəsində plan və ya proqram dedikdə, həmçinin onlara edilən düzəlişlər nəzərdə tutulur.

27. Plan və ya proqram (yaxud onların düzəlişi) qanunvericilik, normativ və ya inzibati qaydada tələb olunmalıdır. Tərəflər belə müddəalara əsasən, məcburi qaydad SEQ tələb etməyən plan və ya proqramların strateji ekoloji qiymətləndirməsini aparmamaq qərarını qəbul edə bilərlər. “İnzibati prosedurlar qəbulu adətən yeni qanun hazırlanan zaman tətbiq edilən prosedurların istifadəsini nəzərdə tutmayan, qanun qüvvəsinə malik olmaya bilən, fəaliyyətin yerinə yetirilməsinin təmin edilməsi məqsədini daşıyan rəsmi tələblərdir”. (AK rəhbər sənədi bənd 3.16) Beləliklə, inzibati müddəaların öz-özlüklərində icbari səciyyəli olmasalar da, belə müddəaya əsasən hazırlanması tələb olunan plan və ya proqramlar Protokolun tərifinə uyğun gəlirlər. Məsələn, Birləşmiş Krallıqda hazırlanmış SEQ Direktivi üzrə praktiki rəhbər sənədində deyilir²⁵:

Ehtimal ki, “inzibati müddəaların xarakteristikası” bundan ibarətdir ki, onlar ictimaiyyət üçün əlçatandır, güman ki, maraqlı tərəflərlə konsultasiyalardan istifadə olunmaqla rəsmi qaydada hazırlanırlar. İnzibati müddəalar müddəa hesab olunmaq üçün kifayət

²⁵ Strateji Ekoloji Qiymətləndirmə Direktivi üçün Praktiki Rəhbər sənəd (Birləşmiş Krallıq, Baş Nazir Müavinin Ofisi, 2005), para. 2.6. Aşağıdakı ünvdən əldə edilə bilər: <http://www.communities.gov.uk/publications/planningandbuilding/practicalguidesea>.

qədər rəsmi olmalı və plan, yaxud proqramın hazırlanmasını sadəcə təşviq edən yox, tələb edən dillə yazılmalıdır.

Şərt 2	Plan və ya proqram dövlət orqanı tərəfindən hazırlanmalı və/və ya təsdiq olunmalıdır, yaxud parlament və ya hökumət tərəfindən təsdiq edilmək üçün rəsmi prosedur vasitəsi ilə təsdiq olunmaq üçün hər hansı dövlət orqanı tərəfindən hazırlanmışdır? (maddə 2.5 (b))
--------	---

28. Namizəd plan və ya proqram ikinci şərti ödəyə bilmədikdə, Protokol çərçivəsində heç bir SEQ tələb olunmur. Şərt ödənersə, 3-cü şərtlə davam edin.

29. Plan və ya proqram dövlət orqanı tərəfindən hazırlanmalı və/və ya təsdiq edilməlidir. Bu halda AK rəhbər sənədindən (bənd 3.11–3.13) götürülə biləcək göstəricilərə aşağıdakılar daxildir:

- Dövlət orqanı tərəfindən hazırlanma və ya təsdiq bu şərtə cavab verir.
- Plan və ya proqram bir dövlət orqanı tərəfindən hazırlana və digəri tərəfindən təsdiq edilə, bununla belə şərti ödədə bilər.
- Dövlət orqanına aşağıdakı kimi tərif verilə bilər:

Hüquqi formasından və səlahiyyət dairəsindən (dövlət, regional və ya yerli) asılı olmayaraq, dövlət nəzarəti altında dövlət qulluğu öhdəliyinin yerinə yetirilməsi həvalə edilmiş və bununla əlaqədar olaraq, ayrı-ayrı şəxslər arasında əlaqələrə münasibətdə tətbiq edilən adi qaydalardan irəli gələn səlahiyyətlərin sərhədlərini aşan xüsusi səlahiyyətlərə malik orqan” (AK rəhbər sənədi, bənd 3.12)²⁶.

- Rəsmi orqana, məsələn, “özəlləşdirilməmiş rejimlərdə dövlət orqanları tərəfindən” yerinə yetirilə bilsə də, söhbət dövlət orqanı funksiyasına aidiyyəti olmayan kommertiya mənfəətindən getdiyi üçün bu məqsədlə plan hazırlaya bilməyən, planın hazırlanması mərhələsində özəlləşdirilmiş kommunal xidmət müəssisəsi kimi fəaliyyət göstərən təşkilatlar aid ola bilər.

30. Rəsmi orqan tərəfindən hazırlanan və/və ya təsdiq edilən plan və ya proqrama alternativ kimi onlar, bəzi ölkələrdə olduğu kimi, “rəsmi orqan tərəfindən parlament, yaxud rəsmi prosedur əsasında dövlət tərəfindən təsdiq edilmək” üçün hazırlana bilərlər. Ölkədə müxtəlif səviyyələrdə (məsələn, dövlət, regional, əyalət və ya yerli) birdən artıq parlamentin ola biləcəyini nəzərə almaqla, Protokol hansı parlament və ya hökumətin nəzərdə tutulduğunu dəqiqləşdirmir. (Həmçinin bax: AK rəhbər sənədi, para. 3.14.)

Şərt 3	Plan və ya proqramın yeganə məqsədi milli müdafiə və ya fəvqəladə vəziyyətlərdə mülki müdafiəyə xidmət etməkdir, yoxsa söhbət maliyyə və ya büdcə planı, yaxud proqramından gedir? (maddə 4.5)
--------	--

²⁶ Həmçinin bax: Foster və digərləri British Gas-a qarşı C-188/89 sayılı iş üzrə Avropa Ədalət Məhkəməsinin hökmü Aşağıdakı ünvandan əldə edilə bilər: http://eurlex.europa.eu/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!celexplus!prod!CELEXnumdoc&lg=en&numdoc=61989J01_88.

--	--

31. Namizəd plan və ya proqram üçüncü şərti ödəyə bilmədikdə, Protokol çərçivəsində heç bir SEQ tələb olunmur. Şərt ödənersə, 4-cü şərtlə davam edin.

32. Bu şərtin AK rəhbər sənədindən götürülmüş əsas göstəricilərinə (bax: 3.62–3.63-cü bəndlər) aşağıdakılar daxildir:

- İstisna yeganə məqsədi dövlət təhlükəsizliyinə xidmət və ya fəvqəladə hallarla mübarizə olan plan və proqrama aiddir. Bu, tərkibində belə məqsədlərə xidmət elementlər olan plan və proqrama aid deyil.
- Fəvqəladə hadisələrə antropogen və təbii fəlakətlər daxildir. Plan və ya proqram qabaqlayıcı tədbir (məsələn, meşə yanğınlarının qarşısının alınması planı) kimi deyil, artıq baş vermiş konkret fəvqəladə vəziyyətə cavab tədbiri kimi hazırlanmalıdır.
- Büdcə planlarına müxtəlif dövlət səviyyələrinə aid büdcələr daxil ola bilər. Maliyyə planlarına layihələrin maliyyələşdirilməsi və ya maliyyə paylaşdırması aid edilə bilər.

Şərt 4	Plan və ya proqram kənd təsərrüfatı, meşə təsərrüfatı, balıqçılıq, dağ-mədən sənayesi daxil olmaqla, enerji sahəsi, nəqliyyat regional inkişaf, tullantıların emalı, sudan səmərəli istifadə, telekommunikasiya, turizm, şəhər və kənd planlaşdırması və ta torpaqdan istifadə üçün mü hazırlanır? (maddə 4.2)
--------	--

33. Bu mərhələyə çatmış namizəd plan və ya proqram Protokolun 2.5-ci maddəsində göstərilən tərifə uyğun gəlir. 4, 5 və 6-cı şərtlər birlikdə Protokolun 4.2-ci maddəsinin tələblərinə cavab verir. 4-cü şərt ödənmədikdə, 8-ci şərtə keçmək lazımdır, belə ki, bu, plan və ya proqram üçün SEQ-in tələb olunmadığını göstərmir. 4.3-cü maddə yenə də SEQ-in zəruri olduğunu müəyyən edə bilər. 4-cü şərt ödənersə, 5-ci şərtlə davam edin.

34. Bu şərt plan və ya proqramın sadalanan sektorlardan birinə aid olub-olmadığını aydınlaşdırır. “Şəhər və kənd planlaşdırması”, “torpaqdan istifadənin planlaşdırılması” terminləri müxtəlif dövlətlərdə istifadə olunur və bir-birlərini əvəz edə bilərlər. (Bax: AK rəhbər sənədi, para. 3.31.)

Şərt 5	Bu plan və ya proqram Protokola I Əlavədə sadalanan layihələrin gələcəkdə həyata keçirilməsi üçün icazə zəmini yaradır mı? (maddə 4.2)
--------	--

35. İndi isə soruşulur: nəzərdən keçirilən plan və ya proqram, I Əlavədə sadalanan gələcək layihələr üçün zəmin yaradılır. Bu şərt ödənmirsə, 6-cı şərtə keçmək və layihənin II Əlavəyə daxil olub-olmadığını aydınlaşdırmaq lazımdır. Əgər cavab müsbətdirsə, 9-cu şərtə keçilməlidir.

36. Plan və ya proqram layihələrin gələcəkdə təsdiqi üçün zəmin yaratmalıdır. AK rəhbər sənədindən götürülmüş müvafiq göstəricilərə (paraqraf 3.23-3.28) daxildir:

- "Gələcəkdə layihələrin təsdiqi üçün zəminin yaradılması" ifadəsinin mənası Direktivin təfsiri üçün həlledici əhəmiyyətə malikdir, baxmayaraq ki, Direktivin mətnində bununla

bağlı tərif verilmir. Adətən belə tərif plan və ya proqramın razılığı verən orqana qərarın qəbulu üçün istiqamət göstərən meyar və ya şərtlər ehtiva etdiyini nəzərdə tutur. Belə meyarlar verilən ərazi üzrə təsdiq gözləyən fəaliyyət və ya hazırlıqları məhdudlaşdırır və ya icazənin veriləcəyi təqdirdə iddiaçı tərəfindən yerinə yetirilməli olan şərtlər ehtiva edə bilər; yaxud da onlar sözügedən ərazinin müəyyən xüsusiyyətlərinin qorunması istiqamətində tərtib oluna bilərlər (məsələn, ərazinin iqtisadi davamlılığına yardım məqsədi ilə torpaqdan istifadə növlərinin birləşdirilməsi)” (bənd 3.23).

- Eyni ifadə çərçivəsinin yaradılması yollarını sadalayan III Əlavədə (2-ci bənd) istifadə olunur: yerləşmə yerinə, ölçüyə və istismar şərtlərinə, yaxud ayrılan vəsait əsasında. AK rəhbər sənədinə görə, Direktivib müvafiq siyahısı "müfəssəl deyil, nümunə səciyyəli"dir. "Resurslar" təbii, insan və ya maliyyə resursları ola bilər, lakin maliyyə və büdcə plan və ya proqramlarının istisna təşkil etdiyini unutmamaq olmaz (maddə 4.5). AK rəhbər sənədində həmçinin qeyd edilir ki, "maliyyə resurslarının ümumiləşdirilmiş paylaşdırılması çərçivənin yaradılması üçün yetərli olmayacaq". 3.25). Ehtimal ki, resursların paylaşdırılması icazənin necə veriləcəyini şərtləndirəcək, məsələn, fəaliyyət kursunun müəyyən edilməsi, yaxud həll yollarının məhdudlaşdırılması ilə.
- AK rəhbər sənədindən qeyd edildiyi kimi, " ümumiyyətlə torpaqdan istifadə planları müəyyən ərazilərdə mümkün olan müəyyən inkişaf növlərini təyin edən meyarları özündə birləşdirir və gələcək inkişaf layihələri üçün zəmin yaradan planların səciyyəvi nümunəsidir" (bənd 3.6) 3.26). Belə plan gələcək inkişaf layihələri ilə əlaqədar bir və ya daha artıq konkret, yaxud ənənəvi olmayan şərtlər müəyyən etməlidir.
- Plan və ya proqramlar ya bu yolla, ya da təsdiq edildikdən sonra layihələrin həyata keçirilməsinə icazə verməklə şərtləri müəyyən edə bilərlər. Məsələn, şəhərin bərpası proqramı proqramın şərtlərinə cavab verən bir sıra tikinti layihələrindən ibarət ola bilər.
- Sektor planları və ya proqramları gələcək layihələrin yerləşmə, yaxud texnologiya ilə bağlı şərtlərini müəyyən edə bilərlər, məsələn, nəqliyyat infrastrukturunun təxminən harada inkişaf etdirilməli olduğunu və hansı nəqliyyat növlərinin istifadə ediləcəyini göstərməklə.

37. Protokola I Əlavədə əksini tapan siyahı əsasən SEQ Direktivinin (3 mart 1997-ci il tarixli, № 97/11/EC sayılı Avropa Şurası Direktivi – ƏMTQ Direktivi ilə düzəliş edilmiş Müəyyən dövlət və özəl sektor layihələrinin ətraf mühitə təsirinin qiymətləndirilməsi üzrə 27 iyun 1985-ci il tarixli, CE № 85/337/EEC sayılı Direktivə I Əlavə) müvafiq siyahısı ilə eynidir. (Aİ-yə üzv dövlətlər həmçinin AK rəhbər sənədinin 3.32-ci bəndində müzakirə edilən "Təbii yaşayış mühitinin qurunması" Direktivinin meyarlarını tətbiq etməlidirlər²⁷.)

Şərt 6	Bu plan və ya proqram Protokola II Əlavədə sadalanan hər hansı digər layihənin gələcəkdə həyata keçirilməsi üçün icazə zəmini yaradırımı? (maddə 4.2)
--------	---

²⁷ Vəhşi təbiətin, yabanı floranın və təbii yaşayış mühitinin qorunması haqqında 92/43/EEC sayılı, 21 May 1992-ci il tarixli Şura Direktivi.

Şərt 7	Milli qanunvericiliyə əsasən, müvafiq Əlavə II layihəsi ƏMTQ tələb edirmi? (maddə 4.2)
--------	--

38. Bu iki şərt birlikdə nəzərdən keçirilə bilər. Bu iki şərtədən heç biri ödənməzsə, 8-ci şərtlə davam edin. Hər iki şərt ödənilsə, 9-cu şərtlə davam edin

39. 6-cı və 5 -ci şərtlər və Protokola II Əlavə oxşar olsalar da, SEQ Direktivinin müvafiq siyahısı ilə identik deyillər. Lakin 7-ci şərt Protokol və Direktiv arasında vacib bir fərqi təcəssüm etdirir: Protokolun II Əlavəsində sadalanan və qanunvericilik qaydasında ətraf mühitə təsirin qiymətləndirilməsini tələb etməyən layihələr üçün strateji ekoloji qiymətləndirmə aparılmaya bilər, Əksinə, SEQ Direktivinin müvafiq siyahısında sadalanan bütün layihələr, mill qanunvericiliyə əsasən layihə səviyyəsində ətraf mühitə təsirin qiymətləndirməsinin tələb olunub-olunmamağından asılı olmayaraq strateji ekoloji qiymətləndirmədən keçirilirlər.

Şərt 8	Plan və ya proqram I və ya II Əlavədə sadalanıb-sadalanmadıqlarından asılı olmayaraq gələcəkdə layihələrin həyata keçirilməsi üçün zəmin yaradırmı? (maddə 4.3)
--------	---

40. Nəzərdən keçirilən plan və ya proqram 4, 6, yaxud 7-ci şərti ödəməsə belə 8-ci şərti, eləcə də, əhəmiyyətli ekoloji nəticələr üzrə (10-cu) şərti ödədikdə, SEQ tələb edir. 8-ci şərt ödənmədikdə, Protokola əsasən heç bir SEQ tələb olunmur.

41. 4.3-cü maddə gələcək layihələrin həyata keçirilməsinə icazənin verilməsinə zəmin yaradan və ətraf mühit üçün əhəmiyyətli nəticələri olan plan və proqramları daxil etməklə, Protokolun əhatə dairəsini genişləndirir. Bu müddəaya 4.2-ci maddəyə daxil olmayan sektorlar üzrə layihələr (Şərt 4), eləcə də verilən sektorlarda hazırlanan, lakin əlavədə sadalanmayan layihələr (5, 6 və 7-ci şərtlər) aiddir.

Şərt 9	Plan və ya proqram yerli səviyyədə kiçik bir sahənin istifadəsini müəyyən edir, yoxsa bu plan və ya proqrama cüzi bir düzəlişdirmi? (maddə 4.4)
--------	---

42. Bu şərt ödənilsə, Protokola əsasən SEQ tələb olunur. Hətta bu şərt ödənsə belə, plan və ya proqram avtomatik olaraq istisna təşkil etmir, belə ki, hələ də əhəmiyyətli təsirlərin müəyyən edilməsinə (10-cu Şərt) ehtiyac var

43. Bu şərtin AK rəhbər sənədindən götürülmüş əsas göstəricilərinə (bax: 3.33–3.36-cı bəndlər) aşağıdakılar daxildir:

- "Kiçik" anlayışı "ətraflı götür-qoy" tələb edir və müxtəlif ölkələrdə, hətta eyni ölkənin müxtəlif hissələrində fərqli mənalara malik ola bilər. Məsələn, "kiçik" sözü bərpa edilmiş kənd təsərrüfatı sahəsi ilə müqayisədə tarixi bir şəhərdə daha fərqli başa düşülə bilər. AK rəhbər sənədində məhdud ərazidə tikinti üçün konkret çərçivələr müəyyən edən "inşaat planı" nümunə göstərilir.

- Sadəcə "yerli" əvəzinə "yerli səviyyə" sözü yerli hakimiyyət orqanlarının səviyyəsini bildirə bilər. "Yerli səviyyədə kiçik ərazi" yerli hakimiyyət orqanının tabeliyində olan bütöv ərazinin istisna (yəni, 9-cu şərtə əsasən) hesab olunmasının qarşısının alınması kimi başa düşülə bilər.
- «Kiçik düzəlişlər» dedikdə, plan və ya proqramın dəyişmə dərəcəsi deyil, belə dəyişikliklərin ətraf mühit üçün ehtimal olunan nəticələri başa düşülməlidir.
- Təsirlərin əhəmiyyəti 8 və 9-cu şərtlər üçün başlıca amildir.

Şərt 10	Plan və ya proqramın əsaslı ekoloji təsirinin olması gözlənilirmi (III Əlavədə müəyyən edilən meyarlar nəzərə alındıqda)? (maddə 5.1)
---------	---

44. Yalnız Protokolun tərifinə (maddə 2.5 – 1 və 2-ci şərtlər) uyğun gələn, aşağıdakı şərtlərdən birinə cavab verən və plan və proqramların siyahısına əsasən strateji ekoloji qiymətləndirmə tələb etdiyi hələ müəyyən edilməmiş plan və ya proqramların ətraf mühitə əhəmiyyətli təsirlərinin yoxlanması zəruridir:

- Adıçəkilən sektorlardan birinə aid olan və I yaxud II Əlavələrdə sadalanan (və milli qanunvericiliyə əsasən tələn olunan) (maddə 4.2 – 4-7-ci şərtlər), lakin yerli miqyasda kiçik bir ərazidən istifadə yollarını müəyyən edən yaxud cüzi düzəlişdən ibarət olanlar (maddə 4.4, şərt 9),
- yaxud I və ya II Əlavədə sadalanıb-sadalınmadıqlarından asılı olmayaraq gələcəkdə layihələrin həyata keçirilməsi üçün zəmin yaradanlar (maddə 4.3, şərt 8)

45. Bu şərtin əsas xüsusiyyətləri (maddə 5) aşağıdakılardır:

- Əhəmiyyət meyarlarından (SEQ direktivin II Əlavəsi ilə bənzər olan III Əlavədə) istifadə edilməklə təhlil
- Dövlət orqanları ilə məcburi konsultasiya
- İctimaiyyətin iştirakı (ixtiyari).
- Nəticələrin ictimaiyyətə açıqlanması.

46. Əvvəlki şərtlər (1-9 – tətbiq dairəsi) vahid bir orqan daxilində tətbiq edilə bilsə də, 10-cu şərt (əhəmiyyətli təsirlərin müəyyən edilməsi) ən azı ətraf mühiti mühafizə və səhiyyə orqanları ilə konsultasiyaların aparılmasını tələb edir. 10-cu şərt həmçinin açıq şəkildə ictimaiyyətin iştirakını xatırladır, lakin bu müddəanın icrası icbari səciyyəli deyildir (və SEQ Direktivinin tələblərinə daxil deyil). İctimaiyyətin iştirakı və dövlət orqanları ilə konsultasiyanın ətraflı təsvirinə müvafiq olaraq A4 fəslinin A4.3 və A4.4 bölmələrində yer verilir.

47. Yenə də əvvəlki şərtlərdən fərqli olaraq, Protokola əsasən əhəmiyyətli təsirlərin müəyyən edilməsinin nəticələrinin ictimaiyyətə açıqlanması tələb olunur. Bu yuxarıda 15-ci və aşağıda 55-ci bənddə müzakirə olunur.

48. Bu şəər III Əlavədə göstərilən plan və ya proqramların xarakteristikaları və onların təsirləri (əhəmiyyətlik meyarları) ilə əlaqədar meyarları nəzərə alınmalıdır:

- Davamlı inkişafa yardım.
- Gələcək layihələr üçün zəminin yaradılması dərəcəsi
- Digər plan və proqramlara təsir.
- Müvafiq ekoloji problemlər.
- Təsirlərin mahiyyəti, o cümlədən transsərhəd səciyyəli olub-olmamağı
- Risklər.
- Qiymətli və həssas ərazilərə təsir.

49. Bütün meyarlar birlikdə nəzərdən keçirilməlidir, bundan sonra hansı meyarın uyğun gəldiyinin müəyyən edilməsi məqsədi ilə ekspert rəyinə müraciət etmək olar. Əgər plan və ya proqramın əhəmiyyətli nəticəsinin olub-olmayacağını müəyyən etmək mümkün deyilsə, ehtiyat tədbiri kimi SEQ-in yerinə yetirilməsi tövsiyə olunur.

50. AK rəhbər sənədi müvafiq əhəmiyyətlik meyarlarına əsasən, plan və proqram növlərinə kəmiyyət meyarlarının və yol verilən hədd qiymətlərinin tətbiqi zamanı SEQ Direktivinə ekvivalent müddə kimi “ yalnız layihələrin ölçüsü və ya maliyyə hədləri, yaxud hazırlanan plan və ay proqramın aid olduğu fiziki əraziyə əsasında ... [əhəmiyyətliliyi yoxlayan sistemlərdən] yayınmağı” tövsiyə edir. 3.47).

51. AK rəhbər sənədində həmçinin belə yanaşmanın nə üçün tövsiyə edilmədiyini izah edən misal çəkilir²⁸: “Hətta miqyasca kiçik bir layihə ekoloji amillərin... ən kiçik dəyişikliklərə belə həssas olduğu əraziyə aid olduğu təqdirdə, ətraf mühit üçün əhəmiyyətli nəticələrə səbəb ola bilər. Analoji olaraq, miqyasından asılı olmayaraq, mahiyyəti etibarlı ilə bu amillərdə əhəmiyyətli və ləğvi mümkün olmayan dəyişiklik yaratmaq riski daşıyan layihələrin əhəmiyyətli nəticələrə səbəb olmaq ehtimalı yüksəkdir. (bənd 3.60).

52. III Əlavədə əksini tapan əhəmiyyətlik meyarları Cədvəl A3.1-də müzakirə olunur. Təsirlərin əhəmiyyətinin müəyyən edilməsi üçün başqa meyarlardan da istifadə edilə bilər. Bu baxımdan, məsələn, təsirlərin kumulyativ, yoxsa daimi olacağını müəyyən edilməsi üçün 2.7-ci maddədə müəyyən edilən "ekoloji reseptorlar" və IV Əlavədə istinad edilən məlumatlar faydalı ola bilər. Bundan başqa, SEQ Direktivinə Protokolda qeyd edilməyən, lakin təsirlərin əhəmiyyətinin müəyyən edilməsi üçün yararlı ola biləcək iki əlavə meyar daxildir:

- Təsirlərin kumulyativ mahiyyəti.

²⁸ Avropa Ədalət Məhkəməsinin ƏMTQ üzrə müvafiq işlə bağlı hökmü (C-392/96, 21 sentyabr 1999 Komissiya İrlandiyaya qarşı) Qərarı aşağıdakı ünvandan əldə etmək olar:
http://eurlex.europa.eu/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!celexplus!prod!CELEXnumdoc&lg=en&numdoc=61996J03 92.

- Mənfi təsirlərə məruz qalacağı ehtimal edilən ərazinin aşağıdakılardan irəli gələn əhəmiyyəti və həssaslığı:
 - Xüsusi təbii keyfiyyətlər və ya mədəni irs
 - Ekoloji keyfiyyət standartlarının, yaxud tullantı hədlərinin pozulması
 - Torpaqdan intensiv istifadə.

53. Təsirlərin III Əlavədə sadalanan əhəmiyyət meyarları əhəmiyyətinə görə ardıcıl sıralanmasalar da, qruplaşdırıla bilərlər: ümumiyyətlə, 1-4-cü bəndlər plan və ya proqramın xüsusiyyətlərinə, 5-8-ci bəndlər isə onların nəticələrinə aiddir.

54. Nəzərdən keçirilən hər hansı meyar, plan və ya proqramın böyük ehtimalla əhəmiyyətli nəticələrinin olacağını müəyyən edərsə, əhəmiyyətin müəyyən edilməsi prosesinin davam etdirilməsinə ehtiyac qalmır: SEQ prosesinin başladılması üçün bu meyar kifayətdir. Lakin bir çox plan və ya proqramların ətraf mühitə əhəmiyyətli təsir etmək ehtimalının dəqiq müəyyən edilməsi çətin ola bilər. “Ehtimal” ifadəsi belə vəziyyəti nəzərdə tutur, belə ki, nəticələrin məntiqi baxımdan məqbul baş vermə ehtimalı çərçivəsində gözlənilən olduğunun nümayiş etdirilməsi tələb olunur.

Cədvəl A3.1: III Əlavə üçün istiqamətləndirici məlumat (təsirlərin əhəmiyyətinin müəyyən edilməsi meyarları)

III Əlavənin bəndi	Məlumat (AK rəhbər sənədindən)
1. Plan və ya proqramın əhalinin sağlamlığı daxil olmaqla, ekoloji amillərin nəzərə alınması, xüsusən də davamlı inkişafa yardım baxımından aktuallığı.	Ətraf mühitə təsir potensialı böyük olan plan və ya proqram SEQ üçün güclü namizəd hesab olunur. SEQ həmçinin plan və ya proqramın davamlı inkişafa töhfəsini yaxşılaşdırma bilər (bənd 3.53–3.54)
2. Plan və ya proqramın məkan, xarakter, miqyas, fəaliyyət şərtləri, yaxud vəsaitin ayrılması baxımından başqa layihələr və ya fəaliyyətlər üçün zəmin yaratma dərəcəsi.	Plan və ya proqram çərçivəni nə qədər dəqiq müəyyən edərsə, onun strateji ekoloji qiymətləndirmə tələb ehtimalı bir o qədər yüksəkdir. Qanunvericiliyə əsasən icrası icbari olan plan və ya proqramlar qanunvericiliklə müəyyən edilməmiş plan və ya proqramlara nisbətən daha mütləq səciyyəli zəmin yarada bilərlər. Yeganə məqsədi gələcək layihələr üçün zəmin yaratmaq olan plan və ya proqramlar da güclü özümlə yarada bilərlər. (bənd 3.51)
3. <i>Plan və ya proqramın digər plan və proqramlara təsir dərəcəsi, o cümlədən ierarxiya qaydasında nəzərdə tutulan plan və ya proqram ətraf mühitə qarşı mənfi təsirlərin azaldılmasına hansı töhfəni verə bilər?</i>	Əgər hər hansı plan və ya proqram digər plan və ya proqrama güclü təsir göstərsə, onun ətraf mühitə təsiri daha geniş (yaxud daha dərin) səciyyəli ola bilər. İyerarxiyanın daha yüksək pilləsində dayanan plan və ya proqramlar daha aşağı və detallaşdırılmış səviyyədə dayanan plan və ya proqramlara təsir edə bilərlər. Birbaşa başqa plan və ya proqramlar vasitəsi ilə həyata keçirilməli olan və icrası icbari olan plan və ya proqramlar gərək ki, güclü təsire malik olacaqlar. Lakin hər bir konkret halda müxtəlif plan və proqramlar arasında əlaqəlilik ehtiyatla nəzərə alınmalıdır. (para. 3.52)
4. Plan və ya proqrama müvafiq ekoloji, o cümlədən sağlamlıq problemləri.	Burada plan və ya proqramın ekoloji problemləri törətdiyi, yaxud gücləndirdiyi, ekoloji problemlərlə əlaqədar məhdudlaşdırıldığı, yaxud hər hansı yolla onların təsirinə məruz qaldığı, yaxud bu təsirlərin aradan qaldırılmasına, nəticələrinin yüngülləşdirilməsinə yardım etdiyi hallar nəzərdə tutulur. Hər halda sözügedən plan və ya proqrama aidiyyəti olan ekoloji problemlərin mahiyyəti və ağırlıq dərəcəsi müəyyən edilməlidir (bənd 3.55)
5. Ekoloji nəticələrin baş vermə ehtimalı, davamlılıq, dövrilik, ləğv edilə bilmə dərəcəsi, miqyas, əhatə edilən ərazi kimi xüsusiyyətləri (məsələn, təsire məruz qalan coğrafi rayonun sahəsi, yaxud təsire məruz qalan əhalinin sayı). 6. Əhalinin sağlamlığı daxil olmaqla ətraf mühit üçün mövcud risklər 7. Təsirlərin transsərhəd mahiyyəti. 8. Plan və ya proqramın milli və ya beynəlxalq səviyyədə mühafizə statusuna malik olan landsaftlar daxil olmaqla, əhəmiyyətli və həssas ərazilərə təsir dərəcəsi.	Çoxsaylı qeyri-müəyyənliklər mövcuddur, yetərsiz və ya çatışmayan məlumat və qeyri-adekvat məlumatlar isə əhəmiyyətli təsirlərin ehtimal olunması ilə bağlı qərarın qəbulu prosesini mürəkkəbləşdirə bilər. Hətta belə hallarda təsirlərin təqribi qiymətləndirməsinin mümkün olduğu güman edilir. (bənd 3.57) Ehtimal olunan təsirlərin mahiyyəti və xüsusiyyətləri onların nəzərdən keçirildikləri kontekst daxilindəki əhəmiyyətinə təsir edir, məsələn, təsirlərin baş vermə tezliyi (təsadüfi səbəb) və ya ehtimalı çox kiçikdir, yoxsa sistemli səciyyə daşıyır? Bundan əlavə, təsirlər nə qədər mürəkkəb olarsa (məsələn, qarşılıqlı surətdə güclənirsə, yaxud toplanıb böyüyürsə), geniş yayılırsa, yaxud ağır nəticələrə malik olarsa, onların "əhəmiyyətli təsir" kimi nəzərə alınmasının zəruri olması ehtimalı bir o qədər artır. (bənd 3.58) Plan və ya proqramın təsirinə məruz qalacağı ehtimal olunan ərazi də eyni dərəcədə vacibdir. Yalnız qorunma statusu olan ərazilər diqqət tələb etmir. Təsirlərə məruz qalacağı ehtimal edilən ərazinin xüsusi əhəmiyyəti və ya həssaslığı, onun "əhəmiyyətli" kimi nəzərdən keçirilməli olduğunu göstərə bilər (bənd 3.59)

A3.4 MÜMKÜN PRAKTİKİ TƏDBİRLƏR

Nəticələrin ictimaiyyətə açıqlanması

55. Əhəmiyyətli təsirlərin müəyyən edilməsi prosesinin nəticələrinin hər hansı açıqlanması zamanı plan və ya proqramın (yaxud onların tipinin) ayrı-ayrı əhəmiyyətlik meyarlarına müvafiq qiymətləndirmə nəticələrinin bəyan edilməsi faydalı ola bilər.

56. Protokol bu məlumatı "ictimai bildirişlər və ya elektron mətbuat daxil olmaqla digər müvafiq üsullarla" ictimaiyyətə açıqlamağı təklif edir. Geniş ictimaiyyətin bu məlumatla təmin edilməsi üçün zəruri tədbirlər görülməlidir.

Plan və proqramların tiplərinin siyahısı

57. Protokolun tələbləri arasında olmasa da, dövlətlər öz mülahizələrinə əsasən SEQ tələb edən olan və ya proqram tiplərinin siyahısını hazırlaya bilərlər, məsələn, SEQ-in mütləq qaydada tələb olunduğu tipləri müəyyən etməklə yaxud təxmini siyahı təmin etməklə. Əgər plan və ya proqram plan və ya proqram növlərinin müsbət (və ya başqa) siyahısında aydın müəyyən edilirsə, plan və ya proqram üçün SEQ-in tələb olunub-olunmadığının müəyyən edilməsinə ehtiyac qalmır.

58. Məsələn, hər zaman strateji ekoloji qiymətləndirmənin aparılmasını tələb edən plan və ya proqram növlərini müəyyən edən müsbət siyahı hazırlana bilər. Belə plan və proqrama dövrü qaydada təkrar nəzərdən keçirilən (bəzi ölkələrdə müxtəlif dövlət səviyyələrinə hazırlanan) torpaqdan istifadə planları, tullantıların idarə edilməsi planı və nəqliyyat infrastrukturu üzər proqram misal ola bilər.

59. Müsbət siyahıdan əlavə, zəruri olduqca, əhəmiyyətli təsirlərin də müəyyən edilməsi (maddə 5) daxil olmaqla, hər zaman ayrıca (maddə 4) nəzərdən keçirilməli olan plan və ya proqram növlərini müəyyən edən ixtiyari siyahı da tərtib oluna bilər. 5).

60. Mənfi siyahıların hazırlanması və istifadəsi zamanı ekoloji cəhətdən həssas ərazilərə təsir edən, yaxud potensial baxımdan əhəmiyyətli nəticələrə səbəb ola biləcək plan və ya proqramın səhvən strateji ekoloji qiymətləndirmədən azad edilməməsi üçün tədbirlər görülməlidir.

61. Səciyyəvi olaraq dövlət və ya başqa orqanlar SEQ zərurətini müəyyən etmək məqsədi ilə adi plan və proqramlar üçün Protokolun 4-cü maddəsindən (tətbiq dairəsi) istifadə etməklə növlərin bir və ya daha artıq siyahısını hazırlaya bilərlər. Növlərin siyahısı yolgöstərici təlimat kimi paylaşdırıla, yaxud milli qanun və ya normativ aktlara daxil edilə bilər. Plan və proqramların tiplərinin ilkin siyahısını hazırlayan zaman tərəflər ətraf mühiti mühafizə və səhiyyə orqanları ilə konsultasiyaların aparılmasını təmin etməlidirlər. Onlar həmçinin ictimaiyyətlə məsləhətləşə bilərlər, lakin bu Protokolda açıq şəkildə tələb olunmur. Hər halda bir çox Tərəflər təklif olunan milli rəhbər sənəd, qanun və ya normativ aktla əlaqədar konsultasiyaların keçirilməsini tələb edə bilərlər.

Fəsil A4

**PLAN VƏ PROQRAMLARIN STRATEJİ EKOLOJİ
QIYMƏTLƏNDİRMƏSİ**

A4.1 FƏSLƏ GİRİŞ

Protokolda "əhalinin sağlamlığı daxil olmaqla ətraf mühit" termini istifadə edilir. Vəsaitdə təkrara yol verməmək üçün yalnız "ətraf mühit" termini istifadə edilir, lakin bu hər zaman həm də "əhalinin sağlamlığı" kimi başa düşülməlidir. Sağlamlıq məsələləri haqqında daha ətraflı məlumat üçün bax: Əlavə A1.1. 1.

1. Bu fəsildə zəruri olduqda, A2.2 bölməsində göstərildiyi kimi plan və ya proqramın hazırlanması prosesinə inteqrasiya edilməli olan SEQ elementləri təsvir edilir.

- Əhatə dairəsinin müəyyən edilməsi və ətraf mühitin mühafizəsi haqqında hesabat (bölmə A4.2).
- İctimaiyyətin iştirakı (bölmə A4.3).
- Dövlət orqanları ilə konsultasiya (bölmə A4.4).
- Transsərhəd konsultasiyalar (bölmə A4.5).
- Qərar (bölmə A4.6).
- Monitorinq (bölmə A4.7).

2. Hər bir element üçün hüquqi öhdəliklər və mümkün praktiki mülahizələr göstərilir.

A4.2 ƏHATƏ DAİRƏSİNİN MÜƏYYƏN EDİLMƏSİ VƏ ƏTRAF MÜHİTİN MÜHAFİZƏSİ HAQQINDA HESABAT

3. Bu bölmə qiymətləndirmənin əhatə dairəsinin müəyyən edilməsinə (maddə 6) və Protokola əsasən yerinə yetirilən SEQ prosesində ətraf mühitin mühafizəsi haqqında hesabatın hazırlanmasına həsr olunur. Bu iki müddəyə birlikdə nəzər salınır, lakin ölkələr onların SEQ prosesinin ayrıca mərhələləri kimi yerinə yetirilməsinə üstünlük verə bilərlər.

4. Bu bölmədə müvafiq hüquqi öhdəliklərin icmalından əlavə, alternativlərin və digər praktiki mülahizələrin nəzərə alınması üçün tövsiyələrə yer verilir.

A4.2.1 Hüquqi öhdəliklər

5. Əhatə dairəsinin müəyyən edilməsi (maddə 6) plan və proqramların strateji ekoloji qiymətləndirməsi prosesinin ilk elementidir. (SEQ Direktivində müvafiq müddəalar 5.4-cü maddədir.)

6. "Əhatə dairəsi müəyyən edilməsi" dedikdə, qiymətləndirmə çərçivəsində nəzərdən keçirilməli olan bir sıra suallar, eləcə də bu sualların nə qədər dərinə və ya hansı səviyyədə nəzərdən keçirilməli olduğu nəzərdə tutulur. Beləliklə qiymətləndirmənin əhatə dairəsinin müəyyən edilməsinin məqsədi ətraf mühitin mühafizəsi haqqında hesabatında diqqətin əhəmiyyətli məsələlər üzərində lazımınca cəmlənməsini və əhəmiyyətsiz problemlərə aid izafi məlumatlarla yüklənməməsini təmin etməkdir. «Əhəmiyyətsiz təsirlərə və məsələlərə aid, qiymətləndirmənin birbaşa vəzifəsi ilə əlaqədar olmayan izafi məlumatlar hesabatın məzmununun mənimsənilməsini çətinləşdirir və doğrudan da əhəmiyyətli məsələlərə yetərincə diqqətin ayrılmasına gətirib çıxara bilər» (AK rəhbər sənədi, §). 5.19).

7. Qiymətləndirmənin əhatə dairəsi müəyyən edilən zamanı ətraf mühiti mühafizə və səhiyyə orqanları ilə konsultasiya aparılmalıdır (maddə 6.2) və ictimaiyyətə iştirak imkan verilməlidir (maddə 6.3).

8. Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında hesabatı daxil ediləcək məlumat əhəmiyyətli (maddə 6.1) və 7.2-ci maddədə sıralanan meyarlara müvafiq olmalıdır (Sonuncu iki meyar SEQ Direktivinə daxil deyil) (bax: aşağı).

9. SEQ prosesinin ikinci elementi SEQ-in tələb olunduğu plan və ya proqram üçün ətraf mühitin mühafizəsi haqqında hesabatın hazırlanmasıdır (maddə 7). (SEQ Direktivində müvafiq müddəalar 2 (c), 5.1, 5.2, 5.3 və 12.2-cü maddələrdir.)

10. Aşağıdakı fəsildə müzakirə edildiyi kimi, bu elementə dövrlər orqanları ilə konsultasiya, ictimaiyyətin iştirakı, ehtimal ki, transsərhəd bildirişlər və konsultasiyalar daxildir.

11. Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında hesabat plan və ya proqramın və onların rəasional alternativlərinin icrasının ehtimal olunan mühüm ekoloji nəticələrini müəyyənləşdirməli, təsvir etməli və qiymətləndirməlidir (maddə 7.2). Hazırlanan sənəd plan və ya proqram haqqında

qərarın qəbulu zamanı istifadə olunacaq (bax: Bölmə A4.6); hesabat həmçinin plan və ya proqramın realizasiyasının monitorinqi ilə bağlı tədbirləri təsvir etməlidir (Bölmə A4.7).

12. Hesabatın məzmunu əhatə dairəsinin müəyyən edilməsi prosesinin nəticələrini əks etdirməli (maddə 6), lakin Protokolun IV Əlavəsində verilən siyahıya əsaslanması (SEQ Direktivində müvafiq müddəaları I Əlavədə tapmaq olar) və müəyyən edilmiş dörd meyarı nəzərə almalıdır (maddə 7.2).

13. Nəhayət, ətraf mühitin mühafizəsi haqqında hesabat Protokolun tələblərinə cavab vermək üçün yetərli keyfiyyətdə olmalıdır (maddə 7.3).

A4.2.2 Alternativlər

14. Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında hesabatın mühüm xüsusiyyətlərindən biri də budur ki, hesabatda plan və ya proqramın layihəsi və onların məqsədəuyğun alternativlərinə eyni diqqət ayrılmalıdır. Bu bölmə belə alternativlərlə əlaqədar mümkün praktiki mülahizələri araşdırır SEQ üzrə əlavə vəsait Digər mümkün praktiki mülahizələr aşağıda 4.2.3-cü bölmədə müzakirə edilir.

15. Plan və proqramların hazırlanması prosesinə adətən aşağıdakı variantların nəzərə alınması daxil olur (bax: şəkil A4.1):

- Plan və ya proqram tərəfindən izlənməsi olan xüsusi məqsədlər (Protokol terminlərində "əsas məqsədlər") və prioritetlər. Bir qayda olaraq, belə variantlar inkişaf tələblərinin ödənməsinə, eləcə də arzu edilən inkişafın ümumi istiqamətlərinə (məsələn, inkişaf ssenarisi) bu və ya digər yanaşmanı təklif edir.
- Plan və ya proqramın razılaşdırılmış məqsədləri və prioritetlərinin icrasında yönəlmiş fəaliyyətlər. Bu variantlar məqsədlərin müxtəlif texnoloji həll yolları (məsələn, istifadə olunan texnologiyalar, istehsal prosesləri, çatdırılma üsulları), təklif olunan fəaliyyətinin yerinə yetirilməsi üçün fərqli yerlər, yaxud fəaliyyətlərin ardıcılığının dəyişdirilməsini təklif edə bilər. T
- Təklif olunan fəaliyyətin yerinə yetirilməsi üçün alternativ şərtlər. Bu variantlar təklif edilən plan və ya proqramın planlaşdırılan müsbət təsirlərinin maksimuma çatdırılmasının, mənfi təsirlərinin isə minimum səviyyəyə endirilməsinin təmin olunması məqsədi ilə görülməli olan tədbirləri müəyyən edir. Bu şərtlər, məsələn təklif edilən fəaliyyət haqqında qərarların qəbulu meyarlarında, bu plan və ya proqramdan törəyən gələcək planların, proqram və ya layihələrində sonrakı ekoloji qiymətləndirmələri üçün hazırlanan texniki tapşırıq layihələrində əksini tapa bilər.

16. Konkret bir plan və ya proqramın hazırlanması çərçivəsində nəzərə alınan bütün alternativlərin məhz həmin proses daxilində yaranmış olması mütləq deyil. Plan və ya proqram, məsələn, daha yüksək səviyyəli plan, proqram və ya siyasətlərdə müəyyən edilmiş məqsəd və prioritetləri qəbul edə bilər. O həmçinin plan və ya proqramın hazırlanması prosesindən əvvəl əlaqədar araşdırma zamanı hazırlanmış variantları daha da inkişaf etdirə bilər (məsələn, ardıcıl planlar arasında hazırlanmış və rəsmi surətdə yalnız növbəti planlaşdırma dövründə nəzərdən keçirilən ssenarilər). Belə halların meydana gəlib-gəlməməsindən asılı olmayaraq, SEQ bütöv plan və ya proqramın təsirlərini qiymətləndirməli (başqa sözlə, onun məqsədlərini, bu

məqsədlərə nail olmaq üçün nəzərdə tutulmuş tədbirlərini və həyata keçirilmə şərtlərini), beləliklə plan və ya proqramın ekoloji nəticələri haqqında tam təsəvvür yaratmalıdır.

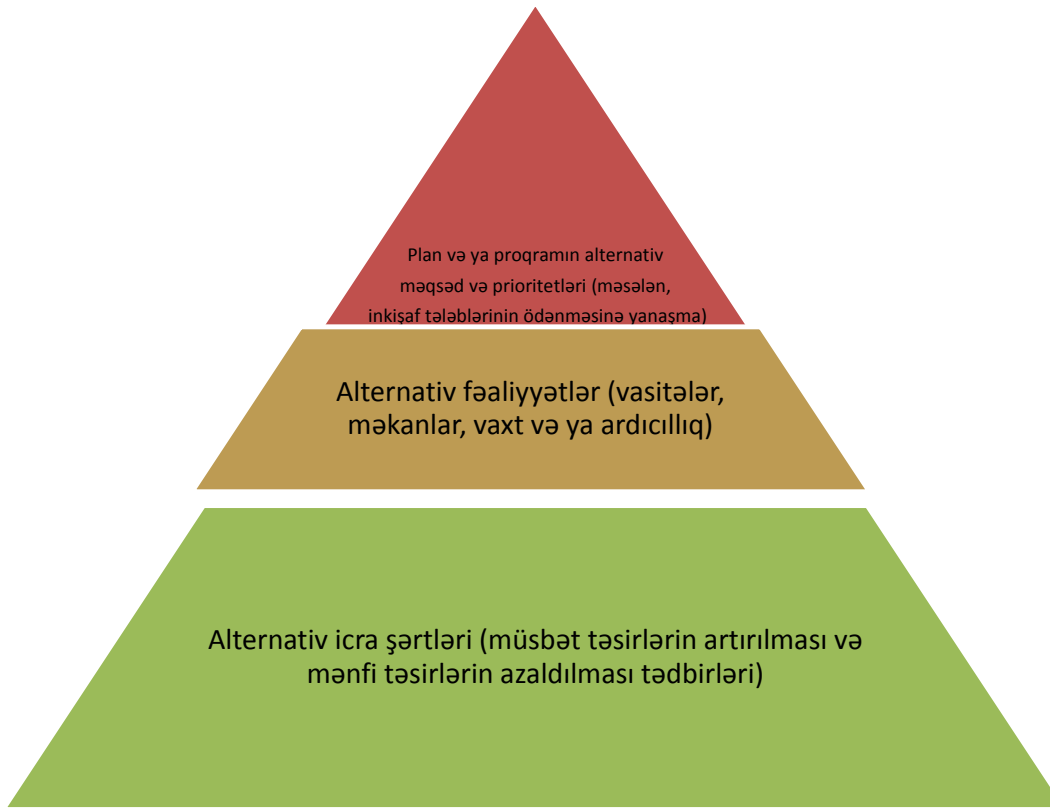
17. Mənşələrindən asılı olmayaraq, bütün bu alternativlər aşağıdakı xüsusiyyətləri əsasəndə təhlil edilə və qarşılıqlı surətdə müqayisə edilə bilərlər:

- Plan və ya proqramın müvafiq məqsədlərinin həyata keçirilməsinə yardım.
- Onların xüsusi təsirləri.

18. SEQ plan və ya proqramın hazırlanması prosesinin aşağıdakı əsas elementləri çərçivəsində alternativlərin hazırlanmasına və müqayisəli qiymətləndirməsinə praktiki töhfə verə bilər:

- Plan və ya proqramın kontekst və məqsədlərinin aydınlaşdırılması
- Gələcək inkişaf üçün alternativ ssenarilərin hazırlanması.
- Plan və ya proqramın məqsədlərinin həyata keçirilməsinin alternativ yollarının müəyyən edilməsi.
- Mənfi təsirlərin qarşısının alınması, nəticələrinin yüngülləşdirilməsi və ya kompensasiyası üçün alternativ tədbirlərin müqayisəsi.

Şəkil A4.1 Plan və ya proqramın hazırlanması prosesində nəzərə alınacaq alternativ variantlar

19. Protokol təklif olan plan, yaxud proqramın, eləcə də alternativ variantların qiymətləndirilməsinə münasibətdə eyni tələbləri irəli sürür – ətraf mühitin mühafizəsi haqqında hesabat rəşional variantları tam şəkildə işıqlandırılmalıdır. Buna görə də qiymətləndirmə predmetinin azsaylı ikinci dərəcəli alternativlərin əlavə edildiyi, üstünlük verilən plan və ya proqramların deyil, bərabər hüquqlu variantlar toplusunun olduğunu nəzərə alaraq, bütün alternativlərə bərabər yanaşmaq təklif olunur. Hazırlanma prosesində plan və ya proqram aşağıdakı kimi inkişaf edə bilər:

- (1) İlk alternativlər komplekti (əhatə dairəsinin müəyyən edilməsi zamanı hazırlana bilər)
- (2) Seçim və təkrar nəzərdən keçirilmə – üstünlük verilən alternativlərin seçilməsi
- (3) Təsdiq — yekun plan və ya proqramın seçilməsi.

20. Buna görə də artıq qiymətləndirmənin əhatə dairəsi müəyyən edilməsi mərhələsində alternativlərin nəzərə alınmasına başlamaq tövsiyə olunur.

21. AK rəhbər sənədində qeyd edilir ki, "SEQ Direktivi Ətraf Mühitə Təsirlərin Qiymətləndirilməsi haqqında Direktivə nisbətən daha diqqətli qiymətləndirmə (alternativlərin) tələb edir (§ 5.6). AK rəhbər sənədinə əsaslanan əlavə tövsiyələr Haşiyə A4.1-də göstərilir.

Haşiyə A4.1: SEQ prosesində alternativlərin nəzərə alınması

Protokol həm plan və ya proqramın layihəsində təklif olunan , həm də alternativ variantlara eyni diqqəti ayrılmasını tələb edir. AK rəhbər sənədində deyilir, «əsas odur ki, təklif olunan plan və ya proqram variantlarının, eləcə də alternativ variantların əhəmiyyətli nəticələri müəyyən edilsin, təsvir olunsun və müqayisəli şəkildə qiymətləndirilsin» (§ 5.12). Daha sonra AK rəhbər sənədində qeyd edilir: "plan və ya proqramın təsdiqinə görə məsuliyyət daşıyan orqan və ya parlamentə, eləcə də konsultasiyalara cəlb olunmuş orqanlara və ictimaiyyətə mövcud rəşional alternativlər və onlara nə üçün üstünlük verilmədiyi barədə səhih məlumat verilməlidir. Beləliklə, seçilmiş hər bir alternativ üçün [Əlavədə] istinad edilən məlumatlar təmin edilməlidir".

Protokolda (və ya Direktivdə) "alternativ" terminin tərifı verilmir. Müxtəlif kateqoriyalı alternativlər nəzərə alına bilər:

- İlkin təklif edilən varianta alternativ, yəqin ki, eyni məqsədlərin həyata keçirilməsinə yönəlmiş plan və ya proqram;
- Plan və ya proqramın ayrı-ayrı elementlərinin yenə də ehtimal ki, eyni məqsədlərin yerinə yetirilməsinə yönəlmiş variantları.

Alternativ növlərinə həmçinin alternativ ərazilər, torpaq istifadəsi rejimləri, inkişaf yolları, texnologiyalar, vaxt qrafikləri hətta müxtəlif məqsədlər daxil ola bilər.

Hansı alternativlərin daha məqsədəuyğun olduđu haqqında qərar qəbulu zamanı müxtəlif məhdudiyyətlər nəzərə alına bilər: coğrafi, maliyyə, yaxud məqsədlərlə bađlı (məsələn, plan və ya proqramın qəbul edilmiş məqsədlərinə uyğun gəlməyən variant məqsədəuyğun variant kimi qəbul edilə bilər. Alternativlər reallığa uyğun olmalıdır: "təklif olunan variantının daha uyğun hesab edilməsi məqsədi ilə daha ağır nəticələrə gətirilib çıxaracaq variantların bilərəkdən alternativ kimi seçilməsi bu bəndim məqsədinə müvafiq deyil. Bundan başqa, reallığın düzgün əks etdirilməsi üçün alternativlər həm hüquqi, həm də coğrafi ərazi baxımından aidiyyəti olan orqanın səlahiyyət dairəsinə aid olmalıdır" (§ . 5.14).

A4.2.3 Digər mümkün praktiki mülahizələr

Əhatə dairəsinin müəyyən edilməsinə və ətraf mühitin mühafizəsi haqqında hesabatın hazırlanmasına görə məsuliyyət

22. Protokol plan və ya proqramın hazırlanmasına görə məhz kimin məsuliyyət daşdığını müəyyən etmir - bu konkret sənədin xüsusiyyətlərindən və hansı inzibati səviyyəyə aid olmasından asılıdır. Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında hesabatın hazırlanmasına və SEQ-in əvvəlki mərhələlərinin (qiymətləndirmənin zəruri olub-olmamađı məsələsinin araşdırılması, əhatə dairəsinin müəyyən edilməsi icrasında görə məsul " bir çox hallarda plan və ya proqramın hazırlanmasına görə məsul hüquqi və ya fiziki şəxs ola bilər" (AK rəhbər sənədi, § 5.8), lakin bu, milli qanunvericilik səviyyəsində müəyyən edilə bilər.

Əhatə dairəsinin müəyyən edilməsi və ətraf mühitin mühafizəsi haqqında hesabatın hazırlanması üçün təklif edilən addımlar

23. AK rəhbər sənədində qeyd edildiyi kimi, ətraf mühitin mühafizəsi haqqında hesabat ekoloji amillərin plan və ya proqramların hazırlanması və təsdiqi prosesinə inteqrasiyası üçün vacib vasitədir, belə ki, hesabatın hazırlanması ətraf mühit üçün mühüm nəticələrin aşkara çıxarılmasını, təsvirini, qiymətləndirilməsini və nəzərə alınmasını təmin edir. Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında hesabatın hazırlanması və ekoloji amillərin plan və proqramların hazırlanması prosesinə inteqrasiyası davamlı inkişaf prinsiplərinə daha yaxşı cavab verən qərarların qəbuluna kömək edən iterativ prosesdir. (§ 5.2 5.2). (Direktivin 4.1-ci maddəsinə uyğun olaraq) AK rəhbər sənədi prosesin iterativ mahiyyətini belə müəyyən edir.

24. SEQ protokolu açıq şəkildə prosesin iterativ mahiyyətinə işarə etmir və ətraf mühitin mühafizəsi haqqında hesabatın ilkin layihəsini hazırlanmasını tələb etmir, lakin zəruri olduqda, hesabatın hazırlanmasının əvvəlki mərhələlərə, yaxud tapşırıqlar qayıtmağa imkan verən iterativ proses kimi təşkil edilməsi tövsiyə edilir:

Addım 1. Əhatə dairəsinin müəyyən edilməsi

Addım 2. Kontekst və ilkin məlumatların təhlili

Zəruri olduqda, əvvəlki mərhələlərə qayıdın!

Addım 3. Alternativlərin hazırlanmasına və müqayisəsinə töhfə.

Addım 4. Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında hesabatın hazırlanması

Addım 5. Konsultasiya.

25. Təklif edilən bu addımlar aşağıda daha ətraflı izah olunur. İzah zamanı məcburi qüvvəyə malik, Protokolun tələblərinin ödənməsi məqsədi ilə strateji ekoloji qiymətləndirmənin bu və ya digər mərhələsində həyata keçirilməli olan metodoloji və prosedur tapşırıqlar, qabaqcıl təcrübəni təşviq edən əlavə (məcburi olmayan) vəzifələrlə birlikdə müəyyən edilir. Metodoloji tapşırıqların yerinə yetirilməsinin nəticəsi IV Əlavənin tələblərinə uyğun olaraq ətraf mühitin mühafizəsi haqqında hesabatın hazırlanması üçün məlumatların hazırlanması və təmin edilməsi olmalıdır. Metodologiya və prosedurla bağlı vəzifələr SEQ prosesi daxilində və sırf göstərilən addımda tam məcburi səciyyə daşıyırlar. Yerinə yetirilməli olan vəzifələrin ardıcılığı tövsiyə səciyyəlidir və yuxarıda qeyd edildiyi kimi, böyük ehtimalla prosesin dövrü xarakterli olacağı gözlənilir, məsələn əhatə dairəsinin müəyyən edilməsi ətraf mühitin mühafizəsi haqqında hesabatın hazırlanması müddətində davam edə bilər.

26. Aşağıda təsvir edilən addımlar ictimaiyyətin iştirakı və dövlət orqanları ilə konsultasiyaların nə vaxt baş tutmalı olduğunu göstərir. Protokol həm aidiyyəti olan ictimaiyyət nümayəndələrinin, həm də dövlət orqanlarının ətraf mühitin mühafizəsi hesabatı haqqında fikirlərini bildirmək imkanlarının olmasını tələb edir (maddə 8.1 və maddə 9.3), beləliklə, hesabat yekunlaşdırıldıqdan sonra, belə imkan yaradılmalıdır. Lakin, Protokol həmçinin "plan və proqramların ətraf mühitə təsirlərinin qiymətləndirilməsində ictimaiyyətin iştirakı üçün fürsətlərin, həllə variantlardan hər birinin seçilmək imkanı varkən, erkən, vaxtında və effektiv şəkildə təmin edilməsini tələb edir" (maddə 8.1, səlahiyyətli orqanlarla konsultasiyalar haqqında

bənzər müddəa 9.3-cü maddədə əksini tapır). Buna görə də bəzi hallarda hesabatın hazırlanmasının erkən mərhələlərində könüllü surətdə əlavə iştirak imkanlarının yaradılması faydalı ola bilər.

Addım 1: Tətbiq dairəsinin müəyyən edilməsi

Metodoloji tapşırıqlar	Prosedur vəzifələr	Əlavə, ixtiyari vəzifələr
<ul style="list-style-type: none"> Plan və ya proqramın məzmununun təsvir edilməsi (Əlavə IV, bənd. 1) Plan və ya proqramın əsas məqsədlərinin müəyyən edilməsi (Əlavə IV, bənd 1) Digər müvafiq plan və proqramların müəyyən olunması və onların təklif olunan plan və ya proqramla qarşılıqlı əlaqəsinin izah edilməsi (Əlavə IV, bənd 1) Plan və ya proqrama müvafiq ətraf mühit, o cümlədən əhalinin sağlamlığı məsələləri haqqında məlumatın toplanması (Əlavə IV, bənd. 4) Plan və ya proqrama müvafiq ətraf mühit, o cümlədən əhalinin sağlamlığı məsələlərinin müəyyən edilməsi (Əlavə IV, bənd. 5) Nəzərə alınan alternativlərin seçilməsi səbəblərinin təsviri (Əlavə IV, bənd 8) 	<ul style="list-style-type: none"> Təklif olunan plan və ya proqramın məqsədləri ilə əlaqədar ətraf mühit məsələlərinin təhlili Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında hesabatı daxil ediləcək məlumatlar barədə dövlət orqanları ilə konsultasiya (maddə 6.2; həmçinin bax: bölmə A4.4) Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında hesabatı daxil ediləcək məlumatlar barədə dövlət orqanları ilə konsultasiya (maddə 6.2; həmçinin bax: bölmə A4.4) Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında hesabatı daxil edilməli olan müvafiq məlumatların müəyyən olunması (maddə 7.1) 	<ul style="list-style-type: none"> Müvafiq siyasətlərin müəyyən edilməsi və onların plan və ya proqramla qarşılıqlı əlaqəsinin izah edilməsi Qiymətləndirilməli olan mümkün təsirlərin müəyyən edilməsi Müvafiq qeyri-hökumət təşkilatları (QHT-lər) daxil olmaqla, iştirak etməli olan aidiyyəti ictimaiyyət nümayəndələrinin müəyyən edilməsi (5-ci addıma qədər yerinə yetirilməlidir) 8.3; bax: bölmə A4.3) Zəruri olduqda, mənfi təsirə məruz qalmış Tərəflərin qeyri-rəsmi məlumatlandırılması və onlarla konsultasiya (bax: bölmə A4.5)

27. Bu birinci addım əhatə dairəsinin müəyyən edilməsindən ibarətdir : ətraf mühitin mühafizəsi haqqında hesabatı daxil edilməli olan müvafiq məlumatların müəyyən edilməsi Yuxarıda qeyd edildiyi kimi, əhatə dairəsinin müəyyən edilməsi ya SEQ prosesinin ayrıca elementi, ya da ətraf mühitin mühafizəsi haqqında hesabatın hazırlanmasının birinci addımı hesab olunmalıdır. Bu bölmədə axırıncı yanaşma öz əksini tapır. Ehtimal ki, praktikada əhatə dairəsinin müəyyən edilməsi və hesabatın hazırlanmasının iterativ prosesin bir hissəsi olacaq.

28. Əhatə dairəsinin müəyyən edilməsi zamanı həm də aşağıdakı suallara cavab verilməlidir:

- Hansı coğrafi ərazilər əhatə olunmalıdır?
- Hansı ətraf mühit aspektləri (insan sağlamlığı, flora, fauna, biomüxtəliflik, torpaq və s.) araşdırılmalıdır?
- Hansı vaxt müddətləri əhatə olunmalıdır?
- Hansı metodlar (məlumatların toplanması, təsirlərin qiymətləndirilməsi, ictimaiyyətin iştirakı, dövlət orqanları ilə konsultasiya və s. üçün), hansı dəqiqliklə istifadə olunmalıdır?
- Məlumatla bağlı tələblər hansılardır?
- Hansı alternativlər nəzərə alınmalıdır?

29. Yuxarıdakı sualların cavablandırılma bilməsi üçün əhatə dairəsinin müəyyən edilməsi zamanı həmçinin aşağıdakı suallara cavab verilməlidir (yuxarıdakı cədvəldə 1-ci addımda təsvir edildiyi kimi):

- Plan və ya proqramın əsas məqsədləri nələrdir?
- Hansı ekoloji məqsədlər plan və ya proqrama müvafiqdir və onların plan və ya proqramın məqsədləri ilə əlaqəsi nədən ibarətdir?
- Digər müvafiq plan və proqramlar hansılardır və onların təklif olunan plan və ya proqramla qarşılıqlı əlaqəsi nəzərdə ibarət ola bilər?
- Plan və ya proqramla əlaqəli ekoloji problemlər hansılardır?

30. Nə Protokol, nə də SEQ Direktivi strateji ekoloji qiymətləndirmənin xüsusi məqsədlərinin hazırlanmasını bir mənalı şəkildə tələb etmir, lakin hər iki sənəd ətraf mühitin mühafizəsi haqqında hesabatı beynəlxalq, milli və digər səviyyələrdə müəyyən edilmiş məqsədlər, eləcə də bu məqsədlərin plan və ya proqramın hazırlanması zamanı nəzərə alınması haqqında məlumatın daxil edilməsini tələb edir. (Əlavə IV, bənd 5). 5). Bundan əlavə, təklif edilən tədbirlərin bu məqsədlərin həyata keçirilməsinə yardımının qiymətləndirilməsi də alternativlərin SEQ çərçivəsində tanınan müqayisə üsullarından biridir. Bu fəsilə təsvir edilən SEQ prosesi qiymətləndirmə nöqtəyi-nəzərindən vacib iki məqsəd növünün diqqətə alınmasını nəzərdə tutur:

- Plan və ya proqramın əsas məqsədləri.
- Plan və proqrama aid ekoloji məqsədlər

31. Aşağıda haşiyə A4.2 və cədvəl A4.-də ekoloji məqsədlər və əlaqədar konsepsiyalar müzakirə olunur. Bu, həmin məqsədlərin plan və ya proqramın məqsədləri ilə qarşılıqlı əlaqəsinin və uyğunluğunun araşdırılması üçün faydalı ola bilər.

32. Fəsil A5-də qeyd edildiyi kimi, məqsədlərin müəyyən edilməsi və plan, yaxud proqramın ideyalarının hazırlanması üçün plan və ya proqramın hazırlanmasının erkən mərhələlərdə dövlət orqanlarının və ictimaiyyətin iştirakını nəzərdə tutan müxtəlif

yanaşmalardan istifadə oluna bilər. Beləliklə, dövlət orqanları digər müvafiq plan və proqramlar, ətraf mühitin vəziyyəti və bu vəziyyətin ehtimal olunan gələcək dinamikası, terri toriya xüsusiyyətləri və problemlər, eləcə də maraqlı tərəflər (dövlət orqanları və ictimaiyyət nümayəndələri) məlumatların toplanması üçün istiqamət verə bilərlər.

33. Başqa hansı plan və proqramların məqsədə uyğun ola biləcəyinin və təklif olunan plan və ya proqramlar qarşılıqlı əlaqələrinin nəzərə alınması zamanı plan və proqramların iyerarxiyasının araşdırılması faydalı ola bilər (bax: aşağıda, sıralanma haqqında haşiyə A4.3).

34. Əhatə dairəsinin müəyyən edilməsinə dövlət orqanları ilə konsultasiya (bax bölmə A4.4) və ixtiyari qaydada ictimaiyyətin iştirakı (bölmə A4.3) daxildir. Dövlət orqanları ilə qarşılıqlı fəaliyyət və ictimaiyyətin iştirakı üçün praktiki təlimata cari vəsaitin A5 fəslində yer verilir.

35. Əhəmiyyətli transsərhəd təsirlərin ortaya çıxmaq ehtimalı varsa, prosesin sadələşdirilməsi üçün əhatə dairəsinin müəyyən edilməsi zamanı qeyri-rəsmi transsərhəd konsultasiyaların başladılması təklif olunur (bax: yarımbölmə A4.5.2). Əhatə dairəsinin müəyyən edilməsi zamanı belə konsultasiyalar aparılmadığı təqdirdə, daha sonrakı konsultasiyalar zamanı yeni məsələlərin ortaya çıxması və beləliklə, bu elementə təkrar qayıtmaq zərurətinin yaranması riski ortaya.

36. Nəhayət, 1-ci addımda, ətraf mühitin mühafizəsi haqqında hesabatda daxil edilməli olan müvafiq məlumat müəyyən edilməlidir. Bölmənin əvvəlində qeyd edildiyi kimi, Protokol məlumat siyahısı (Əlavə IV) və meyarları sırası (maddə 7.2) vasitəsi ilə aşağıdakı A4.2 və A4.3 cədvəllərində müzakirə edildiyi kimi, belə məlumatların müəyyən edilməsinə istiqamət verir.

Haşiyə A4.2: Problemlər, narahatlıqlar və ya problemlər; məqsədlər; hədəflər; göstəricilər və ya istiqamətləndirici suallar

Ekoloji məqsədlər davamlı inkişaf strategiyaları, siyasətlər və qanunvericilik aktları daxil olmaqla müxtəlif mənbələrdən, o cümlədən plan və proqramlardan götürülməklə formalaşdırıla bilər. Məqsədlər həmçinin yerli ekoloji məsələlər, narahatlıqlar və məsələlər nöqtəyi-nəzərindən təklif olunan plan və ya proqramın kontekstindən aydın ola bilər.

İnkişaf məqsədləri və ekoloji məqsədlər öz növbələrində keyfiyyət göstəriciləri və keyfiyyətlə əlaqədar istiqamətləndirici suallarla tamamlana biləcək konkret tapşırıqlara konkretləşdirilə bilər. (mühakimə etmək məqsədi daşımayan, müəyyən problemin araşdırılmasına, tərəflər arasında qarşılıqlı anlayış axtarışına istiqamət verən, sonsuz sayda cavabların verilməsinə imkan verən, lakin yönləndirici olmayan suallar) Məsələn, məqsədlərdən biri istixana effekti yaradan qazların məhdudlaşdırılması, hədəf elektrik enerjisi hasilatı zamanı atmosfərə daha az karbon dioksidin buraxılması, göstəricilərdən biri isə bir il ərzində ev təsərrüfatlarında istifadə olunan kilovatt/saat ola bilər. SEQ Direktivinin tətbiqi üzrə Birləşmiş Krallıqda hazırlanmış rəhbər sənədə ekoloji məqsəd və göstəricilərə aid nümunələr göstərilir. İrlandiyanın Direktiv üzrə rəhbər sənədinə göstəricilərin və ölkə, Avropa İttifaqı və beynəlxalq səviyyədə əhəmiyyətli mümkün ekoloji məqsədlərin siyahısı daxildir (bu məqsədlər digər ölkələr üçün də aktual ola bilər). Mənbələrə Cədvəl A4.1-də göstərilənlər daxil ola bilər. Əlavə örnəklər Protokolun veb-saytında göstərilmişdir²⁹.

Narahatlıq doğuran bütün ekoloji məsələlər üçün məqsədlərin müəyyən edilməsi vacibdir. Sonrakı mərhələdə bu göstəricilərdən hesabatın hazırlanması zamanı (maddə 7) ilkin məlumatların toplanmasına istiqamət vermək və məqsədlərin həyata keçirilməsi baxımından alternativlərin nəticələrini qiymətləndirmək üçün istifadə edilə bilər. Daha sonra planın effektivliyinin qiymətləndirilməsi və proqnozlaşdırılmamış təsirlərin müəyyən edilməsi üçün bu göstəricilərin monitorinqi aparıla bilər (maddə 12).

Buna görə də alternativlərin məqsədlərin həyata keçirilməsi baxımından dəyərləndirilməsi zamanı maksimal faydanın təmin edilməsi və eyni zamanda bütövlükdə SEQ prosesinin xərclərinin minimuma endirilməsi üçün göstəricilər ehtiyatla seçilməlidir.

Haşiyə A4.3: Sıralanma

Protokoldan fərqli olaraq, SEQ Direktivində plan və ya proqramın qərar iyerarxiyasının bir hissəsini təşkil edə biləcəyi göstərilir, bu isə qərarlarla əlaqədar proseslər arasında məlumat mübadiləsi vasitəsi ilə təkrarlanan söylərdən müəyyən dərəcədə yayınmağa imkan verir – bu «sıralanma». (Daha ətraflı məlumat üçün bax: AK rəhbər sənədinin 4.5– 4.7-ci bəndləri.) Lakin iyerarxiya daxilində qərar qəbulu prosesləri arasında məlumat mübadiləsinin keçərliliyi tənqidi gözlə araşdırılmalıdır, belə ki iyerarxiya daxilindəki qərarlar adətən müxtəlif vaxtlarda və müxtəlif şərtlər daxilində qəbul olunur.

III Əlavədə (bənd 3) iyerarxiyaya istinad istisna olmaqla, Protokolda sıralanma yanaşması

²⁹ Avropa Ətraf Mühitin Mühafizəsi Agentliyi bor sıra göstəricilər haqqında ətraflı məlumat təmin edir. Bax: <http://www.eea.europa.eu/data-and-maps/indicators/>.

nəzərdə tutulmur. Bununla belə, alternativ variantları hazırlanması zamanı plan və ya proqramın qərar qəbulu iyerarxiyasında tutduğu mövqenin nəzərə alınması faydalı olardı. Bəzi plan və ya proqrama strateji planlaşdırmanın bütün elementləri daxil ola bilər, digərləri isə mühüm dərəcədə digər plan və proqramlar tərəfindən məhdudlaşdırılırlar.

Cədvəl A4.1: Bəzi mümkün mənbələr və ekoloji məqsədlərə dair örnəklər

	Beynəlxalq	Milli	Digər (submilli) səviyyələr
Qanunvericilik	<p>Aşağıdakılar daxil olmaqla Birləşmiş Millətlər Təşkilatının qlobal ekoloji sazişləri:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Birləşmiş Millətlər Təşkilatının İqlim Dəyişmələri haqqında Çərçivə Konvensiyasına dair Kioto Protokolu • Ozon qatını dağıdan maddələr üzrə Monreal Protokolu • Bioloji Müxtəliflik haqqında Konvensiya • Səhralaşma ilə Mübarizə Konvensiyası <p>Avropa İqtisadi Komissiyasının ətraf mühitin mühafizəsi haqqında sazişləri Avropa İttifaqının ətraf mühitin mühafizəsi haqqında direktivləri</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Tullantıların idarə olunmasına dair qanunvericilik • Suyun keyfiyyəti haqqında qanunvericilik • Hava keyfiyyəti haqqında qanunvericilik 	Tullantıların idarə edilməsi hava və su haqqında yerli qanunların məqsədləri
Siyasət	<p>Davamlı İnkişaf üzrə Ümumdünya Sammitinin İcra Planı (Yohannesburq İcra Planı)</p> <p>21-ci əsrin gündəliyi</p> <p>2000-ci ilə qədər hamı üçün sağlamlıq</p> <p>İyirmi birinci əsrin hamı üçün sağlamlıq siyasəti (Sağlamlıq 21)</p> <p>Ətraf Mühit və Sağlamlıq haqqında London Bəyannaməsi</p>	<p>Milli davamlı inkişaf strategiyası</p> <p>Milli inkişaf planı</p> <p>Milli ərazi strategiyası</p> <p>Milli iqlim dəyişikliyi strategiyası</p> <p>Milli biomüxtəliflik planı</p> <p>Tullantılara dair milli strategiya</p> <p>Milli mineral ehtiyat strategiyası</p> <p>Milli enerji strategiyası</p>	<p>Regional tullantıların idarə edilməsi planı</p> <p>Regional mineral ehtiyat planı</p>

Cədvəl A4.2: Protokolun IV Əlavəsinə uyğun olaraq, hesabatın məzmunu

IV Əlavənin bəndi	Təvsiyə (AK rəhbər sənədindən adaptasiya)
<p>1. Plan və ya proqramın məzmunu və ya əsas məqsədləri, digər plan və ya proqramlarla əlaqəsi.</p> <p>2. Əhalinin sağlamlığı daxil olmaqla, ətraf mühitin cari vəziyyətinin müvafiq aspektləri və plan və ya proqramın həyata keçirilməməsi halında bu vəziyyətdə ehtimal olunan dəyişiklik</p> <p>3. Əsaslı təsiri məruz qalacağı ehtimal edilən sahələrdə ətraf mühit xüsusiyyətləri.</p> <p>4. Plan və ya proqrama müvafiq ekoloji, o cümlədən sağlamlıq problemləri.</p>	<p>Digər müvafiq plan və proqramlarla əlaqəlilik haqqında məlumat plan və ya proqramı daha geniş kontekstə daşıyır. Belə plan və proqramlar eyni qərar qəbulu iyerarxiyasına aid olmalı (məsələn, müxtəlif inzibati səviyyələrdə torpaqdan istifadə planları), ya da müxtəlif sektorları təmsil etməli, lakin eyni, yaxud qonşu ərazilərə təsir etməlidir. (bənd 5.20)</p> <p>Bu üç tələb (2–4-cü bəndlər) üst-üstə düşə bilərlər, lakin qarşılıqlı surətdə əlaqədirlər və plan və ya proqramın əhatə etdiyi və əhəmiyyətli təsirə məruz qoyacağı ehtimal edilən ekoloji şərtlərin müxtəlif aspektlərini hədəfə götürürlər. 3 və 4-cü bəndlər 2-ci bənddə göstərilən məlumatları tamamlayır. 2 və 3-cü bəndlər ətraf mühitlə əlaqədar problemləri, dəyərləri və komponentləri əhatə edir, 4-cü bənddə isə yalnız problemlərə diqqət yetirilir. 3 və 4-cü bəndlərdə tələb olunan məlumatların birləşdirilməsi rahat ola bilər. "Müvafiq" sözü (2 və 4-cü bəndlər) plan və ya proqramın ehtimal olunan əhəmiyyətli ekoloji təsirlərinə müvafiq deməkdir. (bənd 5.21)</p> <p>2-ci bənddə, müvafiq aspektlər həm müsbət, həm də mənfi səciyyəli ola bilərdi. Məlumat mümkün qədər yeni olmalıdır. Müvafiq aspektlərin ehtimal edilən dəyişmələrinin təsviri (plan və ya proqram olmadıqda) qiymətləndirmənin sitinad nöqtəsi kimi vacib əhəmiyyət daşıyır; bu, ƏMTQ zamanı tətbiq edilən "sıfır alternativ" anlayışına uyğun gəlir. Ətraf mühit dəyişikliklərinin təsviri təqribən plan və ya proqramın icrası üçün nəzərdə tutulan vaxt çərçivəsini əhatə etməlidir. Əraziyə təsir edə biləcək digər digər təsdiq edilmiş plan və ya proqramların, eləcə də qərarların nəticələri mümkün olduqca nəzərdə alınmalıdır. (§ 5.22)</p> <p>3-cü bənddə ekoloji qiymətləndirmə üçün xüsusi maraq kəsb edən, ərazilərə, daa dəqiq desək, plan və ya proqramın əhəmiyyətli təsir göstərə biləcəyi ərazilərə diqqət yetirilir. Bu ərazilərin xarakteristikalarının təsvir edilməsi tələb olunur. Xarakteristikaların yuxarıda sadalanan ekoloji məsələlərə sitinad vasitəsi ilə təsvir edilməsi daha məqsədəuyğun olardı. Ərazilərin xarakteristika nümunələrinə aşağıdakılar daxildir: xüsusən həssas, asitləşməyə qarşı həssas, yüksək botanik dəyərə malik, əhalinin sıx məskunlaşdığı. Belə ərazilər plan və ya proqramın birbaşa əhatə etdiyi sahədən kənarında yerləşə bilər. Planın həyata keçirildiyi ərazi, başqa bir Tərəfin ərazisinə yaxındırsa, yaxud mümkün təsirlər geniş əraziyə yarıla bilərsə, digər Tərəflərin ərazisində yerləşə rayonlar təsirə məruz qala bilərsə, bu halda transərhəd konsultasiyalar zəruridir. (bənd 5.23)</p> <p>4-cü bənd plan və ya proqrama aidiyyəti olan hər hansı mövcud problem haqqında məlumatın təmin edilməsini tələb edir;</p>

	<p>məqsəd bu problemlərin plan və ya proqramın icrasına necə təsir edə biləcəyinin, eləcə də də plan və ya proqramın bu problemlərə (onları dərinləşdirməklə, məhdudlaşdırmaq, yaxud başqa üsulla həllinə yol açmaqla) necə təsir edəcəyinin qiymətləndirilməsidir. Problemlərin əhəmiyyəti həm də bunda özünü büruizə verə bilər ki, plan və ya proqramın cüzi təsirləri bu problemlərlə birləşərək əhəmiyyətli nəticələrə gətirib çıxara bilər. Hətta plan və ya proqramda toxunulan, ətraf mühit təsiri olmayan məsələlər hesabata daxil edilə bilər. Problemlərin öz mahiyyətləri etibarı ilə əhəmiyyətli olması, yaxud müəyyən bir ərazini əhatə etməsi mütləq deyil. Xüsusi ekoloji dəyərə malik, o cümlədən dəyəri qanunvericiliklə təsdiq edilmiş ərazilər xüsusi ekoloji əhəmiyyətə malik ərazi hesab oluna bilər. (§ 5.24)</p>
<p>5. Onun hazırlanması zamanı plan və ya proqrama müvafiq, beynəlxalq, milli və ya digər səviyyələrdə müəyyən edilmiş ətraf mühiti mühafizə məqsədləri, eləcə də bu məqsədlərin həyata keçirilməsi üsulları, habelə digər ekoloji, o cümlədən əhalinin sağlamlığı amilləri nəzərə alınmışdır.</p>	<p>Bu bəndin aid olduğu ətraf mühiti mühafizə məqsədləri ən azı ekoloji təsirlərin qiymətləndirilməsi zamanı sadalanmış müvafiq məsələləri əhatə etməlidir: "ətraf mühitə, o cümlədən əhalinin sağlamlığına, flora, faunaya, biomüxtəlifliyə, torpağa, iqlimə, havaya, suya, landşafta, təbii obyektlərə, maddi akitvlərə, mədəni irsə və bu amillər arasında qarşılıqlı münasibətlərə hər hansı təsir" (maddə 2.7). Beynəlxalq və regional (AİK) məqsədlər çox vaxt milli, regional və yerli səviyyəli məqsədlərlə birləşdirilirlər və çox bu, adekvat məsələlərin nəzərə alınması üçün kifayət edir. Burada söhbət plan və ya proqramın ehtimal edilə əhəmiyyətli təsirlərə və ya onların səbəb olduğu problemlərə müvafiq məqsədlərdən gedir. Səlahiyyətli orqanlarla konsultasiyalar bu məlumatın təmin edilməsinə kömək edə bilər. (bənd 5.25)</p>
<p>6. 2-ci maddənin 7-ci bəndinə uyğun olaraq*, ehtimal edilən əhəmiyyətli ekoloji, o cümlədən sağlamlığa təsirlər*. * Belə təsirlərə ikincidərəcəli, kumulyativ, birgə, qısa, orta və uzun müddətli, daimi, müvəqqəti, müsbət və mənfi təsirlər daxil olmalıdır.</p>	<p>Təsirlərin tərəfində (yuxarı bax) göstərilən problemlər siyahısı müfəssəl deyil və başqa məsələlər də müvafiq hesab oluna bilər. Əhatə dairəsinə uyğun olaraq ən azı insan sağlamlığı anlayışı siyahıda sadalanan digər məsələlərin kontekstində nəzərə alınmalıdır və nəqliyyatın səs-küyünə, havanı çirkləndirici maddələrin təsirinə məruz qalma kimi əlaqədar sağlamlıq məsələlər araşdırılma zərurəti aşkar olan aspektlərdir. (bənd 5.26)</p> <p>Siyahılsa sadalanan amillər arasındakı əlaqənin təsviri vacibdir, belə ki, bu, hər bir amilin ayrı-ayrılıqda araşdırılması zamanı müəyyən edilənlərdən əlavə və daha ağır nəticələr verə biləcək əhəmiyyətli təsirləri aşkara çıxara bilər. Beləliklə, hava, iqlim amillərinə əhəmiyyətli təsirlər flora, fauna və biomüxtəlifliyin əhəmiyyətli mənfi təsirinə məruz qalmasına gətirib çıxara bilər. Amillər və onların qarşılıqlı əlaqəsi haqqında geniş və əhatəli məlumat ehtiyac var. Müsbət təsirlərin təsviri plan və ya proqramın ətraf mühitin mühafizəsi və davamlı inkişaf üçün verdiyi töhfənin nümayiş etdirilməsi üçün vacibdir. (bənd 5.26)</p>

<p>7. Sağlamlıq daxil olmaqla, ətraf mühitə qarşı plan və ya proqramın icrasındanitəli gələ biləcək hər hansı əhəmiyyətli mənfi təsirin qarşısının alınmasına, azaldılmasına və ya nəticələrinin yüngülləşdirilməsinə yönəlmiş tədbirlər.</p>	<p>Bu, hesabatda hansı əhəmiyyətli mənfi təsirlərin nəticələrinin yüngülləşdirilməli olduğunun müzakirə edilməsinin təmin edilməsi üçündür. Nəzərdə tutulan tədbirlər daha sonra dəqiqləşdirilmir və onlar plan və ya proqramda nəzərdə tutulan, yaxud müəyyən edilən və hesabatda müzakirə edilən tədbirlər ola bilər. Yadda saxlamaq lazımdır ki, nəticələrin yüngülləşdirilməsinə yönəlmiş tədbirlər özləri ətraf mühitə mənfət əsirə edə bilərlər. ƏMTQ ilə əlaqədar yüngülləşdirmə metodları mövcuddur ki, onlar da plan və proqramların qiymətləndirilməsi üçün faydalı ola bilərlər. (bənd 5.27)</p>
<p>8. Alternativlərin seçilmə səbəblərinin, eləcə də məlumatın təmin edilməsi ilə əlaqədar üzə çıxan, texniki çatışmazlıq, bilyin olmması kimi çətinliklər daxil olmaqla, qiymətləndirmənin necə aparıldığının təsviri.</p>	<p>Nə üçün müəyyən alternativlərinin qiymətləndirildiyinin və onların plan və ya proqramın layihəsi ilə əlaqəsinin başa düşülməsi üçün alternativlərin seçimi haqqında məlumatın verilməsi vacibdir. Qiymətləndirmədə istifadə olunan metodların təsviri məlumatların keyfiyyəti, aşkara çıxarılan faktlar və onlara etibar etməyin nə dərəcədə mümkün olduğu barədə mühakimə yürüdərkən faydalı ola bilər. Qarşıya çıxan çətinliklərin təsviri də bu aspektə aydınlıq gətirə bilər. Müvafiq olduqda, bu çətinliklərin necə arxada qoyulduğunun qeyd edilməsi faydalı ola bilər. (bənd 5.28)</p>
<p>9. Plan və ya proqramın icrasının ətraf mühitə, eləcə də əhalinin sağlamlığına təsirlərinin minoitorinqi üçün nəzərdə tutulmuş tədbirlər</p>	<p>Protokolun 12-ci maddəsinə uyğun olaraq, plan və ya proqramın icrasının əhəmiyyətli ekoloji nəticələri izlənməlidir və bi nəticələr 6-ci bənddə müəyyən edildiyindən, hesabatda bu monitorinqin necə həyata keçirildiyi haqqında məlumat daxil edilməlidir. Təsvirə istifadə ediləcəyi təqdirdə mövcud monitorinq tədbirlərinə istinad daxil olmalıdır. 12-ci maddəyə uyğun olaraq, monitorinq nəticələrinin necə açıqlandığının təsvir edilməsi də faydalı ola bilər. Bu mərhələdə monitorinq tədbirlərinin şərti olması qaçılmazdır, lakin hesabat yekun tədbirlərlə bağlı yaxşı göstəricilər təmin etməlidir. (bənd 5.29)</p>
<p>10. Ehtimal olunan əhəmiyyətli transsərhəd ekoloji, o cümlədən sağlamlıq təsirləri.</p>	<p>SEQ Direktivində (AK rəhbər sənədində) olduğu kimi ayrıca element kimi deyil, nəzərə çarpdırılmadan.</p> <p>Yuxarıdakı 6-cı bənd təkrarlansa da, bu məlumatın ayrıca ayrıca bölmə kimi təmin edilməsi faydalıdır. Bu digər Tərəflər üçün tərcüməni və onlarla müzakirəni asanlaşdıracaq.</p>
<p>11. Təmin edilmiş məlumatın qeyri-texniki icmalı.</p>	<p>Qeyri-texniki icmalın məqsədi hesabatın əsas məsələlərinin və qənlərinin əl çatan olması, geniş ictimaiyyət tərəfindən, eləcə də qərarı qəbul edənlər tərəfindən asan başa düşülməsidir. İcmal hesabatın bir hissəsini təşkil edə bilər (adətən başlanğıc hissədə yerləşdirilir), lkain geniş yayıla bilməsi üçün onun ayrıca nəşr halında dərc edilməsi də faydalı ola bilər. SEQ nəticələrinin təqdim olunması üçün ən rahat üsullarınan biri də qənaətlərin qısa icmalından obarət cədvəl ola bilər. (§ 5.30)</p>

Cədvəl A4.3: Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında hesabatın məzmunu müəyyən edilən zaman nəzərə alınmalı olan amillər (maddə 7.2)

Meyar	Qeydlər
Cari biliklər və qiymətləndirmə metodları	Ətraf mühit, eləcə də fəaliyyətlərimizin ətraf mühitə təsiri haqqında mövcud bilik səviyyəsi qiymətləndirmənin imkanlarını məhdudlaşdırma bilər.
Plan və ya proqramın mahiyyəti (plan və ya proqramın məzmunu, əhatəlilik dərəcəsi, qərarın qəbulu prosesi)	Ümumi səciyyəli, strateji səviyyəli qərarların həddən artıq təfərrüatlı təhlili mümkün və ya arzuolunan olmaya bilər. Beləliklə, "ölkə əhəmiyyətli plan üçün ətraf mühitin mühafizəsi haqqında hesabatın planın icrasının ətraf mühitə, məsələn, hər bir çaya təsirini qiymətləndirməsinə ehtiyac olmaya bilər; lakin heç şübhəsiz, şəhərin inkişaf planı üçün hazırlanan ətraf mühitin mühafizəsi haqqında hesabatdan şəhər və onun ətrafında yerləşən çay və digər su obyeklərinə təsiri nəzərə alınması gözlənilməlidir" (AK rəhbər sənədi, § 5.16).
İctimaiyyətin maraqları	İctimaiyyət özü üçün vacib olan, perspektiv və maraqlarına cavab verən müəyyən aspektlərin adekvat və anlaşılın şəkildə təqdim edilməsini gözləyə bilər.
Qərarın qəbul edilməsinə görə məsul orqanların məlumat ehtiyacları.	Qərarın qəbuluna görə cavabdeh orqan qiymətləndirməni yoxlamalıdır, çünki o da müəyyən məsələlərin, olsun ki xüsusi bir qaydada nəzərdən keçirilməsini tələb edə bilər.

37. Protokola qiymətləndirmənin əhatə dairəsinin müəyyən edilməsinə dair xüsusi hesabatın hazırlanması tələbi daxil deyil. Lakin, əhatə dairəsinin müəyyən edilməsinin nəticələrinin görə ki, ayrıca sənəd çərçivəsində qeyd alınması faydalı ola bilər; beləliklə, ətraf mühitin mühafizəsi haqqında hesabatın hazırlanması prosesində görülməli olan işləri təsviri təmin edilə bilər. Dövlət orqanları qabaqcıl təcrübə prinsiplərinə uyğun olaraq, əhatə dairəsinin müəyyən edilməsinin nəticələrinə diyar hesabatı ictimaiyyətə açıqlamaq qərarına gələ bilərlər; bundan başqa belə hesabatın ictimaiyyət üçün əlçatan olması Orxus Konvensiyasından (və ya 2003/4/EC sayılı Avropa Şurası Direktivindən) irəli gələn bir tələb ola bilər.

38. Əhatə dairəsinin müəyyən edilməsi prosesinin ətraf mühitin mühafizəsi haqqında hesabatın hazırlanmasından kənar ayrıca qiymətləndirmə mərhələsi kimi təşkil edilməsinə dair məcburi tələb mövcud deyil; həmçinin əhatə dairəsinin müəyyən edilməsi prosesinin nəticələri haqqında inzibati qərarın qəbuluna, yaxud bu barədə xüsusi hesabatın hazırlanmasına dair tələb irəli sürülmür. Lakin, dövlət orqanları ilə ətraf mühitin mühafizəsi haqqında hesabatın əhatə dairəsi haqqında konsultasiya hər zaman tələb olunur. Əhatə dairəsinin müəyyən edilməsi və ətraf mühitin mühafizəsi haqqında hesabatın hazırlanması mərhələlərini birləşdirmək və yalnız hesabat hazırlandıqdan sonra dövlət orqanları ilə konsultasiyaya başlamaq yetərli olmayacaq.

39. Məsul dövlət orqanı SEQ-in müəyyən elementlərinin yerinə yetirilməsi üçün kənar təşkilatları (özəl və ya dövlət) işə cəlb edə bilər, lakin bu elementlərə qərarın qəbulu daxil deyil. Bu halda əhatə dairəsinin müəyyən edilməsi haqqında hesabat ixracı təşkilatla bağlanan müqavilə üzrə texniki tapşırıq rolunu oynaya bilər. Eyni zamanda əhatə dairəsinin müəyyən edilməsi də kənar təşkilatlara həvalə edilə bilər. Texniki tapşırıq nümunələrini AI inkişaf əməkdaşlığı qanadının Ekoloji İntegrasiya haqqında rəhbər sənədində tapmaq olar³⁰.

40. Qiymətləndirmə işlərinin subpodratçılara həvalə edilməsi SEQ-in planlaşdırma prosesindən ayrılması ilə nəticələnməsi mütləq deyil, lakin SEQ icraçılarının plan və ya proqramları hazırlayanlarla sıx əməkdaşlıq etməsi şərti ilə (bax: Fəsil A2).

41. Layihənin idarə edilməsinə dair əlavə tövsiyələr üçün, zəhmət olmasa, BMT Ətraf Mühit Proqramı tərəfindən hazırlanmış sənəd müraciət edin - "Ətraf mühitə təsirlərin qiymətləndirilməsi, Tədris Vəsaiti" (2-ci nəşr), Mövzu 12 (ƏMTQ layihəsinin idarə edilməsi)³¹.

³⁰ Aşağıdakı ünvdan əldə edilə bilər: http://ec.europa.eu/europeaid/infopoint/publications/europeaid/4a_en.htm.

³¹ BMT Ətraf Mühiti Proqramı, İyun 2002. Aşağıdakı ünvdan əldə edilə bilər http://www.unep.ch/etu/publications/EIAMan_2edition_toc.htm.

Addım 2: Kontekst və ilkin məlumatların təhlili

Metodoloji tapşırıqlar	Prosedur vəzifələr (yoxdur)	Əlavə, ixtiyari vəzifələr
<ul style="list-style-type: none"> • Əhalinin sağlamlığı daxil olmaqla, ətraf mühitin cari vəziyyəti və plan və ya proqramın həyata keçirilməməsi halında bu vəziyyətdə ehtimal olunan dəyişiklik haqqında məlumatın toplanması (Əlavə IV, bənd 2) • Əsaslı təsirə məruz qalacağı ehtimal edilən sahələrdə əhalinin sağlamlığı daxil olmaqla ətraf mühitin xüsusiyyətləri haqqında məlumatın toplanması (Əlavə IV, bənd 3) 		<ul style="list-style-type: none"> • Zəruri olduqda, dövlət orqanları ilə konsultasiya, kontekst məsələlər və ilkin məlumatlarla əlaqədar olaraq ictimaiyyətin iştirakının təmin edilməsi. • Mənfi təsirə məruz qalmış Tərəflərin qeyri-rəsmi məlumatlandırılması və onlarla konsultasiya (bax: bölmə A4.5) • Aidiyyəti olan orqanların və ictimaiyyət nümayəndələrinin müəyən edilməsi metodologiyasının təsviri. • Toplanmış məlumatın keyfiyyətinin və necə yeniləndiyinin dəqiqləşdirilməsi

42. Hesabatın hazırlanmasında ikinci addım məlumatın toplanması tapşırığıdır. Müxtəlif məlumat növləri haqqında tövsiyələrə yuxarıda hesabatın məzmunundan bəhs edən A4.2 cədvəlində yer verilir (Əlavə IV). Məlumatların toplanması zamanı qarşıya çıxan çətinliklərin və məlumatların məhduluğunun qeydə alınması faydalı ola bilər, belə ki, bunlar daha sonra ətraf mühitin mühafizəsi haqqında hesabatda təsvir edilməlidir.

43. Protokolda konsultasiyaların və ictimaiyyətin iştirakının bu erkən mərhələdə baş tutmalı olduğunda diər tələb mövcud deyil. İctimaiyyət və dövlət orqanları SEQ-in aparılmasına görə məsul orqana artıq toplanmış məlumatın qiymətləndirilməsində, zəruri olduqda, qiymətləndirmənin əhatə dairəsinin təkrar nəzərdən keçirilməsinə, eləcə də qiymətləndirmənin vəzifələrinin dəqiqləşdirilməsinə kömək edə bilərlər, lakin konsultasiya və ictimaiyyətin iştirakının hesabatın ahzırılması prosesinin bütün mərhələlərində tələb olunub-olunmayacağı konkret şəraitdən asılıdır. Protokol yalnız ətraf mühitin mühafizəsi haqqında hesabat hazırlandıqdan sonra konsultasiya və ictimaiyyətin iştirakı tələbini irəli sürür (yəni 5-ci addımda) və prosesin bütün addımların konsultasiyaların və ictimaiyyətin iştirakının təmin edilməsi gərəksiz və qeyri-effektiv ola bilər.

Addım 3: Alternativlərin hazırlanmasına və müqayisəsinə töhfə.

Metodoloji tapşırıqlar	Prosedur vəzifələr (yoxdur)	Əlavə, ixtiyari vəzifələr
<ul style="list-style-type: none"> • Ekoloji, o cümlədən əhalinin sağlamlığı ilə bağlı amillərin plan və ya proqramın, eləcə də alternativ variantların hazırlanması zamanı necə nəzərə alındığını təsvir edin (Əlavə IV, bənd 5) • Ehtimal olunan əhəmiyyətli ekoloji təsirləri, o cümlədən əhalinin sağlamlığı ilə bağlı təsirləri müəyyənləşdirməklə, təsvir etmək və dəyərləndirməklə (metodlar üçün bax: Fəsil A5) alternativləri qiymətləndirin (maddə 7.2 və Əlavə IV, bənd 6 və 10) • Qiymətləndirmə metodologiyalarının təsviri (Əlavə IV, bənd 8) • Əhalinin sağlamlığı daxil olmaqla, ətraf mühitə mənfi təsirlərin qarşısının alınması, azaldılması və ya nəticələrin yüngülləşdirilməsi tədbirlərinin təklif olunması (Əlavə IV, bənd 7) 		<ul style="list-style-type: none"> • Ətraf mühitlə əlaqədar müsbət nəticələrin artırılması üçün tədbirlərin təklif edilməsi • Alternativlərin ekoloji məqsədlərin həyata keçirilməsinə təsirini artırmaq və mənfi ekoloji təsirlər daxil olmaqla, digər ekoloji mülahizələrin nəzərə alınması üçün alternativlərin hazırlanmasında iştirak. • Alternativlərin necə hazırlandığının qeydə alınması. • Zəruri olduqda, dövlət orqanları ilə alternativlər barədə konsultasiya, ictimaiyyətin iştirakının təmin edilməsi. • Zəruri olduqda, mənfi təsire məruz qalmış Tərəflərlə konsultasiya (bax: bölmə A4.5) • Seçilmiş metodologiyaların nə üçün seçildiyinin əsaslandırılması və onların məhdudiyyətlərinin təsviri.

44. Hesabatın hazırlanmasının bu üçüncü addımında plan və ya proqramın alternativ variantları formalaşmağa başlayır. Bu vaxta qədər ətraf mühitin ilkin vəziyyətinin və kontekstin təhlil edildiyi və müvafiq olduğu təqdirdə, maraqlı tərəflərlə müzakirə edildiyi ehtimal edilir. Alternativlərin necə hazırlandığı hesabatda təsvir edilməli olacaq, buna görə prosesə dair qeydlərin aparılması vacibdir. Alternativlər yetərli səviyyədə hazırlanana, qiymətləndirilənə və ətraf mühitin mühafizəsi haqqında hesabatda tam əskini tapana qədər bu mərhələnin tapşırıqları bir neçə dəfə təkrarlana bilər.

45. Bu mərhələdə plan və ya proqramın (və ya onların elementlərinin) alternativ variantlarının hazırlanmasına mümkün yanaşmalardan biri də məqsədlərin təhlilindən və alternativlərin məqsədlərə müvafiqliyini əks etdirən cədvəlin hazırlanmasıdır. Bu yanaşma barədə daha ətraflı məlumatla SEQ alətləri haqqında A5 fəslində yer verilir. Alternativlər hazırlanar, dəqiqləşdirilər və sayı azaldılarsa, qiymətləndirmə prosesi daha əhatəli ola və nəhayət, geriye qalan məqsədəuyğun alternativlərin ehtimal olunan əhəmiyyətli təsirlərin müəyyələşdirilməsini, təsvirini və dəyərləndirilməsini ehtiva edə bilər. Alternativlərin hazırlanması üçün başqa üsullar da mövcuddur.

46. Təsirlərin proqnozlaşdırılması və qiymətləndirməsi ilə bağlı qarşıya çıxan problemlər qeydə alınmalıdır.

47. Əslində, mənfi təsirlərin qarşısının alınması məhdudlaşdırılması, yaxud nəticələrinin yüngülləşdirilməsi tədbirləri yalnız seçilmiş plan və ya proqram üçün təklif edilə bilər, lakin məqsədə müvafiq hesab olunan alternativlər üçün belə tədbirlərin seçilməsi qalıq təsirləri (başqa sözlə, göstərilən tədbirlərin tətbiqindən sonrakı təsirləri) qiymətləndirməyə imkan verir, bununla da alternativlərin müqayisəsi üçün əlavə məlumat təmin edir.

48. Müvafiq olduqda, nəzərdən keçirilməkdə olan alternativlərin təkmilləşdirilməsi üçün bu addımda ictimaiyyətin iştirakının və konsultasiyaların baş tutması təklif olunur.

Addım 4. Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında hesabatın hazırlanması

Metodoloji tapşırıqlar	Prosedur vəzifələr	Əlavə, ixtiyari vəzifələr
<ul style="list-style-type: none"> • Monitoring tədbirlərinin təklif edilməsi (Əlavə IV, bənd 9) • Alternativlərin qiymətləndirilməsi ilə əlaqədar çətinlikləri, məhdudiyyətləri, qeyri-müəyyənlikləri və riskləri, o cümlədən məlumat çatışmazlıqlarını göstərin və təsvir edin (Əlavə IV, bənd 8) • Geniş ictimaiyyət üçün qeyri-texniki icmal hazırlayın (Əlavə IV, bənd 11) 	<p>Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında hesabatın hazırlanması (maddə 7.1)</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Monitoring tədbirlərinin təklif olunması zamanı məlumatlarla bağlı çatışmazlıqların məlumatın keyfiyyəti və kəmiyyəti məsələlərinin nəzərə alınması • Zəruri olduqda, seçilmiş alternativlərin və ətraf mühitin mühafizəsi haqqında hesabatın təkrar nəzərdən keçirilməsi. • SEQ-in plan, ayxud proqramın cə alternativlərin hazırlanmasına necə təsir etdiyinin qeydə alınması. • Planlaşdırma və SEQ komandaları arasında qarşılıqlı fəaliyyətə dair qeydlərin aparılması. • Nəticələrin izlənməsi üçün tədbirlərin görülməsini, o cümlədən başqa, plan, proqram və ya layihələr üçün tövsiyələrin verilməsini təklif edin.

49. İndi ətraf mühitin mühafizəsi haqqında hesabatın formalaşması üçün hər şey hazır olmalıdır. Xüsusən bu addımda geniş auditoriya üçün hesabatın icmalı hazırlanmalıdır, lakin bu icmalın ilkin versiyalarından SEQ-in daha erkən mərhələlərində konsultasiyaları və ictimaiyyətin iştirakını asanlaşdırmaq üçün istifadə oluna bilər.

50. AK rəhbər sənədi ətraf mühitin mühafizəsi haqqında hesabatın "məntiqi cəhətdən uzlaşdırılmış mətn və ya mətnlərdən" ibarət olmasını, Əlavədə istifadə olan başlıqlara uyğun tərtib olunmasını təklif edir. Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında hesablar plan və ya proqramın tərkibinə daxil edilə bilər, lakin bu halda hesabat "plan və ya proqramın ayrıca bir hissəsi kimi aydın nəzərə çapırdırılmalı, ictimaiyyət və dövlət orqanlarının nümayəndələri tərəfindən asanlıqla tapıla və anlaşıla bilməlidir » (AK rəhbər sənədi, § 5.4). AK rəhbər sənədi həmçinin hesabatın "davamlılığın qiymətləndirilməsi materiallarının tərkibinə daxil edilə biləcəyini də istisna etmir. Davamlılığın qiymətləndirilməsi materialları isə öz növbəsində plan və ya proqramın mətninə daxil edilə bilər (§ 5.5).

Hesabatın keyfiyyəti

51. Bu bölmənin qalan hissəsində ətraf mühitin mühafizəsi haqqında hesabatın Protokol məqsədlərinə cavab verməli olan keyfiyyətdən bəhs olunur (maddə 7.3 və Direktivin 12.2-ci maddəsi). Mümkün praktiki mülahizələr üçün bax: aşağıda Haşiyə A4.4.

52. Hesabatın keyfiyyətinin təmin edilməsinə görə məsuliyyət hər hansı bir ölkədə institusional strukturdan asılıdır. Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında hesabatı hazırlayan orqan da onun keyfiyyət təminatında görə cavabdeh ola bilər. Milli tövsiyə sənədlərinin hazırlanmasına görə məsul orqan keyfiyyət nəzarəti öz üzərinə götürə bilər, yaxud bu rolu xüsusi yaradılmış müstəqil komissiya və ya müvafiq səlahiyyətlərə malik, artıq mövcud olan bir komissiya yerinə yetirə bilər.

53. Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında hesabatın keyfiyyəti nəzərdən keçirilərkən aşağıdakı məsələləri yadda saxlamaq lazımdır:

- "Yetərli keyfiyyət" dedikdə, məzmun və prosedur baxımından müddələrin düzgün tətbiqi, Protokolun tətbiqi üçün adekvat tam və etibarlı məlumatın təmin olunduğu nəzərdə tutulur.
- Hesabatın keyfiyyətinin yetərli olub-olmamağı ilə bağlı qərar konkret bir orqan tərəfindən xüsusən Protokolun IV Əlavəsinin 7-ci maddəsinin tələblərinə əsasən qəbul olunur.
- Yetərli keyfiyyətə malik olmadıqda, milli SEQ sistemlərindən asılı olaraq, hesabata düzəliş və ya əlavələr edilə, yaxud SEQ prosesinin bir hissəsi təkrar edilə bilər.
- Hesabat yetərli keyfiyyətə malik deyilsə, bu SEQ nəticəsində qəbul edilmiş hər hansı qərarın legitimliyini şübhə altında qoya bilər.
- Protokol minimum keyfiyyət standartını müəyyən edir. Bu minimum standart müxtəlif alətlər, o cümlədən müstəqil ekspertizalar, məzmun və prosedur tələblərin ödənməsi üçün

tövsiyələr, müstəqil təşkilatların qiymətləndirmə prosesində iştirakı, eləcə də inzibati şikayətlər və məhkəmə iddiaları vasitəsi ilə yaxşılaşdırıla bilər.

- Keyfiyyətin təmin edilməsinin çoxsaylı metodları var, məsələn, prosesin addımları üçün yaddaş siyahısı. Cədvəl A4.4-də Birləşmiş Krallıqda istifadə olunan yaddaş siyahısı əks olunur (yalnız ətraf mühitin mühafizəsi haqqında hesabat üçün deyil, bütövlükdə SEQ prosesinin keyfiyyət qiymətləndirilməsi üçün hazırlanmış alət).

Haşiyə A4.4: Keyfiyyət — Mümkün praktiki mülahizələr

Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında hesabatın Protokol məqsədləri üçün adekvat olan əhatəli və ətraflı məlumat daxil olmalıdır. Protokol yetərli keyfiyyətin nə olduğunu dəqiq izah etmir, lakin həm SEQ, həm də ətraf mühitin mühafizəsi haqqında hesabatın Protokol tələblərinə əsasən müəyyən olduğunu nəzərə alsaq, hesab etmək olar ki, Protokol müddələrinin həm məzmun, həm də prosedur baxımından düzgün tətbiqi alınmış hesabatın yetərli keyfiyyətdə olmasını təmin etməlidir.

Əksər hallarda ətraf mühitin mühafizəsi haqqında hesabatın keyfiyyətinin yetərli olub-olmadığı və mövcud olduqları təqdirdə, çatışmazlıqların necə aradan qaldırılmalı olduğu barədə qərar plan və ya proqram tam təsdiq edilməmişdən əvvəl plan və ya proqramın təsdiqinə görə məsul orqan tərəfindən qəbul edilir. Bura ətraf mühitin mühafizəsi haqqında hesabatın düzəliş və əlavələrin edilməsi və hətta SEQ-in bütövlükdə və ya qismən təkrar edilməsi daxil ola bilər. Yetərli keyfiyyətin nə olduğunu müəyyən etmək üçün plan və ya proqrama görə məsul orqanları 7-ci maddə və IV Əlavədə irəli sürülən Protokol tələblərinə yaxından diqqət yetirməlidirlər. Onlar həmçinin dövlət orqanları ilə konsultasiyaların və ictimaiyyətin iştirakının nəticələrinə diqqət yetirməli olacaqlar. Onlar yadda saxlamalıdırlar ki, nöqsanlı hesabat ona uyğun olaraq qəbul edilmiş hər hansı qərarın və ya tədbirin legitimliyini sual altında qoya bilər.

Düzgün tətbiq və icra edildikdə, Protokolun prosedur və məzmunla bağlı tələbləri ətraf mühitin mühafizəsi haqqında hesabatın keyfiyyətinin minimum standartı hesab edilə bilər. Tərəflər əlavə tədbirlərin görülmə-görülməməsi və bu tədbirlərin nə olacağı barədə qərar qəbul edə bilər. Ətraf mühitə təsirlərin qiymətləndirilməsi zamanı istifadə olunan bir çox tədbirlər Protokolun məqsədlərinin yerinə yetirilməsi üçün tətbiq oluna bilər, məsələn, müstəqil ekspertiza (ekspertlər qrupu və ya dövlət komissiyasının hesabatda əksini tapan məlumatların keyfiyyətini qiymətləndirməsi); hesabatın hazırlanması üçün prosedur və məzmun tələblərini dəqiqləşdirən tövsiyə sənədləri; (ətraf mühitin mühafizəsi haqqında hesabatın əhatə dairəsini cə təfərrüatlarını müəyyən edən) müstəqil təşkilat; yaxud sadəcə məhkəmə iddialarına arxalanmaq.

SEQ prosesinin ətraf mühitin mühafizəsi haqqında hesabatın formalaşmasını aparan hər bir prosedur addımının yetərli keyfiyyətdə olmasının təmin edilməsi ilə yanaşı, bütövlükdə SEQ prosesinin keyfiyyətinin təmin edilməsinə yönəlmiş digər tədbirlərdən də istifadə oluna bilər. Məsələn, bütün zəruri fəaliyyətlərin yerinə yetirilib yetirilmədiyini və düzgün keyfiyyətdə həyata keçirilib-keçirilmədiyini şəffaf şəkildə nümayiş etdirən yaddaş siyahılarından istifadə etmək olar.

(Mənbə: AK rəhbər sənədindən adaptasiya, bənd 6.2–6.6)

Cədvəl A4.4: Keyfiyyət təminatı üçün yaddaş siyahısı³²

<p>Məqsədlər və kontekst</p> <ul style="list-style-type: none"> • Plan və ya proqramın məqsədi aydınlaşdırılmışdır. • Ekoloji problemlər və məhdudiyyətlər, o cümlədən beynəlxalq və Aİ səviyyəsində ətraf mühitin mühafizəsi məqsədləri məqsəd və hədəflərin hazırlanması zamanı nəzərə alınmışdır. • SEQ məqsədləri (istifadə olunduqları təqdirdə) aydın müəyyən edilmiş və müvafiq hallarda göstəricilər və hədəflərlə əlaqələndirilmişlər. • Digər plan, proqram və siyasətlərlə əlaqəlilik müəyyən edilmiş və izah olunmuşdur. • SEQ məqsədləri, SEQ və planın məqsədləri, SEQ məqsədləri və digər planların məqsədləri arasında təzadlar müəyyən edilmiş və təsvir olunmuşdur.
<p>Əhatə dairəsinin müəyyən edilməsi</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ətraf mühitin mühafizəsi və səhiyyə sahəsində səlahiyyətlərə malik müvafiq orqanlarla ətraf mühitin mühafizəsi haqqında hesabatın əhatə dairəsi və məzmunu ilə bağlı aparılan konsultasiyalar düzgün və vaxtında həyata keçirilmişdir. • Qiymətləndirmədə əsas diqqət vacib məsələlərə yönəldilir. • Qarşıya çıxan texniki, prosedur və digər çətinliklər müzakirə edilmişdir; ehtimallar və qeyri-müəyyənliklər açıq şəkildə ifadə olunmuşdur. • Problemlərin nəzərə alınacaq məsələlər arasından çıxarılmasının səbəbləri göstərilmişdir.
<p>Alternativlər</p> <ul style="list-style-type: none"> • Əsas qərarların qəbulu üçün reallığa uyğun alternativlər nəzərdən keçirilmişdir; onların seçilməsinin səbəbləri sənədləşdirilmişdir. • Müvafiq olduqda, alternativlərə "minimum fəaliyyət" və "işin ənənəvi qaydada aparılması" ssenariləri daxil edilir. • Hər bir alternativin icrasının ekoloji (həm mənfi, həm müsbət) nəticələri müəyyənləşdirilmiş və müqayisə edilmişdir. • Alternativlər və digər müvafiq planlar, proqramlar, yaxud siyasətlər arasında uyğunsuzluqlar müəyyən olunmuş və izah edilmişdir. • Alternativlərin seçilməsi və ya ləğvi üçün səbəblər göstərilmişdir.
<p>İlkin məlumat</p> <ul style="list-style-type: none"> • Əhalinin sağlamlığı daxil olmaqla, ətraf mühitin cari vəziyyətinin müvafiq aspektləri və plan və ya proqramın həyata keçirilməməsi halında bu vəziyyətdə ehtimal olunan dəyişiklik təsvir olunmuşdur. • Əhəmiyyətli təsirə məruz qalacağı ehtimal edilən ərazilərin, o cümlədən planın icra edildiyi məkanın fiziki sərhədləri daxilində olmayan, lakin təsirə məruz qala biləcək ərazilərin xarakteristikası verilmişdir. • Məlumat və metodlarda çatışmazlıqların mövcudluğu kimi çətinliklər izah olunmuşdur.
<p>Ehtimal olan mühüm ekoloji təsirlərin proqnozlaşdırılması və qiymətləndirilməsi</p> <ul style="list-style-type: none"> • Müvafiq olduqda, müəyyən edilmiş təsirlərə Protokolda sadalanan növlər (insan sağlamlığı, flora, fauna, biomüxtəliflik, torpaq, iqlim, hava, su, landşaft, təbiət obyektləri, maddi aktivlər və mədəni irs) daxil ola bilər; ətraf mühitə digər mümkün təsirlər də nəzərdən keçirilmişdir.

³² SEQ Direktivi üçün praktiki tövsiyə sənədininin 9-cu Əlavəsindən adaptasiya (Birləşmiş Krallıq, 2005)

<ul style="list-style-type: none"> • Həm müsbət, həm mənfi təsirlər, həm də onların davam etmə müddətləri (qısa, orta və ya uzun) nəzərə alınmışdır. • Praktiki baxımdan mümkün olduqca, ehtimal edilən ikinci dərəcəli, kumulyativ və birgə təsirlər də nəzərdən keçirilmişdir. • Mümkün olduqca, təsirlər arasında qarşılıqlı əlaqəlilik nəzərə alınmışdır. • Təsirlərin proqnozlaşdırılması və qiymətləndirilməsi zamanı qəbul edilmiş standartlardan, normativ sənədlərdən və hədlərdən istifadə olunmuşdur. • Qiymətləndirmədə istifadə olunan metodlar təsvir edilmişdir
<p>Nəticələrin yüngülləşdirilməsi tədbirləri</p> <ul style="list-style-type: none"> • Plan və ya proqramın icrasının mühüm mənfi təsirlərinin qarşısının alınması, azaldılması və kompensasiyası üçün nəzərdə tutulan tədbirlər göstərilmişdir. • Layihələrin həyata keçirilməsinə icazə verilən zaman nəzərə alınmalı olan məsələlər müəyyən edilmişdir.
<p>Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında hesabat</p> <ul style="list-style-type: none"> • Struktur və məlumatların təqdim olunması baxımından aydın və dəqiqdir. • Sadə, aydın dildə yazılmışdır, texniki terminin istifadəsindən yayınılmışdır, yaxud belə terminlər izah edilmişdir. • Zəruri olduqda xəritələrdən və digər illüstrasiyalardan istifadə edir. • İstifadə edilmiş metodologiyaları izah edir. • Konsultasiyaların kiminlə aparıldığını və istifadə olunmuş konsultasiya metodlarını izah edir. • Mütəxəssis rəyləri və mübahisəli məsələlər haqqında fikirlər daxil olmaqla, məlumat mənbələrini müəyyən edir. • SEQ-ə ümumi yanaşmanı, planın məqsədlərini, nəzərdən keçirilmiş əsas variantları, eləcə də SEQ nəticəsində plana edilmiş dəyişiklikləri əhatə edən qeyri-texniki icmal ehtiva edir.
<p>Konsultasiya</p> <ul style="list-style-type: none"> • SEQ məsələləri üzrə konsultasiya planın hazırlanması prosesinə ayrılmaz bir hissə kimi daxil edilmişdir. • Ətraf mühiti mühafizə və əhəlinin sağlamlığı sahəsində səlahiyyətlərə malik müvafiq dövlət orqanları, eləcə də plan və ya proqramın icrası nəticəsində təsirə məruz qala biləcək, yaxud bu prosesdə maraqlı olan ictimaiyyət nümayəndələri ilə konsultasiyalar onlara müvafiq vaxt çərçivəsində planın və ya ətraf mühitin mühafizəsi haqqında hesabatın layihəsi haqqında fikirlərini ifadə etmək üçün vaxtlı-vaxtında və effektiv fürsət verəcək şəkildə və vaxtda təşkil edilməlidir
<p>Qərarın qəbulu və qərar haqqında məlumat</p> <ul style="list-style-type: none"> • Konsultasiya iştirakçılarının rəyləri və ətraf mühitin mühafizəsi haqqında hesabat plan və ya proqramın yekunlaşdırılması və təsdiqi zamanı nəzərə alınır. • Onların necə nəzərə alındığı haqqında izahat verilir • Nə üçün nəzərdən keçirilmiş rəşional alternativlər arasından təsdiq edilmiş yekun variantın seçildiyi əsaslandırılır.
<p>Monitoring tədbirləri</p> <ul style="list-style-type: none"> • Təklif edilmiş meyarlar, aydın tətbiqi real və SEQ zamanı istifadə olunan göstərici və məqsədlərlə əlaqəlidir. • Zəruri olduqda, plan və ya proqramın icrası zamanı, ətraf mühitin vəziyyəti haqqında SEQ tərəfindən aşkara çıxarılmış məlumat çatışmazlıqlarının tamamlanması üçün monitoringdən istifadə oluna bilər. • Monitoring gözlənilməyən mənfi təsirlərin daha erkən mərhələlərdə müəyyən edilməsinə imkan verir. (Bu təsirlərə yanlış olduğu ortaya çıxan proqnozlar da daxil ola bilər.)

- Mühüm mənfi təsirlərə qarşı görüləcək tədbirlər təklif edilmişdir.

Addım 5: Konsultasiya.

Metodoloji tapşırıqlar (yoxdur)	Prosedur vəzifələr	Əlavə, ixtiyari vəzifələr
	<ul style="list-style-type: none"> • Müvafiq qeyri-hökumət təşkilatları (QHT-lər) daxil olmaqla, iştirak etməli olan aidiyyəti ictimaiyyət nümayəndələrinin müəyyən edilməsi (1-ci addımda yerinə yetirilməmişdirsə) (maddə 8.3, bax: bölmə A4.3) • Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında hesabatın dövlət orqanları və ictimaiyyət üçün təmin edilməsi (maddə 8.2, bax: bölmə A4.3; və maddə 9.2, bax bölmə A4.4). • Zəruri olduqda, mənfi təsirə məruz qalmış Tərəflərin rəsmi qaydada məlumatlandırılması (maddə 10, bax bölmə A4.5). • Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında hesabat və seçilmiş alternativlərlə əlaqədar olaraq konsultasiyaların və ictimaiyyətin iştirakının təmin edilməsi • Zəruri olduqda, mənfi təsirə məruz qalmış Tərəflərlə konsultasiya. • Qərarın qəbulu zamanı nəzərə alınmalı olan rəylərin alınması. Qərar qəbulu üçün rəsmi qaydada təqdim edilmə (maddə 11, bax: bölmə A4.6). 	<ul style="list-style-type: none"> • Konsultasiya və ictimaiyyətin iştirakının təsviri. • "İctimaiyyət" və "aidiyyəti olan ictimaiyyət nümayəndələri" nin kimlərdən ibarət olduğunun qeyd edilməsi.

54. Konsultasiya (bölmə A4.4) və ictimaiyyətin iştirakı (bölmə A4.3) bu mərhələdə baş tutmalı, aidiyyəti olan ictimaiyyət nümayəndələri və dövlət orqanları hesabat, plan və ya proqramın

alternativlərinin layihələri haqqında rəy bildirməlidirlər. Onların rəyləri plan və ya proqramın qəbulu zamanı nəzərə alınmalı və qeydə alınmalıdır.

55. Transsərhəd təsirlərin ehtimal olunduğu müəyyən edilərsə, transsərhəd konsultasiyalar bu mərhələdə başladılmalıdır. Təsirə məruz qalan hər hansı Tərəf də konsultasiyaların keçirilməsini tələb edə bilər. Bax: aşağıda bölmə A4.5.

56. Nəhayət, zəruri olduqda, qərarın qəbuluna görə məsul orqanlara təqdim olunmazdan əvvəl, rəylərin nəzərə alınması məqsədi ilə hesabat, yaxud plan və ya proqram alternativlərinə düzəlişlər edilə bilər. Bu sənədlərin qərarın qəbulu prosesinə necə təsir etdiyini A2 səfəndə müzakirə olunur.

A4.3 İCTİMAİYYƏTİN İŞTİRAKI

57. Bu bölmədə protokol çərçivəsində SEQ prosesində ictimaiyyətin iştirakı araşdırılır (əsasən maddə 8).

A4.3.1 Hüquqi öhdəliklər

58. 8-ci maddə hələ hər bir variantın mümkün olduğu vaxtda, plan və proqramların strateji ekoloji qiymətləndirməsində ictimaiyyətin erkən, vaxtlı-vaxtında və effektiv iştirakı üçün imkanın yaradılmasını tələb edir. 8.1). Plan, yaxud proqramın layihəsinin və ətraf mühitin mühafizəsi haqqında hesabatın vaxtında ictimaiyyətə açıqlanması tələb olunur (maddə 8.2).

59. Müvafiq QHT-lər daxil olmaqla aidiyyəti olan ictimaiyyət nümayəndələri müəyyən edilməlidir (maddə 8.3). Plan, yaxud proqramın, ətraf mühitin mühafizəsi haqqında hesabatın layihəsi haqqında fikir bildirmək fürsəti geniş ictimaiyyət üçün deyil aidiyyəti olan ictimaiyyət nümayəndələri (bax: bölmə A4.2, addım 4) üçün məqbul vaxt çərçivəsində təmin edilməlidir (maddə 8.4).

60. Bundan başqa, Protokol ictimaiyyətin daha erkən mərhələdə iştirakını ixtiyari əsaslarla təmin edir:

- SEQ-in tələb olub-olunmadığı müəyyən edilən zaman, əsaslı təsirlərin müəyyən edilməsi (maddə 5) (bax bölmə A3.2).
- Əhatə dairəsinin müəyyən edilməsi (maddə 6) (bax: bölmə A4.2, addım 1).

61. İctimaiyyətin məlumatlandırılması və aidiyyəti olan ictimaiyyət nümayəndələri ilə konsultasiyalar üzrə konkret tədbirlər müəyyən edilməli və ictimaiyyətə açıqlanmalıdır (maddə 8.5). Bu tədbirlərə münasibətdə V Əlavənin bəndləri nəzərə alınmalıdır (aşağı bax). SEQ Direktivində V Əlavənin heç bir alternativini yoxdur.

62. Preambula və aşağıdakı maddələrdə ictimaiyyətin iştirakı ilə əlaqədar əlavə müddəalar əksini tapır: 1 (c) (məqsədlər); 2.6, 2.8 (təriflər); 3.2, 3.3, 3.6 və 3.7 (ümumi müddəalar); 5.3 və 5.4 (ilkin qiymətləndirmə); 6.3 (əhatə dairəsinin müəyyən edilməsi); 7.2 (a) (ətraf mühitin mühafizəsi haqqında hesabat); 10.4 (transsərhəd konsultasiyalar); 11 (qərar) və 12.2 (monitorinq). SEQ Direktivində Protokolun 8-ci maddəsinə alternativ əsas müddəalar 6.1, 6.2, 6.4 və 6.5-ci maddələrdə öz əksini tapır. İctimaiyyətin iştirakı ilə bağlı əlavə müddəalara preambulada, eləcə də 2 (b) və (d), 3.7, 7.2, 8 və 9.1-ci maddələrdə rast gəlinir.

63. Protokol çərçivəsində ictimaiyyətin hüquqları aşağıdakı başlıqlar altında daha ətraflı araşdırılır:

- Ümumi hüquqlar.
- Məlumat azadlığı.
- İştirak hüququ.

Ümumi ictimai hüquqlar

64. Müəyyən məlumatın əldə edilmədi və plan yaxud proqramın, ətraf mühitin mühafizəsi haqqında hesabatla əlaqədar konsultasiyalarda iştirak hüququ ilə yanaşı, Protokol ictimaiyyət üçün bir sıra ümumi səciyyəli hüquqlar da müəyyən edir. Bu hüquqlar 3-cü maddədə müəyyən edilirlər və Orxus konvensiyasında ifadə olunan hüquqlarla oxşardılar:

- Rəsmi şəxslərdən və orqanlarından müvafiq yardım və tövsiyələr.
- Müvafiq assosiasiyalar, təşkilatlar və ya qruplar (məsələn, QHT) tərəfindən tanınma və dəstək;
- Protokol çərçivəsindəki hüquqların icrası:
 - Cəza, təqib, yaxud təzyiqə məruz qalma riski olmadan
 - Vətəndaşlıq, milli mənsubiyyət, yaxud yaşayış yeri əlamətlərinə görə ayrı-seçkiliyə məruz qalmadan.

65. SEQ Direktivindən fərqli olaraq, Avropa İttifaqı qanunvericiliyi yuxarıda sadalanan hüquqların əksəriyyətini əhatə edir.

66. 3-cü maddəyə həmçinin Tərəflərin Protokol tələblərini milli qanunvericiliyə necə inteqrasiya etməli olduqlarına dair müddəalar daxildir.

İctimaiyyətin məlumat almaq hüququ

67. Aşağıdakı məlumatların əldə edilməsi hüququ Protokolun müxtəlif müddələrində ifadə olunur və cari vəsaitin müvafiq hissələrində müzakirə olunur:

- Əhəmiyyətli təsirlərin müəyyən edilməsi prosesi nəticəsində əldə edilən qənaətlər (maddə 5.4) (bax bölmə A3)
- .Plan, yaxud proqram və ətraf mühitin mühafizəsi haqqında hesabatın layihəsi (vaxtında təmin edilmə) (maddə 8.2 və maddə 10.4) (bax bölmə A4.2).
- İctimaiyyətin məlumatlandırılması və aidiyyəti olan ictimaiyyət nümayəndələri ilə konsultasiyalar üzrə konkret tədbirlər (maddə 8.5) (bu bölmədə).
- Plan və ya proqramın təsdiqi və s. (maddə 11.2) (bölmə A4.6).
- Monitorinq nəticələri (maddə 12.2) (bölmə A4.7).

68. İctimaiyyətin məlumatlandırılması və aidiyyəti olan ictimaiyyət nümayəndələri ilə konsultasiyalar üzrə konkret tədbirlər müəyyən edilməli və ictimaiyyətə açıqlanmalıdır Bu tədbirlərin nələri əhatə etməli olduğu Protokolun V Əlavəsində ətraflı şəkildə müəyyən edilir.

İctimaiyyətin iştirak hüququ

69. Aidiyyəti olan ictimaiyyət nümayəndələrinin məlumat almaq hüququndan başqa, plan yaxud proqramın və ətraf mühitin mühafizəsi haqqında hesabatın layihələri haqqında fikir söyləməklə

qərarın qəbulu prosesinə töhfə vermək və rəylərinin plan yaxud proqramlar haqqında qərarın qəbulu zamanı nəzərə alınması hüquqları vardır:

- Hələ variantlardan hər birinin seçilmək ehtimalı varkən, ictimaiyyətin erkən, vaxtında və effektiv şəkildə iştirakı üçün imkan yaradılmalıdır (maddə 8.1).
- Əhatə dairəsinin və əhəmiyyətli təsirlərin müəyyən edilməsi zamanı ictimaiyyətin iştirakı mümkündür, lakin bu məcburi tələb deyil (maddə 5.3 və maddə 6.3) (müvafiq olaraq, fəsil A3 və bölmə A4.2).
- Aidiyyəti olan ictimaiyyət nümayəndələri məqbul vaxt çərçivəsində plan yaxud proqramın, ətraf mühitin mühafizəsi haqqında hesabatın layihəsi haqqında fikirlərini ifadə edə bilirlər (maddə 8.4 və maddə 10.4) (müvafiq olaraq bölmə A4.2 və A4.5 (Təsirə məruz qalmış hər hansı Tərəfin aidiyyəti olan ictimaiyyət nümayəndələri üçün)).
- Aidiyyəti olan ictimaiyyət nümayəndələrinin rəyləri qərarın qəbulu zamanı nəzərə alınmalıdır (maddə 11.1) (bölmə A4.6).
-

A4.3.2 Mümkün praktiki mülahizələr

70. Protokol çərçivəsində ictimaiyyətin ümumi hüquqları (maddə 3) yuxarıda qeyd edildiyi kimi Orxus Konvensiyasının müddələri ilə oxşardır.

71. Bundan əlavə, cari bölmədə Protokol tələblərinə uyğun ictimai iştirakla əlaqədar praktiki mülahizələr ictimaiyyət haqqında aşağıdakı dörd sual vasitəsi ilə araşdırılır:

- Onlar kimlərdir?
- Protokol çərçivəsindəki ümumi hüquqlar hansılardır?
- Məlumat onlar üçün məlumat necə təmin edilə bilər?
- Necə iştirak edə bilirlər?

İctimaiyyət kimdir?

72. İctimaiyyət kimdir? Məqbul vaxt çərçivəsində plan yaxud proqramın, ətraf mühitin mühafizəsi haqqında hesabatın layihəsi haqqında fikirlərini ifadə etmək imkanı təmin edilməli olan aidiyyəti olan ictimaiyyət nümayəndələri kimlərdir (maddə 8.4)? “Aidiyyəti olan ictimaiyyət nümayəndələrinin” tərfi Protokolda olmasa da, Orxus Konvensiyasında müəyyən edilmişdir. Əlbəttə, aidiyyəti olan ictimaiyyət nümayəndələri konkret plandan asılı olaraq dəyişə bilər.

73. Aidiyyəti olan ictimaiyyətin müəyyən edilməsi zamanı aşağıdakı mümkün praktiki mülahizələr nəzərə alın bilər:

- Protokol müvafiq QHT-lər daxil olmaqla "aidiyyəti olan ictimaiyyət nümayəndələri"nin (seçilməsini deyil) müəyyən edilməsini tələb edir.

- "İctimaiyyət" in Protokolda müəyyən edilən tərfi Orxus Konvensiyası və SEQ Direktivi ilə uyğun gəlsə də, "assosiasiya, təşkilat və qruplara" açıq şəkildə istinad etdiyinə görə Espo Konvensiyasında daxil edilmiş tərifdən fərqlənir.
- Bu tərif "bütün fiziki və hüquqi şəxslərə aiddir" (AK rəhbər sənədi, § 7.5). «Bir çox hallarda təşkilat, assosiasiya, yaxud fiziki və ya hüquqi şəxs qrupları özləri hüquqi kimliyə malik olmaqla, birbaşa bu tərifin əhatə dairəsinə daxil olurlar. Bu ifadə belə təfsir edilməlidir ki, hüquqi şəxs olmayan assosiasiyalar, təşkilatlar və qruplar (o cümlədən qeydiyyatda alınmamış QHT-lər) milli qanunvericiliyə uyğun olduğu təqdirdə, ictimaiyyətə aid edilə bilərlər» (AK rəhbər sənədi § 7.6).
- Protokolda müəyyən edilir ki, "aidiyyəti olan ictimaiyyət nümayəndələrinə məqbul vaxt çərçivəsində plan, yaxud proqramın və ətraf mühitin mühafizəsi haqqında hesabatları barədə öz fikirlərini bildirmək üçün imkan yaradılmalıdır". Bununla belə, "aidiyyəti olan ictimaiyyət nümayəndələri" ifadəsinin özünə (QHT-lərin də bura daxil ola biləcəyi istisna olmaqla) heç bir tərif verilmir. Orxus Konvensiyası "aidiyyəti olan ictimaiyyət nümayəndələri" nə belə tərif verir: "ətraf mühitin mühafizəsi ilə qərar qəbulu prosesin mənfi təsirinə məruz qala biləcək və ya məruz qalan, yaxud bu prosesdə marağı olan ictimaiyyət nümayəndələri; bu tərəfin məqsədləri çərçivəsində ətraf mühitin mühafizəsini təbliğ edən və milli qanunvericiliyin tələblərinə cavab verən qeyri-hökumət təşkilatları maraqlı tərəf hesab olunmalıdırlar" (maddə 2.5). "Aidiyyəti olan ictimaiyyət" terminindən istifadə etməsə də, SEQ Direktivi Orxus Konvensiyasının tərifinə riayət edir.
- Tərəflər Protokolun məqsədlərinin həyata keçirilməsi məqsədi ilə bu tərifdən istifadə etməyi seçə bilərlər. Həmçinin AK rəhbər sənədinin aşağıdakı müddəaları faydalı ola bilər: «Qərarın qəbulu prosesinin təsir etdiyi və ya təsir edə biləcəyi, yaxud bu [hüquqi alətin] tətbiq dairəsinə aid qəbulu prosesində maraqlı olan ictimaiyyət ümumilikdə ictimaiyyətin altqrupu hesab oluna bilər... Bu müddəa [Dövlətlərdən] plan yaxud proqram, eləcə də ətraf mühitin mühafizəsi haqqında hesabat barədə fikirlərini bildirməyə imkan yaratmaq məqsədi ilə ictimaiyyətin bu alt qrupunu müəyyən etməyi tələb edir... Müəyyən edilmiş ictimaiyyət nümayəndələri plan və ya proqramdan asılı olaraq dəyişə bilər. Bəzi hallarda, məsələn, ölkə əhəmiyyətli plan və ya proqramın qiymətləndirilməsi halında, ehtimal olunan qərarın təsirinə məruz qalacağı gözlənilən, yaxud maraqlı ictimaiyyət nümayəndələr bütövlükdə ictimaiyyəti əhatə edə bilər. Aidiyyəti olan ictimaiyyətin müəyyən edilməsi zamanı bu nəzərə alınmalıdır» (AK rəhbər sənədi, § 7.16).
- Mahiyyət etibarilə müvafiq QHT-lər aidiyyəti olan ictimaiyyətin bir hissəsi hesab olunurlar. AK rəhbər sənədində qeyd edilir: "QHT-lər maraq dairələrinə görə bir-birlərindən fərqlənə bilərlər". Onlardan bəziləri milli səviyyədə, bəziləri isə regional yaxud yerli səviyyədə, ya da təbiət və ya tullantılar kimi konkret məsələlərlə bağlı daha aktivdirlər. Müvafiq QHT-lərin müəyyən edilməsi zamanı ... Dövlətlər diqqətlərini sözügedən plan və ya proqramın mahiyyətinə və məzmununa, eləcə də QHT-lərin maraqlarına yönəldə bilərlər. Əsas fəaliyyəti yerli problemlər üzərində cəmləşmiş QHT-lər uzaq kəndləri əhatə edən plan və ya proqramlara maraq göstərə bilərlər. Nəzərdən keçirilən plan və ya proqramın maraq dairələrinə daxil olduğunun güman edilməsi üçün

əsas varsa, belə QHT-lərə potensial maraqlı tərəf kimi baxılmalıdır (AK rəhbər sənədi § 7.17).

74. Plan və ya proqramın mənfəi və ya müsbət təsirinə məruz qala biləcək bütün əhali qruplarının nəzərə alınması və mənfəi təsirə məruz qalacağı ehtimal edilən əhali qruplarının ictimaiyyətin iştirakı proseslərinə cəlb edilməsi vacibdir. Bu qruplara aşağı gəliri olan, əlilliyi olan, evsiz şəxslər qaçqınlar və s. kimi həssas qruplar daxil ola bilər.

İctimaiyyətin ümumi hüquqları nədən ibarətdir?

Hər bir Tərəf rəsmi şəxslərin və orqanların bu Protokolla əhatə olunmuş məsələlərlə əlaqədar olaraq ictimaiyyətə yardım və bələdçilik etməsinə çalışmalıdır (maddə 3.2).

75. Rəsmi şəxslər öz funksiyalarını ictimaiyyətin maraqları naminə yerinə yetirdiklərindən, onların məlumat, yardım və dəstək təmin etməklə, ictimaiyyətin bu mexanizmlərdən daha fəal istifadə etməsinə töhfə verəcəyini gözləmək məntiqə uyğun olardı. "Təmin etməyə" çalışmaq ifadəsi öhdəliyi yumşaltmaq məqsədi ilə deyil, Tərəflərin rəsmi şəxslər tərəfindən köməyə zəmanət verə bilməməyi səbəbindən istifadə edilə bilər, belə ki, hər bir konkret halda belə yardımın cəlb olunub-olunmayacağı subyektiv hallardan asılıdır. Buna görə də bu ifadə belə təfsir oluna bilər: "Tərəflərdən rəsmi şəxs və ya orqanlar tərəfindən göstərilən yardımın təmin edilməsi üçün qəti tədbirlər görmələrinin tələb edilməsi, başqa sözlə, Tərəflər belə yardım üçün vasitələr təmin etməli, rəsmi şəxslər və orqanları üçün bu yardımı göstərmək imkanı yaratmalı, eyni zamanda rəsmi təlimat və potensialın inkişaf etdirilməsi tədbirləri vasitəsi ilə rəsmi şəxsləri və orqanları bu işə həvəsləndirməlidirlər³³". İctimaiyyətin SEQ prosesində iştirakı bu prosesin dəyərini və legitimliyini müəyyən edən həlledici amildir. Bir çox dövlətlər ictimaiyyətin SEQ prosesinə cəlb edilməsində çətinlik çəkirlər, buna görə də "məlumatın təmin edilməsi, yardım və dəstəyin göstərilməsi"nə yönəlmiş cəhdlərin əhəmiyyətinə dırnaqarası baxılmamalıdır.

76. Hər bir Tərəf Protokol kontekstində ətraf mühitin, o cümlədən əhalinin sağlamlığının mühafizəsini təbliğ edən assosiasiya, təşkilat və ya qrupları tanıyır və onlara lazımı dəstəyi göstərir (maddə 3.3).

77. Tərəflər qanuni assosiasiyaların təşkilatların və ya qrupların (məsələn, QHT-lərin) formalaşmasını təmin etməlidirlər. bəzi ölkələr belə qrupların qeydiyyatını tələb edir, bəziləri isə qeydiyyatı alınmamış təşkilatları və maraq qruplarını açıq şəkildə tanıyırlar. "Dəstək" müxtəlif, o cümlədən birbaşa (məsələn, qrantlar) və dolaylı (məsələn, vergi imtiyazları və ya iştirak imtiyazları) üsullarla həyata keçirilə bilər.

Hər bir Tərəf cari Protokolun müddəalarına uyğun olaraq öz hüquqlarından yararlanan şəxslərin öz fəaliyyətlərinə görə hər hansı formada cəzalandırılmamalı, təqib və ya təzyiqlərlə üzləşməməyini təmin etməlidir. Bu müddəa milli məhkəmələrin məhkəmə çəkişmələri zamanı

³³ Bax: Orxus Konvensiyası: Konvensiyanın icrası üzrə rəhbər sənəd (Birləşmiş Millətlər Təşkilatının nəşri, Satış №. E.00.II.E.3), səh. 43; aşağıdakı ünvandan əldə edilə bilər: <http://www.unece.org/env/pp/acig.htm>.

məntiqi cəhətdən məqbul məhkəmə xərcləri müəyyən etmək səlahiyyətinə xələl gətirməməlidir. (maddə 3.6).

78. Bu müddəə, məhkəmə qaydasında müəyyən edilən sanksiyalar istisna olmaqla, SEQ prosesində ictimaiyyət nümayəndəsi kimi iştirak edən şəxslərin cəzalandırılmasının qarşısının alınması üçün nəzərdə tutulmuşdur.

Bu Protokolun müvafiq müddəaları çərçivəsində ictimaiyyət vətəndaşlıq, milli mənsubiyyət və ya rəsmi yaşayış yeri əlamətlərinə görə, hüquqi şəxslər isə qeydiyyatda alındıqları yerə, yaxud faktiki fəaliyyət mərkəzlərindən dolayı ayrı-seçkiliyə məruz qalmadan öz hüquqlarını icra edə bilməlidirlər. (maddə 3.7).

79. Müddəə vətəndaşlıq, milli mənsubiyyət və yaşayış yeri əlamətlərinə görə ayrı-seçkiliyin qarşısının alınması üçün nəzərdə tutulur.

Məlumat ictimaiyyətə necə çatdırıla bilər?

80. Məlumatın ictimaiyyət üçün əlçatan olmasının təmin edilməsi məlumatın yayılması və onun əldə edilməsinin asanlaşdırılması üçün zəruri tədbirlərin görülməsini tələb edə bilər, baxmayaraq ki, Protokolun məcburi tələbi yalnız məlumatın ictimaiyyət üçün əlçatan olmasından ibarətdir. Məlumatın effektiv yayılmasına ictimai bildiriş (məsələn qəzet vasitəsi ilə), eləcə də fərdi müraciətlər (məsələn, poçt göndərişləri) daxil ola bilər.

81. Elektron vasitələrdən sənədlərin vaxtında ictimaiyyət üçün təmin edilməsi kimi istifadə açıq şəkildə təklif olunur. Lakin ictimaiyyətin iştirakı üçün effektiv imkanların yaradılması ehtiyacı nəzərə alınarsa, sənədlərin yalnız elektron media vasitəsi ilə təmin edilməsi qeyri-adekvat sayıla bilər, çünki bu zaman ictimaiyyətin mühüm segmentləri, məsələn, yoxsullar, təcrid olunmuş əhali (ucqar ərazilərdə yaşayanlar), internetdən istifadə etməyən yaşlılar kənar qala bilər.

82. Məlumatın ictimaiyyətə çatdırılması və yayılması metodları bu vəsaitin A5 fəslində təsvir edilir.

İctimaiyyət necə iştirak edə bilər?

83. İctimaiyyətin iştirakının praktiki üsulları A5 fəslində ətraflı öyrənilir. Aşağıda Protokolun müvafiq müddəaları haqqında bəzi mümkün praktiki tövsiyələr təqdim olunur.

84. Dövlətlər ictimaiyyətin müəyyən üzvlərinə ətraf mühitin mühafizəsi haqqında hesabat, eləcə də plan və ya proqramın layihəsi haqqında mövqe bildirmək imkanı verməlidirlər. İctimaiyyətin iştirakının səbəblərindən biri də plan və ya proqramla əlaqədar qərarların qəbuluna görə məsul orqanların keyfiyyətli məlumatla təmin edilməsidir. İctimaiyyətin iştirakı bəzən plan və ya proqramda, müvafiq olaraq, onların ehtimal olunan mühüm təsirlərində əsaslı dəyişikliklərin əmələ gəlməsinə səbəb olan yeni məlumatları aşkara çıxara bilər. Belə hallarda ətraf mühitin mühafizəsi haqqında hesabatın təkrar nəzərdən keçirilməsi zəruri ola bilər və görə dəyişikliklərin miqyası əsas verərsə, ictimaiyyətlə yeni konsultasiyalar aparılmalıdır (AK rəhbər sənədindən adaptasiya olunmuşdur, § 7.1).

85. Protokola əsasən, ictimaiyyət üçün iştirak imkanı "hələ variantlardan hər hansının seçilməsi mümkündür" təmin edilməlidir, başqa sözlə, münasib variantlardan birinin qanunvericilik orqanı tərəfindən təsdiq olunmaq üçün seçilmədiyi mərhələdə.

86. Plan və ya proqram layihəsi, eləcə də ətraf mühitin mühafizəsi haqqında hesabat ümumilikdə ictimaiyyət üçün əlçatan olur, lakin qərarın qəbulu zamanı yalnız aidiyyəti olan ictimaiyyət nümayəndələrinin fikirləri nəzərə alınmalıdır

87. İctimaiyyətin iştirakı üçün vaxt çərçivələri iştirak üçün "erkən və effektiv imkanın yaradılması (maddə 8.1), eləcə də aidiyyəti olan ictimaiyyət nümayəndələri üçün "məqbul vaxt müddətində" (maddə 8.4) öz fikrini bildirmək imkanının təmin edilməsi tələbi nəzərə alınmaqla müəyyən edilməlidir. Ətraf mühitə təsirlərin qiymətləndirilməsi üzrə daxil və transsərhəd təcrübələr müddətin müəyyən edilməsində oriyentir kimi qəbul edilə bilər (AK rəhbər sənədi § 7.9). İctimaiyyətin iştirakının vaxt çərçivəsini qanunvericiliklə möhkəmləndirmək, eləcə də hər bir plan və ya proqram növünə həm ətraf mühitin mühafizəsi haqqında hesabat, həm də plan və ya proqramın layihəsi barədə rəylərin təqdim edilməsi üçün eyni müddətin ayrılmasını təmin etmək tövsiyə olunur. SEQ Direktivində müəyyən edilir ki, konsultasiyalar zamanı plan və ya proqramın layihəsi ətraf mühitin mühafizəsi haqqında hesabatla müşayiət olunmalıdır (maddə 6.2), lakin Protokolda iki sənədin birlikdə təqdim edilməsi açıq şəkildə tələb edilmir.

88. Növünə və mürəkkəbliyinə görə fərqli plan və ya proqramlar üçün müxtəlif vaxt çərçivələri uyğun gələ bilər, lakin əhatəli, mürəkkəb, silsilə problemlərə toxunan, yaxud təsir dairəsi geniş olan plan və ya proqramlar haqqında mövqelərin lazımcına formalaşdırılması üçün ictimaiyyətə yetərli möhlətin verilməsinə diqqət yetirilməlidir. Dövlət orqanlarına plan və ya proqram haqqında qərar qəbulundan əvvəl bu fikirləri nəzərə almaq üçün yetərli vaxt verilməlidir. Bəzən ictimaiyyət əlavə məlumat tələb edə bilər; bu halda iştirak prosesinin yekun vaxt çərçivəsi müəyyən edilən zaman səlahiyyətli orqanın sorğuya cavab verməsi üçün tələb olunan vaxt nəzərə alınmalıdır (AK rəhbər sənədindən adaptasiya, § 7.10).

89. (A2 fəslində müzakirə edildiyi kimi) SEQ çərçivəsindəki ictimaiyyətin iştirakı prosesini, plan və ya proqramın hazırlanması çərçivəsindəki ictimai iştirakla birləşdirmək faydalı ola bilər. İctimaiyyətin iştirakı proseslərinin birləşdirilməsi plan və ya proqrama düzəliş edilməsi ilə bağlı mümkün təkliflərin vahid müzakirə və rəylərin bildirişməsi prosesi çərçivəsində nəzərdən keçirilməsi üçün imkan yaradır.

A4.4 DÖVLƏT ORQANLARI İLƏ KONSULTASIYA

90. Bu bölmədə Protokola uyğun SEQ prosesində ətraf mühiti mühafizə, o cümlədən səhiyyə orqanları ilə konsultasiya araşdırılır (əsasən maddə 9).

A4.4.1 Hüquqi öhdəliklər

91. 9-cu maddə ətraf mühiti mühafizə və səhiyyə orqanlarının plan , yaxud proqramın layihəsi, ətraf mühitin mühafizəsi haqqında hesabat barədə fikirlərini bildirmək imkanı ilə erkən, vaxtılı-vaxtında və effektiv şəkildə təmin edilməsini tələb edir. 9.3).

92. Hansı ətraf mühiti mühafizə və səhiyyə orqanlarının konsultasiyalara cəlb edilməli olduğu müəyyən edilməli (maddə 9.1), eləcə də onların məlumatlandırılması və rəylərinin alınması üçün konkret tədbirlər hazırlanmalıdır (maddə 9.4). 9.4).

93. Təbiətin mühafizəsi və səhiyyə orqanları ilə konsultasiya SEQ prosesinin bir sıra mərhələlərində həyata keçməlidir:

- SEQ-in zəruri olub-olunmadığı müəyyən edilən zaman tələb olunduqda, əsaslı təsirlərin müəyyən edilməsi (maddə 5.2) (bax: bölmə A3.2).
- Əhatə dairəsinin müəyyən edilməsi (maddə 6.2) (bax: bölmə A4.2).
- Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında hesabat (maddə 9.3) (bax: bölmə A4.2).

94. Aşağıdakı maddələrdə konsultasiyalarla əlaqədar əlavə müddəalar mövcuddur: maddə 2.6 (təriflər), 5.2 (ilkin qiymətləndirmə), 6.2 (əhatə dairəsinin müəyyən edilməsi), 10.4 (transsərhəd konsultasiyalar), 11 (qərar) və 12.2 (monitorinq). SEQ Direktivində Protokolun 9-ci maddəsinə alternativ əsas müddəalar 6.1, 6.2, 6.3 və 6.5-ci maddələrdə öz əksini tapır. Preambulada və aşağıdakı maddələrdə konsultasiya ilə əlaqədar əlavə müddəalar mövcuddur: 2 (b), 3.6, 5.4, 7.2, 8 və 9.1-ci maddə.

A4.4.2 Mümkün praktiki mülahizələr

95. Qanunvericilik tələblərinə uyğun olaraq effektiv konsultasiyaların təşkil olunması üçün aşağıdakı tövsiyələr faydalı ola bilər (Əlavə məlumat üçün bax: aşağıda Haşiyə A4.5):

- Tərəflər səlahiyyətli orqanların məlumatlandırılması və onların rəylərinin alınması üçün konkret tədbirlər müəyyən edirlər; bu prosesin ümumi çərçivəsi qanunvericiliklə müəyyən edilir (maddə 9.4).
- “Orqan” dedikdə səlahiyyətləri inzibati və ya hüquqi tələblərə əsasən müəyyən edilmiş, rəsmi hakimiyyət və ya yerli özünü idarəetmə orqanları başa düşülür
- Konsultasiyalarda iştirak etməli olan konkret orqanlar ümumi qaydada qanunvericilik səviyyəsində, yaxud hər bir hal üçün ayrı-ayrılıqda, yaxud plan və ya proqramın növündən asılı olaraq müəyyən edilməlidir. (maddə 9.1).
- Həm Protokol, həm də SEQ Direktivi konsultasiya üçün səlahiyyətli orqanların müəyyən edilməsini tələb edir. Prosesin aydın olmasının təmin edilməsi üçün müxtəlif plan və

proqram növləri üzrə konsultasiya iştirakçıları haqqında ümumi qərarların əvvəlcədən qəbul edilməsi məqsədə uyğundur; iştirakçıların bu cür əvvəlcədən müəyyən edilməsi SEQ Direktivinin tələblərindən biridir. Həmçinin ətraf mühiti mühafizə və səhiyyə orqanları daxil olmaqla, müxtəlif konsultasiya iştirakçılarının rol və öhdəliklərinin aydınlaşdırılması məqsədi ilə xidmətlərin göstərilməsi və texniki tapşırıqlar haqqında razılaşmaların layihələrinin əvvəlcədən hazırlanması faydalı ola bilər.

- Hər bir konkret plan və ya proqram, yaxud plan və ya proqram tipi üçün ən adekvat konsultasiya forması seçilməlidir.

96. Çoxsaylı konsultasiya metodları və texnikaları mövcuddur, məs.:

- Yazılı rəylərin təqdim edilməsi üçün sorğular.
- Müşahidə qrupları.
- Fokus qrupları
- Məsləhətçi komitələr.
- Müsahibələr
- İnternet vasitəsi ilə müzakirələr

97. A5 Fəslə belə alətlər haqqında məlumat verir. Həmçinin yuxarıda ictimaiyyətin iştirakı prosesinin təşkil edilməsinə aid praktiki tövsiyələrin daxil olduğu A4.3.2 bölməsinə nəzər salın. Bu tövsiyələrin əksəriyyəti səlahiyyətli orqanlarla konsultasiya prosesində istifadə edilə bilər.

Haşiyə A4.5: Səlahiyyətli orqanlarla konsultasiya — Mümkün praktiki tədbirlər

“Orqan” dedikdə səlahiyyətləri inzibati və ya hüquqi tələblərə əsasən müəyyən edilmiş, rəsmi hakimiyyət və ya yerli özünü idarəetmə orqanları başa düşülür. Bunlar, məsələn, plan və ya proqramın ehtimal edilən nəticələrində maraqlı olan, yaxud verilən sahədə biliklərə malik ekoloji və sanitari nəzarət orqanları (ölkə regional və ya yerli səviyyələrə aid), ekologiya və tibb təmayüllü elmi tədqiqat müəssisələri, eləcə də icra hakimiyyəti (milli və ya yerli səviyyədə) və ya özünüidarəetmə orqanlarının bölmələri ola bilər. “Xüsusi ətraf mühiti mühafizə və ya səhiyyə funksiyaları” ifadəsi belə orqanların cavabdehliklərinə şamil edilir (məsələn, ətraf mühitin vəziyyətinin monitorinqi, səhiyyə sahəsində xidmətlərin göstərilməsi, müəssisələrdə ekoloji inspeksiya aparılması, araşdırmalar və s.).

Konsultasiyalarda iştirak edəcək səlahiyyətli orqanlar ümumi qaydada Protokolun cırası üçün tətbiq olunan normativ sənədlər səviyyəsində "təyin" edilə bilərlər. Məsələn, milli ekoloji nəzarət orqanları bütün hallarda və ya eyni qəbildən olan bir sıra hallarda konsultasiya orqanı kimi təyin edilə bilərlər. Həmçinin konsultasiya üçün orqanların hər bir konkret halda ayrıca müəyyən edilməsi də mümkündür, lakin Protokolun icrası məqsədi ilə qəbul edilmiş milli qanunvericiliyin belə praktikaya yol verməsi şərti ilə.

Məsələn, ekoloji və sanitari nəzarət, regional idarələrin bölmələri və s. daxil olmaqla qanunvericilikdə bir neçə orqanın adı sadala bilər. Plan və ya proqramın hazırlanmasına görə məsul orqan hazırlanan sənədin xüsusiyyətlərini nəzərə almaqla, bu siyahıdan konkret halda konsultasiyalarda iştirakı zəruri orqanları seçə bilər.

Tərəflər konsultasiyaların aparılmalı olduğu, ətraf mühiti mühafizə və səhiyyə sahəsində səlahiyyətli orqanları, daha ümumi qaydada da müəyyən edə bilərlər, məsələn, “təsirə məruz qalan ərazinin müvafiq orqanlarının yerli bölmələri”. Bu nümunə orqanların ümumi qaydaya əsasən müəyyən edilməsi ilə hər bir hal üçün ayrıca müəyyən edilməsi arasında aralıq variantdır.

Səlahiyyətli orqanların məlumatlandırılması və onların münasibətlərin müəyyən edilməsi üçün konkret tədbirlərin təmin edilməsi Tərəflərin öz öhdələrinə buraxılır. Protokolun icrası məqsədi ilə qəbul edilmiş qanunvericilik belə tədbirlər üçün zəruri özlü yaratmalıdır. Onlarda məsələn orqanların məlumatlandırılması və rəylərin alınması üsulları müəyyən edilə bilər. Tərəflər müasir konsultasiya üsullarını araşdıra bilərlər, məsələn internet vasitəsi ilə müzakirələr, lakin belə üsulların müəyyən iştirakçıları kənarında qoymaması şərti ilə. Yazılı rəy sorğusu, müşahidə qrupları, fokus qrupları, konsultasiya komitələri, müsahibələr və s. daxil olmaqla, çoxsaylı konsultasiya metodları mövcuddur. Hər bir plan və ya proqram üçün ən adekvat konsultasiya metodu seçilməlidir.

(Mənbə: AK rəhbər sənədindən adaptasiya, bənd 7.11–7.20)

A4.5 TRANSSƏRHƏD KONSULTASIYALAR

98. Bu bölmədə protokol çərçivəsində SEQ prosesində transsərhəd konsultasiyalar araşdırılır (əsasən maddə 10).

A4.5.1 Hüquqi öhdəliklər

99. 10-cu maddəyə əsasən, bir ölkədə (Mənşə ölkə) həyata keçirilən plan və ya proqramın başqa bir ölkənin ərazisində (Mənfi təsirə məruz qalan Tərəf) mühüm ekoloji nəticələrə səbəb olmaq ehtimalı olduqda, transsərhəd konsultasiyaların aparılması tələb olunur.

100. Plan və ya proqramın icrasının mühüm transsərhəd nəticələrə gətirib çıxara biləcəyini güman etdikdə, yaxud təsirə məruz qalan Tərəfin sorğusuna əsasən, mənşə ölkə mənfi təsirə məruz qalan Tərəfə məlumat verməlidir (maddə 10.1). Buna görə də birinci addım plan və ya proqramın mühüm transsərhəd nəticələrə səbəb olmaq ehtimalının müəyyən edilməsindən ibarətdir.

101. Bu fəsildə təsvir edilən SEQ prosesində transsərhəd bildirişlər və konsultasiyalar üçün dəqiq vaxt nəzərdə tutulmur; Protokolda yalnız bildirişlərin "plan və ya proqramın təsdiqindən mümkün qədər tez" verilməli olduğu göstərilir (maddə 10.1).

102. Bildirişə aşağıdakılar daxil olmalıdır (maddə 10.2):

- Plan və ya proqram layihəsi.
- Plan və ya proqramın icrasının mümkün transsərhəd ekoloji nəticələri haqqında məlumat daxil olmaqla, ətraf mühitin mühafizəsi haqqında hesabat
- Rəylərin bildirilməsi üçün müəyyən edilməsi vaxt çərçivəsi haqqında məlumat daxil olmaqla, qərarın qəbulu proseduru haqqında məlumat.

103. Təsirə məruz qalan Tərəf arzu etdikdə, bildirişlərdən sonra transsərhəd konsultasiyalar başlayır. Konsultasiyalar zamanı aşağıdakı məsələlərə toxunulmalıdır:

- Plan və ya proqramın icrasının ehtimal olunan transsərhəd ekoloji nəticələri (maddə 10.3).
- Mənfi təsirlərin qarşısının alınması, azaldılması və ya nəticələrinin yüngülləşdirilməsi üçün nəzərdə tutulmuş tədbirlər (maddə 10.3).
- Təsirə məruz qalan Tərəfin aidiyyəti olan ictimaiyyət nümayəndələrinin və səlahiyyətli orqanların məlumatlandırılması və onlara aşağıdakılar haqqında fikirlərini bildirmək imkanının verilməsi üçün müəyyən edilmiş konkret tədbirlər (maddə 10.4):
 - Plan və ya proqram layihəsi.
 - Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında hesabat.

104. Təsirə məruz qalan Tərəfin aidiyyəti ictimaiyyət nümayəndələrinin, ətraf mühiti mühafizə və səhiyyə orqanlarının rəyləri lazımınca nəzərə alınmalıdır və onlara rəylərinin necə nəzərə alındığı barədə məlumat verilməlidir (maddə 11).

105. Preambulada və aşağıdakı maddələrdə transsərhəd konsultasiyalar haqqında əlavə müddəalar əksini tapır: maddə 2.3, 2.4 (təriflər) və maddə 11 (qərar), III, IV-cü və (bənd 10)V Əlavələr. SEQ Direktivində Protokolun 10-cu maddəsinə uyğun gələn əsas müddəalar 7-ci maddədə əks olunmuşdur. Preambulada və aşağıdakı maddələrdə transsərhəd konsultasiyalar haqqında əlavə müddəalar əksini tapır: maddə 2 (b), 8, 9.1 və Əlavə II (bənd 2).

A4.5.2 Mümkün praktiki tədbirlər

106. Transsərhəd təsirlər ən gec ətraf mühitin mühafizəsi haqqında hesabatın hazırlanması zamanı müəyyən edilə bilər, lakin daha əvvəl müəyyən edilərsə, bildirişin də daha erkən - əhatə dairəsinin müəyyən edilməsi zamanı verilməsi daha yaxşı olardı, bu, qərarın qəbulu ilə bağlı ləngimələri azalda bilər. Lakin belə erkən bildiriş qeyri-rəsmi olmalıdır, belə ki, rəsmi bildirişə həm də ətraf mühitin mühafizəsi haqqında hesabat daxil olmalıdır. AK rəhbər sənədindən adaptasiya olunmuş aşağıdakı bəndlərdə transsərhəd konsultasiyalarla bağlı əlavə tövsiyələr əksini tapır (bənd 7.26–7.29).

107. Protokol transsərhəd konsultasiyalar üçün məqbul vaxt çərçivəsinin təmin edilməsini tələb edir. Ölkə daxili konsultasiya üçün müəyyən edilən vaxt müddətlərindən fərqli ola biləcək bu vaxt çərçivələri maraqlı Tərəflər arasında əlaqənin yaradılması, təsirə məruz qalan Tərəfin aidiyyəti olan ictimaiyyət nümayəndələrinin, ətraf mühiti mühafizə və səhiyyə orqanlarının müəyyən edilməsi, onlarla konsultasiyaların aparılması, eləcə də alınmış rəylərin mənşə ölkənin müvafiq orqanları tərəfindən nəzərdən keçirilməsi üçün yetərli olmalıdır. Tərcümənin hazırlanması kimi praktiki məsələlər də bu prosesi uzada bilər.

108. Transsərhəd konsultasiya mexanizminə start verildikdən sonra, maraqlı Tərəflər təsirə məruz qalan tərəfin ictimaiyyət nümayəndələri, ətraf mühiti mühafizə və səhiyyə orqanları ilə konsultasiyaların təmin edilməsi üçün konkret tədbirləri ətraflı şəkildə razılaşdırmalıdır.

109. Hər bir hal üçün konkret transsərhəd konsultasiya (və bildiriş) proseduru ayrıca hazırlana bilər. Lakin layihələrin ətraf mühitə təsirlərinin qiymətləndirilməsi təcrübəsi (Espo Konvensiyası çərçivəsində) göstərir ki, konsultasiya prosesi, transsərhəd konsultasiyaların təşkilati çərçivəsini müəyyən edən ikitərəfli və çoxtərəfli razılaşmaların köməyi ilə asanlaşdırıla və sadələşdirilə bilər. Belə razılaşmalarda əlaqə məntəqələri, birgə işçi qruplar, dillə bağlı məsələlər, o cümlədən tərcümə ehtiyacı və qaydası, xərclərin ödənməsi prinsipləri, təsirlərin qiymətləndirilməsinin razılaşdırılmış meyarları, ictimaiyyətin iştirakı üçün tədbirlər və fikir-ayrılıqlarının tənzimlənməsi proseduru müəyyən edilə bilər. Espo Konvensiyasının "İkitərəfli və çoxtərəfli sazişlər üzrə qabaqcıl təcrübə haqqında rəhbər sənədi" bu məsələlərlə bağlı tövsiyələr ehtiva edir³⁴. Nümunə kimi həmçinin Espo Konvensiyası çərçivəsində bağlanan ikitərəfli və çoxtərəfli sazişlərdən plan və proqramların spesifik xüsusiyyətlərinə uyğunlaşdırmaq üçün düzəlişlər edilməklə istifadə edilə bilər.

³⁴ Bax: Konvensiya iştirakçılarının İclasının qərarı III/4 (ECE/MP.EIA/2004/5, əlavə).

110. Bu baxımdan Espo Konvensiyasının üçün İctimaiyyətin transsərhəd kontekstində ətraf mühitə təsirlərin qiymətləndirilməsində iştirakına dair rəhbər sənədi də yararlı ola bilər³⁵.

A4.6 QƏRAR

111. Bu bölmədə protokola müvafiq SEQ çərçivəsində qərarın qəbulu prosesi araşdırılır (maddə 11).

A4.6.1 Hüquqi öhdəliklər

112. Qərarı qəbul edən orqan plan və ya proqramın alternativ variantlarından hansının, yaxud plan və ya proqram daxilindəki hansı alternativ elementlərin təsdiq olunmalı olduğunu müəyyənləşirdi, yaxud da variantlardan heç birinin təsdiq edilməli olmadığı barədə qərar qəbul edir (maddə 11; SEQ Direktivində müvafiq müddəalar 8 və 9-cu maddələrdə əksini tapır). Plan və ya proqramın təsdiqi haqqında qərar qəbul edilən zaman ətraf mühitin mühafizəsi haqqında hesabatın qənaətləri, o cümlədən plan və ya proqramın müxtəlif alternativ variantlarının icrasının mənfi nəticələrinin qarşısının alınması, azaldılması, yaxud nəticələrinin yüngülləşdirilməsi tədbirləri nəzərə alınmalıdır. Qərar qəbul edən orqan aşağıdakıların irəli sürdüyü fikirləri nəzərə almalıdır (maddə 11.1):

- o Müvafiq ətraf mühiti mühafizə və səhiyyə orqanları.
- o Aidiyyəti olan ictimaiyyət nümayəndələri.
- o Təsirə məruz qalan hər hansı Tərəf.

113. Plan və ya proqramın təsdiqindən sonra qəbul edilmiş qərar haqqında müvafiq ətraf mühiti mühafizə və səhiyyə orqanlarına, eləcə də ictimaiyyətə (yalnız aidiyyəti olan ictimaiyyətə deyil, geniş ictimaiyyətə), təsirə məruz qalan Tərəflərə məlumat verilməlidir (maddə 11.2). Onlar təsdiq edilmiş plan və ya proqramla birlikdə, aşağıdakı məlumatların daxil olduğu bəyanatla təmin edilməlidirlər:

- (Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında hesabatda əksini tapan) Ekoloji məsələlərin təsdiq edilmiş plan və ya proqrama necə inteqrasiya edildiyi barədə qısa icmal.
- Onların rəylərinin necə nəzərə alındığı haqqında qısa icmal (ictimaiyyətdən söhbət getdikdə "maraqlı ictimaiyyət nümayəndələrinin" rəyi)
- Nəzərdən keçirilmiş rasional alternativlər arasından təsdiq edilmiş plan və ya proqramın seçilməsinin səbəblərinin icmalı.
- Aİ-yə üzv dövlətlər üçün qəbul edilmiş monitoring tədbirlərinin təsviri (SEQ Direktivinin 9.1 (c) maddəsi).

³⁵ ECE/MP.EIA/7; aşağıdakı ünvandan əldə edilə bilər: <http://www.unece.org/env/eia/publications.html>

A4.6.2Mümkün praktiki mülahizələr

114. Plan və ya proqramın təsdiqi zamanı qərar qəbul edən orqan xüsusən aşağıdakılar nəzərə almaq istəyə bilər:

- Plan və ya proqramın məqsədlərinin ekoloji məqsədlərə uyğunluğu
- Ətraf mühit üçün qalıq təsirlər.

115. İctimaiyyətin məlumatlandırılması və bəyanata daxil edilən məlumatlarla bağlı tələb Orxus Konvensiyasına uyğundur. Məlumatın məxfiliyi barədə müddəa mövcud deyil. AK rəhbər sənədinə uyğun olaraq, "məsul orqanlar ekoloji məlumatların necə əldə oluna biləcəyi haqqında yetərli məlumat təmin etməlidirlər". Bunun üçün məsələn informativ nəşrlərdən istifadə oluna, rəsmi nəşrlərdə və ya rəsmi veb-saytlarda, televiziya və ya radioda elan verilə bilər; bundan başqa mövcud ekoloji məlumatları və onların necə əldə edilə biləcəyini təsvir edən kataloqlara belə məlumat daxil edilə bilər (§ 7.31).

116. Əvvəllər də qeyd edildiyi kimi, SEQ prosesinin bəzi elementləri plan və ya proqramın hazırlanması prosesinə daxil edilə bilər. Beləliklə, ideal hallarda SEQ daxilində yerinə yetirilən təhlillər bütövlükdə plan və ya proqramın hazırlanması prosesi üçün məlumat təmin etməlidir. Buna görə də plan və ya proqramın layihəsi SEQ-in plan və ya proqramın hazırlanmasına necə təsir etdiyini izah etməlidir.

A4.7 MONİTORİNQ

117. Sonuncu bölmədə Protokol çərçivəsində yerinə yetirilə strateji ekoloji qiymətləndirməsinin monitorinqi araşdırılır (maddə 12).

A4.7.1 Hüquqi öhdəliklər

118. 12-ci maddə təsdiq edilmiş plan və ya proqramın icrasının mühüm ekoloji təsirlərinin monitorinqini nəzərdə tutur. (SEQ direktivində müvafiq müddəa 10-cu maddədə öz əksini tapır.) Protokol monitorinq nəticələrinin müvafiq ətraf mühiti mühafizə, səhiyyə orqanları, eləcə də ictimaiyyət üçün əlçatan olmasını tələb edir (maddə 12.2). Monitorinqin aparılması üçü açıq şəkildə ifadə olunan yeganə səbəb gözlənilməz mənfi nəticələrin müəyyən edilməsi və aradan qaldırılması üçün tədbirlərin görülməsinin təmin edilməsidir (maddə 12.1).

A4.7.2 Mümkün praktiki mülahizələr

119. Monitorinqin yuxarıda qeyd edilənlərdən əlavə faydaları mövcuddur. Buna görə də monitorinqdən aşağıdakı məqsədlərlə istifadə olunmalıdır:

- Gözlənilən və faktiki nəticələrin müqayisəsi, beləliklə, plan və ya proqramın icrası haqqında məlumatın təmin edilməsi
- Gələcək strateji ekoloji qiymətləndirmələrin (keyfiyyətə zəmanət vasitəsi kimi) təkmilləşdirilməsi üçün təcrübənin təmin edilməsi
- Müvafiq orqanlar tərəfindən müəyyən edilmiş ətraf mühit şərtlərinə riayətin yoxlanması.
- Mənfi təsirlərin qarşısının alınması, azaldılması və ya nəticələrinin yüngülləşdirilməsi üçün nəzərdə tutulmuş tədbirlər daxil olmaqla plan və ya proqramın təsvir edildiyi kimi icra edilib -edilmədiyinin yoxlanması.

120. Protokola monitorinqin kimin tərəfindən, harada nə vaxt və ya necə həyata keçirilməli olduğunda, nəticələrin əlçatan olmasının kim tərəfindən təmin edilməli olduğuna, monitorinqin predmetinə, hansı məlumatın ictimaiyyətə açıqlanmalı olduğuna (birbaşa nəticələr, yoxsa onların təhlilinin nəticələri), monitorinqin harada, hansı müddətdən bir və hansı vaxt çərçivəsində keçirilməli olduğuna həyata keçirilməli olduğuna, məlumatların ictimaiyyətə nə zaman açıqlanmalı olduğuna, monitorinq və məlumatın yayılması üçün hansı məlumatların istifadə edilməli olduğuna dair göstərişlər (plan və ya proqramın icrasının ətraf mühitə əhəmiyyəti təsirləri ilə bağlı ümumi təkliflər istisna olmaqla) yoxdur. Tərəflər mövcud monitorinq və ya informasiyanın əlsə edilməsi sistemlərindən istifadə edə, yaxud məxsusi olaraq SEQ məqsədləri üçün onları daha da möhkəmləndirə bilirlər.

121. Monitorinqin mahiyyəti plan və ya proqramların növlərindən asılı olaraq dəyişə bilər. Torpaqdan istifadə planını dövrü qaydada təkrar baxışdan keçirilməsi zamanı proqnozlaşdırılan nəticələrin həyata keçib-keçmədiyini bu məlumatları planın yeni variantını hazırlanması və qiymətləndirməsi zamanı istifadə etmək üçün izləmək tələb oluna bilər. Lakin çox vaxt plan və proqram səviyyəsində səbəb-nəticə əlaqəsinin müəyyən edilməsi çətin olur. Belə monitorinqin nəticələri plana növbəti baxış dövründə açıqlana bilər. Nəqliyyat infrastrukturunun inkişafı proqramının monitorinqi zamanı əsas diqqət gözlənilməz mənfi nəticələrin aşkara çıxarılmasına

yönəldilə bilər, burada məqsəd proqrama, yaxud proqram çərçivəsində ayrı-ayrı layihələrə düzəliş etməklə, bu vəziyyəti dərhal aradan qaldırmaqdır. Belə hallarda monitorinq müddəti əvvəlkinə nisbətən çox daha uzun ola bilər, monitorinq nəticələrinin ictimaiyyətə açıqlanması isə, məsələn, məlumatların müntəzəm və operativ qaydada proqramın internetdəki saytında dərc edilməsi ilə həyata keçirilə bilər.

122. AK rəhbər sənədinə əsasən, (§ 8.4) müşahidə olunan ekoloji nəticələrin ekoloji qiymətləndirmə zamanı aşkara çıxarılan ehtimal və mülahizələrə uyğun olub olmadığını yoxlanılması məqsədinə uyğunlaşdırılmış monitorinq metodlarından istifadə etmək tövsiyə olunur. Metodların seçimi üçün vacib meyarlardan biri də plan və ya proqramın icrasının nəticəsi olan gözlənilməz mənfi nəticələrin erkən müəyyən edilməsi, beləliklə, düzəliş tədbirlərin vaxtında görülməsi imkanındır. Bundan əlavə, qeyd edilir ki, monitorinq nəticəsində əldə edilməli olan məlumatın mahiyyəti (başqa sözlə, kəmiyyət və ya keyfiyyət haqda olması, təfərrüat dərəcəsi) plan və ya proqramın xarakter və xüsusiyyətlərindən, eləcə də ətraf mühit üçün proqnozlaşdırılan təsirlərdən asılıdır.

123. Tələb proqnozlaşdırılmamış mənfi təsirlərin müəyyən edilməsindən ibarət olsa da, monitorinq ətraf mühitin mühafizəsi haqqında hesabatda müəyyən edilmiş müvafiq əhəmiyyətli ekoloji təsirlərə əsaslanıla bilər. "Proqnozlaşdırılmamış" sözü gözlənilən bir təsirin gözlənilməyən miqyas və ya intensivliyinə şamil edilə bilər, məsələn enerji sektorunun inkişafı planının icrası nəticəsində kükürd dioksid emissiyasının gözləniləndən artıq olması. Lakin monitorinq proqramına əvvəlcədən nəzərdə tutulmamış nəticələrin aşkar edilməsi məqsədini daşıyan elementlər də daxil edilə bilər. Məsələn, çoxsaylı ekoloji parametrlər arasından təsadüfi seçmə yolu ilə aparılan yoxlama plan və ya proqramın təsirinə məruz qalacağı gözlənilməyən hər hansı parametrdə dəyişiklik olduğunu aşkara çıxara bilər.

124. AK rəhbər sənədində qeyd edilir ki, "icra, yalnız plan və ya proqramlar çərçivəsində nəzərdə tutulmuş layihələri (tikinti və istismar daxil olmaqla) deyil, həmçinin plan və ya proqramın (və ya onların icrasının) bir hissəsini təşkil edən digər fəaliyyətləri (məsələn, davranış statistikaları və ya idarəetmə sistemlərinin formalaşdırılması) əhatə edir" (§ 8.9).

125. Protokolda əvvəlcədən nəzərdə tutulmamış nəticələrin aşkar olunması halında hansı tədbirlərin görülməsinə yer verilmir. Nəticədə plan və ya proqrama düzəliş etmək qərarı qəbul edilərsə, 2 və 4-cü maddələrin tələbləri ödəndiyi təqdirdə, əlavə strateji ekoloji qiymətləndirmənin aparılması tələb oluna bilər.

126. Nəhayət, izlənməli olan mühüm təsirlərə transsərhəd təsirlər də daxil ola bilər. Espo Konvensiyasının layihə sonrası təhlil haqqında müddəalarından (maddə 7) belə təsirlərin monitorinqi ilə əlaqədar bir neçə ideya əxz oluna bilər. Hər hansı monitorinq nəticələrinin təsirə məruz qalmış Tərəflə bölüşdürülməsinə dair hər hansı tələb mövcud deyil, lakin bu məlumat asanlıqla əldə edilə bilməlidir, ərazisində monitorinqin təşkil edilməsi üçün təsirə məruz qalmış Tərəfin yardımı tələb oluna bilər.

127. Əsas SEQ vasitələri haqqında A5 Fəslə monitorinqli bağlı praktiki tövsiyələr təmin edir. AK rəhbər sənədinin 8-ci bölməsi və I Əlavəsinə monitorinq haqqında tövsiyələr daxildir. Həmçinin bax: Avropa İttifaqı Şəbəkəsi üçün Ətraf Mühitin Mühafizəsi haqqında Qanunun Tətbiqi və İcrası (IMPEL), yekun hesabat IMPEL LAYİHƏSİ: 2001/42/EC sayılı SEQ Direktivinin 10-cu

maddəsinin icrası, aşağıdakı ünvandan əldə edilə bilər:
http://ec.europa.eu/environment/eia/pdf/impel_final_report.pdf.

Fəsil A5

ƏSAS SEQ VASİTƏLƏRİNİN İCMALI

A5.1 FƏSLƏ GİRİŞ

Protokolda "əhalinin sağlamlığı daxil olmaqla ətraf mühit" termini istifadə edilir. Vəsaitdə təkrara yol verməmək üçün yalnız "ətraf mühit" termini istifadə edilir, lakin bu hər zaman həm də "əhalinin sağlamlığı" kimi başa düşülməlidir. Sağlamlıq məsələləri haqqında daha ətraflı məlumat üçün bax: Əlavə A1.1.

1. Bu fəsildə SEQ Protokolunun prosedur və prinsiplərinin (A2 və A4 Fəsillərində təsvir edilən) həyata keçirilməsi və beynəlxalq səviyyədə tanınmış qabaqcıl təcrübə standartlarına uyğunluq üçün qiymətləndirmənin necə aparılmalı olduğu təsvir olunur.

2. Fəsil aşağıdakı məsələlərə işıq salan üç bölmədən ibarətdir:

- SEQ və plan və ya proqramın hazırlanması prosesi arasında qarşılıqlı əlaqə, xüsusən onların əsas yanaşmaları və metodoloji çərçivələri (Bölmə A5.2)
- Plan və proqramın hazırlanması prosesinin effektivliyinin artırılması üçün SEQ zamanı istifadə oluna biləcək analitik yanaşma və alətlər (Bölmə A5.3)
- Plan və proqramın hazırlanması prosesinin effektivliyinin artırılması üçün SEQ zamanı istifadə oluna biləcək ictimaiyyətin iştirakı yanaşması və alətləri (Bölmə A5.4)

A5.2 ANALİTİK VƏ MARAQLI TƏRƏFLƏRİN SEQ PROSESİNƏ CƏLB EDİLMƏSİ ALƏTLƏRİ

A5.2.1. Giriş

3. Protokol təhlil və ya konsultasiyaların necə aparılmalı olduğunu müəyyən etməyən prosedür çərçivə sənədidir. Bununla belə, Protokolda metodoloji mətnaltı fikirlərə və ya məzmunu rast gəlmək olar.

4. Bu baxımdan qeyd edilməlidir ki, SEQ-in yerinə yetirilməsi üçün vahid ən yaxşı metodologiya yoxdur və SEQ zamanı istifadə oluna bilən çoxsaylı analitik və konsultasiya alətləri mövcuddur. Bu alətlər üç əsas mənbədən qaynaqlanırlar:

- Ətraf mühitə təsirin qiymətləndirilməsi zamanı istifadə olunan SEQ çərçivəsində tələb olunan əhatəlilik dərəcəsi və miqyasa uyğunlaşdırılmış alətlər.
- Siyasətlərin təhlili, plan qiymətləndirməsi, plan və ya proqramların hazırlanması üçün istifadə olunan, Protokol tələblərinə uyğun təhlilin aparılması üçün adaptasiya olunmuş alətlər.
- Protokolun tələblərinə uyğun olaraq, insan sağlamlığına əsaslı təsirlərin nəzərə alınması məqsədi ilə İnsan Sağlamlığına Təsirlərin Qiymətləndirilməsi (HIA) zamanı istifadə olunan alətlər.

5. Hər halda SEQ metodları və yanaşmaları konkret plan və ya proqram çərçivəsində həll ediləcək problemlərə müvafiq olmalıdır. Yanaşma işlərin miqyasının müəyyən edilməsi mərhələsində seçilir.

6. A3 fəslində təsvir edildiyi kimi, Protokol gələcək inkişaf layihələri üçün zəmin yaradan müəyyən olan və proqrama şamil edilir. Bu kontekstdə layihələrin ətraf mühitə təsirlərinin qiymətləndirilməsi zamanı istifadə olunan metodlar müəyyən növ torpaqdan istifadə növlərini və ya layihələri şərtləndirən plan və proqramların strateji ekoloji qiymətləndirməsi üçün, başqa sözlə, səbəb-nəticə əlaqəsinin asanlıqla müəyyən edilə bildiyi hallarda adaptasiya oluna və istifadə edilə bilərlər. Belə hallarda aşağıdakı alətlər müvafiq hesab edilə bilər:

- Rəsmi və qeyri-rəsmi yaddaş siyahıları.
- Təsir matrisləri.
- Təsir sxemləri.
- Precedentlərin müqayisəsi və kollektiv ekspert qiymətləndirmələri
- Layların üst-üstə yerləşdirilməsi və Coğrafi Məlumat Sistemləri.
- Proqnoz modelləşdirməsi
- İstismar dövrünün qiymətləndirilməsi
- Çoxmeyarlı təhlil

7. Plan və proqramların, yaxud onların ayrı-ayrı komponentlərinin ətraf mühitə təsiri dolayı və ya ümumiləşdirilmişdirsə, strateji təşəbbüslərin və ya planların qiymətləndirilməsi üçün istifadə olunan alətlər daha münasib hesab oluna bilər. Strateji təşəbbüslərin və ya planların qiymətləndirilməsinə aşağıdakılar nümunə ola bilər:

- Siyasət və ya hüquqi normaların gözdən keçirilməsi.
- SWOT- təhlil (ingilis dilində güclü tərəflər, zəifliklər, fürsətlər və təhlükələr mənasını verən sözlərinin baş hərflərinin birləşməsi) və məhdudiyət və fürsətlərin sxematik təsvirinə digər yanaşmalar
- Ssenarilərin hazırlanması.
- Təzad və sinergizm matrisləri.
- Qərar ağacları.
- Tendensiyaların təhlili və ekstrapolyasiya
- Təqlidi modelləşdirmə
- Alternativlərin qiymətləndirilməsi. Müqayisəli risk qiymətləndirməsi

8. Xatırlatmaq vacibdir ki, bir çox hallarda eyni qiymətləndirmə metodu bütün ekoloji təsirlərə uyğun gələ bilər.

9. Lakin plan, proqram və ya onların ayrı-ayrı komponentlərinin sağlamlığa təsiri əhəmiyyətli olduqda, əhalinin sağlamlığına təsirlərin qiymətləndirilməsi zamanı istifadə olunan alətlər daha uyğun hesab oluna bilər. Sağlamlığa təsirlərin qiymətləndirilməsi metodlarına aşağıdakılar nümunə ola bilər:

- Sağlamlığa zərərli maddələrin yaddaş siyahısı (çeklist)
- Riskin kəmiyyət və keyfiyyət qiymətləndirməsi.
- Sağlamlıq riskinin qavranılmasının araşdırılması
- Riskin xarakteristikası və risk haqqında məlumatların çatdırılması metodları və alətləri
- İnsan sağlamlığının və ətraf mühitə qarşı risklərin, eləcə də insan sağlamlığına təsirlərin ekoloji determinantlarının sürətli qiymətləndirilməsi metodologiyaları.

10. İstisna hallarda qərar qəbulu kontekstində sağlamlıq göstəriciləri sisteminin modelləşdirilməsi zamanı DPSEEA (təkanverici qüvvələr – Təzyiq – Vəziyyət – Təsirə məruz qalma – Təsir – Fəaliyyət) modelinin tətbiqi faydalı ola bilər. Lakin DPSEEA modelinin məhdudiyətlərini, xüsusən də onun mürəkkəbliyini və kifayət qədər dəqiq olmamasını qeyd etmək vacibdir.

A5.2.2 SEQ və plan və proqramların metodoloji nöqtəyi-nəzərdən hazırlanma prosesi

11. A2 fəslində qeyd edildiyi kimi, SEQ və plan yaxud proqramının hazırlanması prosesi qarşılıqlı əlaqəli funksiyaları vasitəsi ilə bir-birlərini tamamlayırlar. Onların sıx qarşılıqlı əlaqəsini nəzərə almaqla, plan yaxud proqramın hazırlanması zamanı istifadə olunan təhlil və konsultasiya alətləri SEQ zamanı istifadə üçün adaptasiya edilə bilər.

12. Kiçik düzəlişlərlə ətraf mühitə müvafiq təsirlərin təhlili üçün adaptasiya oluna biləcək alətlərə aşağıdakılar nümunə ola bilər:

- Kontekst və başlıca problemlərin müəyyən edilməsi alətləri (yaddaş siyahıları\, SWOT-təhlillər, matrislər)
- Alternativlərin hazırlanması alətləri (ssenarilərin hazırlanması və ya nəticələr əsasında planlaşdırma)
- Təsirlərin qiymətləndirilməsi alətləri (modelləşdirmə, GIS və s.), yaxud alternativləri müqayisə etmək və qənaətləri təqdim etmək imkanı verən alətlər (çoxmeyarlı təhlil, xərc-gəlir təhlili və s.)

13. Buna görə də ilk növbədə plan və ya proqramların hazırlanması zamanı istifadə olunan hansı metodların ətraf mühitə təsirlərin qiymətləndirilməsi məqsədi ilə tətbiq oluna biləcəyi qiymətləndirilməli, beləliklə Protokola əsasən tələb olunan məlumat əldə edilməlidir.

14. Bu və ya digər yanaşma və ya metodun istifadəsi haqqında qərar hər bir hal üçün fərdi qaydada, plan yaxud proqramın mahiyyəti, məlumatlar və miqyas nəzərə alınmaqla, qərar qəbulu prosesinə yardım amili, plan və proqramın hazırlanması prosesinin təkmilləşdirilməsi hesaba qatılmaqla qəbul edilməlidir. Məsələn, torpağın istifadəsi planların strateji ekoloji qiymətləndirməsində bir qayda olaraq, müəyyən bir ərazidə mövcud resurs potensialı, ekoloji potensial və məhdudiyətlə əsas götürülür. Əsas SEQ vasitələrinin icmalı Bu zaman GIS (Coğrafi Məlumat sistemi), yaşayış mühitinin analizi, yaxud həssas yerlərin xəritələşdirilməsi kimi alətlərin köməyi ilə yerli səviyyədə ilkin vəziyyətin, eləcə də təklif edilən dəyişikliklərin ekoloji nəticələrinin diqqətlə öyrənilməsi tələb olunur. Əksinə, sektor plan və ya proqramlarının strateji ekoloji qiymətləndirilməsi zamanı birləşmiş təsirlərə daha çox diqqət yetirilir, məsələn, Kyoto protokolunda müəyyən edilmiş məqsədlər nəzərə alınmaqla, havanın keyfiyyətində və ya karbon emissiyalarında artışı³⁶.

15. Bu nümunələr SEQ-in planlaşdırma prosesinin kontekstinə və xarakteristikasına uyğunlaşdırılması haqqında yuxarıda verilən tövsiyəyə aydınlıq gətirir. Plan və ya proqramın hazırlanması zamanı istifadə olunan alətlərin SEQ ilə inteqrasiyasına optimal yanaşmanın seçilməsinə istiqamət verilməsi üçün aşağıdakı qaydalar faydalı ola bilər:

- Müəyyən plan, yaxud proqramın hazırlanmasının əsasında dayanan məntiqi, analitik metodları, maraqlı tərəflərin cəlb edilməsi alətlərini təhlil edin.

³⁶ Bax: http://unfccc.int/kyoto_protocol/items/3145.php.

- Plan və ya proqramın hazırlanmasında istifadə olan metod və alətlərdən hansıların Protokolun tələblərinə cavab verən məlumatların toplanmasını təmin edəcəyini müəyyən edin.
- Bu metod və alətlərin hansı yolla adaptasiya oluna biləcəyini qiymətləndirin. SEQ çərçivəsində əlavə təhlil və konsultasiya zərurətini qiymətləndirin və adekvat alətləri seçin.

A5.2.3 Müvafiq alətin seçilməsi

16. SEQ alət və metodlarının seçilməsi daha sonra plan və ya proqramın hazırlanması və qərar qəbulu zamanı istifadə edilə biləcək məlumatın keyfiyyəti baxımından birinci dərəcəli əhəmiyyətə malikdir.

17. Bu bölmənin giriş hissəsində qeyd edildiyi kimi, sistemli və ətraflı təhlilin aparılması üçün vahid ən yaxşı metodologiya mövcud deyil. Lakin əslinə baxanda SEQ-in yerinə yetirilməsi üçün SEQ tapşırıqlarına cavab verən ən sadə alətlərdən istifadə edilməlidir. Əlbəttə, bir çox hallarda məlumatın əldə olunması, ətraf mühitə təsirlərin proqnozlaşdırılması üçün daha mürəkkəb metodlardan istifadə etmək lazım gəlir (məsələn, yol tikintisi proqramlarının hazırlanması üçün nəqliyyat simulyasiya modelləri). Lakin "mümkün qədər sadə" qaydası yenə də keçərlili və həddən artıq mürəkkəb təhlillərdən yayınmaq baxımından vacibdir.

18. Həmçinin yadda saxlamaq vacibdir ki, seçilmiş metodlar potensial təsirlərin zaman və məkan xüsusiyyətlərinin adekvat şəkildə nəzərə alınması məqsədi ilə mövcud məlumatlara və miqyasa uyğunlaşdırılmalıdır. Metodların səbəb-nəticə əlaqələri haqqında məlumatların çatışmazlığından irəli gələn qeyri-müəyyənliklərin, çatışmayan məlumatların, yaxud konkret sahə və ya ərazinin inkişafına əhəmiyyətli təsir göstərə biləcək, naməlum inkişaf tendensiyalarının nəzərə alınmasına imkan verməlidir.

19. Müxtəlif metodların istifadəsi ilə əldə olunmuş məlumatın nəzərdə tutulan qərara aidiyyəti olmalıdır, məlumat güzəştli qərarların müqayisəsinə yardım etməlidir. Alınmış məlumat həmçinin ətraf mühitə təsirlərin azaldılmasından və müsbət təsirlərin maksimum dərəcədə artırılmasından ibarət daha optimal nəticənin əldə edilməsinə kömək edəcək praktikada həyata keçirilə biləcək inkişaf alternativləri təklif etməlidir.

A5.3 ƏSAS ANALİTİK ALƏTLƏRİN İCMALI

20. Bu bölmədə SEQ çərçivəsində istifadə edilən biləcək analitik metodlar və alətlər haqqında daha ətraflı xülasəyə yer verilir. Bu metodologiya layihələrin ətraf mühitə təsirlərinin qiymətləndirilməsi, siyasətlərin qiymətləndirilməsi və sağlamlığa təsirlərin qiymətləndirilməsi metodlarına əsaslanır. İstifadənin asanlaşdırılması üçün bu xülasə A4.2 Bölməsində nəzərdən keçirilən, ətraf mühitin mühafizəsi haqqında hesabatın əsas mərhələləri və tapşırıqlarına müvafiq alt bölmələrə ayrılmışdır. Bu alətlər menyusu müfəssəl deyildir və, plan yaxud proqramın hazırlanması, məntiqi, eləcə də nəzərdən keçirilən təsirlərin xarakteri nəzərə alınmaqla, konkret layihənin konteksti daxilində adaptasiya oluna bilər.

Tətbiq dairəsinin müəyyən edilməsi

21. Əhatə dairəsinin müəyyən edilməsi qiymətləndirilməli olan mühüm məsələləri müəyyən edir. Bir qayda olaraq, əhatə dairəsinin müəyyən edilməsi prosesində uzun problem və narahatlıqlar siyahısı potensial əhəmiyyətli məsələlərin qısa siyahısı ilə əvəz olunur.

22. Konkret plan və ya proqramın ətraf mühitə təsir dərəcəsinin, eləcə diqqət tələb edən, yaxud təklif edilən fəaliyyətin icrası zamanı meydana çıxma biləcək məsələlərin müəyyən edilməsi üçün aşağıdakı metodlardan istifadə edilə bilər:

- Plan və ya proqrama müvafiq ekoloji məqsədlərin və vəzifələrin müəyyən edilməsinə kömək etmək məqsədilə siyasətlərin nəzərdən keçirilməsi və hüquqi ekspertiza.
- Şəxsi təcrübə və presedentlərin müqayisəsi əsasında SEQ çərçivəsində nəzərə alınmalı olan mümkün təsirləri müəyyən edə bilən kollektiv ekspert qiymətləndirmələri.
- Müəyyən problemlərin plan və ya proqrama aidiyyəti olub-olmadığının müəyyən edilməsi üçün sadə bir üsul olan çek-listlər (yaddaş siyahıları). Çeklistlər potensial təsirlərin diqqətdən kənar qalmamasına yardım edir.
- SEQ çərçivəsində əsas məsələlərin müəyyən edilməsinə yaddaş siyahılarından daha sistemli qaydada yardım edən təsir, təzad və ya sinergizm matrisləri.
- Ətraf mühitə qarşı SEQ çərçivəsində ələ alınma biləcək müvafiq təhdidləri, eləcə də ətraf mühitlə bağlı fürsətləri aşkara çıxara biləcək SWOT təhlili
- Məkanla bağlı əsas problemləri və qiymətləndirmənin coğrafi sərhədlərini müəyyən edə bilən GIS və layların üst-üstə yerləşdirilməsi sxemi
- Əsas birbaşa və dolaylı təsirləri, eləcə də qiymətləndirmənin sistemlə bağlı sərhədlərini müəyyən edə bilən qərar ağacları və təsir sxemləri.
- “Beşikdən qəbirəcən” yanaşması əsasında bütün faydalı və ziyanlı fəaliyyətləri, eləcə də ekoloji nəticələrin qiymətləndirilməsi məqsədilə sistem sərhədlərinin düzgün müəyyən edilib-edilmədiyini təsbit edə bilən istismar dövrü qiymətləndirməsi.

23. Çox vaxt SEQ çərçivəsində ətraf mühitə plan və ya proqramla əlaqədar təsirlərin bütün növlərinin nəzərdən keçirilməsi, ya gərəkli, ya mümkün olmur, ya da tələb olunmur, bununla belə, bəzi təsirlərin nə üçün nəzərə alınmadığı hər zaman aydınlaşdırılmalıdır. Əvəzində SEQ məqsədlərinin həyata keçirilməsi üçün göstəricilərdən və ya yol göstərici suallardan istifadə etməklə, qiymətləndirmənin aparılması yetərli ola bilər (Bax: Haşiyə A4.2).

Kontekst və ilkin məlumatların təhlili

24. İlk vəziyyətin təhlilinin məqsədi planın və ya proqramın icrasının nəticələrinin qiymətləndirilməsi üçün istinad nöqtəsinin müəyyən edilməsidir. Adətən belə təhlil ətraf mühitin cari vəziyyətinin, eləcə də plan və ya proqramın icrası baş tutmayacağı halda bu vəziyyətdə ehtimal olunan dəyişikliyin təsvirini nəzərdə tutur. Bu baxımdan qarşıda duran başlıca məsələ hazırlanan plan və ya proqramın, eləcə də strateji ekoloji qiymətləndirmənin aid olduğu sektor və ya ərazi daxilində ətraf mühitin vəziyyətindəki dəyişiklik tendensiyalarının təhlili və ekstrapolyasiyasıdır. Əsas SEQ alətlərinin icmalı Başlıca cari problemlərin, uzunmüddətli

tendensiyaların əks etdirilməsi zərurəti, eləcə də plan yaxud proqramın hazırlanması və SEQ prosesi üçün ənənəvi zaman və resurs məhdudiyyətləri nəzərə alınmaqla, ilkin vəziyyətin təhlili adətən artıq mövcud məlumatlar əsasında aparılır.

25. Məlumatların əldə edilməsi üçün çoxsaylı vasitələr mövcuddur məsələn:

- Yerli səviyyədə ətraf mühitin keyfiyyətinin araşdırılması. Bu alətdən çox vaxt layihə səviyyəsində ətraf mühitə təsirlərin qiymətləndirilməsi üçün müvəffəqiyyətlə istifadə olunur və onun yalnız yerli, spesifik plan və proqramların strateji ekoloji qiymətləndirməsi üçün tətbiqi praktiki baxımdan tamamilə mümkündür. Belə araşdırmalar yalnız cari vəziyyət haqqında təsəvvür yaradır və uzun müddətli tendensiyaların qiymətləndirilməsinə imkan vermirlər, bunun özü də onların SEQ çərçivəsində istifadəsini məhdudlaşdırır.
- Ekoloji məqsəd və standartların həyata keçirilməsi işinin gedişatı haqqında hesabatlar artıq mövcud ekoloji məqsəd və vəzifələrin icrası ilə əlaqədar nailiyyətlər və maneələr haqqında faydalı təsəvvür yarada bilər. (Çox vaxt ətraf mühitin vəziyyəti haqqında hesabatın və ya ətraf mühitin monitorinqi sisteminin bir hissəsi olan) belə hesabatlar adətən ölkədə qəbul edilmiş müəyyən öhdəliklərə müvafiq konkret daxili göstəricilərə əsaslanır.
- Ətraf mühitin ilkin vəziyyət göstəricilərinin dəyişmə tendensiyası adətən toplu göstəricilərə əsaslanır və əsas hərəkətverici amilləri, təzyiqləri, vəziyyətləri, təsir növlərini və cavab tədbirlərinin səciyyəvi xüsusiyyətlərini ölçməyə kömək edir. Avropa Ətraf Mühitin Mühafizəsi Agentliyi və ya İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatı (İƏİT) kimi təşkilatların bənzər ilkin göstəricilərin istifadə edildiyi beynəlxalq müqayisəli araşdırmalarından müəyyən faydalı göstəricilər əxz oluna bilər.
- Əhalini sağlamlıq vəziyyəti ilə bağlı araşdırmalar hazırlanan olan və ya proqramın aid olduğu sektor və ərazilərdə mövcud problemləri müəyyən etməyə kömək edir. Məsələn, nəqliyyat sisteminin inkişafı planının strateji ekoloji qiymətləndirilməsi çərçivəsində havanın çirklənməsi, səs-küy yollarda baş verən qəza hallarının və s. həddən artıq olmasının əhaliyə təsir tendensiyası təhlil edilə bilər; adətən hesab olunur ki, bu məsələlər nəqliyyatın mövcudluğu ilə birbaşa əlaqəlidir. Lakin nəqliyyat sisteminin inkişaf planının strateji ekoloji qiymətləndirməsi ürək-qan-damar sistemi xəstəlikləri, psixososial sağlamlıq vəziyyəti, yaxud artıq çəki kimi daha geniş və dolaylı sağlamlıq təsirlərini ortaya çıxara və onların nəqliyyatla əlaqədar problem (məsələn, yetərsiz fiziki aktivlik, yeni zamanda piyada və ya velosipedlə gəzintilərin azlığı və s.) olub-olmadığını araşdırma bilər. Mürəkkəb səbəb-nəticə əlaqələrin mövcudluğu ilə əlaqədar olaraq, belə dolaylı təsirlərin qiymətləndirməsi ehtimallara əsaslanır. Belə hallarda qiymətləndirmə əldə edilmiş qənaətlərin bütün məhdudiyyət və qeyri-müəyyənliklərini etiraf etməlidir.

Alternativlərin hazırlanmasına və müqayisəsinə töhfə.

26. Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında hesabat plan və ya proqramın və onların rəasional alternativlərinin icrasının ehtimal olunan mühüm ekoloji nəticələrini müəyyənləşdirməli, təsvir etməli və qiymətləndirməlidir (maddə 7). SEQ proses əhatə dairəsinin müəyyən edilməsi

mərhələsində icra edilməyə başlayan, məqsədəuyğun alternativlərin hazırlanmasında və müəyyən edilməsində potensial əhəmiyyətli rol oynayan prosesdir. Əsas alternativlərin nəticələrinin müqayisəsi həlledici əhəmiyyətə malikdir, bu müqayisə vasitəsi ilə SEQ ətraf mühitin mühafizəsi və davamlı inkişaf məsələlərinə daha çox diqqət çəkməklə plan və ya proqramların hazırlanması prosesinin keyfiyyətinə təsir edə bilər. Alternativlərin hazırlanması məqsədini daşıyan əsas alətlərə aşağıdakılar daxildir:

- Əsas alternativləri müəyyənləşdirə və ya hazırlaya bilən kollektiv ekspert qiymətləndirmələri, məsələn, seminarlar və ya konfranslar vasitəsi ilə.
- Dəqiq coğrafi sərhədləri olan alternativlərin hazırlanmasına və optimallaşdırılmasına yardım edə biləcək GIS və layların üst-üstə yerləşdirilməsi
- Gələcək inkişafa təsir edən ən qeyri-müəyyən və vacib hərəkətverici qüvvələri əks etdirən versiyaları təsvir edən ssenarilərin hazırlanması .
- Təklif olunan variantların (ekstremal ssenarilərdən başlamaq mümkündür) əsas xüsusiyyətlərinin illüstrasiya edilməsinə, həyata keçirilə bilməyəcək təkliflərin istisna edilməsinə imkan verən, seçilmiş variantları birləşdirməyə ya optimalaşdırmağa kömək edən simulyasiya
- Fərqli materiallara və enerji axınlarına (məsələn, tullantıların idarə edilməsi və ya enerjiden istifadənin tənzimlənməsi sahələrində) əsaslanan alternativlərin müəyyən edilməsinə kömək edən istismar dövrü qiymətləndirməsi

27. Alternativlərin formalaşdırılması SEQ çərçivəsində ekoloji amillərin plan və ya proqramların hazırlanması prosesinə inteqrasiyasında həlledici məqamdır. Birinci addım təklifin məqsədlərinə cavab verən bir sıra rəşional alternativlərin müəyyən edilməsi və onların ekoloji aspektlərinin icmalının hazırlanmasından ibarətdir. Alternativlərə heç bir fəaliyyətin yerinə yetirilməməsi variantı da daxil olmalıdır. Məcburi olmasa da, praktikada həyata keçirilə bilən ən yaxşı ekoloji variantın da daxil edilməsi faydalı olardı. Praktikada həyata keçirilə bilən ən yaxşı ekoloji variant ətraf mühitə təsir edən güzəştli qərarların dəqiqləşdirilməsinə, eləcə də seçim üçün əsasın müəyyən edilməsinə kömək edir.

28. A4.2 bölməsində qeyd edildiyi kimi, bütün alternativlər öz xüsusi təsirlərinə və plan yaxud proqramın müvafiq məqsədlərinin həyata keçirilməsində göstərdikləri töhfəyə əsasən təhlil edilə və qarşılıqlı surətdə müqayisə oluna bilər. Beləliklə, alternativlərin hazırlanması adətən onların nəticələrinin qiymətləndirilməsi ilə sıx bağlı olur (müvafiq olaraq, bu iki iş eyni mərhələdə yerinə yetirilir və A4.2-ci bölmədə nəzərdən keçirilir), eyni zamanda alternativlərin hazırlanması üçün istifadə olunan bəzi analitik metodlar həmçinin nəticələrin proqnozlaşdırılması üçün istifadə oluna bilər (və aşağıda sadalanan alətlərdən bəziləri yuxarıdakı siyahıda sıralanan alətlərlə üst-üstə düşür). Ən çox istifadə olunan alətlər sırasına aşağıdakılar daxildir:

- Gözlənilən təsirlərin miqyasını və xarakteristikasını təhlil edə bilən kollektiv ekspert qiymətləndirməsi.

- Təklif edilən variantların ətraf mühitə və insanların sağlamlığına təsirlərinin əsas növlərini, eləcə də onların birləşmələrini və müvafiq ətraf mühitin və əhalinin sağlamlığının qorunması məqsədləri ilə ziddiyyətlərini təsvir etməyə kömək edən təsir, təzad və sinergizm matrisləri.
- Ətraf mühitin vəziyyətində ehtimal olunan dəyişiklikləri, başqa sözlə, ətraf mühitin vəziyyətində yaranmış təzyiq nəticəsində ortaya çıxan tendensiyaları təsvir edə bilən tendensiya təhlilləri və ekstrapolyasiya.
- Təşəbbüslərin həyata keçirilməsinin müəyyən bir əraziyə təsirlərini, eləcə də kumulyativ və sinergik təsirləri müəyyən etməyə kömək edən GIS və layların üst-üstə yerləşdirilməsi
- Təklif edilən variantlar çərçivəsində daxil olan və məxaric olunan resurs axınlarını hesablamağa kömək edən istismar dövrü qiymətləndirmələri.

29. Qərarın qəbulu üçün əsas alternativlərin müqayisəsinin n sadə üsulu onların müsbət təsirlərinin (mənfəətlərini) və mənfi təsirlərinin (problem və ya risklər) təsviri və onlar haqqında aydın təsəvvürün əldə edilməsidir. Belə müqayisə hər bir halda qısa-qeyri-texniki icmalın bir hissəsi kimi tələb olunur. Variantların müqayisəsinə asanlaşdıran digər texnikalar aşağıdakılardır:

- Təklif edilən alternativlərin və ya onların müvafiq ekoloji məqsədlərinin təsirlərini təsvir edən matrislər
- Təklif edilən alternativləri və ya onların təsirlərinin təsəvvür edilməsinə imkan yaradan GIS və layların üst-üstə yerləşdirilməsi
- Alternativ variantları bir neçə meyara əsasən qiymətləndirə və bu ayrı-ayrı qiymətləndirmələri bir ümumi qiymətləndirmədə birləşdirə bilən çoxmeyarlı təhlil.
- Təklif edilən strategiyanın icrasından irəli gələn mənfəət və onun müəyyən müddət ərzində həyata keçirilməsi üçün tələb olunan xərclər arasında nisbəti öyrənməyə imkan verən xərc-gəlir təhlili
- Təklif olunan alternativlərin material və enerji axınlarına təsirini təsvir edə bilən istismar dövrü qiymətləndirməsi.
- Ətraf mühit şərtlərinin simulyasiyası ilə təsirlənin həcmi müəyyən edə bilən proqnoz modelləşdirməsi

30. Strateji səviyyədə həyata keçirilən bütün təhlillərdə qaçılmaz surətdə ortaya çıxan qeyri-müəyyənliklər nəzərə alınmaqla, hər zaman həssaslı təhlilinin aparılması tələb olunur. Belə təhlil ehtimalların dəyişməsinin səbəb olduğu təsirləri sınaqdan keçirməyə və beləliklə, qiymətləndirmənin düzgünlüyünü dəyərləndirməyə imkan verir.

31. A5.1 Əlavəsində seçilmiş metodlar haqqında daha ətraflı məlumat verilir. Aşağıda A5.1 cədvəlində bu metodların spesifik xüsusiyyətləri əks olunur.

Cədvəl A5.1: Əsas analitik vasitələrin icmalı SEQ prosesi çərçivəsində tətbiqi

Analitik alətlər	SEQ prosesi çərçivəsində tətbiq					Əsas xüsusiyyətlər				
	Problemlərin və təsirlərin müəyyən edilməsi	Kontekst və ilkin məlumatların təhlili	Alternativlərin hazırlanmasına yardım	Təsirlərin qiymətləndirilməsi	Qərar qəbulu məqsədi ilə variantların müqayisəsi	Məlumata olan tələbat	Vəsait və vaxtla bağlı tələblər	İctimaiyyət üçün şəffaflıq	Qeyri-müəyyənliklərin öhdəsindən gələ bilmək	Sağlamlıq problemlərinin həll edilə bilməsi
Ekoloji, hüquqi və siyasi ekspertiza	✓	✓				0	\$	⊖		XX
SWOT təhlili	✓	✓			✓	0	\$	⊖	•	XX
Yaddaş siyahıları	✓					0	\$	⊖	•	X
Matrislər	✓		✓	✓	✓	0	\$	⊖	•	X
Qərar ağacları, təsir sxemləri	✓	✓			✓	0	\$	⊖		XX
Layların üst-üstə yerləşdirilməsi və GIS	✓	✓	✓		✓	00	\$\$	⊖		X
Tendensiyaların təhlili və ya ekstrapolyasiya		✓		✓		0	\$	⊖	•	X
Kollektiv ekspert qiymətləndirməsi	✓	✓	✓	✓	✓	0	\$	⊖	•	XX
Modelləşdirmə			✓	✓		00	\$\$	⊖	•	X
Ssenarilərin hazırlanması	✓		✓	✓		00	\$\$	⊖	•	XX
İstismar dövrü qiymətləndirilməsi	✓	✓	✓		✓	00	\$\$	⊖		
Xərc-gəlir təhlili			✓		✓	00	\$\$	⊖		
Çoxmeyarlı təhlil			✓		✓	00	\$\$	⊖	•	X

Açar:

Tətbiq	✓	Tətbiq edilə bilər
Məlumata olan tələbat	0	Daha az
	00	Daha çox
Vəsait və vaxt tələbi	\$	Daha aşağı
	\$\$	Daha yuxarı
İctimaiyyət üçün şəffaflıq	⊖	Aşağı
	⊖	Orta
	⊖	Yüksək
Qeyri-müəyyənliklərin öhdəsindən gələ bilmək	•	Qabil
Sağlamlıq problemlərinin həll edilə bilməsi	X	Aşağı
	XX	Yüksək

A5.4 ƏSAS İCTİMAİ İŞTİRAK ALƏTLƏRİNİN İCMALI

32. Protokolda ictimaiyyətin məlumat və konsultasiyalarda iştirak imkanının təmin edilməsi üçün ən vacib tələblər müəyyən edilir (bax: Bölmə A4.3). Bu müddəalar ətraf mühitə təsirlərin qiymətləndirilməsi üçün irəli sürülən tələbləri xatırlada bilər. Lakin qeyd etmək vacibdir ki, bəzi strateji ekoloji qiymətləndirmələrin miqyası, əhatə dairəsi və səviyyəsi SEQ çərçivəsində praktiki ictimai iştirak tədbirlərini ƏMTQ-dən əsaslı surətdə fərqləndirə bilər.

33. Böyük ehtimalla SEQ çərçivəsində ictimaiyyətin iştirakı müxtəlif əhali təbəqələrinin cəlb edilməsini nəzərdə tutacaq. Bəzi SEQ-lərin mürəkkəb mahiyyəti sadəcə problemlərin aşkara çıxarılmasına deyil, problemin həllinə yönəlmiş debatların təşkili metodlarından istifadəni tələb edir. SEQ-in bu aspektinin inkişaf etdirilməsi yaxın bir neçə il üçün çətin vəzifə təşkil edəcək.

34. Həddən artıq inkişaf imkanı yaratmaqla ictimaiyyəti çaşdırmamaq üçün seçilmiş metodlar imkan dairəsində ictimaiyyətin eyni vaxtda həm SEQ, həm də plan, yaxud proqramın hazırlanması prosesi çərçivəsində iştiraka cəlb edilməsinə imkan verməlidir. Bu alətlər aşağıdakılardan ibarət ola bilər:

- Məlumatın təmin edilməsi.
- Rəylərin toplanması.
- Aidiyyəti olan ictimaiyyət nümayəndələrinin birgə problem həlli prosesinə cəlb edilməsi.

35. İctimai iştirakın təmin edilməsi üçün çoxsaylı alətlər mövcuddur və bu müxtəlif metodlar çox vaxt cüzi dərəcədə adaptasiya olunduqlarına görə bir-birlərindən fərqlənirlər. Ən çox istifadə olunan alətlər A5.2 cədvəlində ümumi cizgilərlə təsvir olunur və A5.2 Əlavəsində ətraflı surətdə müzakirə olunur.

36. Həssas qrupların və fərdlərin qeyri-adekvat resursları və potensialı onların iştirakını məhdudlaşdırmaqla, buna görə bütün ictimaiyyətin iştirakını asanlaşdırmaq məqsədi ilə ictimaiyyətin cəlb edilməsi üçün münasib metodun seçilməsinə diqqət yetirilməlidir. Həssas qrupların seçilmiş alətdən istifadəsi çətin olarsa, SEQ-də yalnız daha çox resurslara malik qrupların və fərdlərin iştirak riski ilə yanaşı onların mövqelərinin bütövlükdə ictimaiyyətin problemlərini əks etdirməməsi təhlükəsi də yaranır.

Cədvəl A5.2: Əsas ictimai iştirak alətlərinin icmalı

	İmkan verir...			Əsas xüsusiyyətlər		
	Məlumatın təmin edilməsi	Rəylərin toplanması	Müştərək problem həlli	Adətən tətbiq üçün tələb olunan xərc	Problemləri həll etmək bacarığı	Rəyin bildirilməsinin asanlıığı
İctimai iştirak alətləri						
Rəylərin bildirilməsinə dəvət üçün bir sıra çap materialları	✓	✓		\$		☺
Təqdimatlar və sərgilər	✓	✓		\$		☺
Əməkdaşların iştirakı ilə təqdimat və sərgilər	✓	✓	✓	\$\$	•	☺
Məlumat xidməti üçün qaynar xətt	✓	✓		\$		☺
İnternet vasitəsi ilə konsultasiyalar	✓	✓	✓	\$	•	☺
Anketlər və rəy vərəqələri	✓	✓		\$\$		☺
Sorğular		✓		\$\$		☺
İctimai dinləmələr	✓	✓		\$		☺
Seminarlar	✓	✓	✓	\$	••	☺
Məsləhətçi komitələr	✓	✓	✓	\$	••	☺

Açar:

İmkan verir	✓	Bəli
Adətən tətbiq üçün tələb olunan xərc	\$	Daha aşağı
	\$\$	Daha yüksək
Problemləri həll etmək bacarığı	•	Aşağı
	••	Yüksək
Rəyin bildirilməsinin asanlıığı	☺	Orta
	☺	Yüksək

Fəsil A6

SİYASƏTLƏR VƏ QANUNVERİCİLİK

A6.1 FƏSLƏ GİRİŞ

Protokolda "əhalinin sağlamlığı daxil olmaqla ətraf mühit" termini istifadə edilir. Vəsaitdə təkrara yol verməmək üçün yalnız "ətraf mühit" termini istifadə edilir, lakin bu hər zaman həm də "əhalinin sağlamlığı" kimi başa düşülməlidir. Sağlamlıq məsələləri haqqında daha ətraflı məlumat üçün bax: Əlavə A1.1

1. Bu bölmədə Protokolun siyasət və qanunvericilikdən bəhs edən 13-cü maddəsi müzakirə olunur. Burada əsas diqqət plan və proqramların strateji ekoloji qiymətləndirməsinə deyil, Protokol "prinsip və element"lərinin tətbiqinə yönəldilir.

2. Siyasətlərin formalaşdırılması səviyyəsində strateji ekoloji qiymətləndirmə - Son irəliləyişlər, cari vəziyyət və gələcək perspektivlər, redaktə Barry Sadler. Kitab Regional Ekoloji Mərkəz tərəfindən Çexiyanın Ekologiya Nazirliyi üçün bu vəsaitə əlavə kimi hazırlanmışdır³⁷.

Hüquqi öhdəliklər

3. 13-cü maddə Tərəflərdən ekoloji amillərin siyasət və normativ aktların formalaşdırılması üzrə təkliflərin hazırlanması prosesinə mümkün dərəcədə inteqrasiya edilməsi və nəzərə alınması üçün "səy göstərməyi" tələb edir. Bu zaman Protokolun müvafiq prinsip və elementlərini nəzərə almaq zəruridir. Hər hansı Tərəf 13-cü maddəni icra edən zaman qərar qəbulunun şəffaf olması üçün praktik tədbirlər nəzərdə tutmalıdır.

4. Preambulada və aşağıdakı maddələrdə siyasətlər və qanunvericilik haqqında əlavə müddəalar əks olunur: maddə 1 (b) (məqsəd) və maddə 24.4 (qüvvəyə minmə). SEQ direktivində müvafiq müddəa mövcud deyil.

Siyasət və qanunvericilik nədir?

5. Protokolda "siyasət və qanunvericiliyin" tərfi verilmir, lakin siyasət bir qayda olaraq plan və proqramdan daha yuxarı səviyyədə dayanan və daha ümumi səviyyəli strateji təkliflər hesab olunur. Oksford ingilis dili lüğəti siyasətə aşağıdakı kimi tərif verir: "arzuolunan, sərfəli və məqsədəuyğun kimi qəbul, yaxud təklif olunan prinsip və ya fəaliyyət kursu"; [xüsusən də] dövlət və ya siyasi partiya və s. tərəfindən rəsmi qaydada həyata keçirilən kurs». Qanunvericiliyə isə belə tərif verilir: "qanunverici orqanın göstərişi və ya qanunvericilik aktının qəbulu". 13-cü maddədə göstərilir ki, bu maddəyə aid siyasət və ya qanunvericilik ətraf mühitə əhəmiyyətli təsir edəcəyi ehtimal edilənlərdir.

Təvsiyə

6. Protokolda ekoloji problemlərin siyasət və qanunvericiliyin hazırlanması prosesinə necə inteqrasiya olunacağı və necə nəzərə alınacağı haqda çox az məlumat verilir.

³⁷ Aşağıdakı ünvanadan əldə edilə bilər: <http://www.unece.org/env/eia/documents/PolicySEA/SEA of Policies volume.pdf>.

7. Bununla belə, davamlı inkişafa yardım potensialı ekoloji amillərin daha yüksək strateji səviyyələrdə qərar qəbulu prosesinə inteqrasiya edilə bilməsi halında əhəmiyyətli hesab olunur. Dəqiq müəyyən edilmiş prosesin yoxluğu isə ekoloji amillərin nəzərdən keçirilməsi və siyasət və qanunvericilik aktları ilə bağlı təkliflərin hazırlanması prosesinə inteqrasiyası zamanı yenilik nümayiş etdirməyə imkan verir. Ayrı-ayrı siyasət və qanunvericilik aktlarının fərqli mahiyyətini nəzərə alsaq, vəziyyətə uyğunlaşdırma məqsədi ilə asanlıqla dəyişə bilmə imkanı son dərəcə vacibdir. Beləliklə, bu, böyük potensiala malik həyacanverici və perspektivli bir işdir.

8. Ekoloji amillərin nəzərdən keçirilməsi və inteqrasiyası bir qayda olaraq siyasət və qanunvericilik aktlarının hazırlanması zamanı müxtəlif formalara ala bilər. Məsələn, siyasətə potensial ekoloji nəticələrin qiymətləndirilməsi, alternativlərin nəzərdən keçirilməsi və ictimaiyyətin iştirakı kimi elementlər daxil olmaqla, hazırlıq prosesinin bir hissəsi kimi müəyyən strateji ekoloji qiymətləndirmə forması tətbiq edilə bilər. Lakin, bu yanaşma hər zaman qanunvericilik kontekstində tətbiq edilə bilməyə bilər, belə ki qanunvericiliklə bağlı təkliflər Parlament tərəfindən nəzərdə tutulan qaydada və digər qanunvericilik prosedurlarına əsasən müzakirə olunur və nəzərdən keçirilir. Ekoloji məsələlər belə prosedurlar çərçivəsində ətraflı surətdə müzakirə oluna bilər, lakin Protokolda nəzərdə tutulan hər hansı bu cür rəsmi qiymətləndirmə, bir qayda olaraq, təklif olunan qanun qanunvericilik orqanlarının diqqətinə təqdim edilməzdən əvvəl aparılmalıdır. Bu vəziyyət ilə Protokolun "parlament və ya ölkə rəhbərliyi tərəfindən rəsmi prosedur əsasında" təsdiq edilən plan və proqramlar haqqında müddəaları arasında paralel mövcuddur. Belə hallarda SEQ plan və ya proqramın yekun variantının təsdiq edilmək məqsədi ilə rəsmi prosedurdan keçmək üçün təqdim edilməsindən əvvəl yerinə yetirilir.

9. 2-ci bənddə adı çəkilən nəşrdə də təsvir edildiyi kimi, vəsaitin internet saytında (http://www.unece.org/env/eia/sea_manual/welcome.html) müxtəlif ölkələr tərəfindən siyasət və qanunvericiliklə bağlı qəbul olunmuş müxtəlif yanaşmalar haqqında məlumatlarla tanış olmaq imkanı verən elektron keçidlər mövcuddur.

A6.2 MÜMKÜN YANAŞMALAR

10. Bu bölmədə Tərəfin 13-müddənin müddəalarına riayət etməsi şərti ilə, ekoloji amillərin siyasət və qanunvericilik aktları ilə bağlı təkliflərin hazırlanması prosesinə necə inteqrasiya edilməsi və nəzərə alınması haqda təklif irəli sürülür – aşağıda bu prosesə "nəzərdən keçirilmə və inteqrasiya" adı verilir.

11. Siyasət və qanunvericilik aktlarının strateji ekoloji qiymətləndirilməsi üçün qəti tələbin olmaması tərəflərə ekoloji amillərin nəzərdən keçirilməsi və inteqrasiyası məsələsinə daha geniş yanaşmağa, pilot araşdırmalar aparmağa və tədricən təcrübə və səriştə qazanmağa imkan verir. Məsələn, tərəflər ilk növbədə ətraf mühitə təsir (müsbət və ya mənfi) potensialı aşkar olan siyasət və qanunvericilik aktlarını nəzərdən keçirməyə üstünlük verə bilərlər. Tətbiq dairəsinin və əhəmiyyətlik dərəcəsi meyarlarının dəqiq müəyyən edilməsi daha sonrakı mərhələlərdə həyata keçirilə bilər.

12. Bununla belə, nəzərdən keçirmə və inteqrasiya prosesinin iki əsas xüsusiyyəti Protokolda açıq şəkildə öz əksini tapır - inteqrasiya zərurəti (maddə 1 (b) və (e)), şəffaflığın təmin edilməsi (maddə 13.3). Aşağıda Haşiyə A6.1-də inteqrasiyanın daha effektiv hala gətirilməsi və şəffaflığa təminat üsulları ilə bağlı təkliflər əksini tapır. Bu yanaşmaların icrasının praktiki metodlarına A5 fəslində yer verilir.

13. Plan və proqramlar üçün nəzərə alınacaq digər elementlər 4-12-ci maddələrdə təqdim edilir (başqa sözlə, 13.2-ci maddədə istinad edilən "prinsip və elementlər"):

- Tətbiq dairəsi və əhəmiyyətli təsirlərin müəyyən edilməsi.
- Əhatə dairəsinin müəyyən edilməsi və ətraf mühitin mühafizəsi haqqında hesabat.
- İctimaiyyətin iştirakı, ətraf mühiti mühafizə və səhiyyə orqanları ilə məsləhətləşmə və transsərhəd konsultasiyalar.
- Qərarın qəbulu.
- Monitorinq.

14. Lakin bu elementlərin sırf göstərilədiyi ardıcılıqda yerinə yetirilməli olduğu güman edilməməlidir. Çoxsaylı təkrarlanmalar, daha əvvəlki elementlərə qayıtmaq zərurətinin yaranması mümkündür. Bundan başqa elementlər birləşdirilə və ya üst-üstə düşə bilər. Məlumatların plan və proqrama nisbətən daha yüksək səviyyədə və daha təqribi şəkildə toplanması qaçılmazdır. Anolji qaydada nəticələrin hər hansı proqnozu və qiymətləndirməsinin dəqiqliyi də plan və ya proqrama nisbətən aşağı olacaq. Siyasət və qanunvericilik aktlarının strateji ekoloji qiymətləndirməyə bənzəyən bəzi qiymətləndirmə növləri üçün ətraf mühitin mühafizəsi haqqında ayrıca hesabatın hazırlanması təşviq edilmir. Əvəzində SEQ nəticəsində əldə edilmiş qənaətlər siyasət və ya qanunvericilik aktının hazırlanması prosesini müşayiət edən mövcud sənədlərə daxil edilir. Belə məlumatların daxil olduğu sənədlər ayrıca tanışlıq məqsədi ilə ictimaiyyət üçün əlçatan olmalıdır.

15. Tərəflər həmçinin əsas prinsipləri aşağıdakı A6.1 Cədvəlində əks olunan Siyasət, plan və proqram təkliflərinin ətraf mühitə təsirlərinin qiymətləndirilməsi haqqında Kanada Kabinet Direktivi üçün rəhbər sənəddən yararlı bilərlər³⁸.

16. Orxus Konvensiyasının iştirakçısı olan Tərəflər üçün aşağıda A6.2-ci Həşiyədə müzakirə olunduğu kimi, bu konvensiyanın 7 və 8-ci maddələrinin tətbiqi imkanı nəzərdən keçirilə bilər.

17. Nəhayət, Tərəflər siyasət və qanunvericilik aktlarına münasibətdə Protokolun tətbiqinə dəstək məqsədi ilə məsləhət və ya məlumat xidmətləri yarada bilərlər. Belə xidmətlər, məsələn, ekologiya nazirliyi, nazirlər kabineti, maliyyə nazirliyi yaxud digər mərkəzi idarələr tərəfindən, yaxud birgə təşkil oluna bilər.

Haşiyə A6.1: İnteqrasiya və şəffaflıq barədə təkliflər

İnteqrasiya "nəzərdən keçirilmə və inteqrasiya prosesinin" siyasət və ya qanunvericilik aktının hazırlanması prosesinin erkən mərhələlərində başladılmasını tələb edir. İnteqrasiya üçün effektiv başlanğıc nöqtəsi siyasət və ya qanunun məqsədlərinin daha geniş ətraf mühiti mühafizə məqsədləri ilə birləşdirilməsi ola bilər. İnteqrasiyanın effektivliyi aşağıdakı metodlarla artırıla bilər³⁹:

- Ləğvi mümkün olmayan qərarlar qəbul edilməmişdən əvvəl erkən başlanğıc.
- Ətraf mühitin mühafizəsinin nüfuzlu müdafiəçisinin siyasət və qanunvericilik aktının hazırlayan qrupa daxil edilməsi
- Qrup daxilində və qərarın qəbuluna görə məsul şəxslərlə nəzərdən keçirilmə və inteqrasiya prosesinin, o cümlədən hər hansı ekoloji qiymətləndirmənin necə istifadə olunacağına dair razılığın əldə edilməsi.
- Nəzərdən keçirmə və inteqrasiya prosesinin konkret siyasət və ya qanunvericilik aktının hazırlanması prosesinə, ələlxüsus onun qrafikinə uyğunlaşdırılması
- Ekoloji problemlərin müzakirəsinin genişləndirilməsi üçün ekoloji qiymətləndirmə prinsip və elementlərinin tətbiqinin məqsəd kimi müəyyən edilməsi.
- Ekoloji məsələlərin inteqrasiyasına dəstək məqsədi ilə şəffaflığın təbliğ edilməsi.

Şəffaflığa müxtəlif, məsələn aşağıdakı üsullarla nail olmaq olar⁴⁰:

- İctimaiyyətin nəticələr və səbəblər barədə məlumatlandırılması (ekoloji qayğılar nəzərə alınmaqla siyasət və qanunvericiliyin qəbul edilmə səbəbləri).
- İctimaiyyətin siyasət və ya normativ aktın hazırlanmasının ilkin mərhələlərində və ya inteqrasiya prosesində məlumatlandırılması, o cümlədən prosesin planlaşdırıldığı və ya başladığı haqqında xəbərdarlığın edilməsi
- Ətraf mühiti mühafizə və səhiyyə orqanları ilə siyasət və ya qanunvericilik aktının ətraf mühitə mümkün təsirlərinin qiymətləndirilməsinin nəticələri barədə konsultasiyaların erkən mərhələdə keçirilməsi.
- Təkcə müvafiq QHT-lər deyil, həm də geniş ictimaiyyət və zəruri olduqda Protokolun digər Tərəfləri daxil olmaqla ictimaiyyətin erkən mərhələdə iştirakı.

³⁸ Kanada Ekoloji Qiymətləndirmə Agentliyi (2000), Siyasət, plan və proqram layihələrinin ekoloji qiymətləndirilməsi haqqında Kabinet Direktivinin icrası üzrə rəhbər sənəd <http://www.ceaa.gc.ca/default.asp?lang=En&n=B3186435-1>.

³⁹ A3 fəslindəki müzakirə təkrar edilməklə

⁴⁰ Plan və proqramlara şamil edikən 7 – 11-ci maddələri təkrar etməklə

Cədvəl A6.1: Kanada tövsiyə sənədindən istiqamətləndirici prinsiplər

İstiqamətləndirici prinsiplər	
Erkən inteqrasiya	Ekoloji mülahizələrin təhlili siyasətlərin hazırlanması prosesinə tam inteqrasiya olunmalıdır... Davamlı inkişaf prinsiplərinə cavab verən keyfiyyətli qərarın qəbul edilməsinə yardım üçün ətraf mühitə təsirlər erkən, layihənin konseptual planlaşdırma mərhələsində, ləğv edilməsi mümkün olmayan qərarlar qəbul edilməmişdən əvvəl nəzərə alınmağa başlamalıdır. Bu yolla [SEQ] variantların təhlilinə dəstək verə, daha ətraflı nəzərdən keçirilməli olan məsələləri müəyyən edə bilər
Nəzərdən keçirilmə	Hər hansı [SEQ] üçün ən həlledici aspektlərdən biri yeni siyasətin hazırlanması prosesində alternativ variantların ətraf mühitə təsirlərinin qiymətləndirilməsi və müqayisə edilməsi imkanındır.... Bu müqayisə siyasətə edilən dəyişikliklərin ... ətraf mühitin məruz qala biləcəyi riskləri necə azalda biləcəyini müəyyən etməyə kömək edir.
Tələblərə uyğunlaşma potensialı	[Səlahiyyətli orqanlar] [SEQ-lərin] hansı yolla aparılacağını öz mülahizələrinə əsasən müəyyən edə bilərlər və öz şəraitlərini nəzərə almaqla analitik metod və alətləri adaptasiya etməyə və təkmilləşdirməyə təşviq edirlər.
Özünü qiymətləndirmə	Öz siyasət layihələrinin [Strateji Ekoloji Qiymətləndirməsinin] aparılmasına görə cavabdeh olan hər bir fərd [səlahiyyətli orqan] müvafiq olduqda, qiymətləndirmənin necə aparılmalı olduğunu müəyyən edir, qiymətləndirməni aparır və qiymətləndirmənin nəticələri barədə hesabat verir
Müvafiq təhlil səviyyəsi	Ətraf mühitə potensial təsirlərin təhlilinin miqyası gözlənilən təsirlərin səviyyəsi ilə üst-üstə düşməlidir.
Hesabatlılıq	[SEQ] dövlət tərəfindən ... açıq və hesabat vermək öhdəliyini ehtiva edən qərar qəbulu prosesinin bir hissəsi olmalıdır. Hesabatlılıq məqsədə uyğun olduqda, maraqlı şəxs və təşkilatların cəlb edilməsi [başqa sözlə, iştirakı], sənədləşdirmə və hesabatın verilməsi mexanizmləri vasitəsi ilə təbliğ edilməlidir.
Mövcud mexanizmlərdən istifadə	[SEQ zamanı, səlahiyyətli orqanlar] ətraf mühitə təsirin hər hansı növünü təhlili, zəruri hallarda ictimaiyyətin cəlb edilməsi, prosesin səmərəlilik qiymətləndirməsi və nəticələrin məruzə olunması üçün mövcud

	mexanizmlərdən istifadə etməlidirlər. Belə mexanizmlər həmçinin ətraf mühitə təsirləri haqqında hesabat üçün istifadə olunmalıdır.
--	--

İstinadlar

18. Aİ-də siyasətlərin hazırlanmasının dəstəklənməsi və strukturlarının formalaşdırılmasına yönəlmiş təsirlərin qiymətləndirilməsi prosesi üçün Baş Katibliyin dəstəyi daxil olmaqla, Aİ ekoloji amillərin siyasətlər və qanunvericilik aktları üçün təkliflərin hazırlanması prosesinə inteqrasiya edilməsi və bu prosesdə nəzərə alınması üçün bir sıra alətlər hazırlamışdır⁴¹.

19 Əlavə istinadlara Siyasət səviyyəsində ekoloji qiymətləndirmə — Son irəliləyişlər, cari vəziyyət və gələcək perspektivlər kitabında və bu Vəsaitin veb-saytında yer verilmişdir: (http://www.unece.org/env/eia/sea_manual/welcome.html).

20. Bundan əlavə, bəzi ölkələrdə sağlamlıq bağlı məsələlərin siyasət və qanunvericiliklə əlaqədar təkliflərin hazırlanması prosesinə inteqrasiyası və nəzərdən keçirilməsi metodları hazırlanmışdır. Birləşmiş Krallıqda istifadə olunan, sağlamlıq və rifah halının sadə ilkin qiymətləndirilməsi məsələlərini ehtiva edən Siyasət və Səhiyyənin Qiymətləndirilməsi təlimatı buna nümunə ola bilər⁴².

Haşiyə A6.2: İctimaiyyətin iştirakı

Orxus Konvensiyasının 7-ci maddəsində nəzərdə tutulur (İctimaiyyətin ətraf mühitlə əlaqədar plan və ya proqramlara aid qərarların qəbulunda iştirakı)

... Hər bir Tərəf ictimaiyyət üçün ətraf mühitlə əlaqədar siyasətlərin hazırlanmasında iştirak imkanları yaratmaq üçün səy göstərməlidir.

Maddə 8 (İctimaiyyətin ümumi məcburi qüvvətə malik normativ aktların və/və ya inzibati qaydaların hazırlanmasında iştirakı)

Hər bir Tərəf ictimaiyyətin hələ bütün variantların qəbul edilə biləcəyi müvafiq mərhələdə dövlət orqanları tərəfindən ətraf mühitə əhəmiyyətli təsir edə biləcək ümumi məcburi qüvvəyə malik normativ aktların və inzibati qaydaların hazırlanmasında effektiv iştirakını təbliğ etməyə çalışmalıdır.

Bu məqsədlə aşağıdakı tədbirlər həyata keçirilir:

(a) effektiv iştirakın təmin edilməsi üçün yetərli vaxt müddətləri müəyyən olunur;

(b) Qaydaların layihələri nəşr olunmalı, yaxud hər hansı digər üsulla ictimaiyyətə açıqlanmalıdır; (c) İctimaiyyətə birbaşa, yaxud təmsilçi konsultasiya orqanları vasitəsi ilə rəylərini bildirmək imkanı verilməlidir. İctimaiyyətin iştirakının nəticələri mümkün olan

⁴¹ Aşağıdakı ünvandan əldə edilə bilər: http://ec.europa.eu/governance/impact/index_en.htm (bax: məsələn, Təsirlərin Qiymətləndirilməsi üzrə Aİ daxili tövsiyə sənədi http://ec.europa.eu/governance/impact/commission_guidelines/docs/iag_2009_en.pdf).

⁴² Birləşmiş Krallıq, Siyasət və Səhiyyənin Qiymətləndirilməsi: Səhiyyə Departamentinin tövsiyə sənədi (təkrar nəşr 2004) http://www.dh.gov.uk/prod_consum_dh/groups/dh_digitalassets/@dh/@en/documents/digitalasset/dh_409

maksimum dərəcədə nəzərə alınmalıdır.

8-ci maddə vaxt müddətləri, bildirişlər, rəy bildirmək imkanı daxil olmaqla, əsas prosedur çərçivəsinin yaradılması və rəylərin mümkün qədər tez nəzərə alınması yolu ilə, hələ hər hansı variant qəbul edilə biləcəkkən qanunvericiliyin (və s.) hazırlanmasında ictimaiyyətin iştirakının təmin edilməsi üçün səylərin göstərilməsi öhdəliyi kimi təfsir edilə bilər⁴³.

⁴³ 5414.pdf. Orxus Konvensiyasından sonra: Konvensiyanın icrası üzrə rəhbər sənəd (qeyd 34), səh. 119–122.

HİSSƏ B: TƏLİMATÇILAR ÜÇÜN VƏSAİT

Fəsil B1

PROTOKOLUN İCRASI POTENSİALININ YÜKSƏLDİLMƏSİ KONSEPSİYASI

B1.1 FƏSLƏ GİRİŞ

Protokolda "əhəlinin sağlamlığı daxil olmaqla ətraf mühit" termini istifadə edilir. Vəsəitdə təkrara yol verməmək üçün yalnız "ətraf mühit" termini istifadə edilir, lakin bu hər zaman həm də "əhəlinin sağlamlığı" kimi başa düşülməlidir. Sağlamlıq məsələləri haqqında daha ətraflı məlumat üçün bax: Əlavə A1.1. 1.

1. Bu fəsildə SEQ-in yerinə yetirilməsi üçün potensialın yüksəldilməsinə yönəlmiş müdaxilələrin ümumi effektivliyinin təmin edilməsi üçün düzgün yanaşmanın əhəmiyyəti vurğulanır: Fəsil aşağıdakı məsələləri əhatə edir:

- Protokolun effektiv tətbiq imkanlarının artırılmasına yönəlmiş strategiyaların hazırlanması prosesində təhlil edilməli olan əsas məsələlər, eləcə də potensialın inkişaf etdirilməsi üçün nəzərdə tutulan alətlərin nümunələri daxil olmaqla, SEQ potensialının inkişaf etdirilməsi konspepsiyası (Bölmə B1.2).
- Potensialın qiymətləndirilməsi zamanı nəzərdən keçirilməsi zəruri olan əsas problemlər daxil olmaqla potensialın qiymətləndirilməsi (Bölmə B1.3) və potensialın qiymətləndirilməsinin sadə üsulları.
- Potensialın inkişaf etdirilməsi strategiyasının hazırlanması üçün praktik tövsiyələr (Bölmə B1.4), potensialın inkişafı haqqında əsas fərziyələrin təsviri
- Yekun rəylər (Bölmə B1.5), o cümlədən SEQ-in yerinə yetirilməsi üçün potensialın inkişaf etdirilməsinə sistemli yanaşmanın keyfiyyətinə təsir edən əsas amillərin təsviri.
- Şərqi Avropa, Qafqaz və Mərkəzi Asiyada beş ölkədə istifadə olunan əhatəli potensialın qiymətləndirilməsi anketlərinin nümunəsi (əlavə B1.1).
- Milli potensialın inkişaf etdirilməsi və SEQ-in tətbiqi startegiyaları, eləcə də Protokolun tələblərinin yerinə yetirilməsi üçün sadə texniki tapşırıq nümunələri (Əlavə B1.2).

B1.2 PROTOKOLUN İCRASI ÜÇÜB POTENSİALIN İNKİŞAF ETİDİRLMƏSİNƏ GİRİŞ

B1.2.1 Protokulun icrası potensialinin yüksəldilməsi konsepsiyası

2. SEQ sistemlərinin effektiv icrası bir qayda olaraq üç potensial növünün inkişaf etdirilməsini tələb edir: sistem potensialı, institusional potensial və insan potensialı. Bu potensialların yüksəldilməsi ilə bağlı əsas məsələlərin icmalı aşağıdakı B1.1 cədvəlində öz əksini tapır.

Cədvəl B1.1: Protokulun icrası potensialinin yüksəldilməsi konsepsiyası⁴⁴

Potensial növləri	Sistem potensialı	İnstitusional potensial	İnsan potensialı
Əsas Elementlər	<ul style="list-style-type: none"> • İnstitut və fərdlərin tərkibində fəaliyyət göstərdikləri hüquqi, siyasi və prosedur çərçivələri 	<ul style="list-style-type: none"> • Hər hansı təşkilatın verilən sistem daxilində effektiv fəaliyyət bacarığı 	Ayrı-ayrı fərdlərin təcrübə və səriştələri onların işə ruhlandırılması
Məqsədlər	<ul style="list-style-type: none"> • Ümumi qanunvericilik, siyasət və tənzimləmə çərçivələrinin hazırlanması • İnstitutlar arasındakı koordinasiyanın təkmilləşdirilməsi 	<ul style="list-style-type: none"> • Təşkilati effektivliyin və funksional imkanların artırılması 	<ul style="list-style-type: none"> • Bacarıqların inkişaf etdirilməsi • Uzunmüddətli motivasiya və işinə bağlılığın dəstəklənməsi
Spesifik müdaxilələr (qeyri-müfəssəl siyahı)	<ul style="list-style-type: none"> • Qanunvericilikdə, siyasətdə və tənzimləmə sistemlərində islahatlar. • SEQ prosesinin əsas subyektləri arasında qarşılıqlı fəaliyyətə yardım edən praktiki tövsiyələr • Bütöv sistemin monitorinqi və təhlili 	<ul style="list-style-type: none"> • İnstitusional auditlər • Daxili idarəetmə təlimatları • Təkmilləşdirilmiş iş şəraiti (məsələn, kommunikasiya alətləri və vasitələri) 	<ul style="list-style-type: none"> • Əsas bacarıqların inkişaf etdirilməsi • Yüksək peşəkar inkişaf • Peşəkar sertifikatlaşdırma
Paralel müdaxilələr (qeyri-müfəssəl siyahı)	<ul style="list-style-type: none"> • SEQ-in məlumatlılığın artırılması ilə bağlı üstünlükləri və onun düzgün tətbiqi prinsipləri • Müntəzəm peşəkar müzakirə və aparıcı maraqlı tərəflər arasında siyasi dialoq platforması (məsələn, mütəxəssis şəbəkələri, cari praktikanın müzakirəsi və nəzərdən keçirilməsi məqsədini daşıyan müntəzəm konfranslar) • Qanunvericilik və ya rəhbər sənədlərə təklif edilən dəyişiklikləri sınaqdan keçirən pilot layihələr təşkilatlararası təlim çərçivəsində və iş yerində keçirilən təlimlər vasitəsi ilə mütəxəssislərin dəvət edilməsi ilə keçirilə bilirlər. • Qabaqcıl təcrübələri müəyyən edən mükafatlandırma sxemləri 		

⁴⁴Mənbə: A. Jurkeviciute və J. Dusik ÖMTQ/SEQ islahatları üçün potensialın inkişaf etdirilməsinə REM-in Yanaşması (2004), nəşr edilməmiş material, Regional Ekoloji Mərkəz Ekoloji Qiymətləndirmə Komandası.

Sistem potensialı

3. Sistem potensialı institutların və fərdlərin daxilində fəaliyyət göstərdikləri ümumi sistemlərin keyfiyyətini müəyyən edir. Sistemlər qeyri-effektiv (başqa sözlə, öz məqsədlərini yerinə yetirə bilməyən) yaxud səmərəsiz (yəni çox ləng, çox xərc tələb edən, mürəkkəb, resurs tələbatı yüksək olan) ola bilər. Sistem potensialının inkişaf etdirilməsində məqsəd SEQ üzrə əlavə vəsait Qanunvericilikdə, siyasətdə və tənzimləmə sistemlərində islahatlar, praktiki təlimatların təmin edilməsi və effektivliyin qiymətləndirilməsi yolu ilə bütövlükdə sistemin effektivliyini yüksəltməkdir.

4. Qanunvericilikdə, siyasətdə və tənzimləmə sistemlərində islahatlar. Protokol, məsələn Protokolun müddələrinin yerinə yetirilməsini nəzərdə tutan ətraf mühitin mühafizəsi haqqında qanunun (ətraf mühiti mühafizə haqqında çərçivə qanunu) köməyi ilə yaxud SEQ haqqında milli çərçivə qanununun (ətraf mühitə təsirlərin qiymətləndirilməsini tənzimləyən ayrıca qanunvericilik aktı, yaxud qüvvədə olan ətraf mühiti mühafizə qanunvericiliyi və ya qanununa düzəliş qismində) qəbulu və ya planlaşdırma üzrə qüvvədə olan qanunvericiliyə, yaxud sektor üzrə qanunlara düzəliş edilməsi vasitəsi ilə milli sənədə çevrilə bilər.

5. SEQ üçün praktiki tövsiyə sənədi adətən potensialın yüksəldilməsinin effektiv vasitələrindən biri olur. Bu, ümumi tətbiq olunan, yaxud prosedurların və SEQ yanaşmasının konkret plan və ya proqramın hazırlanması prosesinə adaptasiya edilməsinə imkan verən xüsusi rəhbər sənəd kimi nəşr oluna bilər. Tövsiyə sənədinə əsas SEQ mərhələləri, SEQ-in gözlənilən nəticələri, onların plan və ya proqramın hazırlanması ilə əlaqəsi, eləcə də tətbi edilən alət və metodlar daxil ola bilər. Tövsiyə sənədlərinə hətta Protokolun tələblərinə riayətin qiymətləndirilməsi məqsədilə sualların yaddaş siyahısı daxil ola bilər. Praktiki rəhbər sənəd nümunələrinin siyahısı, o cümlədən elektron keçidləri http://www.unece.org/env/eia/sea_manual/welcome.html, bu siyahı yeni nümunələr meydana gəldikcə yenilənəcək.

6. SEQ sisteminin dövrü qaydada bütövlükdə qiymətləndirilməsi SEQ sisteminin effektivliyi ilə bağlı məlumatın əldə edilməsi, eləcə də gələcək islahatların planlaşdırılması üçün istifadə oluna bilər. Həmçinin monitoring və audit sisteminə ehtiyac vardır.

Institusional potensial

7. İnstitusional potensial hər hansı təşkilatın verilən sistem daxilində effektiv fəaliyyət bacarığıdır. İnstitusional potensialın inkişaf etdirilməsinin məqsədi təşkilatların daxili auditi, SEQ üzrə daxili tövsiyə sənədləri və daxili kommunikasiya mexanizmləri vasitəsi ilə təşkilatın ümumi effektivliyinin artırılmasıdır.

8. Təşkilatların daxili auditi təşkilatın SEQ sistemi çərçivəsindəki fəaliyyətinin effektivliyinin yoxlanması, onun daxili işindəki maneə və nailiyyətlərin aşkar edilməsi, işin keyfiyyətinin yüksəldilməsi məqsədilə tədbir və fəaliyyətlərin təklif edilməsi üçün dövrü qaydada həyata keçirilə bilər. Belə auditlərin keçirilməsi zamanı təşkilat daxilində işlərin daxili koordinasiyasının təhlilinə, eləcə də əməkdaşların bacarıqlarının və hesabat vermə məsuliyyətinin qiymətləndirilməsinə xüsusi diqqət yetirilə bilər. Əməkdaşların işinin məhsuldarlığının və effektivliyinin qiymətləndirilməsi çatışmazlıqların aşkara çıxarılması və

təkmilləşdirmə üçün təkliflərin irəli sürülməsi məqsədi ilə təşkilatın özünü qiymətləndirmə prosesi çərçivəsində dövrü qaydada yerinə yetirilə bilər.

9. Müxtəlif şöbələr arasında daxili kommunikasiyanın təkmilləşdirilməsi strateji ekoloji qiymətləndirmə üçün müsbət nəticələr verə bilər. Daxili kommunikasiya və qərar qəbulu prosesləri daxili idarəetmə üzrə rəhbər sənədlərdə dəqiq müəyyənləşdirilə bilər. Lakin düzgün kommunikasiya mexanizmlərinin seçilməsi vacibdir və SEQ çərçivəsində istifadə olunan elektron vasitələr işin səmərəsini olduqca artırma bilər. Bununla belə, komanda daxilində müzakirələr və ekspertlərlə konsultasiyalar təzadlı mövqeləri effektiv şəkildə aşkara çıxara və təşkilatın müxtəlif bölmələri arasında birgə işi təkmilləşdirə bilər. Belə konsultasiyalar həmçinin instisusional potensialın effektiv şəkildə inkişaf etdirilməsinə kömək edir.

İnsan potensialı

10. İnsan resurslarına insanların səriştə və bacarıqları daxildir və onlar SEQ çərçivəsində birinci dərəcəli rola malikdirlər. İnsan potensialının inkişaf etdirilməsində məqsəd aparıcı əməkdaşların müvafiq bacarıqlara yiyələnmələrinin və öz işlərinə sadıq olmalarının təmin edilməsidir. Buna əsas bacarıqların artırılması, peşəkar inkişaf və sertifikatların verilməsi vasitəsi ilə nail olmaq olar.

Potensialın artırılması

11. Əsas bacarıqların inkişaf etdirilməsi insan potensialının yüksəldilməsi üçün başlanğıc nöqtəsidir. Adətən bu, SEQ üzrə, yaxud SEQ ilə əlaqəli universitet kurslarının, seminarların və maarifləndirmə seminarlarının və - getdikcə daha da çoxalan – internet texnologiyalar bazasında müvafiq maraqlı tərəflər üçün nəzərdə tutulmuş filmlərin və məsafəli təhsilin⁴⁵ mövcudluğunu nəzərdə tutur.

12. Peşəkar ixtisasartırma seçilmiş fənlər üzrə yüksək səviyyəli peşəkarlar üçün nəzərdə tutulan kurslar və ya dərslər vasitəsilə baş tuta bilər. Ekspertlərə real strateji ekoloji qiymətləndirmələrdə iştirak edərək qabaqcıl biliklərə yiyələnmək imkanı verən, iş yerində keçirilən təlimləri, daha təcrübəli əməkdaşlarla qarşılıqlı fəaliyyət də həmçinin effektiv üsullardandır.

13. SEQ üzrə sertifikatların verilməsi insan potensialının və bacarıqların inkişaf etdirilməsi üsullarından biri ola bilər. SEQ sertifikatlarının verilməsi mütəxəssis-ekoloqların və ya ətraf mühitə təsirlərin qiymətləndirilməsi üzrə ekspertlərin sertifikatlarla təmin edilməsi sistemi çərçivəsində təşkil edilə bilər. SEQ ekspertlərinin sertifikatlarla təmin edilməsinin dövrü təlimlər, seminarlar və digər potensialın inkişaf etdirilməsi tədbirləri ilə əlaqələndirilməsi vacibdir.

Potensialın inkişaf etdirilməsi üçün paralel müdaxilələr

14. Müxtəlif potensial növlərinin inkişaf etdirilməsi üçün istifadə olunan konkret alətlərdən əlavə, yuxarıda göstərilən üç potensial növünün də inkişafı üçün "əlverişli mühit" in yaranmasına kömək edən bir neçə alət mövcuddur. Belə alətlərə qabaqcıl təcrübənin faydaları haqqında məlumatlılığın artırılması, müntəzəm peşəkar debat platformaları, pilot layihələr və mükafatlandırma sxemləri daxildir Rəhbərlik tərəfindən dəstəyin göstərilməsi SEQ üçün

⁴⁵Məsələn, Dünya Bankı və Təsirlərin Qiymətləndirilməsi üzrə Beynəlxalq Assosiasianın Çində hazırlanmış birgə Məsafəli Təhsil Proqramı: <http://info.worldbank.org/etools/docs/library/107861/sea/sea/index.html>.

həlledici əhəmiyyətə malikdir. Buna görə də siyasətlərin hazırlanmasına görə məsul şəxslər və digər yüksək vəzifəli dövlət əməkdaşları (ətraf mühitin mühafizəsi sahəsi ilə məhdudlaşmamaq şərti ilə) qabaqcıl SEQ təcrübəsinin faydalarından xəbərdar olmalıdırlar.

15. SEQ-in üstünlükləri və onun effektiv tətbiqi prinsipləri haqqında məlumatlılığın yüksəldilməsi plan və proqramların hazırlanması, qərarların qəbulu ilə məşğul olan şəxslər arasında bu alətə qarşı marağı artırmağa bilər. Dəyişən siyasi mühit şəraitində bu alət SEQ-in müxtəlif sahələrdə və səviyyələrdə tətbiqi üçün istifadə oluna bilər. Bunu, məsələn, real nümunələri, rəhbərlərin və mütəxəssislərin rəylərini əks etdirən təbliğat materialları vasitəsi ilə həyata keçirmək olar.

16. Pilot SEQ layihələrindən yeni SEQ yanaşmalarının hazırlanması, sınaqdan keçirilməsi və ya nümayiş etdirilməsi üçün istifadə oluna bilər. Belə layihələr praktiki təcrübə təmin edir və qabaqcıl SEQ təcrübəsi kimi presedentlər yaradır. Onlardan bir qayda olaraq SEQ prosesinin tətbiqinin ilkin mərhələlərində istifadə olunur. Onlar mümkün SEQ formatlarını və ƏMTQ kimi gələcəkdə birləşdirilə biləcək mövcud bənzər praktika və prosedurlarla qarşılıqlı əlaqələri sınaqdan keçirirlər. Pilot layihələr təşkilatlararası təlim çərçivəsində və iş yerində keçirilən təlimlər vasitəsi ilə mütəxəssislərin dəvət edilməsi ilə keçirilə bilər.

17. Müntəzəm peşəkar debat və aparıcı maraqlı tərəflər arasında siyasi dialoq platforması mütəxəssis şəbəkələri, cari praktikanın müzakirəsi və nəzərdən keçirilməsi məqsədini daşıyan müntəzəm konfranslar, yaxud elektron müzakirə siyahıları vasitəsi ilə təşkil oluna bilər. Müxtəlif peşəkar sahələrin və coğrafi ərazilərin təşkilatları və şəxslər arasında belə müntəzəm ünsiyyət bütövlükdə SEQ sisteminin inkişafına əsaslı təsir edə, aparıcı təşkilatlarda potensialın inkişafı təşəbbüslərinə dəstək verə və SEQ üzrə insan potensialının inkişaf etdirilməsi məqsədi ilə müxtəlif müdaxilələri koordinasiya edə biləcək peşəkar müzakirələrə gətirib çıxarır. Çoxsaylı ölkələrdə ofisləri olan Təsirlərin Qiymətləndirilməsi üzrə Beynəlxalq Assosiasiya (<http://www.iaia.org>) mütəxəssislər arasında uğurlu ünsiyyət nümunə ola bilər.

18. Qabaqcıl SEQ təcrübələrinin müəyyən edilməsi və tanınması üçün mükafat sxemlərindən istifadə edilə bilər. Mükafatlandırma mərasimləri yanaşmaların, cari təcrübədə əsas problemlərin müzakirə edildiyi milli SEQ konfransları ilə əlaqələndirilə bilər. SEQ mükafatları qabaqcıl təcrübə prinsiplərini nümayiş etdirən, uğurla tamamlanmış SEQ layihələri kimi nominasiyalar üzrə təqdim edilə bilər, məsələn, SEQ-in ayrı-ayrı sektorlarda tətbiqi, yaxud SEQ-in konkret bir elementinin (məsələn, qiymətləndirmə alətləri, ictimaiyyətin cəlb edilməsi metodları, alternativ variantların nəzərdən keçirilməsi, kumuyativ təsirlərin qiymətləndirilməsi və s.)

BI.2.2 Potensialın inkişaf etdirilməsinin əsas problemləri

19. Potensialı inkişaf etdirilməsi heç vaxt yekunlaşmayan prosesdir, buna görə də istənilən zaman diqqətin yalnız əsas problemlərə yönəldilməsi, eyni zamanda ilkin potensialın inkişafı strategiyasının effektivliyini təkrar qiymətləndirilməsi imkanını ehtiyatda saxlamaq mümkündür.

20. SEQ üzrə potensialın inkişaf etdirilməsi aşağıdakı suallara cavab verən strategiyanın hazırlanması ilə başlamalıdır:

- SEQ üçün hansı potensial inkişaf etdirilməlidir?
- Prioritetlər hansılardır və onlara hansı ardıcılıqla yanaşmaq lazımdır?
- Sinergetik effektdə nail olmaq bilmək üçün potensialın inkişafı müdaxilələri necə əlaqələndirilməlidir?
- Potensialın inkişafı alətlərinin ən effektiv kombinasiyası hansıdır?

21. Bir və ya bir neçə strateji istiqamətin seçilməsi mövcud vaxt və resurslardan, eləcə də prosesdə iştirak edən maraqlı tərəflərin qarşılıqlı fəaliyyətindən və işdə iştirakından asılıdır. Beləliklə, potensialın inkişafı strategiyasının hazırlanmasından əvvəl maraqlı tərəflərin və onların tələbat və potensiallarının təhlili aparılmalıdır.

B1.3 POTENSİALIN QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ

B1.3.1 Potensialın qiymətləndirilməsi – məqsəd və vasitələr

22. Yaxşı planlaşdırılmadığı təqdirdə, Protokolun icrasında yönəlmiş heç bir potensialın inkişaf etdirilməsi cəhdi effektiv olmayacaq. Problemlər üçün optimal həll yollarının seçilməsi üçün potensial çatışmazlıqlarının əlamətləri, eləcə də onların səbəbləri yaxşı başa düşülməlidir⁴⁶.

23. Potensialın inkişaf etdirilməsi üçün hər hansı effektiv müdaxilənin planlaşdırılmasına mövcud potensialın təhlili ilə başlamaq lazımdır. Bu təhlil aşağıdakıları aşkara çıxara bilər:

- Aparıcı maraqlı tərəflərin SEQ-lə bağlı ehtiyacları
- Əsas çatışmazlıqlar və potensialın inkişafına yardım göstərilərkən diqqətin əsasən hansı məqamda cəmlənməsi arzuolunandır.
- Potensialın inkişaf etdirilməsi təşəbbüslərini icra edə biləcək və ya onlara nəzarət edə biləcək tərəflər.
- Potensialın inkişaf etdirilməsi proqramları çərçivəsində risklər və təxminlər.

24. Potensialın qiymətləndirilməsi hər zaman maraqlı tərəflərlə- ətraf mühiti mühafizə orqanları, planlaşdırma orqanları, SEQ-də cəlb olunacağı gözlənilən konsultantlar və QHT-lərlə konsultasiyalar vasitəsi ilə yerinə yetirilməlidir.

25. Potensialın qiymətləndirilməsi müxtəlif metodlardan istifadə edilməklə, mövcud vaxt və resurslar, eləcə də potensialın inkişafı strategiyasının miqyası diqqətə alınmaqla yerinə yetirilə bilər.

26. Adətən seminarlar daha az maliyyə və vaxt sərfi tələb edirlər - onlar iştirakçılar qrupundan asılı olaraq iki saat, iki gün yaxud daha artıq davam edə bilərlər.

27. Müsahibələr və sorğular isə daha çox vaxt tələb etsələr də, adi seminarla müqayisədə daha geniş və dərin təsəvvür yaradırlar. B1.1 Əlavəsində təsvir edildiyi ki, Protokolun tətbiqi üçün potensialın qiymətləndirilməsi məqsədi ilə Şərqi Avropa, Qafqaz və Mərkəzi Asiyada beş ölkədə müsahibə və sorğular keçirilmişdir.

B1.3.2 SEQ potensialının qiymətləndirilməsi üçün əsas suallar

28. Potensialın qiymətləndirilməsi sistemin əsas zəif tərəflərini, aparıcı iştirakçıları, eləcə də potensial inkişaf etdirilməsi üzrə ən qabaqcıl mümkün təcrübələri müəyyən etməlidir

29. Sistem və problemlərin təhlili aşağıdakıları əhatə etməlidir:

⁴⁶ Peter Morgan, "Potensial və potensialın inkişafı – bəzi strategiyalar". Kanada Beynəlxalq İnkişaf Agentliyinin Siyasət Şöbəsinin Dövlət və Sosial Siyasət Bölməsi üçün hazırlanmış qeydlər, Kvebek. Aşağıdakı ünvanadan əldə edilə bilər: http://www.impactalliance.org/ev_en.php?ID=4051_201&ID2=DO_TOPIC

- Planlaşdırmanın kökündə dayanan sistemin nəzərdən keçirilməsi
- . SEQ-in tətbiq olunacağı olan və proqramların müəyyən edilməsi.
- Mövcud ekoloji qiymətləndirmə növlərinin plan və proqramlara tətbiqi təcrübəsinin nəzərdən keçirilməsi.
- Protokolun təcrübədə tətbiqinin ən çətin aspektləri.

30. Maraqlı tərəflərin təhlili aşağıdakıları əhatə etməlidir:

- SEQ islahatlarının keçirilməsində maraqlı olan əsas tərəflər və onların şəbəkələri
- SEQ potensialının inkişaf etdirilməsi xidmətinin əsas təminatçıları və onların, tamamlanmış, davam etməkdə olan və planlaşdırılan potensialın inkişafı təşəbbüsləri ilə əlaqədar mövcud resurslar.

31 Belə prinsiplərə söykənən potensialın qiymətləndirilməsi sistemi Protokolun Şərqi, Avropa, Qafqaz və Mərkəzi Asiyada beş ölkədə tətbiqi potensialının qiymətləndirilməsi məqsədi ilə BMTİP və REM tərəfindən istifadə edilmişdir. Potensialın qiymətləndirilməsi B1.1.51 Əlavəsində əksini yapan anketdən istifadə olunmaqla müsahibələrin və sorğuların köməyi ilə aparılmışdır.

B1.4 SEQ POTENSIALININ İNKİŞAF ETDİRİLMƏSİ STRATEGİYASININ HAZIRLANMASI ÜÇÜN TÖVSIYƏLƏR

32. Potensialın inkişaf etdirilməsi strategiyası və ya proqramı özündə SEQ potensialının qiymətləndirilməsi zamanı müəyyən edilmiş konkret sahələrdə potensialın yüksəldilməsi məqsədi ilə uzunmüddətli strategiya (məqsəd və prioritetlər), eləcə də qısa müddətli plan (təxirəsalınmaz prioritet fəaliyyətlər) ehtiva etməlidir. Potensialın inkişaf etdirilməsi strategiyaları hazırlanan zaman nəzərə alınmalı olan bəzi məsələlər B1.2. Əlavəsində təsvir edilir.

33. İdeal hallarda potensialın inkişafı strategiyasının hazırlanması səlahiyyətli orqanları, mütəxəssislər, potensialın inkişafı xidmətlərinin təminatçıları (dövlət qulluqçularını hazırlayan universitetlər, milli institutlar və s.) və SEQ islahatlarının keçirilməsində maraqlı digər tərəflər (məsələn, QHT-lər) arasında konsultasiyaların keçirilməsinə yardım etməlidir. Bu halda həmin strategiya hər hansı bir qrupun ehtiyac və ya planlarına qarşı qərəzli yanaşmadan prioritet məsələlər üzrə ümumi rəyi əks etdirə bilər.

34. Adətən strategiyada müxtəlif prioritet fəaliyyətlərin icrasına görə hansı təşkilatların cavabdeh olduğunun müəyyən edilməsi, eləcə də qısa müddətli fəaliyyət planının yekununda strategiyaya yenidən baxışın nəzərdə tutulması faydalı olur. Belə təkrar baxış planının icrasının qiymətləndirilməsi, çıxarılmış dərslərin müəyyən edilməsi, məqsədlərin təkrar nəzərdən keçirilməsi və növbəti dövr üçün planın hazırlanması məqsədi ilə aparıcı maraqlı tərəflər və ya onların nümayəndələri arasında keçirilən iclasla birləşdirilə bilər.

35. Potensialın inkişaf etdirilməsi strategiyasının hazırlanması nadir hallarda düz xətt üzrə inkişaf edən prosesdən ibarət olur – strategiya bir neçə dəfə təkrar baxışdan keçirilə və yeni məlumatlar ortaya çıxdıqca, dəyişikliklərə məruz qala bilər.

36. Protokolun icrası potensialının inkişaf etdirilməsi prosesi hər hansı digər institusional və ya struktur potensialının yüksəldilməsi ilə oxşar olduğundan, həmçinin potensialın inkişafı üçün hazırlanmış digər resursları gözəndən keçirmək tövsiyə olunur, məsələn, BMT-nin Ətraf Mühit Proqramının ətraf mühitə təsirlərin qiymətləndirmənin tədrisi üzrə təlim vəsaiti⁴⁷, BMTİP-in potensialın inkişaf etdirilməsi alətləri və resursları⁴⁸

⁴⁷BMT-nin Ətraf Mühit Proqramı, İqtisadiyyat və Ticarət Şöbəsi (2002), 2-ci nəşr, aşağıdakı ünvdən əldə edilə bilər:
http://www.unep.ch/etu/publications/EIAMan_2edition_toc.htm.

⁴⁸BMTİP, Potensialın Qiymətləndirilməsi Təcrübəsi haqqında Qeyd (2008) və digərləri, aşağıdakı ünvdən əldə edilə bilər:
<http://www.beta.undp.org/content/undp/en/home/librarypage/capacity-building.html>.

B1.5 YEKUN QEYDLƏR

37. Protokolun icrasına görə məsul dövlət orqanları, məlumatlılığın artırılması, SEQ sahəsində milli qanunvericiliyin icrasına nəzarət vasitəsi ilə mühüm rol oynaya bilərlər. Müəyyən sadələşdirmələrlə bu qənaətə gəlmək olar ki, potensialın inkişafı prosesinin keyfiyyəti hər bir ölkədə effektiv SEQ sisteminin yaradılmasına real marağın göstəricisidir.

38. SEQ üzrə məsul aparıcı təşkilatlar SEQ potensialının inkişaf etdirilməsi zərurətini etiraf etmədən potensialın sistemli inkişafı mümkün deyil. Bu siyasi vəziyyətdən asılı ola bilər, belə ki, bəzi ölkələr potensial çatışmazlığını etiraf etmək istəməyə bilərlər. Lakin, bu etiraf hər hansı sistem potensialının inkişafı üçün vacib ilkin şərtidir.

39. Halbuki belə etiraf hər hansı potensialın sistemli inkişafı üçün ilkin şərtidir. Təşəbbüsün göstərilməsi vaxt və səylərin düzgün koordinasiyasına imkan yarada bilər. Lakin real addımların atılması icra üçün yetərli resursun ayrılmasını tələb edəcək.

Fəsil B2

PROTOKOLLA ƏLAQƏDAR TƏLİM KURSLARINDA İSTİFADƏ ÜÇÜN NƏZƏRDƏ TUTULAN PRAKTİKİ TAPŞIRIQLARIN NÜMUNƏVİ STRUKTURU

B2.1 FƏSLƏ GİRİŞ

Protokolda "əhalinin sağlamlığı daxil olmaqla ətraf mühit" termini istifadə edilir. Vəsaitdə təkrara yol verməmək üçün yalnız "ətraf mühit" termini istifadə edilir, lakin bu hər zaman həm də "əhalinin sağlamlığı" kimi başa düşülməlidir. Sağlamlıq məsələləri haqqında daha ətraflı məlumat üçün bax: Əlavə A1.1.

B2.1.1 Praktiki tapşırığın məqsədi

1. Effektiv təlim adətən nəzəri bilgilərlə tanışlığın, real və ya uydurulmuş nümunələr əsasında praktiki işlə birləşdirilməsindən ibarət olur.
2. Vəsait daxilində nəzəri məlumat A1-A6 fəsillərində təmin edilir. Cari fəsildə isə bu fəsillərdə təmin edilən başlıca məlumatlar əsas diqqətin seçilmiş plan və ya proqramın hazırlanmasına ümumi yanaşmanın formalaşdırılmasına yönəlmiş praktiki tapşırıqlara tətbiq edilir
3. Təklif olunan tapşırıqlar və müzakirə elementləri vahid struktur kimi formalaşdırılmışdır. Təlimçi bu çərçivə suallarını potensialın yaradılması tapşırığına və təlim kursu iştirakçılarının mövcud biliklərinə uyğunlaşdırmalıdır.

B2.1.2 Mümkün nəticələr

Bu praktiki tapşırıq iştirakçıların SEQ və onun plan və proqramın hazırlanması prosesi ilə əlaqəsini daha yaxşı başa düşməsinə kömək etməlidir. Tapşırıq səciyyəvi olaraq aşağıdakılar barədə müzakirə üçün istifadə oluna bilər:

- Plan və ya proqramın hazırlanması prosesinə xüsusi yanaşma üçün münasib SEQ proseduru; sözügedən prosedur bu plan və ya proqram hazırlama rejimi üçün SEQ üzrə rəhbər sənədin hazırlanmasına yardım üçün istifadə oluna bilər.
- Konkret plan və ya proqramın hazırlanması üçün ətraflı SEQ yanaşması, bu, belə bir SEQ üçün texniki tapşırıqların hazırlanmasının asanlaşdırılması məqsədi ilə də tətbiq oluna bilər.

B2.1.3 Praktiki tapşırıq çərçivəsində vəzifələr

Bu fəsil belə bir praktiki tapşırığın aşağıdakı ardıcılıqla yerinə yetirilməsini təklif edir:

- 1-ci vəzifə: Plan və ya proqramın hazırlanması prosesinin təhlil edin.
- 2-ci vəzifə: SEQ-in plan və ya proqram üçün zəruri olub olmadığını nə vaxt və necə müəyyənləşdirilməli olduğunun müzakirə edin
- 3-cü vəzifə: Əhatə dairəsinin müəyyən edilməsi üçün praktiki tədbirləri müzakirə edin
- 4-cü vəzifə: Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında hesabatda təmin edilməli olan məlumatları və onun plan və ya proqramın hazırlanması prosesi ilə məntiqi əlaqəliliyini müzakirə edin.

- 5-ci vəzifə: Müvafiq ətraf mühiti mühafizə və səhiyyə orqanları ilə konsultasiya üçün nəzərdə tutulan praktiki tədbirləri müzakirə edin.
- 6-cı vəzifə: İctimaiyyətin iştirakı üçün nəzərdə tutulmuş praktiki tədbirləri müzakirə edin.
- 7-ci vəzifə: SEQ çərçivəsində əlavə edilmiş məlumatların plan və ya proqramın hazırlanması prosesində nəzərə alınması üçün müəyyən edilmiş praktiki tədbirləri müzakirə edin.
- 8-ci vəzifə: SEQ-in plan və ya proqramın hazırlanması prosesi ilə koordinasiyası üçün praktiki tədbirləri müzakirə edin.
- 9-cu vəzifə: Monitoring hazırlığı və SEQ-in sonrakı ekoloji qiymətləndirmələrlə əlaqələndirilməsi üzrə praktiki məsələləri müzakirə edin
- 10-cu vəzifə: Verilən plan və ya proqrama üçün təklif edilən SEQ yanaşmasını təqdim edin.

B2.1.4 Tapşırığın mürəkkəbliyi

6. Hədəf auditoriyanın ehtiyaclarından, plan və ya proqramın hazırlanması prosesi ilə tanışlıq dərəcəsindən, praktiki iş üçün sərf etmək üçün mövcud vaxtdan asılı olaraq, praktiki müzakirə aşağıdakıları əhatə edə bilər:

- Verilən plan və ya proqramın hazırlanması prosesi daxilində strateji ekoloji qiymətləndirmənin aparılmasına ümumi yanaşma. Bu ən bəsit müzakirə auditoriyadan Protokolun tələbləri ilə tanışlıq, müvafiq plan və ya proqramın hazırlanması prosesinin addımları və ya prosedurları haqqında ümumi bilik tələb edir, auditoriya həmçinin SEQ-in plan və ya proqramın hazırlanması prosesinə inteqrasiyasına imkan verən müxtəlif variantlardan xəbərdar olmalıdır. Bu tapşırığın müvəffəqiyyətlə yerinə yetirilməsi bir qayda olaraq iki- beş saat vaxt tələb edə bilər.
- Konkret plan və ya proqramın strateji ekoloji qiymətləndirməsi çərçivəsində izlənməli olan əhatəli prosedurlar. Daha mürəkkəb səciyyəli bu müzakirə auditoriyadan Protokolun tələbləri ilə ətraflı tanışlıq, müvafiq plan və ya proqramın hazırlanması prosesinin addımları və ya prosedurları haqqında əhatəli bilik tələb edir, auditoriya həmçinin SEQ-in plan və ya proqramın hazırlanması prosesinə inteqrasiyasına imkan verən müxtəlif variantlardan xəbərdar olmalıdır. Bu tapşırığın müvəffəqiyyətlə yerinə yetirilməsi bir qayda olaraq altı- səkkiz saat vaxt tələb edə bilər.
- Plan və ya proqramın hazırlanmasına sözügedən yanaşma üçün müvafiq SEQ metodları və alətləri. Daha mürəkkəb səciyyəli bu müzakirə auditoriyadan Protokolun tələbləri ilə ətraflı tanışlıq, müvafiq plan və ya proqramın hazırlanması prosesinin addımları və ya prosedurları haqqında əhatəli bilik tələb edir, auditoriya (a) həmçinin SEQ-in plan və ya proqramın hazırlanması prosesinə inteqrasiyasına imkan verən variantlardan, (b) ətraf

mühitin mühafizəsi haqqında hesabatda, eləcə də konsultasiyaların aparılması və ictimaiyyətin iştirakı məqsədi ilə istifadə oluna biləcək analitik və maraqlı tərəflərin prosesə cəlb edilməsi alətlərindən xəbərdar olmalıdır. Plan və ya proqramın hazırlanması prosesinin mürəkkəbliyindən asılı olaraq, bu tapşırığın müvəffəqiyyətlə yerinə yetirilməsi bir qayda olaraq 9- 15 saat vaxt tələb edə bilər.

- Verilən plan və ya proqramın strateji ekoloji qiymətləndirməsi üçün ətraflı texniki tapşırıq. Bu ən mürəkkəb müzakirə auditoriyadan aşağıdakılara bələd olmağı tələb edir:
 - Protokolun tələblərinə təfərrüatları
 - Plan və ya proqramın hazırlanması prosesinə təfərrüatları ilə
 - SEQ ilə plan və ya proqramların hazırlanması prosesi arasında məntiqi əlaqəliliklərə təfərrüatları ilə
 - Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında hesabatda; (b) konsultasiyaların aparılması və ictimaiyyətin iştirakı üçün istifadə olunan metodlar
 - SEQ-in plan və ya proqramın hazırlanması prosesinə mümkün inteqrasiya dərəcələri
 - Plan və ya proqramın hazırlanması prosesinin mürəkkəbliyindən asılı olaraq, bu tapşırığın müvəffəqiyyətlə yerinə yetirilməsi bir qayda olaraq 15- 30 saat arası vaxt tələb edə bilər.

B2.1.5 Tapşırıqdan əvvəl toplanmalı olan məlumatlar

Praktiki tapşırığın müvəffəqiyyətlə yerinə yetirilməsi plan və ya proqramın hazırlanması prosesinin, yaxud konkret plan və ya proqramın xüsusiyyətləri haqqında aşağıdakı məlumatların təmin olunmasını tələb edir:

- Plan və ya proqramın hazırlanması prosesində əsas diqqət nəyə yönəldilir? Plan və ya proqramı kim hazırlayır və kim təsdiq etməlidir?
- Plan və ya proqramın hazırlanması prosesi üçün prosedur addımları və ya prosesin nəticələrini müəyyən etməyə kömək edə biləcək hər hansı tələb və ya təlimat mövcuddurmu?
- Plan və ya proqramın hazırlanması prosesi çərçivəsində ekoloji amillərin nəzərə alınması və ya ekoloji təhlilə dair tələb mövcuddurmu?
- Plan və ya proqramın hazırlanması prosesi çərçivəsində dövlət orqanları ilə konsultasiya prosesi nədən ibarətdir? Kiminlə? Nə vaxt?
- Plan və ya proqramın hazırlanması çərçivəsində ictimaiyyətin iştirakına dair hər hansı tələb mövcuddurmu? Kiminlə? Nə vaxt?

B2.2 NÜMUNƏLƏR ƏSASINDA İŞ TAPŞIRIQLARI

1-ci vəzifə: Plan və ya proqramın hazırlanması prosesinin təhlil edin.

8. Bu giriş tapşırığı iştirakçılara SEQ-in tətbiqi üçün seçilmiş plan və ya proqramın hazırlanması prosesi ilə tanış olmağa kömək etməlidir. Bu məlumat verilən konkret kontekstdə effektiv, adaptasiya olunmuş SEQ yanaşmasının təklif edilməsi üçün zəruridir. Əlbəttə, abstrakt SEQ prosedurunun hazırlanmasına başlamamışdan əvvəl, verilən plan və ya proqramın hazırlanması prosesinin faktiki olaraq necə baş verdiyini və SEQ-lə əlaqədar çatışmazlığın nə olduğunu bilmək faydalı olardı. Bu məlumat SEQ-in verilən plan və ya proqramın hazırlanması prosesinə necə daxil edilməli olduğu barədə daha sonrakı müzakirələr üçün baza rolunu oynayacaq.

9. Plan və ya proqramın hazırlanması prosesinin təhlili plan və ya proqramın xarakteristikası haqqında başlıca məlumatların toplanması ilə başlamalıdır. İştirakçılar plan və ya proqramın mənşəyi, onun hazırlanmasına görə məsul orqan və qərarı qəbul edən şəxsin rolu barədə məlumat əldə etməlidirlər. Plan və ya proqramın necə icra ediləcəyini bilmək də faydalı ola bilər (məsələn, plan və ya proqramda konkret layihələr nəzərdə tutulacaqmı, yoxsa ondan sonra daha əhatəli plan və ya proqramın hazırlanması gözlənilir və s.).

10. Ümumi kontekst aydınlaşdırıldıqdan sonra plan və ya proqramın hazırlanması prosesinin aşağıdakı məqamları müzakirə edilməlidir:

Plan və ya proqramın hazırlanmasına yönəlmiş konkret vəzifələr hansılardır? Plan və ya proqramın hazırlanması ətraf mühitin mühafizəsi haqqında hesabatın hazırlanması prosesi ilə əlaqələndirilməli olan hər hansı ekoloji təhlil nəzərdə tuturmu?

- Bu ekoloji təhlillər plan və ya proqramın hazırlanmasının hansı mərhələlərində yerinə yetirilir?
- Səlahiyyətli ətraf mühiti mühafizə və səhiyyə orqanları ilə konsultasiyalar artıq plan və ya proqramın hazırlanması prosesinə daxildirmi?
- Konsultasiyalar hansı orqanlarla və plan və ya proqramların hazırlanmasının hansı mərhələsində aparılır? Plan və ya proqramın hazırlanması prosesi ictimaiyyətin məlumatlara çıxışının təmin edilməsini və ictimai iştirakı nəzərdə tuturmu?
- İctimaiyyətin hansı hissəsi məlumata çıxış əldə edə və bilir və iştirak imkanı plan və ya proqramın hazırlanmasının hansı mərhələsində təmin edilir?

11. Plan və ya proqramın hazırlanması prosesinin bu daha ətraflı təhlili aşağıdakı B2.1 Cədvəlinin köməyi ilə asanlaşdırıla bilər.

12. Plan və ya proqramın hazırlanması prosesinin ətraflı təhlilinə yölgöstərici kimi aşağıdakı qeydlərdən istifadə etmək olar:

- Plan və ya proqramın hazırlanması üzrə tapşırıqlara məlumatların toplanması və təhlili ilə əlaqədar fəaliyyətlər, digər maraqlı tərəflərlə ünsiyyət, planın mərhələ və dövrlərinin planlarının hazırlanması və s. daxil ola bilər. Bu tapşırıqlar müvafiq qanunvericilik

aktlarında müvafiq plan və ya proqramların hazırlanması üçün rəhbər sənədlərdə və ya keçmiş oxşar plan və ya proqramların nümunələri əsasında müəyyən edilə bilər.

- Plan və ya proqramın hazırlanması üzrə vəzifələr müəyyən edildikdən sonra, iştirakçılar plan və ya proqramın hazırlanmasının bir hissəsini təşkil edəcək, ehtimal olunan ekoloji təhlilləri müəyyən etməyə başlamalıdır. İştirakçılar bilməlidirlər ki, bəzi başlıca ekoloji təhlillər plan və ya proqramın hazırlanması prosesində dövrü qaydada təkrarlana bilər. Belə təhlillərin əhatə dairəsindən xəbərdar olmaq onların ətraf mühitin mühafizəsi haqqında hesabatın hazırlanması prosesi ilə əlaqələndirilməsi üçün faydalı ola bilər.
- Dövlət orqanları ilə konsultasiyalar adətən hər bir plan və ya ay proqramın hazırlanması prosesinin tərkib hissəsini təşkil etdiyindən, plan və ya proqramın hazırlanması çərçivəsində ətraf mühiti mühafizə və səhiyyə orqanları ilə hər hansı konsultasiyanın artıq nəzərdə tutulub-tutulmadığını və nə vaxta planlaşdırıldığını müəyyən etmək yaralı ola bilər.
- Plan və ya proqramın təhlili plan və ya proqram üzərində işin davam etmə müddəti ərzində ictimaiyyətin məlumatlara çıxışının və ictimai iştirak tədbirlərinin təhlili ilə yekunlaşa bilər.

Cədvəl B2.1: Plan və ya proqramın hazırlanması prosesinin təkrar nəzərdən keçirilməsinin mümkün strukturu

Plan və ya proqramın hazırlanması prosesi çərçivəsində yerinə yetirilməli olan vəzifələr	Mövcud ekoloji təhlillər	Dövlət orqanları ilə konsultasiya.	İctimaiyyətin məlumatlara çıxışı və aidiyyəti olan ictimaiyyət nümayəndələri ilə konsultasiyalar

2-ci vəzifə: SEQ-in plan və ya proqram üçün zəruri olub-olmadığının nə vaxt və necə müəyyənləşdirilməli olduğunun müzakirə edin.

13. Bu tapşırıq iştirakçılara SEQ-in plan və ya proqram üçün zəruri olub-olmadığının nə vaxt və necə müəyyənləşdirilməli olduğunu müzakirə etməyə kömək etməlidir. İştirakçılar bilməlidirlər ki bu zərurətin müəyyənləşdirilmə vaxtı təklif olunan SEQ prosesinin effektivliyinə əsaslı təsir edəcək. Bu zərurətin gec müəyyənləşdirilməsi strateji ekoloji qiymətləndirmənin daha az effektiv olmasına və ləngimələrə səbəb ola bilər.

14. Müzakirə edilməli olan ilkin məsələlərə aşağıdakılar daxildir:

- Verilən plan və ya proqramın hazırlanması proses üçün SEQ-in tələb olunub-olmadığının müəyyənləşdirilməsi üçün hansı məlumat zəruridir?
- SEQ verilən plan və ya proqramın hazırlanması prosesinə avtomatik tətbiq edilməlidir, yoxsa bu qərarın qəbulu konkret haldan asılıdır?

- Belə qərarın qəbulu nə vaxt daha effektiv ola bilər?

15. İştirakçılar qərarın konkret haldan asılı olaraq qəbul edilməli olduğunu qət edərlərsə, aşağıdakı məqamlar müzakirə olunmalıdır:

- "Əhəmiyyətlik dərəcəsi" meyarlarının müəyyən edilməsi üçün hansı yanaşmalardan istifadə olunmalıdır?
- Müvafiq orqanlarla (və ehtimal ki, aidiyyəti olan ictimaiyyət nümayəndələri ilə) konsultasiyalar necə aparıla bilər?
- Qərarın qəbulunun nəticələri haqqında məlumat ictimaiyyətə necə çatdırıla bilər?

16. Bu tapşırığın müvəffəqiyyətlə yerinə yetirilməsi iştirakçılardan bu vəsaitdə əksini tapan Protokola əsasən strateji ekoloji qiymətləndirmənin tələb olunub-olunmadığının müəyyən edilməsi haqqında məlumat, o cümlədən ödənməli olan şərtlərin ətraflı təsviri ilə tanışlıq tələb edir (bax: fəsil A3).

17. Bu tapşırığın sonunda iştirakçılar bilməlidirlər ki, plan və ya proqramın strateji ekoloji qiymətləndirməsinin keçirilməsi tələbi plan və ya proqramın hazırlanması prosesi çərçivəsində mümkün qədər tez müəyyən edilməlidir. SEQ zərurətinin erkən müəyyən edilməsi üçün praktiki tədbirlər dəqiqləşdirilməlidir.

3-cü vəzifə: Əhatə dairəsinin müəyyən edilməsi üçün praktiki tədbirləri müzakirə edin.

18. Əhatə dairəsinin müəyyən edilməsi SEQ-in ən vacib elementlərindən biridir. Bu tapşırıq iştirakçılara plan və ya proqramın hazırlanması prosesi ilə əlaqədar strateji ekoloji qiymətləndirmənin əhatə dairəsinin necə müəyyən edilməli olduğunu müzakirə etməyə kömək etməlidir.

19. İştirakçılar başa düşməlidirlər ki, Protokol əhatə dairəsinin müəyyən edilməsini dəyişməz prosedur mərhələsi kimi müəyyən etmir (həmçinin əhatə dairəsinin müəyyən edilməsi barədə qərarın qəbulu ilə əlaqədar tələb mövcud deyil). Onlar yadda saxlamalıdır ki, əhatə dairəsinin müəyyən edilməsi ya vahid bir prosedur addım, ya da ilkin tövsiyənin verilməsi ilə başlayan və ətraf mühitin mühafizəsi haqqında hesabatın hazırlanması müddətində müxtəlif mərhələlərdə davam edən dövrü proses ola bilər.

20. Müzakirə edilməli olan məsələlərə aşağıdakılar daxildir:

- Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında hesabatın müvafiq əhatə dairəsinin müəyyən edilməsi üçün əhatə dairəsinin müəyyən edilməsi prosesində hansı məlumatlar əldə olunmalıdır?
- SEQ-in əhatə dairəsinin effektiv şəkildə müəyyən edilməsi üçün minimum hansı məlumatlar zəruridir və plan və ya proqramın hazırlanması prosesi çərçivəsində bu məlumat nə vaxt əldə edilə bilər?
- Müvafiq orqanlarla (və ehtimal ki, aidiyyəti olan ictimaiyyət nümayəndələri ilə) konsultasiya üçün hansı praktiki tədbirlər görülməlidir?

- Əhatə dairəsinin müəyyən edilməsi vahid bir prosedur addımdan ibarət olmalıdır, yoxsa, ilkin tövsiyənin verilməsi ilə başlayan plan və ya proqram üzərində iş getdikcə təfərrüatları artan dövrü proses olmalıdır?

21. Bu tapşırığın müvəffəqiyyətlə yerinə yetirilməsi iştirakçılardan bu vəsaitdə əksini tapan, əhatə dairəsinin müəyyən edilməsi, eləcə də SEQ çərçivəsindəki alternativlər haqqında məlumatlara bələd olmağı tələb edir (bax: Bölmə A4.2).

22. Bu tapşırığın sonunda iştirakçılar başa düşməlidirlər ki, əhatə dairəsinin müəyyən edilməsi erkən başlamalı və plan və ya proqramın hazırlanması prosesi ilə əlaqələndirilməlidir.

4-cü vəzifə: Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında hesabatda təmin edilməli olan məlumatları və onun plan və ya proqramın hazırlanması prosesi ilə məntiqi əlaqəliliyini müzakirə edin.

23. Bu tapşırıq iştirakçılara ətraf mühitin mühafizəsi haqqında hesabatda təmin edilməli olan məlumatları və onun plan və ya proqramın hazırlanması prosesi ilə məntiqi əlaqəliliyini müzakirə etməyə kömək etməlidir.

24. İştirakçılar Protokol tələblərinə əsasən ətraf mühitin mühafizəsi haqqında hesabatda təmin edilməli olan məlumat növlərini ayırd etməlidirlər. Daha sonra onlar gəldikləri qənaətləri 1-ci tapşırıqda göstərildiyi kimi müvafiq plan və ya proqramın hazırlanması zamanı aparılan ekoloji təhlil və plan və ya proqramın hazırlanması üzrə addımların icmalı ilə müqayisə edə bilirlər. Belə müqayisə ətraf mühitin mühafizəsi haqqında hesabatda daxil olan məlumatların plan və ya proqramın hazırlanması prosesi ilə əlaqələndirilməsi imkanlarını müzakirə etməyə kömək edə bilər.

25. Müzakirə edilməli olan məsələlərə aşağıdakılar daxildir:

- Verilən plan və ya proqram növü üçün ətraf mühitin mühafizəsi haqqında hesabatda hansı məlumat təmin edilməlidir. SEQ üzrə əlavə vəsait (verilən plan və ya proqramla əlaqədar strateji məsələlər və qiymətləndirməyə müvafiq təfərrüatların daxil edilməsi zərurəti nəzərə alınmaqla)?
- Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında hesabatda daxil olan məlumat plan və ya proqramın hazırlanması müddətində yerinə yetirilmiş təhlildən necə fərqlənəcək və onların sinergizmi üçün oxşarlıq və ya fürsətlər mövcuddurmu?
- SEQ komandası, plan və ya proqramı hazırlayanlardan hansı məlumatları almalıdır və SEQ komandası plan və ya proqramın hazırlanmasına hansı töhfəni verə bilər?
- İxtiyari əsasda: kəmiyyət və ya keyfiyyət haqqında hansı məlumat təqdim edilməlidir və onun çatdırılması üçün hansı analitik alətdən istifadə edilə bilər (bax: fəsil A5)?

26. Bu tapşırığın müvəffəqiyyətlə yerinə yetirilməsi iştirakçılardan bu vəsaitdə əksini tapan, ətraf mühitin mühafizəsi haqqında hesabatla bağlı məlumatlarla (Bölmə A4.2), SEQ ilə plan, yaxud proqramın hazırlanması arasında məntiqi əlaqəliliklərlə (Fəsil A2) və ixtiyari əsasda SEQ çərçivəsində istifadə olunan əsas analitik alətlərin icmalı (Fəsil) ilə tanışlıq tələb edir.

27. Bu tapşırıqın sonunda iştirakçılara başa düşməlidirlər ki, ətraf mühitin mühafizəsi haqqında hesabatın hazırlanması müvafiq plan və ya proqramın hazırlanması prosesi ilə effektiv şəkildə əlaqələndirilə və birləşdirilə bilər (hesabatın özünün plan və ya proqramın layihəsindən ayrılmalı olmasında baxmayaraq).

5-ci vəzifə: Müvafiq ətraf mühiti mühafizə və səhiyyə orqanları ilə konsultasiya üçün nəzərdə tutulan praktiki tədbirləri müzakirə edin.

28. Bu tapşırıq iştirakçılara SEQ zamanı müvafiq ətraf mühiti mühafizə və səhiyyə orqanları ilə konsultasiya üçün praktiki tədbirləri müzakirə etməyə kömək etməlidir.

29. İştirakçılar SEQ Protokolunun tələblərinə əsasən konsultasiyaların keçirilməsinin zəruri olduğu səlahiyyətli orqanları qeyd etməlidirlər. Daha sonra onlar 1-ci tapşırıqda göstərilədiyi kimi, öz təkliflərini müvafiq plan və ya proqramın hazırlanması çərçivəsində müvafiq orqanlarla keçirilən konsultasiyaların icmalı ilə müqayisə edə bilərlər. Bu müqayisə əsasında onlar ətraf mühiti mühafizə və səhiyyə orqanları ilə SEQ-lə əlaqədar konsultasiyaların ayrıca bir proses təşkil etməli olduğu, yaxud plan və ya proqramın hazırlanması çərçivəsində müvafiq orqanlarla aparılan konsultasiyalarla birləşdirilməli olduğu barədə müzakirə apara bilərlər.

30. Müzakirə edilməli olan məsələlərə aşağıdakılar daxildir:

- SEQ prosesi çərçivəsində hansı orqanlarla konsultasiyalar aparılmalıdır?
- Əhəmiyyətli töhfənin verilməsi üçün bu konsultasiyalar nə vaxt və necə keçirilməlidir?
- Təklif edilən konsultasiyalar səlahiyyətli orqanlarla mövcud konsultasiyalardan necə fərqlənirlər?
- SEQ və plan və ya proqramın hazırlanması prosesi üçün ayrıca konsultasiyalar təşkil olunmalıdırımı, yoxsa rəylərin alınması üçün vahid sistemin olması daha yaxşıdır?

31. Bu tapşırıqın müvəffəqiyyətlə yerinə yetirilməsi iştirakçılardan bu vəsaitdə əksini tapan, səlahiyyətli orqanlarla konsultasiyalar (Bölmə A4.4), SEQ və planın yaxud proqramın hazırlanması prosesi arasında məntiqi əlaqəliliklər (Fəsil A2) və ixtiyari əsasda, SEQ üçün əsas konsultasiya alətləri (Fəsil A5) haqqında məlumatlarla tanış olmağı tələb edir.

32. Bu tapşırıqın sonunda iştirakçılar bilməlidirlər ki, SEQ çərçivəsində səlahiyyətli orqanlarla aparılan konsultasiyalar müvafiq plan və ya proqramın hazırlanması prosesində səlahiyyətli orqanlarla aparılan konsultasiyalarla effektiv şəkildə əlaqələndirilə və birləşdirilə bilər.

6-cı vəzifə: İctimaiyyətin iştirakı üçün nəzərdə tutulmuş praktiki tədbirləri müzakirə edin.

33. Bu tapşırıq iştirakçılara ictimaiyyətlə konsultasiyalar üçün praktiki tədbirləri müzakirə etməyə kömək etməlidir.

34. İştirakçılar Protokolun tələblərini əsas götürməklə, ictimaiyyətin iştirakının təmin edilməsi üçün nəyin tələb olunduğunu qısaca təsvir etməlidirlər. Daha sonra onlar 1-ci tapşırıqda olduğu kimi öz təkliflərini müvafiq plan və ya proqramın hazırlanması prosesinin ictimaiyyətin iştirakının təmin edilməsinə və məlumata çıxışın təmin edilməsinə yönəlmiş tədbirlərinin icmalı ilə müqayisə edə bilərlər. Bu müqayisə əsasında onlar SEQ çərçivəsində ictimaiyyətin iştirakının

ayrıca bir proses kimi yerinə yetirilməli olduğu, yoxsa plan və ya proqramın hazırlanması çərçivəsindəki ictimaiyyətin iştirakı prosesi ilə birləşdirilməli olduğu barədə müzakirə apara bilərlər.

35. Müzakirə edilməli olan məsələlərə aşağıdakılar daxildir:

- Strateji ekoloji qiymətləndirmə zamanı ictimaiyyətin hansı məlumatlara çıxışı təmin edilməlidir?
- SEQ-ə aidiyyəti olan ictimaiyyət nümayəndələrinin müəyyən edilməsi zəruridirmi (zəruridirsə, necə müəyyən edilməlidir)?
- Konsultasiya prosesi bir mərhələdə təşkil edilməlidir, yoxsa dövrü prosesdən ibarət olmalıdır?
- SEQ çərçivəsindəki konsultasiyalar artıq plan və ya proqram hazırlanması çərçivəsində ictimaiyyətlə aparılan konsultasiyalardan nə ilə fərqlənir, SEQ və plan və ya proqramın hazırlanması prosesi üçün ayrıca konsultasiyalar təşkil olunmalıdırmı, yoxsa rəylərin alınması üçün vahid sistemin olması daha yaxşıdır?
- İxtiyari əsasda: İctimaiyyətin iştirakının asanlaşdırılması üçün hansı konsultasiya alətlərindən istifadə edilə bilər? (Əlavə müzakirələr üçün yetərli vaxt qalarsa, onlar həmçinin belə strateji ekoloji qiymətləndirmə zamanı istifadə edilə biləcək müvafiq konsultasiya alətlərini də təklif edə bilərlər (bax: fəsil A5).)

36. Bu tapşırıqın müvəffəqiyyətlə yerinə yetirilməsi iştirakçılardan bu vəsiətdə əksini tapan, ictimaiyyətin iştirakı (Bölmə A4.3), SEQ və planın yaxud proqramın hazırlanması prosesi arasında məntiqi əlaqəliliklər (Fəsil A2) və ixtiyari əsasda, SEQ üçün əsas konsultasiya alətləri (Fəsil A5) haqqında məlumatlarla tanış olmağı tələb edir.

37. Bu tapşırıqın sonunda iştirakçılar başa düşməlidirlər ki, SEQ çərçivəsində ictimaiyyətin iştirakının təmin edilməsi tədbirləri müvafiq plan və ya proqramın hazırlanması prosesinin ictimai iştirak rejimi ilə effektiv şəkildə əlaqələndirilə və birləşdirilə bilər.

7-ci vəzifə: SEQ çərçivəsində əlavə edilmiş məlumatların plan və ya proqramın hazırlanması prosesində nəzərə alınması üçün müəyyən edilmiş praktiki tədbirləri müzakirə edin.

38. Bu tapşırıqda plan və ya proqramı hazırlayan şəxslərə və ətraf mühitin mühafizəsi haqqında hesabatı hazırlayanlara, yaxud müvafiq plan və ya proqram haqqında qərar qəbul edən orqanlara SEQ prosesində əldə edilmiş məlumatın təsdiqdən əvvəl plan və ya proqramın hazırlanması prosesində nəzərə alındığına zəmanət verməyə imkan verən tədbirlər müzakirə edilməlidir.

39. Müzakirə edilməli olan əsas məqamlar aşağıdakılardır:

- SEQ üzrə əlavə vəsait Aşağıdakı hallarda plan və ya proqramın hazırlanması zamanı strateji ekoloji qiymətləndirmənin nəticələrinin (ətraf mühitin mühafizəsi haqqında hesabat və hesabatda mənfi təsirlərin qarşısının alınması, azaldılması, yaxud nəticələrinin yüngülləşdirilməsi üçün müəyyən edilmiş tədbirlər; müvafiq səlahiyyətli orqanlarla

konsultasiaların və ictimaiyyətin iştirakının nəticələri;) nəzərə alındığına necə təminat vermək olar:

- o SEQ plan və ya proqramın hazırlanması prosesinə qismən inteqrasiya edilməli olduqda, (başqa sözlə, SEQ plan və ya proqramın hazırlanması ilə eyni vaxtda yerinə yetirilir və plan, yaxud proqramın hazırlanmasının əsas mərhələlərinə töhfə verir).SEQ mütəxəssisləri və plan yaxud proqramı hazırlayan mütəxəssislər arasında müəyyən məsələlər barədə konsensus əldə edilə bilmədikdə, nə baş verir? SEQ plan və ya proqramın hazırlanması prosesinə tam inteqrasiya edilməli olduqda. Yenə də SEQ mütəxəssisləri və plan yaxud proqramı hazırlayan mütəxəssislər arasında müəyyən məsələlər barədə konsensus əldə edilə bilmədikdə, nə baş verir?
- o SEQ plan yaxud proqramın hazırlanmasından kənar ayrıca bir proses kimi, yaxud yalnız plan və ya proqram artıq yekunlaşdırıldıqdan sonra başladıldıqda. SEQ artıq layihəsi hazırlanmış plan və ya proqrama əsaslı dəyişikliklərin edilməsini təklif etdikdə nə baş verir?

8-ci vəzifə: SEQ-in plan və ya proqramın hazırlanması prosesi ilə koordinasiya üçün praktiki tədbirləri müzakirə edin.

40. Bu tapşırıq iştirakçılara plan və ya proqramın hazırlanması prosesində strateji ekoloji qiymətləndirmənin aparılması üçün tələn olunan praktiki tədbirləri müzakirə etməyə kömək etməlidir.

41. Bundan əvvəlki tapşırıqlar iştirakçılara SEQ-in əhatə dairəsinin müəyyən edilməsi (Tapşırıq 3), ətraf mühitin mühafizəsi haqqında hesabatın hazırlanması üçün zəruri məlumatların alınması (Tapşırıq 4), SEQ çərçivəsində səlahiyyətli orqanlarla konsultasiaların aparılması (Tapşırıq 5), SEQ-ə aidiyyəti olan ictimaiyyətin iştirakının təmin edilməsi (Tapşırıq 6) və SEQ prosesində əldə edilmiş məlumatların plan və ya proqramın hazırlanması üçün nəzərə alınması (Tapşırıq 7) üçün ətraflı şərtləri müzakirə etməyə kömək etdi. Daha əvvəl aparılan bu müzakirələrdə əldə olunan qənaətlər əsasında iştirakçılar təklif edilən SEQ prosesini aparmalı olan ekspertlərin işi üçün konkret şərtləri aydınlaşdırmalıdır.

42. Müzakirə edilməli olan məsələlərə aşağıdakılar daxildir:

- o Plan və ya proqramın hazırlanmasından kənar ayrıca bir prosesi kimi həyata keçirilən, yaxud ləngidilən və plan və ya proqramın layihəsi artıq hazırlandıqdan sonra başlayan strateji ekoloji qiymətləndirmənin əsas üstünlükləri və mənfi cəhətləri nələrdir?
- o SEQ-in plan və ya proqramın hazırlanması prosesinə qismən inteqrasiya olunmasının üstünlükləri və mənfi cəhətləri nələrdir?
- o SEQ-in plan və ya proqramın hazırlanması prosesinə tam inteqrasiya olunmasının üstünlükləri və mənfi cəhətləri nələrdir?

43. Bu tapşırığın müvəffəqiyyətlə yerinə yetirilməsi iştirakçılardan bu vəsaitdə əksini tapan, SEQ prosedurunun elementləri (Fəsil A2), qərarın qəbulu (Bölmə A4.6), SEQ ilə plan və ya proqramın hazırlanması arasında məntiqi əlaqəliliklər haqqında məlumatlarla tanış olmağı tələb edir.

44. Bu tapşırığın sonunda iştirakçılar plan və ya proqramın hazırlanması zamanı SEQ-in yerinə yetirilməsinin müxtəlif variantları ilə əlaqədar əsas üstünlüklərdən və problemlərdən xəbərdar olmalıdırlar.

9-cu vəzifə: Monitoring hazırlığı və SEQ-in sonrakı ekoloji qiymətləndirmələrlə əlaqələndirilməsi üzrə praktiki məsələləri müzakirə edin

45. Bu tapşırıq iştirakçılara plan və ya proqram üçün monitoring sisteminin hazırlanması və strateji ekoloji qiymətləndirmənin sonrakı ekoloji qiymətləndirmələrlə əlaqələndirilməsi ilə əlaqədar olaraq SEQ ekspertlərinin ehtimal edilən vəzifələrini müzakirə etməyə kömək etməlidir.

46. Müzakirə edilməli olan məsələlərə aşağıdakılar daxildir:

- SEQ sonrası monitoringin hazırlanması zamanı adətən nə gözlənilir?
- SEQ sonrası monitoring plan və ya proqramın monitoringi ilə necə əlaqələndirilməlidir?
- SEQ sonrakı ekoloji qiymətləndirmələrlə necə əlaqələndirilməlidir (başqa sözlə, plan və ya proqramın çərçivəsini müəyyən etdiyi konkret layihələrin ətraf mühitə təsirlərinin qiymətləndirilməsi ilə, yaxud sonrakı olan və proqramların strateji ekoloji qiymətləndirmələri ilə)?

47. Bu tapşırığın müvəffəqiyyətlə yerinə yetirilməsi iştirakçılardan bu vəsaitdə əksini tapan monitoring haqqında məlumatla (bax: Bölmə A4.2) tanış olmağı tələb edir.

48. Bu tapşırığın sonunda iştirakçılar monitoringin tətbiqinin əsas çətinlikləri, SEQ və daha sonrakı ƏMTQ və SEQ-lər arasındakı praktiki əlaqəliliklərdən xəbərdar olmalıdırlar.

10-cu vəzifə: Verilən plan və ya proqrama üçün təklif edilən SEQ yanaşmasını təqdim edin.

49. Bu yekun tapşırıq təklif edilən SEQ yanaşmasının təqdim edilməsinə kömək edir. Bu, verilən sEq prosesi üçün texniki tapşırığın hazırlanması üçün faydalı ola bilər.

50. İştirakçılar təklif edilən yanaşmanın əsas üstünlüklərini və zəif tərəflərini qısa təsvir etməli və onun tətbiqi ilə bağlı ehtimal və riskləri açıq şəkildə etiraf etməlidirlər. Vaxt qalarsa, iştirakçılar SEQ-in tam yerinə yetirilməsi üçün tələb olunan günlərin sayını hesablaya, SEQ mütəxəssisləri üçün zəruri bacarıqları, eləcə də belə SEQ təqdim olunan zaman qeyd edilməli olan digər məsələləri müəyyən edə bilərlər.

51. Beləliklə, iştirakçılardan aşağıdakıları qısaca təsvir etməklə təklif edilən SE! yanaşmasının icmalını vermək xahiş edilə bilər:

- SEQ çərçivəsində yerinə yetirilməli olan əsas vəzifələr və onların plan və ya proqramın hazırlanması prosesinə aid vəzifələrlə əlaqəsi.
- Plan və ya proqramın hazırlanması prosesində SEQ ekspertlərin rolu (vəzifələri, səlahiyyətləri).
- Təklif edilən yanaşmanın əsas üstünlükləri və zəif cəhətləri, onun effektivliyi ilə bağlı təxminlər (risklərə münasibətdə realist olmaq şərti ilə).

- SEQ-in tamamlanması üçün gözlənilən iş günlərinin sayı.
- SEQ ekspertləri üçün tələb olunan bacarıqlar və s.

52. Bu tapşırığın sonunda iştirakçılar təklif edilən SEQ yanaşmasını SEQ-in yerinə yetirilməsində maraqlı olan səlahiyyətli orqanlara, maraqlı tərəflərə və konsultantlara təqdim edə bilməlidirlər.

ƏLAVƏLƏR

Əlavə A1.1

ƏHALİNİN SAĞLAMLIĞI

1 ƏLAVƏYƏ GİRİŞ

Bu əlavə Protokolun tələblərinə uyğun olaraq, insan sağlamlığının strateji ekoloji qiymətləndirmənin bir hissəsi kimi nəzərə alınması üçün tövsiyələr verir. 2-ci bölmədə sağlamlığın əhəmiyyəti və Protokolun sağlamlıqla əlaqədar müddəaları müzakirə olunur. 3-cü bölmədə mümkün praktiki tədbirlərə nəzər salınır.

Bu Əlavə həm plan və ya proqramların insan sağlamlığına potensial təsirlərini başa düşmək istəyən SEQ mütəxəssisləri, həm də məlumat və tövsiyə almaq üçün müraciət edilə biləcək (məsələn, qanunla nəzərdə tutulmuş konsultant kimi), yaxud səhiyyə məsələlərinin tam əhatə edilməsini təmin etmək istəyən ətraf mühiti mühafizə və səhiyyə orqanları üçün nəzərdə tutulub. Bütövlükdə bu vəsait kimi, bu Əlavə də rəsmi hüquqi və ya peşəkar tövsiyədən ibarət deyil və Protokolun izahedici rəhbər sənədi kimi çıxış etmir.

Tərəflər öz şəraitlərində sağlamlığın necə nəzərə alın biləcəyini öyrənmək, pilot araşdırmalar aparmaq Protokolun tələblərinə cavab verən prosedurlar hazırlamaq və öz institusional ehtiyaclarına və kontekstə uyğun tövsiyə sənədi hazırlamaq üçün bu əlavədəki fikirlərdən istifadə edə bilər.

2 SAĞLAMLIQ NƏ ÜÇÜN MÜHÜMDÜR

“Avropanın Ətraf Mühit və Əhalinin Sağlamlığı ilə əlaqədar Fəaliyyət Planında (2004–2010)” qeyd edildiyi kimi⁴⁹:

Hər kəs özü, uşaqları üçün və cəmiyyətimizə bəxş etdiyi geniş iqtisadi və sosial mənfəətlərə görə sağlamlıq arzulayır. O, uzun müddətli iqtisadi artım və davamlı inkişaf baxımından mühüm rola malikdir – getdikcə artan dəlillərin də göstərdiyi kim sağlam olmaq üçün zəruri xərclər zəif səhhətdən irəli gələn xərclərdən daha yüksəkdir (tibbi xidmətin göstərilməsi, dərmanların qəbulu, xəstəlik səbəbi ilə götürülən məzuniyyət, aşağı məhsuldarlıq, əlillik və erkən yaşlarda təqaüdə çıxmaq baxımından).

Ətraf mühitin vəziyyəti ilə əhalini sağlamlıq vəziyyəti arasında aşkar bağlılıq dövlətlərarası "Ətraf Mühit və Sağlamlıq" prosesinin başladılmasına gətirib çıxarmışdır. Ətraf Mühit və Sağlamlıq haqqında 1999-cu ilin London Bəyannaməsi SEQ Protokolunun hazırlanması üçün səaslı təkan oldu, daha sonra 2004-cü ildə Budapeştdə qəbul edilən bəyannamə Protokola uyğun olaraq, strateji təkliflərin qiymətləndirilməsi zamanı əhalinin sağlamlığı amillərinin nəzərə alınması ilə bağlı öhdəliyi bir daha təsdiq etdi⁵⁰.

⁴⁹ Avropa Komissiyası, COM(2004) 0416 yekun. Aşağıdakı ünvandan əldə edilə bilər:

<http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52004DC0416:EN:HTML>.

⁵⁰ Nazirlər səviyyəsində üçüncü ətraf mühit və əhalinin sağlamlığı konfransının bəyanatı (EUR/ICP/EHCO 02 02 05/18 Red.5) (London, 1999), aşağıdakı ünvandan əldə edilə bilər: http://www.euro.who.int/_data/assets/pdf_file/0007/88585/E69046.pdf, və Nazirlər səviyyəsində dördüncü ətraf mühit və əhalinin sağlamlığı konfransının bəyanatı (EUR/04/5046267/6) (Budapeşt, 2004), aşağıdakı ünvandan əldə edilə bilər: <http://www.euro.who.int/document/e83335.pdf>

Bunun nəticəsidir ki, Protokol əhalinin sağlamlığı amillərin plan və ya proqramların strateji ekoloji qiymətləndirməsinin ayrılmaz hissəsi kimi diqqətə alınmasını nəzərdə tutur.

MÜMKÜN PRAKTİKİ MÜLAHİZƏLƏR

Bu bölmə əsas diqqəti aşağıdakılara yönəltməklə, əhalinin sağlamlığının strateji ekoloji qiymətləndirmənin bir hissəsi kimi nəzərə alınmasına praktiki yanaşmaları, eləcə də təfsir və metodologiya ilə bağlı çətinlikləri tədqiq edir:

- Əhalinin sağlamlığına əhəmiyyətli təsirlərin müəyyən edilməsi (bölmə 3.1).
- Müvafiq ətraf mühiti mühafizə və səhiyyə orqanları ilə konsultasiya (bölmə 3.2).
- Sağlamlığa təsirlərin kəmiyyət və keyfiyyət qiymətləndirməsi daxil olmaqla, əhalinin sağlamlığına gözlənilən təsirlərin qiymətləndirilməsi (bölmə 3.3).
- Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında hesabatın əhatə dairəsinin müəyyən edilməsi və hazırlanması (bölmə 3.4)

3.1 Əhalinin sağlamlığına əhəmiyyətli təsirlərin müəyyən edilməsi

Protokolda sağlamlığın tərfi verilmir. Əvəzində, müvafiq ətraf mühiti mühafizə və səhiyyə orqanları ilə konsultasiyaların nəticəsi diqqətə alınmaqla, hər bir plan və ya proqram üçün strateji ekoloji qiymətləndirmə çərçivəsində hansı müvafiq sağlamlıq amillərinin və ya problemlərinin nəzərə alınmalı olduğunun müəyyən edilməsi tələb olunur.

Müvafiq səlahiyyətli orqanlar bu amillər müəyyən edilən zaman aşağıdakı şəkildə qısaca təsvir edilən sağlamlıq determinantları çərçivəsinin nəzərə alınmasını faydalı hesab edə bilərlər: Plan və ya proqramın icrasının hansı determinantlara və ya sağlamlığa təsir edən hansı amillərə əsaslı mənfi təsir göstərə biləcəyinin müəyyən edilməsi vacibdir. Plan və ya proqramın, məsələn, müvafiq ekoloji məqsədlərə uyğun olaraq, sağlamlığı necə mühafizə və təbliğ etdiyinin nəzərə alınması faydalı ola bilər.

Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatının geniş sağlamlıq konsepsiyasının özü — tək-cə xəstəliyin yoxluğu hələ sağlamlıq demək deyil — plan və proqramların bir çox yolla sağlamlığa təsir edə biləcəyini nəzərdə tutur. Onların bəzi təsirləri aşkar və birbaşa səciyyəlidir — bunların da əksəriyyəti artıq praktikada yaxşı bilinir — digərləri isə dolaylı və proqnozlaşdırılması çətin olan təsirlərdir. Əksər ekoloji təsirlər kimi fiziki mühit amilləri ilə sağlamlığın mühafizəsi tədbirlərinin nəticələri arasındakı yol mürəkkəb ola və çox vaxt apara bilər. Həmçinin bilmək vacibdir ki, plan və proqramların əhalinin sağlamlığına təsirləri çox vaxt həm müsbət, həm də mənfi nəticələr yaradan müxtəlif növ təsirlərin birləşməsi ilə sinergik olur.

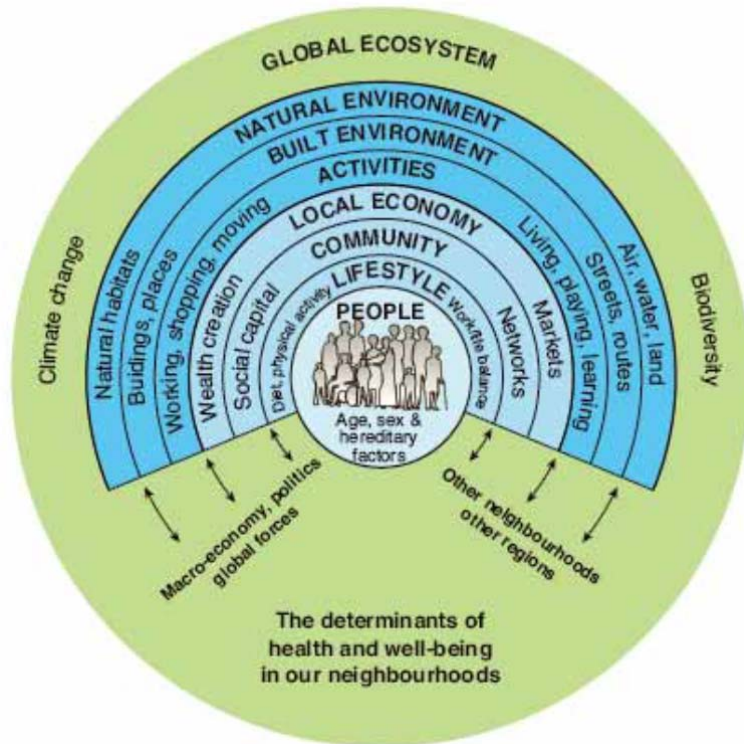
Bundan əlavə, əhalinin sağlamlığı haqqında mövcud məlumatın strateji ekoloji qiymətləndirməyə müvafiqliyi ilə bağlı mühüm məsələlər mövcuddur, belə kimi həmin məlumatlar müxtəlif məqsədlər üçün toplanmışdır və çox vaxt strateji ekoloji qiymətləndirmə üçün yararlı olmayacaq səviyyədə ümumi səciyyəlidirlər. Xəstəlik və ölüm statistikasına heç də həmişə icra olunan plan və ya proqramın nəticələrinin monitorinqi üçün izahedici ilkin məlumat

və ya əsaslı baza təmin etmir. Müxtəlif determinantların nisbi əhəmiyyəti və onların mürəkkəb qarşılıqlı əlaqələri ilə əlaqədar qeyri-müəyyənlik olsa da, şəkildə göstərilən determinantlar sağlamlığa təsir edən başlıca amillər kimi tanınır. Beləliklə, onlar plan və ya proqramın əhalinin sağlamlığına ehtimal edilən əhəmiyyətli təsirlərin qiymətləndirilməsi üçün başlanğıc nöqtəsi kimi istifadə edilə bilər.

Məsələn, plan və proqramlar, nəqliyyata, mənzil təminatına, təhsilə və sosial xidmətə təsir edər, beləliklə, sosial birliyi, kommunal xidmətlərdə asan istifadə imkanını təbliğ edər, insanları idmana təşviq edər avtomobillərin idarə edilməsi ehtiyacını azalda bilər. Beləliklə, nəqliyyatla əlaqədar plan aşağıdakı sağlamlıq determinantlarına təsir edə bilər: fərdi həyat tərzini (məsələn, fiziki aktivliyin təşviq edilməsi və ya əksinin təbliğ edilməsi ilə); sosial və kommunal şəbəkələr və onların təsirləri (kommunal xidmətlərin əvəzlənməsi və ya kommunal bölgədə dəyişikliklər); yaşayış və iş şəraiti (məsələn, yol qəzası hadisələrinin sayının dəyişməsi və səs-küy) ilə); ekoloji şərtlər (məsələn, havanın çirklənməsi və səs-küy)⁵¹. Əlavə, praktiki nümunə ilə aşağıdakı haşiyədə tanış olmaq olar.

⁵¹ Mənbə: Margaret Douglas, Martin Higgins və Sheila Beck, "Strateji ekoloji qiymətləndirmə və əhalinin sağlamlığı", Şotlandiyanın Sağlamlığa təsirlərin qiymətləndirilməsi şəbəkəsi üçün arayış sənədi (2005). Aşağıdakı ünvandan əldə edilə bilər
<http://www.healthscotland.com/documents/1250.aspx>.

Əsas sağlamlıq determinantları⁵²

⁵²Mənbələr: Hugh Barton, "Şəhərsalma mütəxəssisləri üçün sağlamlıq xəritəsi: sağlam və davamlı yaşayış məntəqələri üçün konseptual modelə doğru", Yenidən yaradılmış mühit, cild 31, Say 4 (2005), səh 339–355; Hugh Barton və Marcus Grant, "İnsanın yaşayış mühitinin sağlamlıq xəritəsi", "Journal of the Royal Society for the Promotion of Health" jurnalı say. 126, nömrə 6 (2006); və M. Whitehead və G. Dahlgren, "Sağlamlığa əlaqədar qeyri adekvatlıqlar barədə nə etməli?", "The Lancet", say. 338, nömrə 8774 (1991), səh. 1059–1063.

Çex Respublikasının Sahibkarlıq və innovasiyalara dəstək üçün 2007-2013- cü illər üçün təsərrüfat fəaliyyəti proqramının strateji ekoloji qiymətləndirməsi çərçivəsində sağlamlığa təsirlərin qiymətləndirilməsi⁵³:

Seçilmiş sağlamlıq determinantları:

- Ətraf mühit amilləri: mühitdə havanın keyfiyyəti, səs-küy və zəhərli maddələr
- Sosial-iqtisadi amillər: işlə təminat və təhsil.
- Sosial və kommunal şəbəkələr/təsirlər: yoxdur.
- Yaşayış və iş şəraiti: Geniş istifadə olunan məhsulların və tikintinin təhlükəsizliyi
- Fərdi həyat tərzi amilləri: asudə vaxtın sağlamlığa faydalı keçirilməsi üsulları(məsələn, aqro-turizm, velosiped və s.).

•

SEQ komandası tərəfindən yerinə yetirilən xüsusi tapşırıqlara daxildir:

- Sağlamlıq məsələlərinin nə üçün ayrıca deyil, SEQ çərçivəsində ələ alındığının aydınlaşdırılması
- Çexiyada əhalinin sağlamlığı ilə bağlı vəziyyət haqqında qısa icmalı.
- Siyasət, plan və proqramların əhalinin sağlamlığına təsirlərinin təhlilinin əsas metodoloji məsələlərinin icmalı, o cümlədən həm ətraf mühitin vəziyyətindəki dəyişikliklərdən, həm də sosial-iqtisadi amillərdən irəli gələn sağlamlığa təsirlərin təhlil edilməsinin zəruriliyinin izahı.
- Proqramın sağlamlığa təsirlərinin qiymətləndirilməsi üçün seçilmiş yanaşmanın izahı, sözügedən təsərrüfat fəaliyyətinə müvafiq sağlamlıqla əlaqədar siyasətləri, plan və proqramların icmalı ilə birlikdə.
- Əsasən aşağıdakılar vasitəsi ilə sağlamlığa faktiki təsirlərin qiymətləndirilməsi: (a) proqram çərçivəsində təklif edilən ayrı-ayrı müdaxilələrin mümkün birbaşa nəticələrini (müsbət və mənfi) təsvir edən SEQ komandası; (b) proqram çərçivəsində həyata keçirilən bu müdaxilələrin müvafiq sağlamlıq determinantlarına mümkün müsbət və ya mənfi təsirlərini müəyyən edən SEQ komandası.
- Aşağıdakılar daxil olmaqla, bu proqramın icrası üçün təkliflərin verilməsi: (a) bu proqram tərəfindən təşviq ediləcək gələcək layihələrin seçilməsi meyarları və şərtləri (ekoloji və digər şərtlər daxil olmaqla); (b) sağlamlığa təsirlərin monitorinqi üçün təklif edilən göstəricilər.
- Ümumi qənaətlərin əldə edilməsi.

Bu qiymətləndirmələr Çex Respublikasının (Milli Səhiyyə İnstitutunun) tanınmış səhiyyə mütəxəssislərinin kollektiv ekspert rəyləri əsasında aparılmış və SEQ komandasının qalan hissəsi tərəfindən nəzərdən keçirilmişdir.

Plan və ya proqramın təsir edə biləcəyi sağlamlıq determinantları nümunələri⁵⁴:

⁵³Martin Smutny, SEQ komandasının rəhbəri, fərdi əlaqə, yanvar 2007. Daha ətraflı məlumat üçün: martin.smutny@integranet.cz.

⁵⁴Təsirlərin Qiymətləndirilməsi üzrə Beynəlxalq Assosiasiyaya əsasən, Sağlamlığa təsirlərin qiymətləndirilməsi: Beynəlxalq qabaqcıl təcrübə prinsipləri, Xüsusi nəşrlər seriyası, nömrə 5 (Sentyabr 2006). Aşağıdakı ünvandan əldə edilə bilər: <http://www.iaia.org/publicdocuments/special-publications/SP5.pdf>.

- Gəzinti və ya velosiped gəzintisinin asanlaşdırılması kimi sağlam həyat tərzinə təsir edən amillər, sağlamlıq üçün faydalı məhsulların mövcudluğu, idman üçün ictimai yerlərin olması, ictimai nəqliyyatın təmin edilməsi və şəxsi avtomobildən istifadədən çəkilmə.
- Sosial və ya icma, yaxud şəbəkə təsirləri ilə bağlı amillər, məsələn, icma birləşmələri, icma ayrı-seçkilikləri və ya parçalanmaları, sosial dəstək və ya təcrid olunma, kommunal xidmətlərdən istifadə imkanı (tibbi xidmət, sosial dəstək, alış-veriş daxil olmaqla) yerli nəqliyyat və rabitə şəbəkələrinin mövcudluğu, torpaqdan istifadə, şəhərsalma, təhlükəsizlik və cinayətkarlıq səviyyələri.
- Yaşayış və iş şəraiti ilə əlaqədar amillər, məsələn mənzil təminatı və mənzil təminatının keyfiyyəti, təhlükəsiz içməli su, adekvat kanalizasiya sistemi, qapalı yerlərdə havanın keyfiyyəti, təhlükələrə məruz qalma (başqa sözlə, qəza riskləri, o cümlədən iş yerində bə nəqliyyatda mövcud təhlükələr).
- Ümumi sosial-iqtisadi amillər (məsələn, təhsil, işlə təminat və gəlir), mədəni amillər (məsələn, ənənəvi həyat təzi ilə əlaqədar dəyərlərə təsirlər, mədəni və dini əhəmiyyətli yerlər) və ekoloji amillər (hava, su və torpaq çirklənməsi, səs-küy, infeksiya daşıyıcılarının törəndiyi yerlər və s.).

Yuxarıda qeyd edilən amillərin bəziləri bir-birləri ilə əlaqəlidir və asanlıqla hər hansı determinant kateqoriyasına aid edilə bilmədiklərindən birdən artıq kateqoriyada özlərinə yer tapa bilərlər. Bununla belə, bu sağlamlıq determinantları çərçivəsi tam yaddaş siyahısı və ya sağlamlıq amillərinin təsnifatı və kateqoriyalar aid edilməsi üçün mütləq şablon deyil. Çərçivə konkret plan və ya proqramın təsir edə biləcəyi müxtəlif sağlamlıq amillərinin ilkin müəyyən edilməsi zamanı mümkün istifadə üçün təqdim edilir.

Protokol çərçivəsində strateji ekoloji qiymətləndirmənin mərkəzində fiziki mühit dayanır. Lakin Protokolun tətbiqi təcrübəsi inkişaf etdikcə bəzi ölkələrdə fiziki, sosial və davranış mühitləri arasında daha mürəkkəb qarşılıqlı əlaqələrin qiymətləndirilə biləcəyi gözlənilir.

Ekoloji amillər sağlamlıq təsirlərinin müəyyən edilməsi baxımından vacib olsa da, gərək ki, sağlamlıqla sıx əlaqəli olan sosial-iqtisadi amillər, o cümlədən gəlir və təhsil bu kontekstdə daha əhəmiyyətli rola malikdir (bax: aşağıdakı haşiyə). Bununla belə, bir çox plan və proqram növlərinin (məsələn, torpaqdan istifadə planları) bu sağlamlıq determinantlarına təsirinə qiymətləndirilməsi çətin ola bilər.

Sosial iqtisadi vəziyyətin mühüm sağlamlıq determinantları olan ölçü meyarları⁵⁵

Sosial- iqtisadi vəziyyət aşağıdakılar daxil olmaqla, bir sıra dəyişənlər vasitəsi ilə ölçülə bilər:

- Gəlir (fərdi və ya birgə). Gəlir maddi resurslara birbaşa təsir etsə də, sağlamlığa da təsir edir. Gəlir maddi yaşayış standartlarının ən yaxşı vahid göstəricisidir. Lakin həssas

⁵⁵ Bax: Bruna Galobardes, Mary Shaw, Debbie A. Lawlor, John W. Lynch və George Davey Smith, "Sosial-iqtisadi vəziyyətin göstəriciləri (1-ci hissə)", "Journal of Epidemiology and Community Health" (2006), say 60, səh. 7–12. Aşağıdakı ünvdən əldə edilə bilər: <http://jech.bmj.com/cgi/content/full/60/1/7>.

mahiyyəti bu məlumatın toplanmasını məhdudlaşdırma bilər..

- Təhsil səviyyələri (fərdi mülkiyyət). Təhsil gələcək iş təminatının və gəlir üçün güclü determinantdır və fərdin koqnitiv funksiyasına təsir edə bilər. Təhsil səviyyələri ilə bağlı məlumatları ölçmək asandır. Lakin bu meyarlar bir qayda olaraq təhsilin keyfiyyətini qiymətləndirmirlər.
- Peşə ilə bağlı tədbirlər. Məşğuliyyət gəlirlər sıx əlaqəlidir. Bundan əlavə, peşə sinfi ictimai mövqeyi əks etdirir və sağlamlığa təsir edə bilər. Peşə məşğuliyyətləri həmçinin spesifik zərərli mühitlə bağlı, yaxud işin icrası ilə bağlı təhlükələri ehtiva edə bilər. Peşə məşğuliyyətlərinin ölçü meyarları haqqında məlumat hər hansı adi məlumat mənbəsindən əldə edilə bilər

Protokol yalnız ehtimal oluna və əhəmiyyətli ekoloji problemlərin qiymətləndirilməsini tələb edir. Buna görə də ətraf mühitin mühafizəsi və səhiyyə orqanları konkret plan və ya proqramın təsir edə biləcəyi sağlamlıq amillərin uzun siyahısının yalnız əhəmiyyətli təsirlərlə əvəz edilməsini faydalı hesab edə bilərlər. Bu proseslər bağlı bəzi tövsiyələrlə Protokolun III Əlavəsində yer verilir.

3.2 MÜVAFIQ TƏBİƏTİ MÜHAFİZƏ VƏ SƏHIYYƏ ORQANLARI İLƏ KONSULTASIYA

Ətraf mühiti mühafizə və səhiyyə orqanları ilə konsultasiya SEQ çərçivəsində sağlamlıq amillərinin nəzərə alınmasında ən mühüm yeri tutur. Lakin bir çox ölkələrdə ətraf mühitin mühafizəsi üzrə müvafiq orqanları müəyyən etmək daha asandır nəinki onların sağlamlıq üzrə tərəfdaşlarını. Bir qayda olaraq, fərqli cavabdehliklərə malik çoxsaylı təşkilatlar mövcud olur:

- Milli orqanlar çox vaxt sağlamlıq siyasətinin inkişaf etdirilməsi və icrası məsələləri üzrə baş idarə kimi fəaliyyət göstərirlər.
- Regional və yerli səlahiyyətli orqanlar yerli əhəlinin operativ məsələləri ilə bağlı daha konkret rola malik ola bilərlər.
- Bələdiyyələr sağlamlığın qorunmasında və təbliğində rol oynaya bilərlər. Bura sanitar şəraitin yaxşılaşdırılması, su təchizatı kimi əhəmiyyətli sağlamlıq idarəetməsi, eləcə də sağlamlığın təbliği və ilkin tibbi yardım xidməti daxil ola bilər.

Səhiyyə orqanları nadir hallarda plan və ya proqramın hazırlanması prosesinə cəlb edilir. ÜST Sağlam Avropa Şəhərləri Şəbəkəsi tərəfindən təşkil olunmuş araşdırma səhiyyə və planlaşdırma agentliklərinin araşdırılan halların yalnız 25 faizi nisbətində müntəzəm əməkdaşlıq etdiyini aşkara çıxarmışdır⁵⁶. Səhiyyə orqanlarında həmçinin effektiv yardım potensialı çatışmaya bilər və onlar - ən azı ilkin mərhələdə - adekvat dəstək və bələdçiliyə ehtiyac duya bilərlər. Zəruri olarsa, onların yardımlarına müraciət üçün müvafiq qarşılıqlı fəaliyyət tədbirləri və prosedurları (xidmət müqavilələri kimi) tətbiq oluna bilər (həmçinin müvafiq səlahiyyətli orqanlarla konsultasiyalardan bəhs edən A4.4 bölməsinə nəzər salın).

⁵⁶Hugh Barton, Claire Mitcham və Catherine Tsourou (red.), Təcrübədə sağlam şəhər planlaşdırması: Avropa şəhərlərinin təcrübəsi, Hesabat: ÜST Sağlam şəhər planlaşdırması üzrə şəhər fəaliyyət qrupu (2003). Aşağıdakı ünvdən əldə edilə bilər: <http://www.euro.who.int/document/E82657.pdf>

Doğrudan da başlanğıcda konkret proqram və ya plan növünün əhəmiyyətli təsirə məruz qoya biləcəyi sağlamlıq amillərini müəyyən etmək, eləcə də plan və ya proqramların əhalinin sağlamlığına müsbət və mənfi təsirləri haqqında qənaətə varmaq çətin ola bilər. Bu baxımdan ətraf mühiti mühafizə və səhiyyə orqanlarının, eləcə də olan və proqram tərtibatçılarının məlumatları bölüşməsi və aşağıdakılar haqqında təcridən qarşılıqlı anlayış əldə etməsi faydalı olardı:

- Müxtəlif plan və proqramların əhəmiyyətli təsirə məruz qoyacağına güman edildiyi sağlamlıq determinantları.
- Sağlamlıq determinantlarında baş verən dəyişikliklərlə sağlamlığa müvafiq təsirlər arasında səbəb-nəticə əlaqələri.
- Əhalinin sağlamlığına hər hansı əhəmiyyətli mənfi təsirin qarşısının alınması, azaldılması və ya nəticələrinin yüngülləşdirilməsi tədbirləri.
- Müxtəlif plan və proqramların icrası zamanı sağlamlığa faktiki təsirlərin monitorinqi tədbirləri.

3.3 ƏHALİNİN SAĞLAMLIĞINA GÖZLƏNİLƏN TƏSİRLƏRİN QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ

Plan və ya proqramın əhəmiyyətli təsirə məruz qoyacağı ehtimal edilən əsas sağlamlıq determinantlarının müəyyən edilməsi, plan və ya proqramın əhalinin sağlamlığına müsbət və mənfi təsirlərinin qiymətləndirilməsi üçün özül rolunu oynaya bilər. Bu determinantlarda baş verən dəyişikliklər əhalinin sağlamlığına aşağıdakı təsirlərlə nəticələnə bilər:

- Birbaşa və ya ikinci dərəcəli.
- Qısa, orta və ya uzun müddətli.
- Kumulyativ və ya sinergik
- Daimi və ya müvəqqəti

Aşağıdakı cədvəl fiziki mühit üçün risk amillərinin, eləcə də mümkün əlaqədar xəstəlik və risklərin icmalını əks etdirir. Yerli şəraitə uyğunlaşdırılmış belə cədvəl müəyyən şərtlər daxilində səlahiyyətli orqanlar üçün faydalı ola bilər. O həmçinin müxtəlif plan və ya proqram növlərinə adaptasiya edilə bilər.

Yuxarıdakı 3.1-ci bölmədə müzakirə olunan qeyri-müəyyənlikləri və məhdudiyətləri nəzərə alsaq, strateji ekoloji qiymətləndirmə aparən orqanların plan və proqramlarının əhalinin sağlamlığına müsbət və ya mənfi təsirlərini dəqiq və ya təfərrüatları ilə proqnozlaşdırmasını gözləmək real olmazdı. Digər tərəfdən bir qayda olaraq belə təsirlərin proqnozlaşdırılması üçün çox ətraflı araşdırmaların aparılması praktiki baxımdan mümkün olmur. Yalnız xüsusi hallarda yerinə yetirilən daha ətraflı araşdırmalar zamanı düzgün, sadə və praktiki yanaşmalardan istifadə vacibdir, belə ki, strateji ekoloji qiymətləndirmə zamanı sağlamlığın adekvat şəkildə nəzərə alınması mühüm metodoloji və prosedurla bağlı çətinliklər yaradır.

Bu baxımdan qeyd etmək vacibdir ki, Protokol 2-ci maddəsinin 7-ci bəndi vasitəsi ilə, aşağıdakılar nəzərə alınmaqla, yalnız məntiqi baxımdan tələb oluna biləcək məlumatların təmin edilməsini tələb edir.

- Cari biliklər və qiymətləndirmə metodları.
- Plan və ya proqramın məzmunu, əhatəlilik dərəcəsi və qərarın qəbulu prosesinin mərhələsi
- İctimaiyyətin maraqları.
- Qərarın qəbul edilməsinə görə məsul orqanların məlumat ehtiyacları.

Bundan əlavə, Protokolun IV əlavəsinin 8-ci bəndi ətraf mühitin mühafizəsi haqqında hesabatla lazımı məlumatların təmin edilməsi ilə bağlı qarşıya çıxan texniki qüsurlar və ya bilik çatışmazlığı ilə bağlı məlumatların da daxil edilməsini tələb edir.

Sağlamlığa təsirlərin keyfiyyət qiymətləndirməsi

Əksər hallarda sağlamlığa təsirlərin qiymətləndirilməsi keyfiyyət deyil, kəmiyyət səciyyəli olacaq. Lakin, keyfiyyət qiymətləndirməsi təxminlərin irəli sürülməsi demək deyil: hər hansı rəy lazımcıca əsaslandırılmalı və mümkün olduqca mövcud tədqiqat və biliklərə əsaslanmalıdır. A5.1 Əlavəsi ekspert qiymətləndirməsinə yardım edən bəzi analitik alətləri təsvir edir; tibb sahəsindən başqa alətlər əxz oluna bilər. London Səhiyyə Observatoriyası Sağlamlığa təsirlərin qiymətləndirilməsində istifadə üçün SEQ-ə müvafiq ola biləcək keyfiyyət və kəmiyyət faktlarının qiymətləndirilməsi üçün bir sıra addımları ətraflı təsvir edən nəşr edilmiş faktlardan istifadəyə dair rəhbər sənəd⁵⁷ hazırlamışdır.

⁵⁷Aşağıdakı ünvandan əldə edilə bilər: <http://www.lho.org.uk/download.aspx?urlid=10846&urlt=1>

Fiziki mühit riski amillərinə nümunələr, əlaqədar xəstəliklər və risklər (ÜST, 2006; AİK regionuna uyğunluq məqsədi ilə adaptasiya ilə) Fiziki mühit riski amilləri

Xəstəlik və ya Risk	Fiziki mühit risk amilləri												
	Su, sanitariya və gigiyena	Qapalı məkanlarda havanın çirklənməsi	Atmosfer havasının çirklənməsi	Səs	Digər mənzil təminatı riskləri	Kimyəvi maddələr	İstirahət mühiti	Su ehtiyatlarının idarə olunması	Torpaqdan istifadə və yenidən yaradılmış mühit	Digər icma riskləri	Radiasiya	Məşğuliyyət	İqlim dəyişikliyi
Yüngül respirator													
Kəskin respirator													
İshal xəstəlikləri													
Nematod infeksiyaları													
Leyşmanioz													
Cinsi yolla ötürülən xəstəliklər													
İnsanın immun çatışmazlığı virusu (İİV)													
Hepatit B və C													
Vərəm													
Perinatal şərait													
Anadangəlmə anomaliyalar													
Yetərsiz qidalanma													
Xərçəng													
Psixonevroloji pozuntular													
Katarakta													
Karlıq													
Ürək-damar xəstəlikləri													
Ağ ciyərlərin xronik obstruktiv xəstəlikləri													
Astma													
Əzələ-skelet sistemi xəstəlikləri													
Hərəkətsizlik													
Yol qəzaları													
Yıxılma													
Boğulma													
Yanma													
Zəhərlənmə													

Digər qeyri-ixtiyari zədələr													
Zorakılıq													
İntihar													
AİK regionunda olmayan və ya az yayılmış xəstəliklər (*Mərkəzi Asiya istisna olmaqla):													
Malyariya *													
Traxoma													
Şistosomoz (Bilqarsioz)													
Çağas xəstəliyi (Amerika Tripanosomozu)													
Limfa düyünlərinin filyariatozu,													
Onxosersiaz (çay korluğu)													
Denge qızdırması *													
Yapon ensefaliti													

Sağlamlığın, sadəcə xəstəliyin olmaması kimi qəbul edilməməsi, rifah halını da əhatə etməsi şərti ilə, heç olmasa, sağlamlığın nəzərə alınmasına daha müfəssəl yanaşmalarda plan və ya proqramın çüvafiq sağlamlıq determinantlarına müsbət və mənfi təsirlərini qiymətləndirə, plan və ya proqramın əhalinin sağlamlığı üçün əlverişli şərait yaradıb-yaratmayacağı ilə bağlı qənaətlərə vara bilər.

Aşağıdakı cədvəl SEQ mütəxəssislərinin öz təklifləri ilə əlaqədar olaraq qaldırılmalı olduqları sağlamlıqla bağlı sualların nümunələrini, eləcə də bu məsələlərlə fərdlərin və sosial qrupların sağlamlığı arasında müəyyən edilmiş bağlılıqlar barədə qeydləri əks etdirir. Suallar konkret və birbaşa təsirlərdən subyektiv, rifah halı və həyat keyfiyyəti ilə bağlı təsirlərə qədər geniş ardıcılığı əhatə edir:

Sağlamlığa təsirlərin kəmiyyət qiymətləndirməsi

Sağlamlıq təsirlərinin kəmiyyət qiymətləndirmələrinə yanaşmaların çoxu sağlamlığa təsirlərin qiymətləndirməsinin elementlərinə əsaslanır. Sağlamlığa təsirlərin qiymətləndirilməsi böyük dərəcədə strateji ekoloji qiymətləndirmədən ayrılıqda inkişaf etmişdir, fərqli fənlərə əsaslanır və strateji təkliflərin təsirlərinin proqnozlaşdırılmasına daha az diqqət ayırır. Lakin onun yanaşma və metodlarından ehtiyatla istifadə qərarının qəbuluna görə cavabdeh şəxslər üçün plan və proqramlarının sağlamlığa təsirləri barədə dəyərli məlumat təmin edə bilər. Aşağıdakı haşiyədə sağlamlığa təsirlərin qiymətləndirməsinin əhatə dairəsini və metodlarının icmalına yer verilir.

Bu vəsait sağlamlıq amillərinin strateji ekoloji qiymətləndirməyə inteqrasiyasını önə çəkir və Protokola əsasən SEQ-in tətbiq edilməli olduğu plan və ya proqramların sağlamlığa təsirlərinin ayrıca qiymətləndirməsindən yayınmağı təşviq edir. Buna baxmayaraq, səhiyyə və planlaşdırma orqanlarının birgə çalışdıqlarını izah edən sağlamlığa təsirlərin qiymətləndirmələri aparılmışdır

ki, bu da SEQ metodologiyasına birbaşa uyğun gəlir. Belə yanaşmanın bir örnəyi də Birləşmiş Krallığın KembriçsİR səhiyyə orqanının nümunəsi ola bilər⁵⁸.

Sağlamlığa təsirlərin qiymətləndirilməsi haqqında daha ətraflı məlumat əldə etmək üçün yaxşı başlanğıc nöqtəsi ÜST-ün veb-saytı ola bilər: <http://www.euro.who.int/healthimpact>; Daha ətraflı məlumat <http://www.hiagateway.org.uk> ünvanından əldə edilə bilər. Həmçinin bax: Sağlamlıq Təsirlərinin Qiymətləndirilməsi üzrə Təsirlərin Qiymətləndirilməsi üzrə Beynəlxalq Assosiasiya tərəfindən nəşr edilmiş Beynəlxalq qabaqcıl təcrübə prinsipləri (<http://www.iaia.org/publicdocuments/special-publications/SP5.pdf>).

⁵⁸ KembriçsİR səhiyyə orqanı, "KembriçsİR və Piterboro struktur planının təhlili: Sağlamlığa təsirlərin təhlili" (Mart 2002), aşağıdakı ünvandan əldə edilə bilər: <http://www.communityhealthprofiles.info/resource/item.aspx?RID=44213>.

Strateji ekoloji qiymətləndirmədə sağlamlıq: plan və proqramların əhalinin sağlamlığına mümkün təsirləri

Plan və proqramların əhalinin sağlamlığına mümkün təsirlərinin müəyyən edilməsinə kömək edə biləcək suallara nümunələr və bu məsələlərlə sağlamlıq arasında bilinən bağlılıqların əsaslandığı dəlillər haqqında qeydlər. (Suallar nümunə üçündür və müvafiq qaydada istifadə edilə və ya uyğunlaşdırıla bilər.)

Sağlamlıq determinantlarında mümkün dəyişikliklərlə bağlı suallar	Əlaqədar mövzuları	Dövlət siyasətləri	Sağlamlığa mümkün təsirlər və dəlil bazası (ədəbiyyat və/və ya internet linklərinə istinad oluna bilər) ⁵⁹
Plan və ya proqram tibbi müəssisələrin təmin edilməsini əhatə edirmi, məsələn, ümumi profilli cərrah kabinetləri, sağlamlıq mərkəzləri və ya hospitalar?	Əhali		Ümumi profilli həkim konsultasiyasının daha yüksək göstəricisi daha böyük sosial və iqtisadi məhrumiyyətlə bağlıdır, lakin sağlamlığın itirilməsi riskinə daha çox məruz qalan icmalar profilaktik tədbirlərdən istifadə imkanı az olanlardır
Plan və ya proqram istirahət komplekslərini, məsələn, idman mərkəzlərini əhatə edirmi?	Əhali		İdman etməməyin artan ürək-damar xəstəliyi riski ilə bağlılığı mövcuddur.
Plan və ya proqram sağlamlıq və ya istirahət komplekslərinə təsir edirmi?	Əhali		Xidmətlərdən istifadə imkanının olmasından (məsələn, piyada və ya münasib qiymətli nəqliyyat vasitəsi ilə ünvana çatmaq) qeyri-proporsional şəkildə qadınlar, məktəblilər, yaşlılar və əlilliyi olan şəxslər əziyyət çəkirlər. Xidmətlərdən istifadə imkanının aşağı olması sosial təcrid olunma ilə bağlı mühüm amildir və sağlamlıq problemlərinə aidiyyəti mövcuddur.
Plan və ya proqram su və aya havaya emissiyaları nəzərdə tutulan fəaliyyətləri əhatə edirmi?	Torpaq, su, hava		Havanın çirklənməsinin həm qısa, həm də uzun müddətli zərərverici təsirləri vardır, ağ ciyər və ürək xəstələrinin vəziyyətini daha da pisləşdirə uzun ömürlülük səviyyəsini azalda bilər.

⁵⁹ Göstərilənlərin xaricindəki dəlillər əsaslanır: Ben Cave, Peter Molyneux və Adam Coutts, Sağlam davamlı icmalar: Nə nəticə verir? (Vellinqboro, Birləşmiş Krallıq, Milton Keynes və CənubiMidlend Səhiyyə və sosial qayğı qrupu, 2004). Aşağıdakı ünvandan əldə edilə bilər: www.apho.org.uk/resource/view.aspx?RID=93661.

Sağlamlıq determinantlarında mümkün dəyişikliklərlə bağlı suallar	Əlaqədar SEQ mövzuları	Dövlət siyasətləri	Sağlamlığa mümkün təsirlər və dəlil bazası (ədəbiyyat və/vəya internet linklərə istinad oluna bilər) ⁶⁰
Plan və ya proqramın çirkləndirilmiş torpaqlar, yaxud tullantıların idarə edilməsi və ya yerləşdirilməsi ilə əlaqəsi varmı?	Torpaq, su, hava		Ağır metal, neft, asbest, bioqaz kimi çirkləndirici maddələr sağlamlığa zərərliyədir. Tullantıların yerləşdirilməsi təhlükəsizliyi və hava keyfiyyətinə potensial mənfi təsirlər daxil olmaqla, yol nəqliyyatının, səs və tozun əsas mənbəyi ola bilər
Plan və ya proqram əhalinin başqa növ təsirlərə məruz qalmasına gətirib çıxara bilərmi?	Əhali		Ətraf mühitdə səs-küy bir çox insanlar üçün narahatlıq yarada, yatmağa mane ola bilər. Səs-küy, yüksək təzyiq və ürək xəstəlikləri arasında səbəb-nəticə əlaqəsinə dair dəlillər mövcuddur ⁶¹ .
Plan və ya proqram daşqın riski əmələ gətirə bilərmi?	Su, torpaq		Daşqından irəli gələn sağlamlıq təsirlərinə aydın hiss edilənlərlə yanaşı qastroentrit, aşağı nəfəs yollarının infeksiyaları, astma, oynaqların bərkiməsi və stressdən irəli gələn psixoloji problemlər daxil ola bilər
Plan və ya proqram iqlim dəyişikliklərinə gətirib çıxaracaq mı?	İqlim amilləri, hava		İqlimin qeyri-stabilliyi və dəniz səviyyəsinin yüksəlməsini sağlamlığa ciddi uzun müddətli təsirləri olur. Mənfi təsirlərdən yayınma və nəticələrin yüngülləşdirilməsi fərq yarada bilər.
Plan və ya proqram fərdi avtomobillərdən deyil, ictimai nəqliyyatdan və ay alternativ nəqliyyat vasitələrindən istifadəni təşviq edirmi?	Hava, iqlim amilləri		.. Avtomobillərdən daha az istifadə edilməsi işlənmiş qaz tullantılarının birbaşa təsirinə məruz qalma səviyyəsini aşağı salır. Nəqliyyatın daha az yüklənməsi və səs-küyün azalması həyat keyfiyyətini və rifah halını yaxşılaşdırır bilər. Karbon emissiyasının hər hansı

⁶⁰ Göstərilənlərin xaricindəki dəlillər əsaslanır: Ben Cave, Peter Molyneux və Adam Coutts, Sağlam davamlı icmalar: Nə nəticə verir? (Vellingboro, Birləşmiş Krallıq, Milton Keynes və CənubiMidlend Səhiyyə və sosial qayğı qrupu, 2004). Aşağıdakı ünvdən əldə edilə bilər: www.apho.org.uk/resource/view.aspx?RID=93661.

⁶¹ Ekoloji Sağlamlıq İnstitutu, Küyün eşitmə xaricində təsirləri haqqında hesabat (Lester, Birləşmiş Krallıq, 1997), səh. 90

			məhdudlaşdırılması, nə qədər az da olsa, iqlim dəyişiklikləri məqsədlərinin həyata keçirilməsinə kömək edir
Plan piyada və ya velosipedlə gəzintini təşviq edirmi?	Hava, əhali		<p>Fiziki fəaliyyət ümumi səhhətin yaxşılaşdırılması və artıq çəkinin azaldılması üçün ən yaxşı üsullardandır.</p> <p>Qonşuluqda torpaqdan müxtəlif məqsədlərlə istifadə olunması, əhalinin və iş təminatının yüksək olması, digər küçələrə çıxışın mövcudluğu, piyadalar üçün əlverişli infrastruktur və təhlükəsizlik daha çox fiziki aktivliyi təşviq edir və artıq çəki göstəricisini azaldır.</p> <p>Bu xüsusiyyətlər ən çox yaşlı insanların sosial təcrid olunma hallarının azaldılması üçün faydalıdır</p>
Plan və ya proqram kənd və sahilyanı ərazilərə daha yaxşı gediş-gəlişin təmin edilməsini əhatə edirmi?	Əhali, landşaft, biomüxtəliflik		<p>Gəzinti və velosiped gəzintisi üçün daha çox fürsətlərin olması fiziki sağlamlıq üçün faydalıdır.</p> <p>Təbiətlə daha çox ünsiyyət zehni sağlamlıq üçün faydalıdır,</p>
Məişət təminatı üzrə plan və ay proqramlar enerjidən səmərəli istifadə, istilik, ventilyasiya, ehtiyacları uyğunlaşdırıla bilmə kimi amilləri nəzərə alacaqmı?	Əhali, iqlim amilləri		<p>rütubətli evlərin qan-damar və qab dövrəni xəstəliklərlə əlaqəsi məlumdur.</p> <p>Yanacaq yoxsulluğu zehni sağlamlığa təsir edir və sağlamlıqla bağlı qeyri-bərabərliklərin artmasına yardım edir.</p> <p>Mənzil şəraiti əlilliyi olan insanlar, ailələr və yaşlı insanlar üçün münasib olmalıdır.</p>
Plan və ya proqram iş yeri, mağaza, məktəb, tibbi xidmət müəssisələri və sosial fəaliyyət məkanlarına asanlıqla getmək üçün davamlı imkan yaradırmı?	Əhali		<p>Zəif nəqliyyat sistemi iş, təhsil, tibbi xidmət, ərzaq bazarlığı kimi insan həyatını zənginləşdirən fürsətlərdən yararlanmaq imkanlarını məhdudlaşdıraraq sosial təcrid olunmaya gətirib çıxara bilər.</p> <p>Fiziki baryerlər (məsələn, nəqliyyat infrastrukturu) və psixoloji</p>

			<p>baryerlər (məsələn, yolun təhlükəsizliyi ilə bağlı qorxu) səbəbindən icma daxili parçalanma səyahət imkanlarını məhdudlaşdırır və işlə təminat, təhsil, tibbi xidmətlə əlaqədar gediş-gəlişə mənfi təsir göstərə bilər.</p> <p>Xidmətlərdən istifadə imkanının olmasından (məsələn, piyada və ya münasib qiymətli nəqliyyat vasitəsi ilə ünvana çatmaq) qeyri-proporsional şəkildə qadınlar, məktəblilər, yaşlılar və əlilliyi olan şəxslər əziyyət çəkirlər.</p> <p>Xidmətlərdən istifadə imkanının aşağı olması sosial təcrid olunma ilə bağlı mühüm amildir və sağlamlıq problemlərinə aidiyyəti mövcuddur.</p>
Plan və ya proqram kollektiv təhlükəsizlik, kimlik və sosial birlik hissini təşviq edirmi?	Əhali, mədəni irs, landşaft, biomüxtəliflik		<p>Yüksək səviyyəli şəhərsalma icmanın ətraf mühitə daha çox sahib çıxmasını təşviq edir, vandalizmi və imkanlardan natamam istifadəni məhdudlaşdırır. Kollektiv kimlik və kollektivə mənsubiyyət duyğusunun sağlamlığı bəslədiyi və rifah hissi oyatdığı məlumdur.</p> <p>Cinayət qorxusu sosial həmrəyliyi məhdudlaşdırır və mənfi fiziki təsirə məlikdir. Evi tərk etmək qorxusu yaşlı insanları daha çox təcrid olunmağa vadar edir və daha da həssaslaşdırır. Yüksək səviyyəli şəhərsalma cinayəti istisna etməyə, icma təhlükəsizliyini artırmağa kömək edə bilər</p>
Plan və ya proqram yaşıllıq ərazilərinə yerli səviyyədə gediş-gəlişi təmin edəcəkmi?	Əhali, biomüxtəliflik, fauna və flora, mədəni irs, landşaft		<p>. Təhlükəsiz yaşıllıq əraziləri sosial ünsiyyəti, idmanı təşviq edir və aşağı cinayət səviyyəsi ilə assosiasiya olunur.</p> <p>Evlərindən ağacları və ya yaşıl sahələri görənlər daha yüksək sağlamlıq və rifah halı haqqında məlumat vermişlər.</p>
Plan və ya proqramın aidiyyəti olan sosial	Əhali		Ayrıca qapalı dairədə həyata keçirilən fəaliyyətlər həssas

qruplar üçün işsizliklə bağlı nəticələri olacaqmı?			<p>qrupların təcrid olunmasına gətirib çıxara bilər.</p> <p>Yaşayış yerlərinə yaxın ərazilərdə iş fərsətlərinin olması piyada və velosipedlə gəzinti imkanı yaradır.</p> <p>İşsiz insanlar zəif fiziki və əqli sağlamlıq və daha qısa ömürlülük riskinə daha çox məruz qalırlar.</p> <p>Aşağı gəlirli təhlükələrdən sığortalananmamış iş təminatı daha yüksək qəza, infeksiya, ürək xəstəliyi riski yaradır və siqaretin çəkilməsi kimi sağlamlığa ziyan gətirən davranışları artırır.</p>
--	--	--	--

SEQ və Sağlamlığa təsirlərin qiymətləndirilməsi: oxşarlıqlar və fərqlər

Sağlamlığa təsirlərin qiymətləndirilməsi heç bir beynəlxalq hüquqi alətdə müəyyən edilmir, lakin Təsirlərin Qiymətləndirilməsi üzrə Beynəlxalq Assosiasiya bu qiymətləndirməyə belə tərif verir: “hər hansı siyasət, plan, proqram və ya layihənin əhalinin sağlamlığına potensial və bəzən qeyri-ixtiyari təsirlərini və bu təsirlərin əhali arasında paylanmasını sistemli qaydada qiymətləndirən prosedur, metod və alətlərin birləşməsi. Sağlamlığa təsirlərin qiymətləndirilməsi bu təsirlərin idarə edilməsi üçün müvafiq tədbirlər müəyyən edir⁶²”

SEQ və Sağlamlığa Təsirlərin Qiymətləndirilməsi arasında oxşarlıqlar çoxdur. Hər ikisinin məqsədi qərar qəbulu prosesi üçün məlumat təmin etmək və bu prosesə təsir etməkdir. Hər ikisi ilkin qiymətləndirmə, əhatə dairəsinin müəyyən edilməsi, hesabat kimi elementləri özündə birləşdirən prosedurlardan istifadə edir və konsultasiyaya böyük əhəmiyyət verirlər.

Lakin bir sıra vacib fərqlər də mövcuddur:

- Sağlamlığa təsirlərin qiymətləndirilməsi çox vaxt adi strateji ekoloji qiymətləndirmənin plan və proqram kimi strateji təkliflərin təsirlərinin "ex ante" proqnozlaşdırılması konteksti xaricində tətbiq olunur, məsələn, konkret xidmət, fəaliyyət və ya davranışın təsirlərinin müəyyən edilməsi üçün.
- Bir çox kontekstdə sağlamlığa təsirlərin qiymətləndirilməsi sosial elmlər, epidemiologiya və toksikologiya kimi sahələrdə aparılan tədqiqatların müəyyən etdiyi biliklərə əsaslanı bilər; bu strateji ekoloji qiymətləndirmə üçün müvafiq olandan daha ətraflı və da kəmiyyət səciyyəli ola bilər, baxmayaraq ki, sağlamlığa təsirlərin qiymətləndirilməsi zəruri olduqda strateji və keyfiyyət yanaşmasına riayət edə bilər.
- Bundan əlavə, qeyd edilməlidir ki, bəzən səhiyyə sektorunda plan və ya proqram kimi terminlər bir qayda olaraq SEQ çərçivəsində başa düşülən mənadan fərqli anlayışları ifadə etmək üçün istifadə edilir (məsələn, sağlamlıqla bağlı qeyri-bərabərlikləri azaldılması planı, yaxud peyvənd planı).

⁶² Sağlamlığa təsirlərin qiymətləndirilməsi: Beynəlxalq qabaqcıl təcrübə prinsipləri, qeyd 56

Sağlamliğa təsirlərin qiymətləndirilməsində istifadə edilən bəzi metodlar və onların əsaslandığı bilik bazası hazır şəkildə plan və proqramların insan sağlamlığına, sağlamlıqla bağlı qeyri-bərabərliklərə, potensial təsirlərinin müəyyən edilməsi və mənfi təsirlərin kompensasiya edilməsi, müsbət təsirlərin artırılması ilə bağlı təkliflərin verilməsi məqsədi ilə strateji ekoloji qiymətləndirməyə tətbiq edilə bilər. Lakin digər ekoloji təsirlərdə olduğu kimi, strateji ekoloji qiymətləndirmənin proqnozlaşdırma xüsusiyyəti və plan və proqramların sağlamlığa təsirlərinin bir çoxunun qeyri-müəyyən və dolay təsirləri dəqiq və ətraflı proqnoz söylərini qeyri-mümkün və ya hətta arzuolunmaz edə bilər.

3.4 ƏTRAF MÜHİTİN MÜHAFİZƏSİ HAQQINDA HESABATIN ƏHATƏ DAİRƏSİNİN MÜƏYYƏN EDİLMƏSİ VƏ HAZIRLANMASI

Vəsaitin A4.2.3 bölməsi ətraf mühitin mühafizəsi haqqında hesabatın hazırlanması və əhatə dairəsinin müəyyən edilməsi addımlarını təsvir edir. Bu bölmədə bu addımlar çərçivəsində sağlamlıq məsələlərinin əhatə edilməsi üçün bəzi praktiki tövsiyələr verilir, eləcə də hesabatın məzmunu haqqında əlavə təlimata yer verilir (A4.2 cədvəlindən əlavə). Aşağıdakı cədvəldə əksini tapan təkliflər tam və mütləq çərçivə kimi qəbul edilməməlidir. Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında hesabatda sağlamlıq məsələlərini ələ alan şəxslər yanaşmalarını verilən plan və ya proqramın məxsusi mahiyyət və kontekstinə, eləcə də əhatə dairəsinin müəyyən edilməsi zamanı səhiyyə orqanlarından alınmış rəylərə uyğunlaşdırıla bilər.

Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında hesabatda sağlamlığın ələ alınmasına mümkün yanaşmalar

Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında hesabatın elementləri (Protokol, Əlavə IV)	
1. Plan və ya proqramın məzmunu və ya əsas məqsədləri, digər plan və ya proqramlarla əlaqəsi.	Sağlamlıq məsələlərinin nəzərə alınmasına mümkün yanaşmalarla əlaqədar tövsiyələr Vəsaitdə A4.2 -ci Cədvəl bu məsələni tam əhatə edir.
<p>2. Əhalinin sağlamlığı daxil olmaqla, ətraf mühitin cari vəziyyətinin müvafiq aspektləri və plan və ya proqramın həyata keçirilməməsi halında bu vəziyyətdə ehtimal olunan dəyişiklik.</p> <p>3. Əsaslı təsiri məruz qalacağı ehtimal edilən sahələrdə ətraf mühit xüsusiyyətləri.</p> <p>4. Plan və ya proqrama müvafiq ekoloji, o cümlədən sağlamlıq problemləri.</p>	<p>Bu üç element (2–4) üst-üstə düşə bilər, lakin plan və ya proqramın əhatə etdiyi və təsirə məruz qoyacağı ehtimal edilən ərazilərin sağlamlıq şəraitinin müxtəlif aspektləri ilə əlaqədirlər.</p> <p>2-ci bənddə, müvafiq aspektlər ərazidə əhalinin sağlamlıq vəziyyəti ilə əlaqədar ümumi tendensiyanı təsvir edə bilər.</p> <p>3-cü bənddə sağlamlıqla bağlı müvafiq ümumi tendensiyalar sağlamlıq göstəricilərin yüksək olduğu (ictimai yerlər, idman üçün ayrılmış məkanlar və s.) və lokal sağlamlıq problemlərinin, yaxud sağlamlıqla əlaqədar qeyri-bərabərliklərin olduğu, eləcə də əhalinin sıx məskunlaşdığı ərazilərə xüsusi istinadlar edilməklə təsvir edilə bilər.</p> <p>4-cü bənddə sağlamlıq problemləri xəritələşdirilməlidir. Strateji ekoloji qiymətləndirmədə sağlamlıq məsələlərinin nəzərə alınması üçün daha ətraflı bir yanaşma müəyyən edildikdə, sağlamlıq determinantları müəyyən edilməli və həyat tərz, sosial, kommunal təsirlər, yaşayış və iş şəraiti kimi amilləri yaxud ümumi sosial-iqtisadi, mədəni və ekoloji amilləri əhatə etməlidir.</p>
5. Onun hazırlanması zamanı plan və ya proqrama müvafiq, beynəlxalq, milli və ya digər səviyyələrdə müəyyən edilmiş ətraf mühiti mühafizə məqsədləri, eləcə də bu məqsədlərin həyata keçirilməsi üsulları, habelə digər ekoloji, o cümlədən əhalinin sağlamlığı amilləri nəzərə alınmışdır.	Sağlamlıq məqsədlərinə plan və ya proqramların ehtimal olunan əhəmiyyətli təsirlərinə, yaxud səbəb olduqları problemlərə müvafiq beynəlxalq, yaxud regional (məsələn ÜST və ya ÜST-ün Avropa Regional Ofisi), milli və daha lokal məqsədlər daxil ola bilər.

<p>6. 2-ci maddənin 7-ci bəndinə uyğun olaraq*/, ehtimal edilən əhəmiyyətli ekoloji, o cümlədən sağlamlığa təsirlər</p> <p>*/ Belə təsirlərə ikinci dərəcəli, kumulyativ, birgə, qısa, orta və uzun müddətli, daimi, müvəqqəti, müsbət və mənfi təsirlər daxil olmalıdır.</p>	<p>2-ci maddənin 7-ci bəndində sadalanan, nəqliyyatın səs-küyünə, yaxud havanı çirkləndirən maddələrin təsirinə məruz qalmaq kimi digər komponentlərin kontekstində nəzərə alınmalıdır. Bu komponentlər arasında əlaqənin təsviri vacib ola bilər, belə ki bununla komponentlərin ayrı-ayrı araşdırılması ilə müəyyən ediləndən əlavə və daha əhəmiyyətli təsirlər aşkar edilə bilər.</p> <p>2-ci maddənin 7-ci bəndində sadalanan, nəqliyyatın səs-küyünə, yaxud havanı çirkləndirən maddələrin təsirinə məruz qalmaq kimi digər komponentlərin kontekstində nəzərə alınmalıdır. Bu komponentlər arasında əlaqənin təsviri vacib ola bilər, belə ki bununla komponentlərin ayrı-ayrı araşdırılması ilə müəyyən ediləndən əlavə və daha əhəmiyyətli təsirlər aşkar edilə bilər. Sağlamlığın, sadəcə xəstəliyin olmaması kimi qəbul edilməməsi, rifah halını da əhatə etməsi şərti ilə, sağlamlığın nəzərə alınmasına daha müfəssəl yanaşmalarda plan və ya proqramın müvafiq sağlamlıq determinantlarına müsbət və mənfi təsirlərini qiymətləndirə, plan və ya proqramın əhalinin sağlamlığı üçün əlverişli şərait yaradıb-yaratmayacağı ilə bağlı qənaətlərə vara bilər.</p>
<p>7. Sağlamlıq daxil olmaqla, ətraf mühitə qarşı plan və ya proqramın icrasından irəli gələ biləcək hər hansı əhəmiyyətli mənfi təsirin qarşısının alınmasına, azaldılmasına və ya nəticələrinin yüngülləşdirilməsinə yönəlmiş tədbirlər</p>	<p>Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında hesabatda təklif edilən nəticələrinin yüngülləşdirilməsi tədbirlərinin özləri sağlamlığa mənfi təsir edə bilərlər və ya əksinə. Hər hansı belə təsir nəzərə alınmalıdır.</p>
<p>8. Alternativlərin seçilmə səbəblərinin, eləcə də məlumatın təmin edilməsi ilə əlaqədar üzə çıxan, texniki çatışmazlıq, biliyin olmaması kimi çətinliklər daxil olmaqla, qiymətləndirmənin necə aparıldığının təsviri.</p>	<p>Vəsəitdə A4.2 -ci Cədvəl bu məsələni tam əhatə edir</p>
<p>9. Plan və ya proqramın icrasının ətraf mühitə, eləcə də əhalinin sağlamlığına təsirlərinin monitorinqi üçün nəzərdə tutulmuş tədbirlər.</p>	<p>Əhalinin sağlamlığına aid monitorinq məsələlərinə aşağıdakılar daxil ola bilər:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Qısa və uzun müddətli təsirlərin monitorinqi. Fiziki mühitdə dəyişikliklər qısa müddətli nəticələrə gətirib çıxara bilər, məsələn nəqliyyat və torpaqdan istifadə ilə bağlı dəyişiklik qəza göstəricilərinə dərhal təsir edə bilər. Havanın keyfiyyəti və iqlim dəyişikliyi kimi digər ekosistem dəyişiklikləri daha uzun müddətli təsirlərə səbəb ola bilərlər. • Sağlamlıqla bağlı qeyri-bərabərliklərə təsirlərin (sağlamlıq vəziyyətindəki fərqlərin) monitorinqi. Əhatə dairəsinin müəyyən edilməsi və ətraf mühitin mühafizəsi haqqında hesabatın hazırlanması mərhələsində sağlamlıqla bağlı qeyri-bərabərliklər nəzərə alınmışdırsa, bu göstəricilərin monitorinq

	<p>mərhələsinə daxil edilməsi faydalı ola bilər. Bu, ətraf mühit və səhiyyə mütəxəssisləri üçün faydalı olacaq və aidiyyəti olan ictimaiyyətin məlumatla təmin edilməsinə dəstək verəcək.</p> <p>Sağlamlıq təsirlərin monitorinqinin mümkünlüyünə aşağıdakı yollarla məlumatların əldə edilə bilməsindən asılı olacaq:</p> <p>Mövcud milli, regional və ya yerli məlumatlardan istifadə. Ehtimal ki, ətraf mühiti mühafizə və səhiyyə orqanları özlərinin artıq mövcud ətraf mühitin və əhəlinin sağlamlığının monitorinqi proqramlarına malik olacaqlar.</p> <p>Sağlamlıq göstəricilərindən istifadə. Bəzən əhatə dairəsinin müəyyən edilməsi və ətraf mühitin mühafizəsi haqqında hesabatın hazırlanması mərhələlərində seçilmiş sağlamlıq göstəricilərindən istifadənin plan və ya proqramın sağlamlığa təsirlərinin monitorinqi zamanı da davam etdirilməsi yararlı ola bilər. Bu, SEQ çərçivəsində təhlillərin məntiqi ardıcılığının təmin edilməsinə imkan verir. Lakin, yeni sağlamlıq göstəricilərinin daxil edilməsi üçün mövcud monitorinq sistemlərində tənzimləmələrin aparılması həddindən artıq səy tələb edə bilər. Buna görə də, yeni monitorinq sisteminin yaradılmasının mümkünlüyü təsdiq edilməmişdən əvvəl diqqətlə təhlil edilməlidir.</p>
<p>10. Ehtimal olunan əhəmiyyətli transsərhəd ekoloji, o cümlədən sağlamlıq təsirləri.</p>	<p>Vəsaitdə A4.2 -ci Cədvəl bu məsələni tam əhatə edir.</p>
<p>11. Təmin edilmiş məlumatın qeyri-texniki icmalı. Vəsaitdə A4.2 -ci Cədvəl bu məsələni tam əhatə edir.</p>	<p>Vəsaitdə A4.2 -ci Cədvəl bu məsələni tam əhatə edir.</p>

Əlavə A1.2

SEQ-İN İNKİŞAFINDA MÜHÜM SİYASİ VƏ HÜQUQİ DÖNÜŞ NÖQTƏLƏRİ

Tərtibat qeydi: Bu siyahı müfəssəl deyil. Milli rəhbər sənədlər çıxarılması və veb-saytda yerləşdirilməlidir.

1970	<p>Birləşmiş Ştatların Milli ətraf mühitin mühafizəsi siyasəti haqqında qanunu (1969): tələb edir - "ətraf mühitə əhəmiyyətli təsir edən qanunvericilik və digər mühüm federal aktlara... ətraf mühitə təsirlər haqqında ətraflı bəyanat daxil olmalıdır" (Bölmə 102 (2)(c))</p> <p>Milli ətraf mühitin mühafizəsi siyasəti haqqında qanuna uyğun olaraq, Kaliforniya Ətraf mühitin mühafizəsi qanunu proqramlar, planlar və mərhələli layihələr daxil olmaqla, dövlət agentlikləri tərəfindən və təsdiq edilən fəaliyyətlərə şamil edilir (Rəhbər sənəd, Bölmə 15165–15168)</p>
1970-ci illərin ortaları	Dövlət komitələri və mühüm təkliflərin ekoloji ekspertizası: siyasət məsələlərinin nəzərə alınması(məsələn, Makenzi vadisi boru kəməri komitəsi, Kanada, 1974–1977; Ranger Uranium ətraf mühit komitəsi, Avstraliya, 1975–1977)
1978	Ekoloji Keyfiyyət Şurası tərəfindən təsdiq edilmiş Milli ətraf mühitin mühafizəsi siyasəti haqqında qanun: ətraf mühitə təsirlər haqqında proqram bəyanatının şamil edildiyi, ümumi, coğrafi və ya texnologiya kateqoriyalarına əsasən qruplaşdırıla bilən fəaliyyətləri müəyyən edir (Bölmə 1052.4 (b))
1986	Niderland, Ətraf mühitin mühafizə edilməsi tədbirləri haqqında qanun (1994-cü ildə düzəliş edilmiş variant): dəqiq müəyyən edilmiş milli plan və proqramlara, o cümlədən ətraf mühitə təsirlərin qiymətləndirilməsinin məcburi qaydada tələb olunduğu layihələrin harada yerləşəcəyini müəyyən edən plan və proqramlara şamil edilir.
1989	Avstraliya, Resurs Qiymətləndirmə Komissiyası haqqında qanun: resurs siyasəti məsələləri üzrə müstəqil tədqiqat orqanı müəyyən edir (Komissiya 1993-cü ildə buraxılsa da, qanunvericilik mühafizə edildi)
	Dünya Bankı, Əməliyyatlar direktivi 4.00 (düzəlişlər: 1991, 1999): sektor üzrə və regional ekoloji qiymətləndirmənin hazırlanmasına əməl edilir (Əlavə A 6–8)
1990	Kanada, Şura qətnaməsinə əsasən siyasət və proqram təkliflərinin ekoloji qiymətləndirilməsi prosesi (1999-cü ildə düzəliş edilmiş variant): Kabinetə təqdim edilmiş təkliflərə şamil edilir
1991	Yeni Zelandiya, Təbii resurslardan səmərəli istifadə haqqında qanun: siyasət, planlaşdırma və tənzimlə funksiyalarını ümumi rejimdə birləşdirən davamlı inkişaf haqqında qanun
	Birləşmiş Krallıq, Siyasətin qiymətləndirilməsi və ətraf mühit haqqında rəhbər sənəd: mərkəzi hakimiyyət orqanları üçün tövsiyə (1994-cü ildə qabaqcıl təcrübə üzrə rəhbər sənədlə yenilənmişdir; 1997-ci ildə düzəliş edilmiş; 1998-ci ildə yenilənmişdir)
	Sərhədlərarası kontekstdə ətraf mühitə təsirin qiymətləndirilməsinə dair Konvensiyası (Espo Konvensiyası) 1997-ci ildə qüvvəyə minmişdir: Tərəfləri ətraf mühitə təsirlərin qiymətləndirilməsi prinsiplərini "mümkün dərəcədə..." siyasət, plan və proqramlara "təbiiqə cəhd etməyə" çağırır. (maddə 2.7)
1992	AİK-in siyasət plan və proqramların ətraf mühitə təsirlərinin qiymətləndirilməsinə dair pilot araşdırması: üzv dövlətlər tərəfindən təbiiqə tövsiyə olunur.
	Honq Konq, o zamankı qubernatorun qərarı əsasında Siyasət sənədlərinin ekoloji nəticələri: icraçı şuraya təqdim edilən təkliflərə (daha sonra inkişaf planları) şamil edilir.
	Çexiyanın Ətraf mühitə təsirlərin qiymətləndirilməsi qanunu: mərkəzi dövlət orqanları tərəfindən hazırlanmış və təsdiq edilmiş çoxsaylı konsepsiyaların (siyasətlər, strategiyalar, planlar və proqramlar) strateji ekoloji qiymətləndirməsini tələb edir.
1993	Danimarka, Baş Nazirin Ofisi Qanun layihələrinin və digər təkliflərin ətraf mühitə təsirlərinin qiymətləndirilməsi (1995-ci ildə düzəliş edilmiş, 1998 -ci ildə məcburi hüquqi qüvvə qazanmışdır): Parlamentə təqdim edilən qanun vericilik layihələrinə və Parlamentlə razılaşdırılmalı olan strateji təkliflərə şamil edilir.
	Avropa Komissiyası, Qanunvericilik proqramının ekoloji qiymətləndirməsi: qanunvericilik

	təkliflərinə və digər aktlara şamil edilir.
1994	Norveç, Rəsmi sənədlərin və dövlət təkliflərinin qiymətləndirilməsi: ətraf mühitlə əlaqədar müddəaları ehtiva edir, lakin əsasən iqtisadi və inzibati nəticələrə şamil edilir Slovakiya, Ətraf mühitə təsirlərin qiymətləndirilməsi haqqında qanun: əsas inkişaf siyasətlərinin seçilmiş yerlərdə ərazi planlarının və ətraf mühitə mənfi təsir edə biləcək hər hansı qanunvericilik təklifinin qiymətləndirilməsinə dair tələbi ehtiva edir (maddə 35)
1995	Niderland, Ətraf mühitə təsirlərin sınağı: qanunvericilik layihələrinə şamil edilir, biznes fəaliyyətinə təsirin, icranın və həyata keçirilmənin səmərəliliyinin ətraflı təhlilinin bir hissədir
1996	Müəyyən plan və proqramların ətraf mühitə təsirinə qiymətləndirilməsi direktivi üçün Avropa Komissiyası tərəfindən verilən təklif (COM (96) 511; COM (99) 73 sayılı sənədlər düzəliş edilmiş variant), bundan sonra SEQ Direktivi adlandırılacaq.
1998	Finlandiya, Qanunvericilik təkliflərinin ətraf mühitə təsirlərin qiymətləndirilməsinə dair rəhbər sənəd: qanunların, eləcə də sərəncamların, qətnamə və qərarların hazırlanması prosesinə şamil edilir Ətraf mühit məsələlərinə dair informasiyanın əldə edilməsi, qərarların qəbul edilməsi prosesində ictimaiyyətin iştirakı və ədalət mühakiməsinə müraciət ilə bağlı Konvensiya (Orxus Konvensiyası): 7 və 8-ci maddələrin ictimaiyyətin iştirakı haqqında müddəaları ətraf mühitlə əlaqədar plan, proqram, siyasət, qanun və qaydalara istinad edir. AİK regionunun ekologiya nazirlərinin strateji ekoloji qiymətləndirmə haqqında bəyannaməsi(ECE/CEP/56): ölkələr və beynəlxalq maliyyə institutları strateji ekoloji qiymətləndirməni "prioritet məsələ" kimi təqdim etməyə və həyata keçirməyə dəvət edir.
1999	Avstraliya, Ətraf Mühitin mühafizəsi və biomüxtəlifliyin qorunması haqqında qanun: siyasət, plan və proqramların strateji ekoloji qiymətləndirilməsinin aparılmasını təmin edən müddəaları əks etdirir Finlandiya, Ətraf mühitə təsirlərin qiymətləndirilməsi proseduru haqqında qanun: siyasət, plan və proqrama şamil edilir Birləşmiş Krallıq, Regional planlaşdırma rəhbər sənədinin davamlılığının qiymətləndirilməsi üzrə qabaqcıl təcrübə təlimatı üçün təkliflər (2000-ci ildə yekunlaşdırılmış; 2005-ci ildə təlimat sənədi ilə əvəz edilmişdir Regional ərazi strategiyalarının yerli inkişaf sənədlərinin davamlılıq qiymətləndirilməsi)
2001	Avropa Şurası və Parlamenti, SEQ Direktivi (2001/42/EC) qəbul edilir; 2004-cü ilin iyul ayında qüvvəyə minir, hal-hazırda Aİ-yə üzv dövlətlər tərəfindən milli qanunvericiliyə tətbiq edilir Fransa, L'évaluation environnementale des plans et programmes de transport (nəqliyyat plan və proqramlarının strateji ekoloji qiymətləndirilməsi), Fransa Ekologiya Nazirliyi tərəfindən
2002	Təsirlərin Qiymətləndirilməsi Komissiyasının Təqdimatı (COM (2002) 276 yekun) (təcrübəyə əsasən təkrar baxışdan keçirilmişdir və daha sonra hesabat 2004-cü ildə nəşr edilmişdir: Komissiya heyətinin işçi sənədi, Təsirlərin qiymətləndirilməsi - rəqabətə davamlılığın və davamlı inkişafın dəstəklənməsi üçün növbəti addımlar (SEC (2004) 1377)) Avstriya, Ekoloji təsirlərin əhəmiyyət dərəcəsinin qiymətləndirilməsi: SEQ çərçivəsində tətbiq edilən əhatə dairəsinin müəyyən edilməsi yanaşması və meyarlar, Kənd və Meşə Təsərrüfatı, Ətraf Mühitin və Su Resurslarının İdarəedilməsi üzrə Federal Nazirlik
2003	Espo Konvensiyasının SEQ Protokolu, Kiyevdə təsdiq edilmişdir. Şotlandiya (Birləşmiş Krallıq), İnkişaf planlarının ekoloji qiymətləndirilməsi, İnkişaf departamenti tərəfindən
2003	Avropa Komissiyası, 2001/42/EC direktivinin icrası:SEQ direktivinin tələblərinə dair rəhbər sənəd

2004	İrlandiya, SEQ Direktivinin icrası: Yerli hakimiyyət orqanları və planlaşdırma orqanları üçün rəhbər sənədin layihəsi, Ətraf Mühit, İrs və Yerli Özünüidarətmə Departamenti
2005	<p>Birləşmiş Krallıq, Strateji Ekoloji Qiymətləndirmə üçün Praktiki Təlimat</p> <p>Siyasətlərin formalaşdırılması səviyyəsində strateji ekoloji qiymətləndirmə - Son irəliləyişlər, cari vəziyyət və gələcək perspektivlər. Mərkəzi və Şərqi Avropa üzrə Regional Ekoloji Mərkəz tərəfindən Çexiyanın Ekologiya Nazirliyi üçün hazırlanmışdır.</p> <p>Honq Konq, Strateji ekoloji qiymətləndirmə vəsaiti, Honq Konq xüsusi inzinati regionu</p> <p>Bavariya (Almaniya), ətraf mühitin mühafizəsi haqqında hesabatın hazırlanması üçün ilkin rəhbər sənəd, Bavariya hökuməti, Daxili işlər və Ekologiya Nazirlikləri</p> <p>Avropa Komissiyası, SEQ üzrə vəsait — Nəqliyyat infrastrukturunu plan və proqramlarının strateji ekoloji qiymətləndirməsi haqqında materiallar toplusu, Energetika və Nəqliyyat Baş İdarəsi</p> <p>Avstriya, Strateji ekoloji qiymətləndirmə: Əhatə dairəsinin müəyyən edilməsindən monitorinqə qədər, Kənd və Meşə Təsərrüfatı, Ətraf Mühitin və Su Resurslarının İdarəedilməsi üzrə Federal Nazirlik</p> <p>Təsirləri Qiymətləndirilməsi üzrə Beynəlxalq Assosiasiya SEQ - Təcrübə və perspektivlər mövzusunda konfrans, Praqa</p>
2006	<p>Yaşıllaşdırma üzrə Regional İnkişaf Proqramları Şəbəkəsi, Birlik Siyasətinin strateji ekoloji qiymətləndirməsi üzrə rəhbər sənəd 2007–2013</p> <p>İƏİT/İqtisadi İnkişaf və Əməkdaşlığı Təşkili Komitəsi, Strateji ekoloji qiymətləndirmənin tətbiqi: Əməkdaşlığın İnkişaf etdirilməsi üzrə Qabaqcıl Təcrübəyə dair Rəhbər sənəd</p>
2010	SEQ Protokolunun qüvvəyə minməsi

Əlavə A1.3

**TƏSİRLƏRİN QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ ÜZRƏ
BEYNƏXALQ ASSOİASIYANIN SEQ ÜÇÜN
EFFEKTİVLİK MEYARLARI**

Yüksək keyfiyyətli SEQ prosesi, plan və proqram tərtibçilərini, qərar qəbuluna görə məsul şəxsləri, təsirə məruz qalana ictimaiyyəti strateji qərarların davamlılığı barədə məlumatlandırır, ən yaxşı alternativin axtarışına yardım edir və demokratik qərar qəbulu prosesini təmin edir. Bu qərarların etibarlılığını artırır, layihə səviyyəsində xərc və zaman baxımından daha səmərəli ƏMTQ ilə nəticələnir. Bu məqsədlə yüksək keyfiyyətli SEQ prosesi aşağıdakı keyfiyyətlərə malik olmalıdır:

İntegrasiyalı

- Davamlı inkişafa nail olmaq məqsədinə müvafiq bütün strateji qərarların düzgün ekoloji qiymətləndirməsini təmin edir.
- Biofiziki, sosial və iqtisadi aspektlər arasında qarşılıqlı əlaqəliliyi əhatə edir.
- Müvafiq sektorların və (transsərhəd) regionların siyasətləri ilə və müvafiq hallarda layihələrin ətraf mühitə təsirlərinin qiymətləndirilməsi və qərarın qəbulu prosesi ilə əlaqəlidir.

Davamlılığa aparıcı

- Daha davamlı inkişaf variantlarının və alternativ təkliflərin müəyyən edilməsinə kömək edir⁶³.

Məqsədyönlü

- İnkişafın planlaşdırılması və qərarın qəbulu üçün yetərli, etibarlı və faydalı məlumatlar təmin edir.
- Əsas diqqəti davamlı inkişafın əsas problemlərinə yönəldir.
- Qərarın qəbulu prosesinin xüsusiyyətlərinə uyğunlaşdırılır.
- Yüksək vaxt və vəsait sərfiyyatına yol vermir.

Hesabat vermə öhdəliyinə malikdir

- Strateji qərarların qəbulu üzrə aparıcı agentliklər məsuliyyəti öz üzərlərinə götürür;
- Peşəkarlıqla, məsuliyyətlə, vicdanla, qərəzsiz və tarazlığın qorunması ilə həyata keçirilir;
- Müstəqil nəzarət və yoxlamalardan keçir.
- Davamlılıq məsələlərinin qərarın qəbulu prosesində necə nəzərə alındığını sənədləşdirir və əsaslandırır.

⁶³ məsələn, Rio 1992 bəyannaməsində müəyyən edildiyi kimi ümumi davamlı inkişaf strategiyasına töhfə [Gündəlik 21, Ətraf Mühit və İnkişaf haqqında Rio Bəyannaməsi aşağıdakı ünvandan əldə edilə bilər: <http://www.un.org/esa/dsd/agenda21/>] və ölkənin konkret siyasətləri, dəyərləri ilə müəyyən edilir.

İştiraka təşviq edən

- Qərar qəbulu prosesi ərzində maraqlı tərəfləri, təsirə məruz qalan ictimaiyyəti, dövlət orqanları məlumatlandırır və iştiraka cəlb edir;
- Onların təhəzzüblərini və narahatlıqlarını sənədləşdirmə və qərar qəbulu zamanı açıq şəkildə nəzərə alır.
- Aydın, asan başa düşülən məlumat tələblərinə malikdir, bütün müvafiq məlumatlara zəruri çıxışı təmin edir.

Dövri prosesdir

- Qərar qəbulu prosesinə təsir etmək və gələcək planlaşdırmaları təşviq etmək üçün qiymətləndirmə nəticələrinin kifayət qədər tez hazır olmasını təmin edir.
- Qərara düzəliş etməyin zəruri olub-olmadığını qiymətləndirmək və gələcək qərarlar üçün baza yaratmaq məqsədi ilə strateji qərarın icrasının faktiki nəticələri haqqında yetərli məlumat təmin edir.

Əlavə A5.1

SEÇİLMİŞ ANALİTİK ALƏTLƏRİN TƏSVİRİ

Bu əlavə aşağıdakı texnikaları təqdim edir:

- Rəsmi və qeyri-rəsmi yaddaş siyahıları.
- Təsir, təzad və sinergizm matrisləri
- Kollektiv ekspert qiymətləndirmələri –
- Delfi metodu.
- Layların üst-üstə yerləşdirilməsi və GIS (Coğrafi Məlumat Sistemi).
- Tendensiyaların təhlili və ekstrapolyasiya
- Qərar ağacları, təsir sxemləri
- Proqnoz modelləşdirməsi və təqlidi modelləşdirmə
- Ssenarilərin hazırlanması.
- İstismar dövrü qiymətləndirilməsi (LCA)
- Xərc-gəlir təhlili (CBA)
- Çoxmeyarlı təhlil (MCA).

Metod	Rəsmi və qeyri-rəsmi yaddaş siyahıları.
Təsvir	Yaddaş siyahısı müəyyən növ plan və ya proqramın qiymətləndirilməsi zamanı nəzərə alın biləcək sualların siyahısıdır. Yaddaş siyahılarında aşağıdakılar sıralana bilər: <ul style="list-style-type: none"> • Adətən müəyyən plan və proqramlarla əlaqəli olan ekoloji problemlər. • Müxtəlif inkişaf fəaliyyətləri üçün müvafiq ekoloji məsələlər. • Müəyyən sahələrdə plan və ya proqramın dəyərləndirilməsi zamanı soruşula biləcək istiqamətləndirici suallar və ya göstəricilər.
SEQ çərçivəsində ənənəvi tətbiq	<ul style="list-style-type: none"> • Kontekst və ilkin məlumatların təhlili • Problemlərin və təsirlərin müəyyən edilməsi.
Üstünlüklər	<ul style="list-style-type: none"> • Vəzifəyə müvafiq bütün məlumatların yadda saxlanmasına yardım. • Müəyyən problemlərin plan və ya proqrama aidiyyəti olub-olmadığının müəyyən edilməsi üçün sadə üsulun təmin edilməsi, potensial məsələnin nəzərdən qaçırılmamasına yardım.
Mənfi cəhətlər	<ul style="list-style-type: none"> • Yanaşmanın analitik imkanları məhduddur. • Yaddaş siyahısına daxil edilməmiş hər hansı əhəmiyyətli təsire diqqətin yetirilməməsini təşviq edir. • Siyahıya qeyri-müvafiq məlumatların daxil edilməsi qənaətin əldə edilməsini çətinləşdirə bilər. • Səbəb - nəticə əlaqələrinin mahiyyətini əks etdirmir – ayrı-ayrı təsirlərin müəyyən kateqoriyalar üzrə təsnif edilməsi təşviq edə bilər, halbuki reallıqda bu təsirlər mürəkkəb bir sistemin bir hissəsini təşkil edə bilər.

Metod	Təsir, təzad və sinergizm matrisləri
Təsvir	<p>Təsir matrisləri təklif edilən təşəbbüslərin (məsələn, təklif edilən məqsədlərin və ya fəaliyyətlərin) ətraf mühitin müxtəlif komponentlərinə potensial təsirlərinin aşkara çıxarılmasını və təqdim edilməsini təmin edir. Onlar yaddaş siyahılarına çox oxşarırlar və iki ölçülü yaddaş siyahıları kimi təsnif edilə bilərlər. Təsirlərin mahiyyətini yaxud təxmini miqyas və ölçüsünü göstərmək üçün matrisin xanalarında müxtəlif rəngli və ölçülü işarələrdən, eləcə də ballardan istifadə edilə bilər. Matrisin köməyi ilə kumulyativ və dolaylı təsirləri, eləcə də təsirlər arasında qarşılıqlı əlaqəni izah etmək olar. Məsələn, onlara təklif edilən müdaxilələrin ümumi təsirlərini icmalını əks etdirən sütun və ya sətirlər daxil ola bilər.</p> <p>Təqdim edilən məlumatın yoxlanıb təsdiq edilməsi asan olmalıdır, hər bir matris konkret təsirlərin mahiyyətini izah edən mətnlə müşayiət olunmalıdır.</p> <p>Təzad və sinergizm matrisləri təklif edilən müdaxilələr (məsələn, təklif edilən məqsədlər və ya fəaliyyətlər) və müvafiq ekoloji, yaxud digər məqsədlər (məsələn, daha ətraflı qiymətləndirmələrdən söhbət getdikdə) arasında əlaqəni nümayiş etdirməlidir.</p>
SEQ-in üstünlükləri çərçivəsində ənənəvi tətbiq	<ul style="list-style-type: none"> • Problemlərin və təsirlərin müəyyən edilməsi. • Təsirlərin qiymətləndirilməsi. • Alternativlərin hazırlanmasına və müqayisəsinə töhfə.
Üstünlüklər	<ul style="list-style-type: none"> • Təsirlərin əyani təsəvvür edilməsini və asan qavranılmanı təmin edir; • Kumulyativ təsirlərin, eləcə də təsirlər arasında qarşılıqlı əlaqənin aşkara çıxarılması üçün adaptasiya oluna bilər; • Digər üsullarla, məsələn, subyektiv qiymətləndirmələr və ya rəqəmli modelləşdirilmənin nəticələrinin təqdim edilməsi üçün faydalı alətdir.; • Təsirlər və ya ətraf mühitin komponentləri arasında qarşılıqlı əlaqə potensialını nəzərə alacaq şəkildə hazırlana bilərlər. Onlar həmçinin alternativ variantların müqayisəsi üçün istifadə oluna bilərlər.
Mənfi cəhətlər	<ul style="list-style-type: none"> • Matrislər çox vaxt yanlış birbaşa təsirləri təqdim etmək üçün istifadə edilirlər. • Təklif edilən fəaliyyətlər və ətraf mühit komponentləri arasında bütün potensial qarşılıqlı əlaqələri nəzərə almaqla, təhlilin mürəkkəbləşməsinə səbəb ola bilərlər. Bu həddən artıq vaxt tələb edə və diqqəti əhəmiyyətsiz təsirlərə yönəldə bilər
Əsas əlavə məlumat mənbələrinin praktiki tətbiqi nümunələri	<p>Çex Respublikasının milli inkişaf qiymətləndirmələri üçün istifadə edilmiş matrisin nümunəsi (Strateji Ekoloji Qiymətləndirmənin əhalinin sağlamlığı ilə bağlı aspektləri və ictimaiyyətin iştirakı üzrə beynəlxalq seminarın materialları (2001, Regional Ekoloji Mərkəz) səh. 122 Aşağıdakı ünvandan əldə edilə bilər: http://archive.rec.org/REC/Publications/Proceedings/SEAProceedings.pdf</p> <p>Alternativ qiymətləndirilməsi üçün təklif edilmiş matris metodu (karbon dioksidin toplanması və saxlanması üçün SEQ tədbirləri kontekstində. Aşağıdakı ünvandan əldə edilə bilər: http://uregina.ca/ghgt7/PDF/papers/poster/143.pdf).</p>

Metod	Kollektiv ekspert qiymətləndirmələri – Delfi metodu
Təsvir	<p>Kollektiv ekspert qiymətləndirmələri müvafiq sahələrin tananmış mütəxəssislərinin fikir və mövqelərini toplamağa və ümumiləşdirməyə imkan verir.</p> <p>Belə qiymətləndirmələrin alınması üçün alət kimi adi seminarlardan, problemə həsr olunmuş müsahibə və ya anketlərindən (məsələn, mümkün təsirlərin və ya risklərin qiymətləndirilməsi üçün), eləcə də daha mürəkkəb metodlardan istifadə oluna bilər. Bu metodlar A5.2 Əlavəsində təsvir edilir.</p> <p>Delfi metodu kollektiv ekspert qiymətləndirmələrinin formalaşdırılması üçün sistemli və güclü alətdir. Bu, bir-birləri ilə birbaşa ünsiyyət saxlayan geniş ekspertlər qrupu daxilində hakim mülahizənin müəyyən edilməsini təmin edir. Beləliklə bu metod xərcləri azaldır və müxtəlif coğrafi ərazilərə səpələnmiş ekspertlərin iştirakını təmin etməyə imkan verir. O həmçinin başqa nisbətən vaxt aparan metodlardan (məsələn, seminar, konfrans və s.) istifadə edilməklə ekspert qiymətləndirmələrinin formalaşdırılması üçün effektiv ola biləcək prinsip və addımları müəyyən edir.</p> <p>Delfi metodu aşağıdakı başlıca addımlara əsaslanır:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Hansı məlumatın tələb olunduğunu dəqiqləşdirin, sualları hazırlayın, prosesin vaxt qrafikini müəyyən edin. • Delfi panelində xidmət göstərəcək ekspertlərin müvafiq sayını müəyyənə bilərsiniz və vəzifələri izah edin. • İxtiyari cavabın verilməsinin mümkün olduğu və vahid bir cavabın verilməsini tələb edən sualların ilkin siyahısı hazırlayın və ekspertlərə göndərin. • İlk cavabları toplayın, təhlil edin və cavabları ümumiləşdirin. • İxtiyari cavabın verilməsinə imkan verən suallardan geniş istifadə edilmişdirsə, təhlil və cavabların təqdim olunması üçün müvafiq nəzəri əsasdan, tipologiya və ya strukturundan istifadə edin. • Eyni sualları eyni ekspertlərə ikinci və üçüncü dəfə göndərin. Zəruri olarsa, əlavə raundlardan da istifadə edilə bilər. Suallara cavabları əlavə edin ki, panel iştirakçıları başqalarının fikirlərini oxuyub öz mövqelərini uyğunlaşdırmağa bilsinlər. Respondentlər bir-birlərinin fikirlərini oxuyacaq və suala yenidən cavab verəcəklər. İnformasiya mübadiləsi aparıldıqca, insanlar bir-birlərinin baxışlarını və məlumatlarını öz düşüncüləri ilə birləşdirir, sonradan qərar qəbulu prosesində nəzərə almaq üçün vacib məsələlər haqqında kifayət qədər dəqiq anlayışa sahib olurlar. • Hər zaman hesabatın yekun variantını hazırlayın və panel iştirakçılarına paylayın. Xüsusən mütəxəssislər arasında Delfi panelində iştiraka həvəsləndirən amillərdən biri də Selfi araşdırmasının nəticələrini hamıdan əvvəl, birbaşa öyrənmək istəyidir.
SEQ-in üstünlükləri çərçivəsində ənənəvi tətbiq	<ul style="list-style-type: none"> • Kontekst və ilkin məlumatların təhlili • Problemlərin və təsirlərin müəyyən edilməsi. • Təsirlərin qiymətləndirilməsi

Üstünlüklər	<ul style="list-style-type: none"> • Kifayət qədər texniki və ya mürəkkəb məsələlərin əhatə edilə bilməsi. • İdeya mübadiləsinə, coğrafi baxımdan bir-birlərindən uzaq ekspertlərdən ibarət böyük qrup daxilində konsensusun əldə edilməsinə imkan verir; • İş yerlərindən və ya evlərindən qatıla bildikləri üçün iştirakçılar üçün rahat olması.
Mənfi cəhətlər	<ul style="list-style-type: none"> • Təşkilatçıların vaxtını alması (bir neçə ay davam edə bilər). • Proses çox vaxt apararsa, yaxud başqa öhdəlikləri ortaya çıxarda, ekspertlərin iştiraka marağı azala bilər. • Böyük həcmdə məlumat diqqətlə qiymətləndirilməli və paylaşdırılmalıdır, odur ki, prosesin idarə edilməsi bahalı ola bilər.
Praktiki tətbiq nümunələri və ya əsas əlavə məlumat mənbələri	<p>Nehiley, J. M. (2001) Delfi araşdırmasını necə aparmalı</p> <p>B. Dick, Delfi metodu : üz-üzə (2000, təsirlərin araşdırılması resursları); aşağıdakı ünvandan əldə edilə bilər: http://www.scu.edu.au/schools/gcm/ar/arp/delphi.html.</p>

Metod	Layların üst-üstə yerləşdirilməsi və Coğrafi Məlumat Sistemləri
Təsvir	<p>. Layların üst-üstə yerləşdirilməsi və GIS təsirlərin hansı ərazidə paylandığını müəyyən etmək üçün istifadə olunan metoddur. Hər iki metod xəritələrin və ya məlumatların daxil olduğu layların hazırlanmasını və bir-birinin üzərində yerləşdirilməsini nəzərdə tutur. Onlar:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Əhalinin sağlamlığı daxil olmaqla təsirə məruz qalmış ətraf mühitin (həssas ərazilər və ya resurslar, cari yüklənmələr və s.) kompleks mənzərəsini təmin edir; • Daha əvvəlki fəaliyyətlərin nəticələrini təqdim edir. • Gələcək fəaliyyətlərin potensial təsirlərini təsvir edir. • Kumulyativ təsirləri, yaxud bir sıra reseptorlar üzərinə təsirləri xəritələşdirirlər. <p>Məkan təhlilinin mühüm xüsusiyyətlərindən biri də - topoqrafik məlumatların nəzərə alınması imkanındır, bu işə infrastrukturun planlaşdırılması və ya müəyyən təsirlərin (küy, havanın keyfiyyəti, vizual təsirlər) təhlili üçün vacibdir.</p> <p>Layların əl ilə yerləşdirilməsi zamanı hər birinə bu və ya digər məlumatın daxil edildiyi şəffaf xəritələrdən istifadə edilir.</p> <p>GIS çoxqatlı elektron xəritələrin sürətlə tərtib olunmasına imkan verir və qatların yerləşdirilməsini yüksək texnologiya ekvivalenti hesab oluna bilər. GIS həmçinin böyük həcmdə məlumatın əhatə edilməsi üçün faydalı ola bilər. GIS bazası hazırlandıqdan sonra, əlavə məlumatlar zəruri olduqca daxil edilə və ya korrektə edilə bilər; həm ilkin məlumatların həm də sistemin işinin nəticələrinin yenilənməsi çətinlik törətmir.</p>
SEQ-in üstünlükləri	<ul style="list-style-type: none"> • Kontekst və ilkin məlumatların təhlili • Problemlərin və təsirlərin müəyyən edilməsi.

çərçivəsində ənənəvi tətbiq	<ul style="list-style-type: none"> • Təsirlərin qiymətləndirilməsi • Alternativlərin hazırlanmasına və müqayisəsinə töhfə.
Üstünlüklər	<ul style="list-style-type: none"> • Hər iki metod keçmiş, cari və gələcək təsirlərin əyani təsəvvür edilməsinə imkan verir.
Mənfi cəhətlər	<ul style="list-style-type: none"> • Hər iki metod xeyli vəsait və vaxt tələb edə bilər
Praktiki tətbiq nümunələri və ya əsas əlavə məlumat mənbələri	<p>Britaniya Geologiya Xidmətinin Hesabatı "Strateji Ekoloji Qiymətləndirmə (SEQ) və İst Madlens regionunda gələcək aşqar hasilatı (2004) GIS istifadəsinə əsaslanan müxtəlif yanaşma və metodların nümunələrinə yer verir. Aşağıdakı ünvandan əldə edilə bilər:</p> <p>http://www.bgs.ac.uk/downloads/browse.cfm?sec=12&cat=136</p>

Metod	Tendensiyaların təhlili və ekstrapolyasiya
Təsvir	<p>Tendensiyaların dəqiq təhlili hər hansı strateji qiymətləndirmənin ən vacib aspektlərindən biridir. SEQ kontekstində tendensiyaların təhlilinə ekoloji gərginliklərin, eləcə də ətraf mühitdə zamanla baş verən dəyişikliklərin izahı kimi tərif verilə bilər.</p> <p>Tendensiyaların təhlil məlumat massivindən istifadə edir və hər hansı tendensiyanı və ya qanunauyğunluğu müəyyən etməyə kömək edir. Tendensiyalar düzxətli, eksponensial və ya dövrü ola bilər; mümkün olduqda onlar adekvat vaxt dairəsində öyrənilməlidirlər. Tendensiyaların təqdim edilmə formaları fərqli - kifayət qədər sadə (məsələn, xətti qrafik) və ya olduqca mürəkkəb (məsələn, üç ölçülü qrafik və ya video modelləşdirmə) ola bilər. Tendensiyaların təhlilini asanlaşdıran çoxsaylı kompüter proqramları mövcuddur (məsələn, ən sadələri elektron cədvəllər, daha mürəkkəb olanlara isə RATS, GAUSS, JMP və s. daxildir).</p> <p>Tendensiyaların təhlili ətraf mühitin yüklənməsi və ətraf mühitin vəziyyətində müvafiq (bəzən gecikmiş olsa da) dəyişikliklər arasında əsas əlaqələrin müəyyənləşdirilməsinə və təqdim edilməsinə kömək edir. Beləliklə, o, gələcək təsirlərin proqnozlaşdırılmasına da yardım edə bilər. Gələcəkdə dinamikanın dəyişməyəcəyini güman edərək bəzi tendensiyaları sadəcə ekstrapolyasiya etmək olar. Lakin bu zaman nəzərə almaq vacibdir ki, praktiki olaraq hər bir tendensiyanın əks tərəfi vardır. Başlıca "sınma nöqtəsinə" (məsələn, ətraf mühitin yüklənmə potensialının aşıldığı vaxt) qədər dəyişiklik tendensiyalarının xüsusiyyətlərini, yaxud nə vaxtsa əks tendensiyanın daha güclü ola biləcəyini nəzərə almayan, həddən artıq sadələşdirilmiş ekstrapolyasiya yanlış nəticələrə gətirib çıxara bilər</p> <p>Beləliklə, əhəmiyyətli əks tendensiyalar və ya sınma nöqtəsi gözlənilməsə, tendensiyaların ekstrapolyasiyası qısa və orta müddətli proqnozlaşdırmada mühüm rol oynaya bilər. Uzunmüddətli tendensiyalar (mümkün olduğu təqdirdə), yalnız modelləşdirmə vasitəsi ilə dəqiq müəyyən edilə bilər.</p>
SEQ-in üstünlükləri çərçivəsində ənənəvi tətbiq	<ul style="list-style-type: none"> • Kontekst və ilkin məlumatların təhlili • Təsirlərin qiymətləndirilməsi.

Üstünlüklər	<ul style="list-style-type: none"> • Ətraf mühitin vəziyyəti haqqında uzun müddəti əhatə edən məlumatların mövcud olması şərti ilə kumulyativ təsirlərin kəmiyyət qiymətləndirməsinə əhəmiyyətli töhfə verə bilər.
Mənfi cəhətlər	<ul style="list-style-type: none"> • Çox vaxt elə vəziyyətlər yaranır ki, konkret ekoloji gərginlik haqqında müvafiq və ya yetərli məlumatın əldə edilməsi mümkün olmur. • Məlumat çatışmazlıqları hallarında, tendensiyaların düzgün izahının təmin edilməsi üçün müvafiq statistika metodlarından istifadə əhəmiyyət qazanır. Belə təhlillər olduqca çətin ola bilər.
Praktiki tətbiq nümunələri və ya əsas əlavə məlumat mənbələri	Tendensiyaların təhlilinin müxtəlif nümunələri Britaniya nəqliyyat Nazirliyi tərəfindən hazırlanan "Nəqliyyatın inkişafı olan və proqramlarının strateji ekoloji qiymətləndirilməsi" üzrə rəhbər sənədində yer alır. Aşağıdakı ünvandan əldə edilə bilər: http://www.dft.gov.uk/webtag/documents/project-manager/unit2.11.php

Metod	Qərar ağacları, təsir sxemləri
Təsvir	<p>Sxem və sistemlər səbəb-nəticə əlaqəsini izah edir. Onlar zəncir (şəbəkələr) və ya tordan (sistem diaqramları) istifadə etməklə, planlaşdırılan fəaliyyətin elementlərindən fəaliyyətin həyata keçirilməsinin planlaşdırıldığı ətraf mühit komponentlərindəki təsirlərin yayıldığı yolu müəyyən edirlər. Bu metodlar plan və ya proqramların başqa plan, proqram və layihələr (qərar ağacları) çərçivəsində tətbiq edilən qərarlar, eləcə də birbaşa təsirlərdən dolayı təsirlərə, uzunmüddətli təsirlərdən yubanan təsirlərə qədər (təsir şəbəkələri) təsirlərin yayılması təhlilləri daxil olmaqla, sonrakı qərarlara təsirlərinin araşdırılması və təqdim edilməsi üçün istifadə edilə bilər.</p> <p>Kifayət qədər məlumat mövcuddursa, kəmiyyət ölçü meyarlarının şəbəkə diaqramına daxil edilməsi mümkündür. Bu metod sahə modelləşdirmə formasından ibarətdir və təsirləri, onların qarşılıqlı əlaqəsini dəyərləndirməyə imkan verir (modelləşdirmə haqqında daha ətraflı məlumat üçün aşağı baxın).</p> <p>Şəbəkə və ya sistemin yaradılması üçün atılmalı olan addımlara aşağıdakılar daxil ola bilər:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Tədbirləri nəzərə alın və sadalayın. • Hər bir fəaliyyətin digər fəaliyyətlərə, yaxud ətraf mühitin birbaşa təsirə məruz qalmış elementlərinə təsirlərini müəyyən edin; • Digər fəaliyyətlərə və ya ətraf mühit komponentlərinə ikinci dərəcəli təsirləri müəyyən edin – bu birbaşa təsirlərdən dolayı təsirlərə qədər olan yolu izləməyə imkan verir; • Bu zaman hər hansı kumulyativ təsirin ətraf mühitin eyni elementində və ya qanunauyğunluğunda ortaya çıxıb-çıxmadığı müəyyən edin. • Müvafiq olduqda, alınan rəylərin göstərilməsi üçün həlqələrdən istifadə edin. • Müvafiq olduqda, təsirlərin qiymətləndirilməsi üçün sadə modelləşdirmə forması kimi kəmiyyət metodlarından istifadə edin.

SEQ-in üstünlükləri çərçivəsində ənənəvi tətbiq	<ul style="list-style-type: none"> • Problemlərin və təsirlərin müəyyən edilməsi. • Təsirlərin qiymətləndirilməsi. • Alternativlərin hazırlanmasına və müqayisəsinə töhfə.
Üstünlüklər	<ul style="list-style-type: none"> • Diaqramlardan istifadə təsirlərin başa düşülməsinə kömək edə bilər. • Şəbəkə diaqramları səbəb-nəticə əlaqələrini eləcə də təsirlərin yayılma yollarını izah edir; • Şəbəkə təhlillərinin kəmiyyət səciyyəsi daşımaması mümkün olsa da, onların köməyi ilə hansı proseslərin əlavə kəmiyyət təhlili və daha diqqətli modelləşdirmə tələb etdiyini müəyyən etmək olar.
Mənfi cəhətlər	<ul style="list-style-type: none"> • Heç bir məkan və ya zaman şkalası təmin edilə bilməz. • Şəbəkə təhlili təsirlərin qiymətləndirilməsinə əhatəli yanaşmadan istifadə edir, buna görə də tamamlanması xeyli say tələb edə bilər; • Diaqramlar həddən artıq mürəkkəb ola bilər.

Metod	Proqnoz modelləşdirməsi və təqlidi modelləşdirmə
Təsvir	<p>Modelləşdirmə fəaliyyət elementlərin və ətraf mühit komponentlərinin simulyasiyası vasitəsi ilə ətraf mühitə təsirlərin kəmiyyət qiymətləndirməsinin aparılmasına imkan verən analitik vasitədir. Modellər çox vaxt təsirlərin proqnozlaşdırılması üçün kompüterdən istifadə edirlər. Riyazi modellər ətraf mühitin havanın və suyun keyfiyyəti, su resurslarını həcmi və su axınları, səs-küy həddi, havadan torpaq və ya yaşıllıq örtüyü üzərinə çirkləndirici maddələrin düşməsi kimi müxtəlif aspektlərinin məkan və zaman təhlili üçün istifadə edilir. Digər model növlərinə sosial-iqtisadi modellər, təbii yaşayış mühiti modelləri və hər hansı layihənin təsirlərini qərar qəbulu proqramı vasitəsi ilə müəyyən etməyə imkan verən ekspert sistemlərin daxildir.</p> <p>Ən inkişaf etmiş və ən geniş istifadə edilən modellər havanın keyfiyyəti, suyun keyfiyyəti üçün nəzərdə tutulanlar, səs səviyyəsi modelləşdirmələri, eləcə də ekoloji və vizual modelləşmələrdir. Bu təsirlərin qiymətləndirilməsi üçün çoxsaylı müxtəlif modellər mövcuddur. Onlar plan və ya proqram çərçivəsində təklif olunan bir sıra tədbirlərin birbaşa və kumulyativ təsirlərini nəzərə almaq üçün istifadə edilə və emissiyalardan, yaxud inkişaf təkliflərindən irəli gələn dolayı təsirlərin müəyyən dərəcədə qiymətləndirilməsinə imkan verə bilərlər.</p>
SEQ-in üstünlükləri çərçivəsində ənənəvi tətbiq	<ul style="list-style-type: none"> • Təsirlərin qiymətləndirilməsi. • Alternativlərin hazırlanmasına və müqayisəsinə töhfə
Üstünlüklər	<ul style="list-style-type: none"> • Küyün və çirkləndirici maddələrini yayılması və hidrodinamika modelləri yüksək inkişaf etmişdir; birbaşa və kumulyativ təsirlərin təhlili üçün geniş istifadə edilə biləcək standart model formaları işlənib hazırlanmışdır. • Modelləşdirmə nəticələri, məsələn müxtəlif alternativlərin qiymətləndirilməsi üçün layların üst-üstə yerləşdirilməsi metodu ilə birgə effektiv şəkildə istifadə edilə bilər.

	<ul style="list-style-type: none"> • Modelləşdirmə həmçinin zaman və məkan boyu təsirlərin simulyasiyası üçün xüsusi faydaya malik alətdir.
Mənfi cəhətlər	<ul style="list-style-type: none"> • Modellər xeyli vəsait və vaxt itkisinə səbəb olurlar. • Modelin dəqiqliyi onun hazırlanması, kalibrlənməsi və istismarı üçün istifadə olunan məlumatların keyfiyyətindən, eləcə də modelin əsaslandığı mülahizələrdən asılıdır; • Təbii sistemin bütün təfərrüatlarının real əks etdirilməsi hər hansı model üçün çətinlikdir; • Modellər həmçinin pessimist nəticələrinə görə tanınırlar və məlumatlar nisbətən asanlıqla manipulyasiya edilə bilər. • Yeni modelin hazırlanması bir qayda olaraq yüksək vəsait, sərəfət, vaxt sərfiyyatı və ehtimalən xeyli məlumat tələb edir. Buna görə də daha çox iri və daha mürəkkəb layihələr üçün münasibdir. <p>Beləliklə, əvvəlcədən istifadə olunmuş buna görə də adaptasiya olunmuş və qəbul edilmiş modeldən istifadə daha məqsədəuyğundur.</p>

Metod	Ssenarilərin hazırlanması
Təsvir	<p>Ssenarilərin hazırlanması gələcək inkişafa təsir edən ən qeyri-müəyyən və vacib hərəkətverici qüvvələri əks etdirən hipotetik vəziyyətlərin təsviri prosesidir. Metodun məqsədi aşağıdakı suallara cavab tapmaqdır:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1.Hərəkətverici qüvvələr hansılardır? 2.Qeyri-müəyyənliklər hansılardır? 3.Nə qaçılmazdır? 4.Hansı ssenari seçilməlidir? <p>Ssenarilərin hazırlanması bəzən proqnozlaşdırma ilə assosiasiya olunur. Proqnozlaşdırma da gələcək hadisələri qabaqcadan müəyyən etsə də, bu zaman tarixi məlumatlara əsaslanan hesablamalardan istifadə edilir. Çoxsaylı ssenari hazırlama texnologiyaları mövcuddur. Ssenarilərin hazırlanmasını səkkiz addımlı yanaşmaya əsaslanan, Peter Schwartz-ın⁶⁴ "Göstəricilərin uzun müddətli dinamikasının təhlili sənəti" adlı əsərində təsvir edilən metod SEQ üçün əhəmiyyət kəsb edə bilər. Bu səkkiz addım aşağıdakılardan ibarətdir:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1.Əsas məsələ və ya qərarı müəyyən edin. Ssenarilərin mövcudluğunun faydası nə ola bilər? Nəyi bilmək istəyirsiniz? 2. Yerli mühit daxilində başlıca qüvvələri müəyyən edin. Başlıca məsələ və ya qərara hansı amillər təsir edir? Seçil zamanı qərarın qəbuna görə məsul şəxslər nəyi bilmək istəyəcəklər? 3. Hərəkətverici qüvvələri müəyyən edin. 4.Əsas qüvvələrə hansı mühüm tendensiyalar təsir edir? Əsas və təkanverici qüvvələri əhəmiyyət və qeyri-müəyyənlik dərəcəsinə görə sıralayın. Müəyyən

⁶⁴ Göstəricilərin uzun müddətli dinamikasının təhlili sənəti: Sizin və şirkətiniz üçün strateji qavrayışa aparın yollar (Nyu-York, Doubleday, 1991).

	<p>edilmiş əsas və təkanverici qüvvələr diqqətlə nəzərdən keçirilməlidir, belə ki, onlar vacib əhəmiyyət kəsb edən müxtəlif ssenarilərin təmin edilməsi üçün daha vacibdirlər. Daha ətraflı araşdırmaq üçün 2-3-cü sualları seçin.</p> <p>5. Ssenarinin məntiqini seçin. Ardıcılığa riayət edərək, ssenarilərin hazırlanması üçün əsas dəyişənləri müəyyənləşdirmək məqsədi ilə məlumatlardan istifadə edin.</p> <p>6. 2-ci və 3-cü addımlarda müəyyən edilmiş əsas amilləri və təkanverici qüvvələri nəzərdən keçirməklə ilkin ssenariləri zənginləşdirin. Hər bir başlıca amil və hərəkətverici qüvvəyə ssenaridə müəyyən rol verilməlidir. Məsələn, əlinizdə iki əsas amil və iki hərəkətverici qüvvə varsa, bu ssenariyə daxil edilən biləcək dörd mümkün kombinasiya deməkdir.</p> <p>7. Nəticələri müəyyən edin. Ssenarilər müəyyən edildikdən sonra nəticələri müəyyən etməyə çalışın - müxtəlif ssenarilərdə nə baş verə bilərdi? Bunu ssenarilərinizə daxil edin.</p> <p>8. Əsas göstəriciləri və əlamətləri seçin. Ssenariləri real vəziyyətlərlə əlaqələndirin - cari tendensiyalar nəzərə alınarsa, onlardan bəzilərin baş vermə ehtimalı daha yüksəkdir. Daha sonra verilən ssenari öz qüvvəsini itirdikdə sizə xəbərdarlıq edə biləcək əlavə göstəriciləri müəyyən edin (məsələn, əsas göstəriciləri).</p>
SEQ-in üstünlükləri çərçivəsində ənənəvi tətbiq	<ul style="list-style-type: none"> • Təsirlərin qiymətləndirilməsi. • Alternativlərin hazırlanmasına və müqayisəsinə töhfə
Üstünlüklər	<ul style="list-style-type: none"> • Ssenari reallığın sadələşdirilmiş variantı və mürəkkəb sistemlər haqqında ümumi anlayışın formalaşdırılması üsuludur. • Onlar ideyaları sınaqdan keçirmək və nəticələri araşdırmaq üçün istifadə edilə bilirlər.
Mənfi cəhətlər	<ul style="list-style-type: none"> • Ssenarilərin hazırlanması və təfsiri daha yüksək texniki səriştəlilik tələb edir. • Ssenariyə əsaslanan təhlil modelin özündən və istifadə edilən məlumatdan daha yaxşı deyil. Səhv modelə əsaslanan qərarlar və ya fəaliyyətlərdən yayına bilmək üçün sınaq və yoxlamaların diqqətlə aparılması vacibdir. • Ssenarilərə çərin başa düşülən, texniki səriştəsi olmayan auditoriyaya və siyasət haqqında qərarları qəbul edən şəxslərə izah edilməsi çətinlik törədən mürəkkəb riyazi əməliyyatlar və ya qrafik təsvirlər daxil olar bilər.
Praktiki tətbiq nümunələri və ya əsas əlavə məlumat mənbələri	<p>Ssenarilərin hazırlanmasında müxtəlif yanaşmalar haqqında ətraflı məlumat aşağıdakı ünvandan əldə edilə bilər: http://www.gbn.com/about/scenario_planning.php.</p> <p>“Global Business Network” (http://www.gbn.com/).</p> <p>Ssenarilərin hazırlanmasına həsr olunmuş informasiya portalları aşağıdakı ünvandan tapıla bilər: http://www.well.com/~mb/scenario/.</p>

Metod	İstismar dövrü qiymətləndirməsi (LCA)⁶⁵
Təsvir	<p>İstismar dövrü qiymətləndirməsi (LCA) aşağıdakı üsullarla məhsulun (xidmətin) ətraf mühitə mümkün təsirlərinin və onunla əlaqədar potensial problemlərin qiymətləndirilməsi metodudur:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Xərclərin və məhsul buraxılışının inventarizasiyası • Bu xərclər və məhsul buraxılışı ilə əlaqəli potensial ekoloji təsirlər • Inventarizasiya nəticələrinin və araşdırmanın məqsədləri ilə əlaqədar olaraq təsir mərhələlərinin izahı <p>İstismar dövrünün qiymətləndirilməsi bir qayda olaraq diqqəti ən azı enerji istehlakına yönəltmə də, hava və ya suya emissiyaları, torpaqdan istifadə və təbii resursların tükənməsini də əhatə edə bilər.</p>
SEQ-in üstünlükləri çərçivəsində ənənəvi tətbiq	<ul style="list-style-type: none"> • Problemlərin və təsirlərin müəyyən edilməsi. • Təsirlərin qiymətləndirilməsi. • Alternativlərin hazırlanmasına və müqayisəsinə töhfə.
Üstünlüklər	<ul style="list-style-type: none"> • "Beşikdən qəbirə qədər" yanaşması əsasında təsirlərin ətraflı təhlili. • İstismar dövrü qiymətləndirməsi ətraf mühitə təsirlərin qiymətləndirilməsi zamanı istifadə olunan sistem sərhədlərinin düzgünlüyünü yoxlayır.
Mənfi cəhətlər	<p>Enerji istisna olmaqla, bütün mümkün proseslərdə tullantıların miqdarını müəyyən etmək çətindir, bu, tullantıların çox iri həcmli inventarizasiyasını tələb edir.</p> <ul style="list-style-type: none"> • İstismar dövrü qiymətləndirməsi ehtiyatla yerinə yetirilməlidir, inventarizasiyanın izahı zamanı subyektiv qiymətləndirmələrin nəzərə alınması vacibdir. Müəyyən məhsullar (məsələn, metallar, uçucu üzvi birləşmələr) ətraf mühitə təsirlərin dəqiq qiymətləndirilməsi üçün yetərli məlumat təmin etmir. Həmçinin istehsal prosesləri və istifadə ölkədən ölkəyə dəyişə bilər. • İstismar dövrü qiymətləndirməsi zamanı əldə edilmiş rəqəmlərin birləşdirilməsi, eləcə də məhsulların istismar dövrü təsirlərinin müqayisəsi üçün etibarlı metod hələ yoxdur. • Vacib problem həmçinin kommersiya sirri olan ilkin məlumatın məxfiliyinin istismar dövrü qiymətləndirməsinin etibarlılığına zərər vermədən mühafizə edilməsidir. • İstismar dövrü qiymətləndirməsi zaman və məkan ölçüsünə malik deyil. • Əksər hallarda istismar dövrü qiymətləndirməsi ilə bir məhsul və ya prosesin digərindən yaxşı olmasını sonacan sübuta yetirmək mümkün olmur, belə ki, bir çox parametrlər belə qənaətin əldə edilməsi üçün zəruri dərəcədə sadələşdirilə bilməz. Bir çox istismar dövrü qiymətləndirmələri eyni məhsulla əlaqədar fərqli və təzadlı qənaətlərin ərsəyə gəlməsi ilə nəticələnmişdir.

⁶⁵ Bu təsvir BEACON (Trans-Avropa nəqliyyat şəbəkəsində ətraf mühitə təsirlərin qiymətləndirilməsi üzrə konsensusun əldə edilməsi) layihəsinin Aİ-nin maliyyə dəstəyi ilə təqdim etdiyi istehsal dövrü qiymətləndirməsinin adaptasiyasına əsaslanır. Bu layihə nəqliyyat sektorunun bəzi SEQ alətlərinin yaxşı icmalını təklif edir. Daha ətraflı məlumat üçün bax: http://ec.europa.eu/environment/eia/sea-studies-and-reports/beacon_manuel_en.pdf.

<p>Praktiki tətbiq nümunələri və ya əsas əlavə məlumat mənbələri</p>	<p style="text-align: center;">•</p> <p>INTERREG III B Project Alp FRail (http://www.lkzprien.de/de/main/alpine_freight_railway.htm). Alp dağları ərazisində iqtisadi əyalətlər arasında əlaqələrin ekoloji baxımdan səmərəli idarə edilməsi məqsədi ilə transalp dəmir yolu ilə yük daşımalarından istifadə haqqında qərar. Aşağıdakı ünvandan əldə edilə bilər: http://www.deutscherverband2.org/cms/fileadmin/medias/PDFs_Projekte/Alp_FrailKurzdarstellung-CADSES-de.pdf.</p> <p>İsveçrənin avtomobillərdən birgə istifadə parkının nəqliyyat vasitəsi modellərinin tam istismar dövrü qiymətləndirməsi. Konfrans sənədi Gabor Doka və Sabine Ziegler tərəfindən İsveçrə nəqliyyat araşdırmaları konfransı (Ascona, 1-3 mart 2001) üçün hazırlanmışdır; aşağıdakı ünvandan əldə edilə bilər: http://www.doka.ch/DokaMobilitySTRCproc01.pdf</p> <p>Umberto – material və enerji axını sistemlərinin modelləşdirilməsi, hesablanması və vizual təqdimatı üçün proqram təminatı, internet ünvanı: http://www.umberto.de/en/</p> <p>Gabi 4 – istismar dövrü mühəndisliyi, istixana effekti yaradan qazların hesablanması, sınaqların keçirilməsi və enerji səmərəliliyi, aşağıdakı internet ünvanından əldə edilə bilər: http://www.environmental-expert.com/</p> <p>Arqonn Milli Laboratoriyasının Greet modeli: nəqliyyat vasitələrinin və avtomobil texnologiyalarının yanacaqları üçün yanacaq tsikli modeli http://greet.es.anl.gov/ ünvanından əldə edilə bilər.</p> <p>E2database Ludwig-Bölkow-Systemtechnik – yanacaq zəncirinin təhlili ilə bağlı qərar qəbuluna yardım edən alət və hidrogen yanacağı zəncirlərinin emissiya ilə əlaqədar, iqtisadi və regional qiymətləndirməsi üçün E3 verilənlər bazası, Agator, His, Schindler, http://www.lbst.de ünvanından əldə edilə bilər.</p> <p>İntegrasiya olunmuş sistemlər üçün qlobal emissiya modeli (GEMIS), aşağıdakı ünvandan əldə edilə bilər: http://www.oeko.de/service/gemis/en/index.htm.</p> <p>SimaPro – məhsul və xidmətlərin təsirlərini toplayır, təhlil edir və izləyir. Aşağıdakı ünvandan əldə edilə bilər: http://www.pre.nl/simapro/simapro_lca_software.htm</p>
--	--

Metod	Xərc-Gəlir təhlili⁶⁶
Təsvir	Xərc-gəlir təhlili xərc və gəlirləri pulla ifadə etməklə müqayisə edir. Gəlir ictimai rifahı artıran, xərc isə azaldan amil kimi müəyyən edilə bilər. Öz növbəsində ictimai rifah insanların nəyə üstünlük verməsi ilə müəyyən edilir.

⁶⁶ Bu təsvir mənbələr siyahısında göstərilən Birləşmiş Krallıqda hazırlanmış hesabatdan götürülmüşdür.

	<p>Nələrə üstünlük verildiyi ya seçimlər və bazar davranışı, ya da anket (bazar araşdırması) prosedurları ilə aşkar olunur. Üstünlüyün nəyə verildiyi fərdin imtiyaza, yaxud xərclərdən yayınmaq, ya da çəkilmiş xərclərə və ya itirilmiş mənfəətə görə kompensasiya qəbul etmək arzusu ilə ölçülür. Bu WTP (Ekoloji mənfəətə görə ödəniş etmək istəyi) ı WTA (Ekoloji ziyanə görə kompensasiya qəbul etmək istəyi) konsepsiyaları "istehlakçı qazancı"nı hesablamağa kömək edir. Xərclər çıxılmaqla, mənfəətin artırılması məqsədi və ya mənfəətin xərcləri ötməsi məqsədi iqtisadi səmərəlilik konsepsiyasının kökündə dayanan amildir. Bu konsepsiyanın ümumi məqsədi isə verilən iqtisadiyyat daxilində ictimai rifahın maksimum dərəcədə artırılmasıdır.</p> <p>Bir çox hallarda WTP bazar davranışından aşkar edilə bilər, zərərlər isə birbaşa hesablanıla bilər. Havanın çirklənməsinin taxılın bolluğuna təsiri buna misal ola bilər. Onlar arasındakı qarşılıqlı əlaqəyə eksperimental və sahə müşahidələri ilə zəmanət verilir və bu əlaqə funksional "doza- cavab reaksiyası" asılılığı kimi tanınır. Bəhərin azalması məhsulun bazar qiyməti ilə ölçülə bilər. "Doza- cavab reaksiyası" funksiyası və bazar qiymətinin bu kombinasiyası istehsalat funksiyası yanaşmasının bir nümunəsidir.</p> <p>Digər hallarda istinad edilə biləcək bazar mövcud deyil. Müəyyən edilmiş seçimlərin təhlili "surroqat bazarlarda", bəzi ətraf mühit elementlərini əhatə edən məhsul və xidmət bazarlarında yoxlanılır. Buna misal mənzil, bazar isə mənzil bazarı ola bilər. Hər bir mənzilə qiymətinə təsir edən əlamət və xüsusiyyətlərin böğçası kimi baxılır. Atributlar sırasına sakitlik və dinclik, yaxud hava çirklənməsi daxil ola bilər. Mənzil qiymətlərinin əlamətlərinə əsasən reqressiyası statistikasına vasitəsi ilə "gedonist qiymət əmsali" müəyyən edilə bilər. Beləliklə, bir çox araşdırmalar hava çirkliliyi, xoşagəlməz mühit, səs-küy və ev qiymətləri arasında əhəmiyyətli əlaqəlilik aşkar etmişdir. Məlumatların gedonist qiymətlərin gəlirə müvafiq qaydada necə dəyişdiyini və s. əks etdirən əlavə manipulyasiyası küyün azaldılması üçün WTP ölçü meyarlarını müəyyən edir və s. Adıçəkilən üstünlüyün müəyyən edilməsi metodları surroqat bazarlar tərəfindən müəyyən edilə bilməyən seçimləri aşkar etmək üçün anketlərdən istifadə edirlər. Prinsip etibarı ilə anketlər yeni və ya dəyişdirilmiş məhsullar üçün ənənəvi bazar araşdırılması ilə bənzərdir. Ehtimal qiymətləndirməsi metodu birbaşa hansı insanların ödəməyə hazır olduqları, yəni WTP 'X' olduqlarına dair sual verir, burada X – müəyyən bir ilkin məbləği bildirir. Ehtimal qiymətləndirməsi metodu (və ya birgə təhlil) əsasında sıralama alternativləri müvafiq qaydada yerləşdirir və onlardan birinin pul dəyərini müəyyən edir.</p> <p>Seçilmiş analitik alətlərin təsviri Bu üsul fərdin ödəmək istəyini bu haqda verilən cavablardan daha yaxşı əks etdirir.</p>
SEQ-in üstünlükləri çərçivəsində ənənəvi tətbiq	<ul style="list-style-type: none"> • Təsirlərin qiymətləndirilməsi. • Alternativlərin hazırlanmasına və müqayisəsinə töhfə.
Üstünlüklər	<ul style="list-style-type: none"> • Xərc-gəlir təhlili geniş istifadə edilən və tanınan metoddur. • qərarın qəbuluna görə cavabdeh şəxslər üçün asan başa düşülən (pulla ifadə edilmiş) məlumat təmin edir. • Başqa yolla müqayisəsi çətin olan təsirlərin müqayisə edilməsinə

	imkan verir, məsələn, landşaftla bağlı dəyər itkisinin avtomobil sürücüləri üçün vaxt qənaəti ilə müqayisəsi.
Mənfi cəhətlər	<ul style="list-style-type: none"> Gəlir-xərc təhlilində çoxsaylı mübahisəli məsələlər mövcuddur, o cümlədən müvafiq endirim dərəcələri, gələcək xərclərin azaldılması, cari netto dəyər üzrə imtiyazlar, sağlamlığın, ekoloji məhsul və xidmətlərin qiymətləndirilməsi. Xərc-gəlir təhlilində istifadə olunan şərti qiymətləndirmə kimi metodlarla əlaqədar çoxsaylı texniki çətinliklər və mübahisələr mövcuddur.
Praktiki tətbiq nümunələri və ya əsas əlavə məlumat mənbələri	<ul style="list-style-type: none"> Birləşmiş Krallığın Ətraf Mühit, Nəqliyyat və Regionlar üzrə Nazirliyi, Ekoloji qiymətləndirmə üzrə texniki təlimatın icmalı: EFTEC (Ətraf mühit sahəsinin konsultantları üçün iqtisadiyyat) tərəfindən hazırlanmış hesabat (1998). Anthony Boardman, David Greenberg, Aidan Vining, David Weimer, Xərc mənfəət təhlili: Konsepsiyalar və Praktika, 3-cü nəşr (Upper Saddle River, Nyu-Cersi, Prentice Hall, 2006). J. Dixon, L. Fallon Scura, R. Carpenter və P. Sherman, Ətraf mühitə təsirlərin iqtisadi təhlili (London, Earthscan, 1994). N. Hanley və C. Spash, Xərc-gəlir təhlili və ətraf mühit (Çeltenhem, Birləşmiş Krallıq, Edward Elgar, 1993). E. Mishan, Xərc-gəlir təhlili (London, "Allen and Unwin", 1988). D. W. Pearce, D. Whittington, S. Georgiou və D. James, Layihə və siyasətlərin qiymətləndirilməsi: İqtisadiyyat və Ekologiyanın inteqrasiyası (Paris, İƏİT, 1994). "Risk and Policy Analysts Ltd", Ekoloji xərc və mənfəətlərə dair tövsiyə sənədi, Ətraf Mühitin Mühafizəsi Agentliyi üçün hesabat, yanvar 1998. J. Winpenny, Ətraf mühit layihələrinin və siyasətlərin iqtisadi qiymətləndirilməsi (Paris, İƏİT, 1995).

Metod	Çoxmeyarlı təhlil (MCA)
Təsvir	<p>Çoxmeyarlı təhlil (MCA) alternativ variantları bir neçə meyarla əsasən qiymətləndirilməsinə və bu ayrı-ayrı qiymətləndirmələrin bir ümumi qiymətləndirmədə birləşdirilməsinə imkan verən planlaşdırma metodudur. Təhlilin nəticələri üstünlük verilən, yaxud əksinə qeyri-məqbul alternativlərin seçilməsi, eləcə də ətraflı təhlil edilməli olan alternativlərin siyahısı qısaltmaq üçün istifadə edilə bilər.</p> <p>Çoxmeyarlı təhlil qiymətləndirməni ballara çevirməklə bu mürəkkəbliyi aradan qaldırmağa kömək edir. Bütün çoxmeyarlı təhlil yanaşmaları meyarların nisbi çəkilişi və səmərəlilik qiymətləndirmələri ilə ifadə edilmiş mülahizələri özlərinə birləşdirirlər. Çoxmeyarlı təhlil çərçivəsində atılmalı olan ənənəvi addımlar aşağıdakılardır:</p> <p>1. Qiymətləndirmə meyarlarını müəyyən edin. Onlar müvafiq məqsədlər və ya onların ehtimal edilən təsirlərinə əsasən təklif edilən alternativ variantların əsas nəticələrini müəyyən edə bilərlər. Aşağıdakıların təmin edilməsi məqsədi ilə təklif edilən meyarları diqqətlə nəzərdən keçirin:</p>

	<ul style="list-style-type: none"> • Meyarların siyahısı tamdır (çatışmayan əhəmiyyətli meyar yoxdur). • Artıq meyar yoxdur (bura əhəmiyyətsiz meyarlar və ya bütün variantlar bərabər nisbətdə cavab verdiyi meyarlar daxil ola bilər). • Meyarların ölçülə bilməsi (meyarlar heç olmasa keyfiyyət qiymətləndirməsi aparmağa imkan verməlidirlər - hər bir variant sözügedən meyarla bağlı hansı göstəriciyə malikdir). • Meyarlar bir-birlərindən asılı deyil (bu, eyni təsirin iki dəfə hesablanması qarşısını alır) <p>2. Meyarların nisbi əhəmiyyətini (nisbi çəkisini) təhlil edin. Əksər çoxmeyarlı təhlil metodları qərar qəbulu zamanı hər bir meyarın nisbi çəkisinin müəyyən edilməsinə imkan verir. Nisbi çəkilərin müəyyən edilməsi metodları sadə (nisbi çəkinin müəyyən edilməsi üçün meyarların bir-birləri ilə müqayisəsi) və mürəkkəb (təsirə məruz qalmış icma daxilində hər bir meyarın əhəmiyyətinin müəyyən edilməsi üçün sosioloji sorğuların keçirilməsi) olmaqla bir-birlərindən fərqlənirlər.</p> <p>3. Səmərəlilik göstəricilərinin təhlili (balların hesablanması). Səmərəlilik göstəricilərinə görə ballar müəyyən edilməmişdən əvvəl, verilən kontekst daxilində ən yüksək və ən aşağı səmərəliliyin nə olduğu dəqiqləşdirilməlidir. Ballar üç əsas üsulla müəyyən edilə bilər:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Hər bir variant üçün balların verilməsi ilə (məsələn, 0-100 bal şkalası üzrə) Ekspert rəyləri vasitəsi ilə birbaşa sıralanma. • Meyar üçün səciyyəvi funksiyaya əsasən ən pisdən ən yaxşıya doğru təcridi irəliləyişi müəyyən edən səmərəlilik göstəricisinin müəyyən edilməsi. • Variantların göstəricilərinin bir-birləri ilə müqayisəsi Sadə - variantların səmərəliliklərinə görə sadə sıralanması (məsələn, 1-ci meyar üzrə A variantının balı daha çoxdur, B ikinci C, üçüncüdür) - və mürəkkəb hesablamaların daxil olduğu metodlar müxtəlifdir. <p>4. Hər bir variantın nisbi çəkisinin bala vurulması və ümumi qiymətin alınması. Hər bir variantın müəyyən meyar üzrə göstəricisi müvafiq müyarın nisbi çəkisini vurulur — bu bütün meyarlar üçün tətbiq olunur. Alınan nəticə verilən variantın ümumi nisbi balını müəyyən edir. Bütün variantların nəticələri müqayisə və müzakirə olunur.</p> <p>5. Meyarların nisbi çəkisinin və ya balların dəyişməsinə həssaslığın təhlili. Həssaslı bal və çəkildəki dəyişikliklərin çoxmeyarlı təhlilin nəticələrinə necə təsir etdiyini göstərir. Belə təhlillər aşağıdakı hallarda əhəmiyyətli ola bilər:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Bəzi variantların seçilmiş meyarlar üzrə səmərəlilik göstəriciləri ilə bağlı ciddi qeyri-müəyyənliklər mövcuddur, • yaxud qərar qəbuluna görə cavabdeh şəxslər və ya maraqlı tərəflər çoxmeyarlı təhlildə istifadə olunan meyarların nisbi çəkili barədə mübahisə etdikdə.
SEQ-in üstünlükləri çərçivəsində ənənəvi tətbiq	<ul style="list-style-type: none"> • Təsirlərin qiymətləndirilməsi. • Alternativlərin hazırlanmasına və müqayisəsinə töhfə.

<p>Üstünlüklər</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Çoxmeyarlı təhlil eyni vaxtda müxtəlif meyarları nəzərə alır ki, bu, vahid bir meyarla əsaslanan ənənəvi qərar qəbulu prosesi çərçivəsində qeyri-mümkündür. • Çoxmeyarlı təhlil qiymətləndirmə çərçivəsində müxtəlif maraqlı tərəflərin fikirlərinin bir araya gətirilməsi üçün istifadə edilə bilər. • Çoxmeyarlı təhlil şəffaf və dəqiqdir (ballar və nisbi çəkilər qeyd edilir), auditori asandır. • Çoxmeyarlı təhlil qərarın qəbuluna görə məsul şəxs(lər) və bəzən daha geniş ictimaiyyətlə ünsiyyətə kömək edə bilər
<p>Mənfi cəhətlər</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Çoxmeyarlı təhlil təklif edilən alternativ variantların mənfi və müsbət cəhətləri haqqında rəşional mübahisəni mücərrəd rəqəmlərin (bal və çəkilər) müzakirəsinə çevirir. • Çoxmeyarlı təhlil metodu ilə çox təzadlı qərarlarla bağlı konsensus əldə edilməsinə imkan vermir. • Kəmiyyət məlumatı (ümumi ballar) təqdim etməklə, çoxmeyarlı təhlil dəqiqlik barədə yanlış təəssürat oyada bilər, baxmayaraq ki, çoxmeyarlı təhlilin tətbiqi subyektiv qiymətləndirmələrdən çox asılıdır; • Çoxmeyarlı təhlilə yaxşı bələd olanlar nəticələri manipulyasiya edə bilərlər (məsələn, adətən çoxmeyarlı təhlildə istifadə edilən adi həssaslıq təhlili nəticələrə daha çox təsir edən amilləri göstərir; bu bilgi başqa ümumi qiymətin alınması üçün istifadə oluna bilər).
<p>Praktiki tətbiq nümunələri və ya əsas əlavə məlumat mənbələri</p>	<p>Birləşmiş Krallıq, İcma və yerli hakimiyyət departamenti, Çoxmeyarlı təhlil: Tədris vəsaiti (London, 2009), aşağıdakı ünvandan əldə edilə bilər: http://www.communities.gov.uk/publications/corporate/multicriteriaanalysisism anual</p> <p>Çoxmeyarlı qərarların təhlili jurnalı ("John Wiley & Sons"), elektron jurnal yalnız abunə yolu ilə əldə edilə bilər. Daha ətraflı məlumat aşağıdakı ünvandan əldə edilə bilər: http://onlinelibrary.wiley.com/journal/10.1002/(ISSN)1099-1360.</p> <p>Birləşmiş Krallığın Ətraf Mühit, Nəqliyyat və Regionlar üzrə Nazirliyi, Ekoloji qiymətləndirmə üzrə texniki təlimatın icmalı: EFTEC (Ətraf mühit sahəsinin konsultantları üçün iqtisadiyyat) tərəfindən hazırlanmış hesabat (1998).</p>

Əlavə A5.2

SEÇİLMİŞ İCTİMAİYƏTİN CƏLB EDİLMƏSİ ALƏTLƏRİNİN TƏSVİRİ

Bu əlavə aşağıdakı metodları təqdim edir:

- Rəylərin bildirilməsinə dəvət üçün çap materialları
- Təqdimat və sərgilər.
- Məlumat xidməti üçün qaynar xətt/ Əməkdaşların cəlb olunduğu telefon xətləri
- İnternet vasitəsi ilə konsultasiyalar
- Anketlər və rəy vərəqələri. Sorğular. İctimai dinləmələr.
- Seminarlar.
- Məsləhətçi komitələr

Metod	Rəylərin bildirilməsinə dəvət üçün çap materialları
Təsvir	<p>Çap materialları - SEQ, plan və ya proqramın layihəsi haqqında məlumatın təmin edilməsi və ictimaiyyətə açıqlanması, yaxud ictimaiyyətin iştirak prosesi haqqında məlumatlandırılması üçün ən asan yoldur. Çap materiallarının ən çox istifadə edilən növlərinə informasiya bülletenləri, reklam vərəqələri, broşurlar, problemlər barədə hesabatlar, məruzələr, araşdırmalar və s. daxildir. Onlar bir dəfə istifadə üçün nəzərdə tutula və ya seriya şəklində nəşr edilə bilirlər (məsələn, xəbər bülletenləri). Çap materialları paylaşdırıla, xüsusi poçt siyahısına əsasən göndərilə, yaxud kommunal haqlar üçün qaimə, tariflər haqqında məlumat, yaxud digər daimi göndərilən poçt hesablarına "hesab əlavələri" kimi qoşula bilirlər.</p> <p>Çap materiallarının məqsədi maraqlı tərəflərin geniş dairəsini plan və ya proqramın hazırlanması, eləcə də qiymətləndirmə prosesi və ya sənədlər haqqında asan başa düşülən mətn və qrafik formada məlumatlandırmaqdır.</p> <p>Paylaşdırılan, poçt qutusuna atılan, poçt vasitəsi ilə yayılan, yaxud başqa materiallarla birlikdə göndərilən çap materialları məlumatlılığın artırılmasının və hər hansı sual və ya təkliflə bağlı rəylərin alınmasının ən geniş yayılmış və məşhur üsuludur. Mövcud büdcə, digər alətlərdən və açıqlama metodlarından istifadə hansı növ çap materiallarının ehtiyacınıza daha çox cavab verdiyini müəyyən edir.</p>
Üstünlüklər	<ul style="list-style-type: none"> • Çap materialı poçt göndərişləri və ya ödənişsiz sərgilər vasitəsi ilə geniş kütlələrə çatdırıla bilər. • Belə materiallara daxil edilmiş rəy vərəqələri və ya anketlər münasibətin öyrənilməsinə imkan verə bilər. • İctimaiyyətin iştirakı prosesinə yardım edə bilər. • Paylamaq və daşımaq asan olduğundan çap materialları qənaətcil ictimai açıqlama vasitəsi ola bilər • Mövcud poçt siyahılarına əlavələrin edilməsi ilə kiçik xərclər hesabına paylaşdırıla bilər • Geniş auditoriyanı əhatə etmək və ya xüsusi qruplara ünvanlanmaq potensialına malikdir. • Daimi əlaqə, məlumatlar yenilənə bilər.

Mənfi cəhətlər	<ul style="list-style-type: none"> • Əksər çap materialları ilə bağlı problem bundan ibarətdir ki, mürəkkəb konsepsiyaların izah edilməsi üçün kifayət qədər yer olmur. • Dizayn, mətnlərin, şəkillərin hazırlanması, redaktəsi, çap edilməsi və broşur halına salınması üçün vaxt tələb olunur. • Materialların oxunacağına zəmanət verilmir - makulatura hesab oluna bilər. • Poçt göndərişləri halında çap materialların oxunacağına dair zəmanət poçt ünvanlarının siyahısından asılıdır: siyahı vaxt, enerji və kağız itkisinin qarşısının alınması məqsədi ilə müntəzəm olaraq yenilənməlidir • Seçilmiş ictimaiyyətin cəlb edilməsi alətlərinin təsviri • Materialın zahiri görünüşü maraqlı ola bilər, lakin gözü narahat etməlidir. Digər çoxsaylı reklam vərəqələri və hesab əlavələri arasında gözdən qaça bilər (hesab əlavəsi kimi göndəriş halında, materialın oxunmadan atılmamasını təmin etmək üçün rəngli kağızdan, iri başlıqlardan istifadə edə bilərsiniz) • Vizual elementlərin istifadə olunmadıqda, çətin başa düşən insanlar üçün anlaşılmaz ola bilər. • Məlumat anlaşılmaya və ya düzgün yozumlanmaya bilər.
Praktiki tətbiq nümunələri və ya əsas əlavə məlumat mənbələri	Beynəlxalq İctimai İştirak Assosiasiyası IAP2 İctimai İştirak Alətləri Komplekti (2000), aşağıdakı ünvandan əldə edilə bilər: http://www.iap2.org/ .

Metod	Təqdimatlar və sərgilər
Təsvir	<p>Bu alətlər və ya tədbirlər layihə haqqında məlumatın təqdim edilməsi və ya xüsusi məsələlər barədə məlumatlılıq dərəcəsini artırmaq üçün nəzərdə tutulur. Təqdimatlar interaktiv ola və forum, seminar, sərgi, konfrans və ya başqa tədbirlərin bir hissəsi kimi istifadə edilə bilər. Təqdimatlar və sərgilər məsələ, qısa sualların daxil olduğu blanklar vasitəsi ilə qarşı tərəfin münasibətini öyrənmək üçün imkanlar yarada və aşağıdakıları özündə birləşdirə bilər: rəsmlər, modellər, xəritələr, afişalar, hər hansı bir hadisəni, təklifi və ya sualı təsvir edən digər vizual və audio informasiya təqdimatları. İnteraktiv təqdimatlar ideyaların yazıla biləcəyi xüsusi lövhələrlə, iştirakçıların öz qeydlərini və suallarını yazıla biləcəyi kartlarla və plakatlarla təchiz edilə bilər.</p> <p>Təqdimatlar və sərgilər təklif və ya layihə haqqında daha dəqiq təsəvvürlərin yaranmasında kömək edir. Bu metodlarla ictimaiyyətlə qarşılıqlı ünsiyyət imkanı yaradır, plan yaxud proqramın hazırlanması, eləcə də qiymətləndirmə zamanı istifadə edilə biləcək ictimai rəylərin toplanmasını təmin edir.</p> <p>Əvvəlcədən nəzərə alınmalı olan başlıca məsələlərə, metodların hazırlanması və yerinə yetirilməsi üçün atılmalı olan addımlara daxildir:</p> <ul style="list-style-type: none"> • İştirakçıların sayının çox olmasını təşviq edilməsi üçün tarix və

	<p>məkanın seçilməsi (adətən istirahət günləri, rəsmi bayramlar/ticarət mərkəzləri/ictimai yerlər)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Tədbir/məsələ barədə ətraflı məlumatın verilməsi üçün bir sıra sərgilərin/təqdimatların təşkil edilməsi. • Məsələnin/ hadisənin mənfi təsir göstərəcəyi güman edilən əhalinin ən sıx məskunlaşdığı ictimai yerlərdə sərginin/təqdimatın keçirilməsi. • Nəzərdən keçirilən məsələnin önə çəkilməsi ilə tədbir haqqında elanın verilməsi, ictimaiyyətə bu barədə məlumatın açıqlanması • Təqdimatın/sərginin açıq olduğu saatların elan edilməsi. • Quraşdırılma işləri üçün adekvat vaxt müddətinin ayrılması • İşçi heyətinin düzgün komplektləşdirilməsinin təmin edilməsi, konüllülərin işə cəlb edilməsi variantının, sığorta və təhlükəsizlik məsələlərinin nəzərə alınması • İştirakın asanlaşdırılması və sualların cavablandırılması üçün koordinatorların təmin edilməsi. • Rəylərin tutuşdurulması və nəticələrin dərc olunması.
Üstünlüklər	<ul style="list-style-type: none"> • Alət ictimaiyyətin diqqətini hər hansı məsələyə yönəldir. • KİV-in marağına səbəb ola və beləliklə auditoriyanı genişləndirə bilər. • Müxtəlif səviyyələrdə məlumat mübadiləsinin aparılmasına imkan verir. • Alınan rəylər əsasında mövqelərin və icma məsələlərinin mənzərəsini yaradır. • İnsanlar bu sərgilərə özləri üçün münasib zamanlarda, asudə vaxtlarında baş çəkə bilərlər. • İstifadə olunacağı təqdirdə qrafik təsvirlər insanlara təklifi əyani surətdə təsəvvür etməyə kömək edə bilər.
Mənfi cəhətlər	<ul style="list-style-type: none"> • Alət iştirakın və yazılı rəylərin təşviq edilməsi üçün kuratorun mövcudluğunu tələb edir. • Suallara cavab vermək və ya rəyləri toplamaq üçün əməkdaş ayrılacağı təqdirdə, məlumat tam anlaşılmaya yaxud yanlış yozula bilər. • İctimaiyyət iştirak üçün ruhlandırılmalıdır • Qeyri-peşəkarlıqla həyata keçirildiyi təqdirdə, təklifin nüfuzuna xələl gətirə bilər.
Praktiki tətbiq nümunələri və ya əsas əlavə məlumat mənbələri	<p>Beynəlxalq İctimai İştirak Assosiasiyası IAP2 İctimai İştirak Alətləri Komplekti (2000), aşağıdakı ünvandan əldə edilə bilər: http://www.iap2.org/.</p> <p>Birləşmiş Ştatlar Nəqliyyat Departamenti, Federal Avtomobil Yolları İdarəsi “İctimaiyyətin Nəqliyyat sahəsində Qərar qəbulu Prosesinə Cəlb edilməsi Texnologiyaları: Nəqliyyat yarmarkaları” (1997), http://www.fhwa.dot.gov/reports/pittd/tranfair.htm ünvanından əldə edilə bilər.</p> <p>Nick Wates, İctimai Planlaşdırma üzrə Rəhbər Sənəd (London, Earthscan, 2000). Yalnız ingilis dilində aşağıdakı ünvandan əldə edilə bilər: http://www.communityplanning.net/toolkits/UrbanGovToolkitsCPH.pdf.</p>

Metod	Məlumat xidməti üçün qaynar xətt/ Əməkdaşların cəlb olunduğu telefon xətləri
Təsvir	<p>Məlumat xidmətinin qaynar xətti telefon vasitəsi ilə planlaşdırma sənədi və ya hər hansı məlumat haqqında əvvəlcədən lentə yazılmış məlumat və/və ya suallara cavab və ya əlavə məlumat verə biləcək SEQ komandası üzvləri, yaxud plan və ya proqramı hazırlayan şəxslərlə əlaqə saxlamaq imkanı yaradır. Məqsəd məsələ ilə bağlı məlumat almaq istəyənlər və ya əlavə bilgi təqdim edə biləcək şəxslər üçün dəqiq və mütəmadi məlumatların çatdırılmasıdır.</p> <p>Əməkdaşların cəlb olunduğu telefon xətti xidməti konkret plan və ya proqramın hazırlanması və qiymətləndirilməsi müddətində ictimaiyyət və plan və ya proqramı hazırlayanlar arasında körpü rolu oynaya, beləliklə ictimaiyyətə prosesin fəal iştirakçısı olduğunu hiss etdirə bilər. Tətbiq üçün əsas addımlar:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Qeyd edilməli olan məlumatın və məlumatların yenilənməsi qrafikinə müəyyən edilməsi. • Məsələn, müxtəlif dəftərxana materialları afişa və ya yapışqanlı etikətlər vasitəsi ilə telefon nömrəsi haqqında məlumatın verilməsi. KİV vasitəsi ilə əlaqə nömrəsi haqqında məlumatın verilməsi. Nömrənin mətbuatda reklam edilməsi və bütün təbliğat materiallarında əks olunmasının təmin edilməsi. • Məlumatın lentə yazılması, yaxud telefon xəttinə birləşdirilmə vasitəsi ilə abunəçilər üçün qaynar xətt nömrəsinin istifadəyə verilməsi. Ən çox verilən suallar cavab ola biləcək məlumatların lentə yazılması. • Əməkdaşın cəlb edildiyi telefon xətti xidmətindən istifadə edilirsə, zənglərə cavab verəcək şəxsin təyin edilməsi. Məlumatın təmin edilməsi üçün təyin olunan şəxs təlimatlandırılmalı və təlim keçməlidir, hətta "çətin" abonentlərlə belə xoşrəftar telefon danışığı mədəniyyətinə malik olmalıdır. • Yerli sakin olmayan abonentlər üçün ödənişsiz telefon nömrəsinin çəkilməsi. • Lent yazısından istifadə edildiyi halda, daha təfərrüatlı məlumat üçün operatorla canlı ünsiyyətin təklif edilməsi. • Zəngləri/ümumi şikayətləri/problemləri telefon jurnalında qeyd etmək və onları iştirak/konsultasiya prosesinə daxil etmək.
Üstünlüklər	<ul style="list-style-type: none"> • Məlumat xidməti üçün qaynar xətt məlumatın sürətli sadə və effektiv şəkildə yayılmasına zəmanət verən sadə və ucuz üsul təklif edir. • Planlaşdırma fəaliyyəti haqqında məlumat əldə etmək üçün ictimaiyyətə universal xidmət təqdim edir. İctimaiyyətin məlumat əldə etməsi və rəy bildirməsi üçün üsulları təsvir edə bilər. • Qurulma və yenilənmələr üçün məqbul qiymət təklif edir. • Təşkilatın, plan və ya proqramın hazırlanması və SEQ komandasının ictimaiyyətə yaxın olduğu imicini yaradır. • Maraqlı tərəflərdən rəylərin alınması üçün rahat üsul. Qorxuducu

	deyil, iştirak etmək və rəy bildirmək asandır. Əlçatanlıq hissiyyatı yaradır.
Mənfi cəhətlər	<ul style="list-style-type: none"> • Uğur əldə edə bilmək üçün adekvat şəkildə reklam edilməlidir. • Ştatlıdırsa, çox vaxt apara və əməkdaşları digər vəzifələrin icrasından ayıra bilər. • Təyin edilmiş əlaqəyə görə məsul şəxs verilən sahədə yetərli biliyə malik olmalı, suallara dəqiq və peşəkarlıqla cavab verə bilməlidir.
Praktiki tətbiq nümunələri və ya əsas əlavə məlumat mənbələri	<p>Səhiyyə Departamenti (Flinders Universiteti) və Cənubi Afrika İcması Səhiyyə Araşdırmaları Şöbəsi (2000) Səhiyyənin istehlakçıların iştirakı ilə təkmilləşdirilməsi – Təşkilatlar üçün təlimat vəsaiti. (Kanberra, Birliyin Səhiyyə və Yaşlılara Qayğı Departamenti) Aşağıdakı ünvandan əldə edilə bilər: http://www.healthissuescentre.org.au/documents/detail.chtml?filename_num=226533.</p> <p>ABŞ-ın Ətraf Mühitin Mühafizəsi Agentliyi, RCRA⁶⁷, İctimaiyyətin iştirakı haqqında vəsait (1996) fəsil 5 (İctimai iştirak tədbirləri); aşağıdakı ünvandan əldə edilə bilər: http://www.epa.gov/epawaste/hazard/tsd/permit/pubpart/chp_5.pdf.</p> <p>Birləşmiş Ştatların Ətraf Mühitin Mühafizəsi Agentliyi, Çirkləndirici maddə tullantılarının azaldılması sistemi (NPDES) İctimaiyyətin iştirakı (2002), aşağıdakı ünvandan əldə edilə bilər: http://cfpub.epa.gov/npdes/stormwater/menuofbmps/index.cfm?action=min_measure&min_measure_id=2.</p>

Metod	İnternet vasitəsi ilə konsultasiyalar
Təsvir	<p>Bu alət bir qayda olaraq internet saytından ibarət olur. Məlumatın təmin edilməsi və rəylərin cəlb edilməsi üçün istifadə edilir. Məlumatın mütəmadi yenilənməsinə diqqət yetirilməlidir. İnternet vasitəsi ilə daha interaktiv iştirak formaları da hazırlana bilər, məsələn, onlayn forumlar, müzakirə qrupları.</p> <p>İnternet vasitəli konsultasiyalar üçün potensial alətlər texniki baxımdan aşağıdakılardan ibarət ola bilər:</p> <ul style="list-style-type: none"> • HTML sənədlərə, rəsmlərə, qrafik (sabit və ya hərəkət edən) və audio fayllara elektron keçidləri olan veb səhifələr. • Strukturlaşdırılmamış arqumentlərin göndərilə biləcəyi xüsusi elektron poçt ünvanı • İctimaiyyətin konkret məsələlər haqqında rəyini aşkara çıxaran sorğu formaları (HTML və ya faks və ya elektron poçt vasitəsi ilə geri göndərilə bilməsi üçün PDF) • Moderatorun iştirakı ilə, bir sıra sualların "birləşdirilmiş" müzakirəsinə imkan verən elan lövhəsi • Çat otağından istifadə olunmaqla konkret mövzular haqqında virtual iclaslar.

⁶⁷ Resursların Bərpası və Mühafizəsi haqqında Qanun (RCRA).

	<ul style="list-style-type: none"> Görüşlərin və ya tədbirlərin Veb-yayımı (başqa sözlə internet vasitəsi ilə audio və video yayımlar) <p>İnternet ənənəvi texnologiyaları zənginləşdirə bilər, lakin onları əvəz edə bilməz. Veb-saytın yaradılmasının məqsədi dəqiq ifadə olunmalı, məlumatlar dəqiq və aktual olmalıdır. Yaradılmamışdan əvvəl saytın maddi xərcləri qiymətləndirilməli və büdcədə nəzərdə tutulmalıdır. Saytın müstəqil şəkildə, yoxsa subpodratçılara həvalə edilməklə idarə ediləcəyi, hansı şəbəkə alətlərindən istifadə ediləcəyi, əməkdaşlar üçün hansı təlimin zəruri olduğu barədə qərar qəbul edilməlidir</p>
Üstünlüklər	<ul style="list-style-type: none"> İnternetə çıxışı olanlar üçün məlumatın təqdim olunması və yayılması üçün ən birbaşa və bahalı olmayan, resurslara qənaət etmək imkanı verən metod. Potensial baxımdan auditoriyası bütün dünyanı əhatə edə bilər. Çap və ya poçt xərcləri tələb olunmadığından xərclər azalır. Məlumatların, eləcə də planlaşdırma prosesləri, qiymətləndirmə və konsultasiya hesabatlarının dəqiq və vaxtında təqdim edilməsi imkanı
Mənfi cəhətlər	<ul style="list-style-type: none"> Bu maraqlı tərəflərin konkret təklif barədə münasibət bildirməyə dəvət edilmədi və rəylərin alınması üsuldur Müzakirə və debatların aparılmasına imkan verən interaktiv vasitəçi Yeni veb-saytın yaradılması üçün xeyli vəsait tələb olunur. İxtiyari cavabın verilməsinə imkan verən suallar verildikdə, cavabların təhlili çətin ola bilər Bütün maraqlı tərəflərin internetə çıxışı olmadığından, bu alət ənənəvi konsultasiya vasitələrini əvəz edə bilməz — informasiyanın yayılması üçün alternativ vasitələrdən də istifadə edilməlidir.

Metod	Anketlər və rəy vərəqələri
Təsvir	<p>Anketlər məlumatların toplanması üçün istifadə olunan əsas alətdir və adətən hazırlanır və asan başa düşüdükdən əminlik məqsədi ilə yoxlanılır. Anketlər sorğuda iştirak edən hər bir şəxsə eyni sualların verilməsini təmin edir, bu isə nəticələrin etibarlılığı baxımından faydalıdır. Anketlər üz-üzə müsahibələr, telefon müsahibələri, müstəqil şəkildə tamamlanmış formalar, poçt və ya faks vasitəsi ilə doldurula bilər. Anketlər e-mail, eləcə də da poçt və ya faks vasitəsi ilə paylaşdırıla bilər. Rəy vərəqələri seminarlarda toplanır, yaxud seminar zamanı götürülə və poçtla geri göndərilə bilər. Məlumat vərəqələri kimi mütəmadi poçt göndərişlərinə və ya hesablara əlavə edildikdə, cüzi poçt xərcləri ilə göndərilə bilər.</p> <p>Anketin hazırlanması üçün atılmalı olan addımlar</p> <ul style="list-style-type: none"> : Sualları hazırlayın. Mümkün qədər qısa suallar verin. Qərəzsiz, sadə və çoxmənəli olmadığını müəyyən etmək üçün sualları kiçik pilot qrupun köməyi ilə sınaqdan keçirin. Qarışıqlıqdan yayınmaq üçün sualların dili aydın olmalıdır. Anketin başlığında anketin məqsədini göstərin. Nəticələrin əlavə ekstrapolyasoyası imkanı və/vəya poçt ünvanları siyahısına daxil edilmə üçün yaş, cinsiyyət, ünvan, təhsil və s. kimi keyfiyyət səciyyəli məlumatları daxil edin.

	<ul style="list-style-type: none"> • Anketləri göndərin. • Bütçə imkan verərsə, cavabların sayını artırmaq məqsədi ilə respondentin ödənişsiz cavab verə bilməsini təmin edin (marka ilə birlikdə zərf, ödənişsiz poçt qutusu və s.). • Cavabları sənədləşdirin və ictimaiyyətə açıqlayın.
Üstünlüklər	<ul style="list-style-type: none"> • Şəxsi və ya telefon müsahibəsindən istifadə olunmadığı təqdirdə, fərdi ehtiyaclara daha az uyğunlaşdırılmış olur, lakin bu zaman da anonimlik daha səmimi cavabların verilməsini təşviq edir. • Həm keyfiyyət, həm də kəmiyyət səciyyəli məlumatların alınması üçün faydalıdır. • Geniş ərazidə yaşayan respondentlərin əhatə olunması zəruri olduqda, yaxşı nəticə verir. • Görüşlərdə və ya seminarlarda iştirak etmək ehtimalı az olanlardan informasiyanın alınmasını təmin edir. • Poçt ünvanı siyahısının genişləndirilməsinə imkan verir. • Statistik qiymətləndirmə üçün istifadə edilə bilər. • Nəticələrin alt qruplar üzrə ekstrapolyasiyasına imkan verir. • Respondentin anketi öz üçün münasib vaxtda doldurmasına imkan verir. • Müsahibələrdən və telefon sorğularından daha qənaətlidir və daha az səy tələb edir, belə ki, kiçik xərclərlə daha çox nümunə təmin edir.
Mənfi cəhətlər	<ul style="list-style-type: none"> • Cavabların sayının az olması nəticəni təhrif edə bilər. • İştirakın təşviq edilməsi üçün əlavə zərfin/ödənişsiz poçt ünvanının təmin edilməsini tələb edir. • Savadlılıq səviyyəsinin yüksək olmasından asılıdır.

Metod	Sorğular
Təsvir	<p>Sorğular xüsusi bir əhali qrupundan məlumatların toplanması üçün istifadə olunan metoddur. Onlardan ümumi səciyyəli geniş məlumatların toplanması, geniş auditoriyadan və ya geniş auditoriya haqqında məlumatların yaxud hədəf qruplarından müəyyən məlumatların toplanması üçün istifadə oluna bilər. Sorğuların məqsədi həm kəmiyyət (rəqəmlər, faktlar), həm də keyfiyyət (rəylər, qiymətləndirmələr) səciyyəli məlumatların axtarışı ola bilər. Sorğularda məlumatların toplanması üçün anketlərdən istifadə olunur ki, onlar üz-üzə müsahibələr zamanı, müstəqil şəkildə tamamlanan yazılı formalar vasitəsilə, telefon sorğuları və ya elektron sorğular zamanı doldurula bilərlər (həmçinin bax: anketlər və rəy vərəqələri).</p> <p>Yüksək səviyyədə, böyük, ixtiyari seçmə əsasında aparılan sorğu adətən çox xərc tələb edir. Təsadüfi seçmə və könüllülərdən istifadə edən kiçik miqyaslı sorğular nisbətən az xərc tələb edə bilər, lakin konkret bir qrup sərhədlərindən kənarında ümumiləşdirilə bilməyən nəticələr verə bilər.</p> <p>Sorğular müəyyən məsələ və ya planlaşdırma sənədi barədə məlumatların toplanması üçün nəzərdə tutulur. Sorğunun nəticələri xüsusi bir əhali qrupunun</p>

	<p>demoqrafik strukturu və/və ya rəyləri haqqında məlumat təmin edir.</p> <p>Sorğunun hazırlanması və yerinə yetirilməsi üçün müvafiq addımlar:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Təkrarlardan yayınmaq üçün artıq nəyin artıq məlum olduğunu və məsələlər ilə əlaqədar başqa hansı sorğuların artıq keçirildiyini və ya planlaşdırıldığını müəyyən edin. • Sualların başlıca məsələyə yönləndirilməsi üçün tərtibatçılarla və müvafiq səlahiyyətli orqanların nümayəndələri ilə danışın. • Məlumatların necə əldə ediləcəyini müəyyən edin (bax: anketlər və rəy vərəqələri). • Hədəf auditoriyanızı seçin. Seçməni necə yerinə yetirəcəksiniz? Sorğunun qrupun fikirlərini əks etdirdiyindən necə əmin olacaqsınız? • Sualların asan oxunmasını və aydın olmasını təmin etmək üçün pilot sorğu keçirin. • Sorğunu keçirin. • Nəticələri tutuşdurun və təhlil edin, hesabat hazırlayın. • Sorğunun respondentlərin, müvafiq orqanların və KİV-in hesabatı əldə edə bilməsinə imkan yaradın.
Üstünlüklər	<ul style="list-style-type: none"> • Təhlil edilə bilən məlumatlar təmin edir. • Sorğulardan məlumatlılıq səviyyəsini yüksəltmək üçün istifadə oluna bilər. • Düzgün yerinə yetirildiyi təqdirdə, sorğu geniş örnək auditoriyanı və ya hədəf qrupu əhatə edə bilər. • Nəticələrdən müxtəlif məlumatları əldə etmək olar.
Mənfi cəhətlər	<ul style="list-style-type: none"> • Düzgün keçirilməmiş sorğu zəif nəticələr verir. • Geniş auditoriya arasında sorğu aparıldıqda, bahalı ola bilər. • Nəticələrin təhrif olunmasının qarşısının alınması üçün sualların necə ifadə olunduğuna diqqət yetirilməlidir. • Götürələn seçmənin səciyyəvi örnək olduğundan əminlik üçün ehtiyatlı olmaq lazımdır. • Xananın işarələnməsi ilə cavab verilən sorğular ən sürətli və sadə üsuldur, lakin toplanan məlumatların əhatəliliyini məhdudlaşdırır.
Praktiki tətbiq nümunələri və ya əsas əlavə məlumat mənbələri	<p>Birləşmiş Krallıq, Vətəndaşların diqqət mərkəzində saxlanması: Yanaşma və metodlar üçün rəhbər sənəd (Edinburq, Birləşmiş Krallıq, Yerli hakimiyyət orqanlarının konvensiyası (COSLA), 1998). Aşağıdakı ünvandan əldə edilə bilər: http://www.dundee.gov.uk/dundee/uploaded_publications/publication_2_85.pdf.</p> <p>ABŞ-ın Ətraf Mühitin Mühafizəsi Agentliyi, RCRA⁶⁸, İctimaiyyətin iştirakı haqqında vəsait (1996) fəsil 5 (İctimai iştirak tədbirləri); aşağıdakı ünvandan əldə edilə bilər: http://www.epa.gov/epawaste/hazard/tsd/permit/pubpart/chp_5.pdf.</p>

⁶⁸ Resursların Bərpası və Mühafizəsi haqqında Qanun (RCRA).

	Birləşmiş Ştatlar Nəqliyyat Departamenti, “İctimaiyyətin Nəqliyyat sahəsində Qərar qəbulu Prosesinə Cəlb edilməsi Texnologiyaları: İctimai rəy sorğuları”, aşağıdakı ünvan dan əldə edilə bilər: http://www.fhwa.dot.gov/reports/pittd/surveys.htm
--	---

Metod	İctimai dinləmələr
Təsvir	<p>İctimai dinləmələr hər hansı təklif haqqında məlumat və rəylərin mübadiləsi və təqdim edilməsi üçün istifadə olunan rəsmi üsuldur. Rəsmi ictimai dinləmələr adətən qeyri-rəsmi görüş, qrup çalışmalarının təşkili kimi daha az rəsmi görüş növləri ilə birləşdirildikdə daha effektiv olur.</p> <p>Tədbir təşkil edilməzdən əvvəl nəzərə alınmalı olan vacib məqamlar</p> <ul style="list-style-type: none"> • İctimai iclasın məqsədini və nəzərə alınmalı olan məsələləri aydın təsvir edin. • İctimai dinləmənin bütöv proses daxilində hansı yeri tutduğunu təsvir edin. • Əldə edilmiş qənaətlərin nəticələrə necə təsir edəcəyinin aydın başa düşülməsi. Məsələn, sorğu daxil olduqda, ictimai dinləmənin zəruri olub-olmadığı haqda qərar qəbul etmək • Rəsmi bildiriş vasitəsi ilə ictimai dinləmə haqqında məlumat verin. • İctimai dinləmə üçün müraciət etmiş hər bir şəxsə bildiriş göndərin. • Maraqlı tərəflərin çıxışlarının vaxtını diqqətlə müəyyən edin və çıxışları zamanı məruzəçilərin sözünün kəsilməyəcəyindən əmin olun. • İctimai dinləmə üçüm hesabat/qeyd hazırlayın və onu ictimaiyyətə açıqlayın.
Üstünlüklər	<ul style="list-style-type: none"> • Belə tədbirlərdə əvvəlcədən razılaşdırma əsasında ictimaiyyətə kontrarqument göstərmədən danışmaq üçün icazə verilir. • Mövcud dəlillər üzərində sistemətik qaydada işləmək olar. • Alınmış şərhlər qeyd edilmiş və ictimaiyyətə açıqlanmışdır. • Yaxşı keçirildikləri təqdirdə, ictimai dinləmələr digər maraqlı tərəflər üçün də faydalı görüş növü ola bilər • . Məsul dövlət orqanının bütün maraqlı tərəflərlə konsultasiyalara və məlumat mübadiləsinə açıq olduğunu göstərir.
Mənfi cəhətlər	<ul style="list-style-type: none"> • Dialoqu dəstəkləmir. • Rəqabət ab-havası yarana bilər. • İctimai görüşlər qorxuducu ola və maraqlı qruplar, yaxud hay-küylü insanların hücumuna məruz qala bilər. • Azlıqların və ictimaiyyət qarşısında çıxış etməyi xoşlamayanların rəylərini nəzərə almaq çətindir. • Sadə görünsə də, ən mürəkkəb və proqnozlaşdırıla bilməyən metodlardan biri ola bilər. • Konsultasiyanın keçirilməməsi və yalnız məlumatın təmin edilməsi ilə nəticələnmə bilər.

Metod	Seminarlar
Təsvir	<p>Seminar iştirakçılarının hər hansı məsələnin və SEQ mərhələlərinin qiymətləndirmə qrupu (və ya qrupları) daxilində birgə iş üçün dəvət olunduğu müəyyən struktura malik forumdur. Seminarın məqsədi iştirakçıların məlumatın təmin edilməsindən və sualların cavablandırılmasından çox böyük dərəcədə fikir ayrılıqlarının aradan qaldırılması, qiymətləndirmə ilə bağlı vahid mövqenin formalaşdırılması məqsədilə strukturlu mühit daxilində (yəni geniş və kiçik qrup fəaliyyətləri, müzakirələr və mülahizələrin yenidən mənalandırılması) bir araya gətirilməsidir. Alternativ kimi, seminarların hədəf auditoriyası müəyyən maraqlı qrup, məsələn, bir sahənin QHT-ləri və ya ekspertləri ola bilər.</p> <p>Seminarlar bütün iştirakçıları müzakirələrə cəlb edə biləcək kuratorun mövcudluğunu tələb edir; bu baxımdan seminarlar ən effektiv şəkildə iştirakçıların sayı eyni olduqda istifadə olunan maraqlı tərəflərin prosesə cəlb edilməsi alətidir.</p> <p>Fokus qruplar və baxışın formalaşdırılması daxil olmaqla seminarda müxtəlif alətlərdən istifadə oluna bilər.</p> <p>Bütün iştirakçıların hər hansı məsələ və ya təkliflə bağlı birgə hazırladıqları və razılaşdırdıqları, rəylər, təkliflər və qənaətlər qeydə alınmaqla seminarın nəticəsi kimi hesabat hazırlana bilər.</p>
Üstünlüklər	<ul style="list-style-type: none"> • Meyarların və alternativlərin təhlilinin müzakirəsi üçün ideal ola bilər. • Kiçik qruplar arasında və ya təkbətək ünsiyyəti dəstəkləyir. • Çətin sualların cavablandırılması üçün komanda üzvlərinin seçilməsini təklif edir. • Sahiblik və nəticələrin etibarlılığı hissiyyəti yaradır. İştirakçılardan alınan rəylərin sayını maksimum dərəcədə artırır. • Çətin sualların cavablandırılması üçün digər komanda üzvlərindən istifadə etmək imkanı. İştirakçılardan alınan rəylərin sayının maksimum dərəcədə artması. • Problemlərin həllində ictimaiyyətin iştirakına yardım edir. (bax: aşağıda Beynəlxalq İctimai İştirak Assosiasiyasına istinad) • Daha açıq fikir mübadiləsini və qarşılıqlı anlayışın yaxşılaşmasını təmin edə bilər. • Mürəkkəb texniki suallarla iş üçün faydalıdır və daha dərin təhlilin aparılmasına imkan verir. Maraqlı tərəflərin xüsusi bir qrupu hədəf götürülə bilər.
Mənfi cəhətlər	<ul style="list-style-type: none"> • Qərəzli iştirakçılar kiçik qruplara ayrılmağa qarşı etiraz edə bilər, bunu "parçala, hökm sür" strategiyası kimi başa düşə bilərlər. • Seminar başlamazdan əvvəl kuratorlar ictimaiyyətin yardımından necə istifadə ediləcəklərini bilməlidirlər. • Adətən bir neçə kiçik qrup kuratoruna ehtiyac olur (bax: aşağıda IAP2 istinadı). • Effektivliyin daha çox olası üçün seminarda kiçik sayda insan iştirak edə bilər, buna görə seminarlarda bütün maraqlı dairəsi təmsil olunmur.
Praktiki tətbiq nümunələri və ya əsas əlavə	Beynəlxalq İctimai İştirak Assosiasiyası IAP2 İctimai İştirak Alətləri Komplekti (2000), aşağıdakı ünvandan əldə edilə bilər: http://www.iap2.org/ .

məlumat mənbələri	
-------------------	--

Metod	Məsləhətçi komitələr
Təsvir	<p>Konsultasiya komitələri bir qayda olaraq konkret bir sahədə səriştəli olan yaxud plan və ya proqramın layihəsində maraqlı olan ekspert qruplarından, hökumət və qeyri-hökumət təşkilatlarından ibarət olur. Onlar konsultasiya prosesində plan və ya proqramlara müvafiq dəyişikliklər barədə təklif verə, yaxud müəyyən tədbirlərin tətbiqini tövsiyə edə bilirlər.</p> <p>İşçi qruplarla oxşarlıqlarına baxmayaraq, konsultasiya komitələri daimi struktur kimi fəaliyyət göstərirlər, işçi qruplar isə qısa müddət üçün formalaşır və burada məqsəd konkret bir təklifin hazırlanmasıdır.</p> <p>Konsultasiya komitələri xüsusən ictimaiyyət nümayəndələrinin əsasən də tələb olunan təcrübəyə malik insanların plan və ya proqramın hazırlanması və ya qiymətləndirilməsi üzrə mürəkkəb, təzadlı və ya mühüm əhəmiyyətli proseslərə cəlb edilməsi üçün faydalıdır.</p> <p>Komitələr lobbi qrupları deyillər - onların ayrı-ayrı üzvlərin maraqlarının fəvqündə vacib ictimai vəzifələri var.</p> <p>Tərkibi barədə qərar qəbul edilməmişdən əvvəl rolları və vəzifələri aydın müəyyən edilərsə, komitələr daha effektiv ola bilər. Üzvlük üçün seçim meyarlarının müəyyən edilməsi də vacibdir. Komitə və ya layihənin fəaliyyət dövründə komitənin dəstəklənməsi üçün vaxt və resurs təmin edilməlidir.</p> <p>Komitə işin gedişi, konsultasiyaların nəticələri, qərar qəbul edən orqanların qənaətləri, siyasət dəyişiklikləri və ya meydana çıxan, komitənin tövsiyələrinə və ya roluna təsir edə biləcək məsələlər haqqında məlumatlandırılmalıdır.</p>
Üstünlüklər	<ul style="list-style-type: none"> • Konsultasiya komitələri əlavə tövsiyələr və bələdçilik təklif edir • Onlar maraqlı tərəflərin tənqidlərinin məhdudlaşdırılmasına kömək edə bilirlər. • Onlar birgə fəaliyyətlərə sadıqlıq nümayiş etdirir və maraqlı tərəfləri qərar və nəticələrə müəyyən çərçivədə təsir edə biləcəklərinə inandırirlər.
Mənfi cəhətlər	<ul style="list-style-type: none"> • Komitənin üzvləri arasında maraq toqquşması ortaya çıxa bilər. • Xeyli vaxt və resurs tələb edə bilər. • Onların davamlı fəaliyyətinin təşkil edilməsi, idarə olunması və monitorinqinə diqqət yetirilməlidir. • Fikir ayrılığı mövcud olduqda, yaxud üzvlər qeyri-bərabər statusa, təcrübə və biliyə malik olduqda, yardıma ehtiyac ola bilər

Əlavə B1.1

SEÇİLMİŞ ŞƏRQİ AVROPA, QAFQAZ VƏ MƏRKƏZİ ASİYA ÖLKƏLƏRİNDƏ PROTOKOLUN İCRASI ÜÇÜN İSTİFADƏ OLUNAN ƏTRAFLI POTENSİAL QİYMƏTLƏNDİRMƏSİ NÜMUNƏSİ

SEQ protokoluna uyğun olaraq, strateji ekoloji qiymətləndirmənin aparılmasını tələb edən plan və proqramların müəyyən edilməsi

I.1. Milli qanunvericilikdə "plan" və "proqram"ın tərfi müəyyən edilmişdirmi? Müəyyən edilmişdirsə, zəhmət olmasa, tərifləri göstərin.

I.2. Zəhmət olmasa, (aşağıdakı cədvəlin köməyi ilə) ölkənin Protokolun tətbiq dairəsinə daxil olan milli, submilli (məsələn, region (rayon) və ya əyalət (oblast)) plan və proqramları göstərin.

Sektorlar	Verilən hər bir sektorda hüquqi, normativ və inzibati müddəalar əsasında bütün səviyyələrdə dövlət orqanları tərəfindən hazırlanan və təsdiq edilən bütün strateji sənədləri sıralayın (plan, proqram, siyasət,, strategiya və s. adlandırılmalarından asılı olmayaraq). (Plan və proqramların sadələşdirilmiş tərfi SEQ Protokolunun 2.5-ci maddəsindən adaptasiya edilmişdir)	Əsas xüsusiyyətləri qısaca təsvir edin (məsələn, son beş ilə aid planların sayı, qanunvericilikdə cari və planlaşdırılan dəyişikliklər)
Kənd təsərrüfatı,		
Meşə təsərrüfatı,		
Balıqçılıq,		
Energetika		
Sənaye		
Dağ-mədən sənayesi,		
Nəqliyyat		
Regional inkişaf,)		
Sudan səmərəli istifadə,		
Telekommunikasiya,		
Turizm, Şəhər və kənd planlaşdırması və ya torpaqdan istifadə		
Digər milli və ya subregional sənədlər (məsələn, Yoxsulluğun azaldılması üçün strategiya sənədləri		

II. Qüvvədə olan ekoloji qiymətləndirmə müddələrinin təhlili

II.1. Ölkədə qüvvədə olan müddələrə (Ətraf mühitə təsirlərin qiymətləndirilməsi yaxud Dövlət ekoloji ekspertiza sistemi çərçivəsində) uyğun strateji qərarların qəbulu üzrə cari ekoloji qiymətləndirmə proseduru təsvir edin və onu mövcud ilə müqayisə edin:

- SEQ-in həyata keçirilmə zərurətinin qiymətləndirilmə mexanizmi (ilkin qiymətləndirmə) və onun son beş il (yaxud münasib hesab edilərsə, iki - üç il) ərzində tətbiq edilməsi dərəcəsi: dövlət ekoloji ekspertizasına/SEQ proseduru təqdim edilməzdən əvvəl neçə

sənəd nəzərdən keçirilmişdir və onların neçəsinə dövlət ekoloji ekspertizası/SEQ tətbiq edilmişdir?

- SEQ hesabatının məzmunu: qanunvericiliyin tələbləri+ ekoloji qiymətləndirmənin aparılması üçün işlərin miqyası necə müəyyən edilir + SEQ hesabatlarının hazırlanması üzrə mümkün metodik tövsiyələr və ya standartlar
- Təkrar nəzərdən keçirilmə tələbləri: hansı dövlət orqanları Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında hesabatə rəy vermək imkanına malikdirlər, dövlət ekoloji ekspertizası sistemi çərçivəsində ekspertiza üçün əlavə tələblər mövcuddurmu?
- Potensial qiymətləndirməsinə nümunə İctimaiyyətin iştirakı müddəalarının təsviri: qanunvericilik tələblərinin təsviri, ictimaiyyətin SEQ prosesində iştirakına dair, ölkədə hazırlanmış metodiki tövsiyə sənədlərinə istinadlar
- SEQ hesabatının və ictimaiyyətin rəylərinin plan və ya proqramın hazırlanması prosesində nəzərə alınması mexanizmləri.

II.2. Hüquqi bazada mümkün gələcək dəyişiklikləri təsvir edin (mövcud olduğu təqdirdə).

II.3. Cari sistemin əsas üstün və mənfi cəhətlərini və onun gələcək inkişafı və ya təkmilləşdirilməsi fürsətlərini təhlil edin.

III. Protokolun effektiv tətbiqi üçün prioritet məsələlərin təhlili

Protokolun effektiv tətbiqi üçün prioritet məsələlərin təhlili konkret bir ölkədə Protokolun praktiki tətbiqinə görə məsul yüksək çinli məmurların mövqeyini əks etdirməlidir.

Hansı yolla effektiv şəkildə:	Zəhmət olmasa, qiymətləndirin: 2 – Yüksək prioritet 1 – vacib 0 – aidiyyəti yoxdur	. Yardımın tələb edə biləcəyi konkret məsələlər hansılardır?
SEQ plan və ya proqramın hazırlanması prosesi çərçivəsində Protokolun 2.6-cı maddəsinə müvafiq qaydada yerinə yetirilə bilər (məsələn, SEQ qərarın qəbulu prosesi ilə necə əlaqələndirilə bilər və s.)		
4- və 5-ci maddələrə uyğun olmaq şərti ilə, SEQ-in həyata keçirilmə zərurəti müəyyən edilə bilər (məsələn, öhdəliklər və istisnalar siyahısını necə birləşdirmək olar və fərdi qaydada təhlil nə vaxt tətbiq edilməlidir və s.) 6-cı maddənin tələblərinin ödənməsi şərti ilə,		
SEQ-in əhatə dairəsinin müəyyən edilməsi təşkil edilə bilər (məsələn, əhatə dairəsi nə vaxt müəyyən edilməlidir, ictimai və səlahiyyətli orqanlarla konsultasiyaların aparılması üçün münasib metod neçə seçilməlidir, SEQ üçün texniki tapşırıqları necə yazmalı və s.)		

SEQ çərçivəsində ətraf mühitin ilkin vəziyyəti haqqında araşdırma hazırlana bilər (IV Əlavə – 2, 3 və 4-cü bəndlərə müvafiq qaydada)		
SEQ çərçivəsində ekoloji məqsədlərdən istifadə etmək olar (IV Əlavə, 5-ci bəndə uyğun).		
Ətraf mühitin, o cümlədən əhalinin sağlamlığının məruz qalacağı ehtimal olunan əhəmiyyətli təsirlərin təhlili aparılmalıdır (IV Əlavə, 6-cı bəndə uyğun olaraq).		
Plan və ya proqramların alternativləri müqayisə edilə bilər (IV Əlavə, 8-ci bəndinə müvafiq qaydada).		
5-ci maddənin və IV Əlavənin 5-cü bəndinin tələblərinin ödənməsi üçün SEQ sonrası monitoring planları hazırlamaq olar		
Transsərhəd təsirləri təhlil etmək olar (IV Əlavə, 10-cu bəndə əsasən).		
8-ci maddənin tələblərinin ödənməsi şərti ilə SEQ hesabatının ictimai ekspertizası təşkil edilə bilər (məsələn, əhalinin maraqlı təbəqələrini necə müəyyən etməli, ictimaiyyəti necə məlumatlandırmalı və rəyləri necə toplamalı, ictimaiyyətin rəylərini necə təhlil etməli və s.)		
Ətraf mühiti mühafizə və səhiyyə orqanları ilə konsultasiyaları 9-cu maddəyə müvafiq qaydada təşkil etmək olar (məsələn, müvafiq səlahiyyətli orqanları necə müəyyən etməli, SEQ çərçivəsində onlarla effektiv şəkildə necə məsləhətləşməli və s.)		
Transsərhəd konsultasiyalar 10-cu maddəyə müvafiq qaydada həyata keçirilə bilər (məsələn, bildiriş nə vaxt verilməlidir, sənəd mübadiləsi hansı səviyyədə baş tutmalıdır, effektiv transsərhəd konsultasiyalar necə təşkil edilməlidir)		
Qərar qəbul edən şəxslərə SEQ-lə əlaqədar xərc və mənfəətləri izah etmək olar		
SEQ siyasətlərə və qanunvericilik aktlarına 13-cü maddəyə müvafiq qaydada tətbiq edilə bilər.		
Protokolun icrası üçün qanun və ya normativ sənədlər hazırlamaq olar		

IV. SEQ islahatlarında maraqlı olan əsas tərəflər

IV.1. SEQ prosesinə görə cavabdeh əsas institutları göstərin (əlaqə məlumatları, aparıcı vəzifəli şəxslərin adları).

IV.2. Ölkədə SEQ/ƏMTQ islahatlarını təbliğ edən əsas maraqlı tərəfləri və şəbəkələri göstərin (QHT-lər, ƏMTQ mərkəzləri, peşəkar qəzet və jurnallar və s.).

V. Ölkədə SEQ potensialının yaradılması üçün keçmiş, davam etməkdə olan və planlaşdırılan təşəbbüslər

V.1. Dövlətin Protokolun icrası və təsdiqi məqsədi ilə planlaşdırdığı əsas tədbirləri təsvir edin (pilot tədqiqatlar, yeni qanun, qaydalar və s.).

V.2. Ölkədə SEQ sahəsində keçmiş və davam etməkdə olan bütün donor yardımı proqramlarını təsvir edin.

V.3. Ölkədə hansı SEQ/ƏMTQ kursları (universitetlərdə, dövlət qulluqçularının hazırlanması üçün tədris proqramları) mövcuddur və ya planlaşdırılır?

V.4. Hər hansı digər QHT, konsultasiya və ya tədris proqramlarını təsvir edin.

VI. BMTİP və REM layihəsinin ən effektiv aparıcı istiqaməti haqqında tövsiyələr

Zəhmət olmasa, müəyyən ölkələrdə SEQ üzrə pilot layihələrin hazırlanması daxil olmaqla, müdaxilələrin və ya fəaliyyətlərin növlərini aydınlaşdırın, Protokolun icrası potensialının inkişaf etdirilməsi baxımından effektivlik ehtimalını nəzərə almaqla əhəmiyyət sırasını müəyyən edin. Başlıca istiqamətləri müəyyən edən zaman siz potensialın inkişaf etdirilməsinə yönəlmiş aşağıdakı tədbirləri nəzərdən keçirə bilərsiniz:

- Pilot layihələr: konkret plan və ya proqramın strateji ekoloji qiymətləndirməsinə dəstək (yüksək prioritet hesab olunursa, hansı planlaşdırma növü üçün yardım göstərilə biləcəyini göstərin)
- Qanunvericilik islahatlarına yardım (Protokolun icrası məqsədi ilə yeni qanun və ya qaydaların hazırlanması).
- Milli rəhbər sənədlərin hazırlanması (SEQ yanaşmasının, tətbiq edilə biləcək metodların müəyyən edilməsi və s.).
- Təlim materiallarının hazırlanması və təlimçilərin təlimi.
- Qərar qəbuluna, siyasətlərin hazırlanmasına görə məsul aparıcı şəxslərin, rəhbər vəzifəli şəxslərin strateji ekoloji qiymətləndirmə ilə tanışlığının təmin edilməsi üçün təbliğat kampaniyası (broşurların, reklam vərəqələrinin hazırlanması, internet saytın yaradılması və s.)

Əlavə B1.2

*SEÇİLMİŞ ŞƏRQİ AVROPA, QAFQAZ VƏ
MƏRKƏZİ ASİYA ÖLKƏLƏRİNDƏ PROTOKOLUN
İCRASI ÜÇÜN MILLİ POTENSİALIN INKIŞAF
ETDİRİLMƏSİ STRATEGİYALARI ÜÇÜN SADƏ
TEXNİKİ TAPŞIRIQ NÜMUNƏLƏRİ*

Giriş

Bu əlavə Şərqi Avropa, Qafqaz və Mərkəzi Asiyada seçilmiş dörd ölkədə SEQ protokolunun icrası məqsədi ilə milli strategiyaların hazırlanması çərçivəsini təqdim edir. Bu milli strategiyalar sözügedən ölkələr qrupunda Protokolun gələcək icrası üçün potensialın inkişaf etdirilməsi tələbatını aşkara çıxarmağa kömək etmişlər.

Strategiyanın hazırlanması prosesi

Hər bir strategiya aşağıdakılarla konsultasiyalar vasitəsi ilə hazırlanmışdır:

- Protokolun milli strategiyanın bir hissəsini təşkil etməsinin təmin olunması məqsədi ilə Protokol üzrə milli koordinasiya mərkəzləri
- Ölkənin aparıcı ekoloji qiymətləndirmə mütəxəssisləri və QHT-lər.
- Ölkədə SEQ sisteminin inkişafına dəstək verə biləcək əsas beynəlxalq təşkilatlar.

Strategiyanın təklif edilən strukturu

İlkin məlumat

Aydın və dəqiq ilkin məlumat aşağıdakılar haqqında idi:

- Protokolun milli qanunvericilik sisteminə köçürülməsi üçün planlaşdırılan qrafik.
- Dövlətin Protokolun köçürülməsi üçün izləyəcəyi yolun təsviri, məsələn, ətraf mühitə təsirlərin qiymətləndirilməsi üzrə mövcud müddəaların Protokolu tələblərinə uyğun olaraq, plan və proqramları əhatə edəcək şəkildə genişləndirilməsi və yenilənməsi; planlaşdırma prosesinə yeni SEQ tələblərinin daxil edilməsi; yaxud tamamilə yeni qiymətləndirmə alətləri ilə. Verilən yolun nə üçün digər alternativlərin üstün tutulduğunun qısa izahı verilirdi.
- Protokolun milli qanunvericiliyə köçürülməsi üçün nəzərdə tutulmuş normativ sənədlər (məsələn, yeni qanun və ya sərəncam, yaxud mövcud qanun və ya sərəncamlarda dəyişiklikləri, tövsiyə sənədləri və s.)

II. Ölkənin ehtiyaclarının qiymətləndirilməsi

Ölkənin ehtiyaclarının qiymətləndirilməsi üzrə əvvəlki qiymətləndirmələr səlahiyyətli orqanlar, SEQ Protokolunun icrasına görə məsul şəxslər və SEQ mütəxəssislərinin ilə əhatəli konsultasiyalar əsasında yenilənmişdir. Ölkə üzrə qiymətləndirmələrdə göstərilən məlumatlar tamamlanmış və Protokol üzrə koordinasiya mərkəzləri tərəfindən rəsmi qaydada təsdiq edilmişdir.

III. Orta müddətli strategiya

Milli komanda ekoloji qiymətləndirmə sahəsində islahatların aparılmasında maraqlı olan başlıca tərəflərlə (səlahiyyətli orqanlar, Protokolun icrasına görə məsul şəxslər, ətraf mühitə təsirlərin qiymətləndirilməsi sahəsinin aparıcı mütəxəssisləri və QHT-lər) əhatəli konsultasiyalar əsasında ölkədə SEQ potensialının inkişafı etdirilməsi üçün uzunmüddətli ümumi strategiya hazırlanmışdır. B1 fəslinin ilkin layihəsində təqdim olunan çərçivəyə uyğun olaraq, strategiya bütün potensial növlərini - sistem potensialını, institusional potensialı və insan potensialını əhatə edirdi. Strategiya gələcək beş il üçün hazırlanmışdı və hər bir potensial növünün inkişaf etdirilməsi üçün real hədəflər, və yalnız milli resursların və ya məhdud beynəlxalq yardımın köməyi ilə istifadə oluna biləcək real alətlər təklif edirdi.

IV. Qısa müddətli prioritetlər

Ümumi strategiya hazırlandıqdan sonra 2008-ci ilə qədər üç ən vacib qısa müddətli tədbirlər müəyyən edildi. Bu prioritet tədbirlər aşağıdakıları dəqiq müəyyən edən başlıca layihə ideyaları formasında hazırlanmışdı:

- Hədəf qruplar, maraqlı tərəflər və benefisiarlar.
- Texniki tapşırıq nümunəsi
- Tədbirin həyata keçirilməsi üçün təklif olunan fəaliyyət ardıcılığı
- Ölkədəki digər donor və potensialın inkişaf etdirilməsi fəaliyyətləri ilə əlaqəlilik.
- Büdcə.

V. İcra tədbirləri

- İcra tədbirləri müəyyən edir:
- Strategiyanın icrasına nəzarətə görə cavabdeh təşkilat.
- Strategiyanın rəsmi statusu və onun təsdiqi (məsələn, ekologiya nazirliyi və ya davamlı inkişaf üzrə milli şura kimi digər müvafiq orqanlar tərəfindən)
- Ölkə səviyyəsində icra məqsədi ilə resursların təmin edilməsi üçün gələcək işçi tədbirlər (məsələn, ekologiya nazirliyinin büdcəsi, əsas donor- təşkilatlarından toplanan vəsait)

Birləşmiş Millətlər Təşkilatının nəşri,
Cenevrə GE.11-25822–Dekabr 2011

ECE/MP-EIA/17